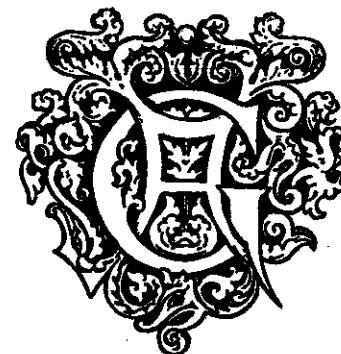

1453.104
C. C. Groothoff. Dan 17th
København
Lærings-i 6^d Klasse 1859.
Fra 1859 til 1860

BIBLIOTHECA
GROOTHOFFIANA

OVERFORT TIL
ODENSE UNIVERSITETSBIBLIOTEK
1968

Ærebog

Danmarks Historie

til Skolebrug.

C. F. Allen.

Ottende Udgave.

3.00

København.

Forlagt af C. A. Reihels Vo og Arvinger.

Bianco Lunos Bogtrykkeri ved F. S. Muhle.

1858.

Tortale.

Bed at udarbeide nærværende Lærebog efter min for et Par Aar siden udgivne Haandbog i Fædrelandets Historie har jeg havt den opboxende Ungdom for Øie, der i Skolen skulde gjøre sig bekjendt med, hvad der i ældre og nyere Tider har tildraget sig i Fædrelandet, og ved denne Kundstab voxer i Kjærlighed og Ugtelse for det. Bogen turde ikke være meget vidtstig, naar det skulde ventes, at den vilde blive brugt i Skolerne, hvor der paa mange Steder kun anvendes en meget knap Tid paæ Fædrelandets Historie. Det er imidlertid en Erfaring, som enhver Lærer vil have havt Leilighed til at gjøre, at den historiske Undervisninglettes og vinder i Interesse hos Disciplen, jo udførligere Fremstillingen er. Jeg troer derfor, at min Haandbog, til hvilken Lærebogen slutter sig, med Nytte vil kunne bruges ved Siden af denne, saaledes at Læreren henviser Disciplen til at efterlæse i hin, hvad han har lært i denne. Jeg har bestrebt mig for Ær delighed og Klarhed i Fremstillingen, der er nødvendig, for at en Skolebog kan bruges med Gavn, og ved at sætte en Indholdsangivelse over de større Afsnit, gjøre flere mindre Afsnit, samt tilføje en Tids tavle over Begivenhederne søgt at gjøre Stoffet let overs-

skueligt for Disciplen. Modersmaalet har allerede i længere Tid vundet Anerkjendelse i Skoleunderviisningen ikke blot som et vigtigt Dannelsesmiddel, men ogsaa fordi det Bekjendtskab, som derved stiftes med det Bedste af Nationens Litteratur, fortinlig egner sig til at vække og nære fædrelandsk Sind og Tænkemaade hos den Unge. Fædrelandets Historie, der endnu mere umiddelbart virker i samme Retning, bliver endnu i mange Skoler ikke skjænket den Opmærksomhed, den fortjener. Dersom jeg har været saa heldig ved dette Arbeide at leve et Hjælpe-mittel, hvorved Underviisningen i Fædrelandets Historie gjøres behageligere for Disciplen og Arbeidetlettes Lære-ren, og derved bidraget til at gjøre denne Underviisning mere almindelig, er min Hensigt opnaaet.

Kjøbenhavn 1843.

C. J. Allen.

I de senere Udgaver er der gjort adskillige Forandringer, som syntes hensigtsmæssige, deels ved Udeladelser deels ved Tilføjelser, ligesom ogsaa Begivenhederne ere fortsatte til Nutiden.

Kjøbenhavn 1858.

C. J. A.

Danmarks Tilstand i den ældste Tid, indtil Smaarigerne forenedes, og Christendommen begyndte at udbredes.

Follets Herkomst. Gudelære og Gudsbyrkelse. Sprøg, Skalde, Runer. Follets krigerske Tankemaade, Bitingeliv, Tvekampe, Fosforsbrelag. Øvindens Raar. Næringsveje, Fodemidler, Handel. Boliger, Vaaben, Begravelsesskifte. Statsforfatning, Konge, Bonde og Hovdinger, Træle. Normannertogene. De ældste Konger i Danmark.

1. Danmarks, saavel som Norges og Sværigs nuværende Beboere ere Efterkommere af den store gotiske Folkestamme. Denne boede tidlig i Landene omkring det sorte og asovste Hav, hvorhen den synes at være kommen fra endnu mere østlige Egne, og vandrede siden op til Østersøens sydlige Kystlande. Herfra drog den ene Green af den gotiske Folkestamme over til de ligeoversor liggende Egne af Skandinavien, besatte Skaane, Halland og Blekingen, de danske Dele samt den nordlige Deel af den jyske Halvs, og udbredte sig ligeledes over største Delen af Norge og Sværig. Den anden Green af Goterne forblev syden for Østersøen, stiftede ofte Bopale, blev siden herskende i Tydfland og udbredte sig ved Folkevandringen over en stor Deel af det sydlige Europa. Paa Danmarks sydlige Grænse, i det nuværende Holsteen, boede Saxonerne, som hørte til de tydflske Goter; høiere oppe, i Sønderjylland og

den sydlige og vestlige Deel af Norrejylland, fandtes Angler og Syder, der denne ligesom et Mellemled mellem de skandinaviske og tydiske Goter. Men, da en stor Deel af Anglerne og Syderne i Midten af det 5te Aarhundrede droge over til England, trængte de nordligere Goter ned i de Egne, som hine havde forladt, og blev herafter den herskende Stamme i hele Norre- og Sønderjylland. Langs Vesterhavets Kyster i Holsteen og Sønderjylland boede Friserne, der var en tydsk Folkestamme. Ved Goternes Indvandring i Norden beboedes Landet af tvende indbyrdes beslægtede Folk, hvis nuværende Navn er Lapper og Sinner. De var begge komne fra Østen; men hine blev af disse drevne op i de yderste Egne af Norden, hvor Levningerne af dem endnu findes; Sinnerne selv blev efter kraftig Modstand trængte tilbage af Goterne, og deres Esterkommere boe nu i Finland. Det er muligt, at ogsaa enkelte celtiske Folkestammer have haft Bopæle i Norden. De tidligste Indvaanere i Norden stode paa et lavt Kulturtrin: de levede adspredte og omflakkende i de uhyre Skove, syn bedækkede Landet, og ved Bredderne af Havet og de talrige Indsoer, hvorfra mange siden ere forvandlede til Moser eller udtorrede. Skovenes Bildt og Hisslene i Havet og Indsoerne slaffede Indbyggerne Næringsmidler og Huder og Skind til at beskytte deres Legemer mod det strænge Klima. Deres Vaaben og Jagtredskaber bestod af Steen og varo ofte udarbeidede med megen Kunstsærdighed. Brugen af Metaller var endnu ubekjendt.

2. Nordboerne havde en udviklet Gudelore, hvori deres Charakteer og elendommelige Betragtningsmaade af Livet har afspræget sig. I Tidernes første Begyndelse — fortællses der i Sagnene — var der kun døde formløse Maser, paa hvilke Varmen virkede, indtil Kjæmpen Ymer fremkom. Men Odin dræbte Ymer, og hele hans Askom, de onde Dætter eller Thurstser, druknede i Blodstrommen, som udgik fra hans Kig, paa En nær, der forplantede Jættestægten. Denne levede siden i evigt Fjendskab med Guder og Mennesker. Af Ymers Legeme dannede Odin den ordnede Verden med Bjerge, Floder, Bande,

Træer og Skyer, og af Asetræet det første Menneskepar, Askr og Embla, som fik Bolig i Midgaard. Guderne boe i Asgaard. Odin er over alle de øvrige Guder, han er Guders og Menneskers Fader og Styrer af Verdenen, som han med sit Viisdomssie betræter fra det høje Hidskjaal. Den egentlige Krigsgud er Thor, som derfor ogsaa dyrkedes ivrigst af de frigeriske Nordboer, og mindedes længe, efterat de andre Guder var glemte. Han ligger i uafsladelig Kamp med Jætterne og følder dem med sin tunge Hammer Mjolnir. De Tappre, som fandt en hæderlig Død i Kampen, optoges i Gudernes Bolig og kom til den prægtige Borg Valhalla, der straaledes af blanke Skjolde og blinkende Sværd. Odins Mør, Valkyrierne, fore gjennem Lusten og opsegte i alle Lande de tappreste Helte, som de mærkede med Spydodden, naar Dods-timen var kommen. I Valhalla fortsatte de afsøde Helte, Linheriarne, deres vante Syuler; de droge hver Morgen ud, hjæmmede og nedlagde hverandre, men reiste sig igjen om Aftenen og vendte tilbage til Valhalla, hvor de modtoges med et festligt Maaltid. Netterne bestode i Flest af Galten Sæhrimner, som hver Dag flagtet paany kom til Live, og Valkyrierne rakte Mjeldhornet omkring til Gjæsterne. En anden Lov vendte de Feige, som havde frigjort Krigens Kamp og Farer, og vare døde umandigen paa Sottesengen. De blev nedstede til Selheim hos den stigge Hela og fortsatte der deres Liv som tauke sjælvende Skygger uden Glæde og uden Bedrifster. Odin og Thor saavel som den djævere Tyr hørte til Asastammen; til Vanernes blidere Slægt regnedes Kjærlighedens Gudinde Freia tilligemed Ujord og Frei, der raadede for fredelige Syuler, Jagt og Fiskeri, Medbor paa Havet, gode Uaringer o. s. v.

Valhallagudernes Herredomme skulde imidlertid ikke være evigt, men Magten engang gaae over til en anden Gud, som vilde domme Menneskene efter en højere Lov, ikke estersom de vare tappre eller feige, men estersom de vare gode eller onde. Dog vare Valhallaguderne sikre, saalænge Balder levede. Han var Uskyldighedens Beskytter og den viseste og retsfærdigste af alle Guder. Men den lumske Loki, halv beslægtet med Gu-

derne, halv med Fætterne, og Fader til Sela, Senrisulven og den frigtelige Midgaardsorm, havde sneget sig ind i Gudernes Samfund, og bevirkede ved sin List, at Balder usorvarende dræbtes af sin egen Broder. Nu kan Intet mere forebygge Gudernes Falh og Verdens Undergang. Solen formørkes, Havet gaaer over sine Bredder, og Midgaardsormen høver sig af Dybet; Loke og Fætterne i Forbund med den brændende Surtur storme los mod Valhalla; alle Guderne og Einheriarne falde i Kampen og hele Verden foggaaer. Men en ny Jord høver sig af Høvet, og den almægtige Gud nedstiger selv for at dømme Menneskene med Rettsdighed. De Retskafne og Ordholdne optages i Gimles guldstraalende Borg for at boe i evig Glæde hos den Almægtige, i Samfund med Guderne, som ere blevne luttrede i Ildsluerne. De Onde derimod, Meenedere, Mordere og Forsørere nedstyrtes i Nastrand, hvor de bode for deres Ugjerninger, vadende gjennem Edderstrømme i en Borg, der er flettet af Ormerygge.

Guderne dyrkedes deels under aaben Himmel i Lunde paa Steder, der var omgivne med en Kreds af Stene, deels i egne Templer, opførte af Træ, blandt hvilke det i Upsala især var hersmt. Gudstjenesten, hvis vigtigste Deel var Øffringer, besørgedes i Almindelighed af Familiesaderen; ved Templerne var Prester, undertiden ogsaa Prestinder ansatte. Guderne cæredes ved flere store aarlige Højtider, blandt hvilke Julen var den vigtigste. Dette var hele Årets gladeste og festligste Tid hos Nordboerne; fra forskellige Kanter af Landet strommede man sammen til Templerne og anstillede store Øffringer; Bønner og Slægtinge sjænslede hverandre Gaver, og mange Dage tilbragtes med Gjæstebud og muntre Gilber. Om Foraaret offredes for Lykke i Krigens og paa Vikingefarterne, som nu pleiede at tage deres Begyndelse. De sædvanlige Offerdyr var Heste, Øxer, Sviin, Høge og Haner; af Indvoldene og det rindende Blod spaede Præsterne, og Kjædet tilberedtes til et Maaltid for de forsamlede Øffergæster. Undertiden brugtes Menneskeoffringer, hvortil toges Trælle og Krigsfanger.

3. Nordboerne, som havde følelses Herkomst, havde ogsaa samme Tungemaal, kun med saadanne Smaaforskelligheder i Udtale og Sprogbrug, som altid udviste sig, hvor samme Sprog tales i vidtudstrakte Lande. Paa det afdedesliggende Island bevarede det gamle Sprog sig i sin største Reinheit, medens det i det øvrige Norden undergik betydeligere Forandringer. Den almindelige Venævnelse for det følelses Sprog var dansk Tunge, efterdi de Danske lange betragtedes som Hovedfolket og i flere Aarhunderder spillede den vigtigste Rolle i Norden. Sproget uddannedes gjennem Talen i Folkeforsamlingerne og i Skjaldenes Sange, senere, da Bogstavskrift blev almindelig, ved en Mængde mest historiske Skrifter, som især forfattedes af de sagnkyndige Æltere, og hvoraf vi endnu have en meget betydelig Deel tilbage. Digterne eller, som de kaldtes, Skjaldene besang Forsædrenes Bedrifter og savnedes sjælden ved Folkeforsamlinger, Gjæstebud og Gilber og andre festlige Lejligheder, hvor en stor Mængde Folk kom sammen. De saaes ogsaa gjerne paa Høvdingernes Gaarde og ved Kongernes Høffer; thi ved deres Sang forplantedes Mindet, om hvad Stort og Godt en Mand havde udført, til de kommende Slægter. Da de selv som oftest ikke blot Vienvidner til, men ogsaa Deeltagere i de Gjerninger, de forhøjede, ere deres Sange, hvoraf en Deel temmelig uforandret har bevaret sig til vore Dage, vigtige for Historien.

Nordboerne havde en egen Bogstavskrift, bestaaende af 16 Tegn, de saakaldte Runer, hvis Oprindelse taber sig i den fjernehste Oldtid, og som benyttedes ikke blot af Nordboerne, men ogsaa af de beslægtede Stammer udenfor Skandinavien. Bezeichelsen af Ordet Run, Sammelighed, hentyder paa, at oprindeligen kun faa have været indviede i Brugen af disse Tegn, og at de i Begyndelsen mest anvendtes til lønlige Kunster, Trolddom og Besværgelser. Der gaves baade simple Runer og mere indviklede og kunstige, de saakaldte Lænstaver eller Lænruner, og især med disse sidste dreves megen Overtro. Man meente ved hjælp af dem at kunne sliske Skikkelse, dove Baaben, dæmpe Storm og Uveir, helbrede eller paaføre Sygdomme o. s. v.; ind-

ridsede paa Næglene, Haandledet, Skibssoret, Sværdgrebet, troedes de at bringe Lykke og afvende Farer. I midlertid bruges Runerne ogsaa som et Middel til skriftlig Meddelelse ved at inddrisses paa tynde Trætavler, der bortsendtes som Breve, eller ved Optegnelse af Kongerækker, Stamtavler og deslige, som ellers ikke let funde huskes. Mærkelig er Runernes Anvendelse til Indskrifter paa Stene for at bevare Mindet om berømte Mænd og deres Bedrifter. Til de mærkværdigste af disse Runestene, der i stor Mængde findes rundt omkring i de nordiske Lande, høre de tvende Jellingestene ved Gorms og Thyra Danabods Gravhøje.

4. Den krigerske Vand, der saa sterkt udtaler sig i den nordiske Gudelære, gjentager sig i alle Folkelivets Retninger. Fredelige Syster nøde i Almindelighed kun ringe Agtelse hos Oldtidens Nordboere; derimod var Krig og Feide en sikker Vej til et anset Navn hos Samtidige og et berømmeligt Eftermale hos de følgende Slægter, og Krigens slassede tillige Gods og Rigdom i Overslighed. „At erhverve ved Sværd, hvad der kunde vindes ved Sværd“, ansaaes for uhøderligt. Livet agtedes ikke stort, naar det gjaldt om at vinde Ere; og ofte hændte det sig, at en gammel Kriger, naar han var blevet udnyttig til at føre Sværdet i Kampen, lod En af sine Venner dræbe sig for at undgaae Doden paa Soltesengen, der udelukkede fra Valhallas Glæder. Skjønt der i selve de nordiske Lande rørte sig et beveget Liv med idelige Krig og indbyrdes Feider, segte man dog ofte til fjernere Lande for at vinde Berømmelse ved Baabendaad. Dog var det ikke blot Krigshyt, som drev Nordboerne fra Hjemmet, men ligesaa meget Trang til i de sydligere og frugtbare Lande at slappe sig de Hornsdenheder og Livets Goder, som det fattige Norden nægtede sine Beboere. Om Foraaret droge joenligen store Skarer af Landets væbndygtige Mandsskab ud fra Hjemmet, hørjede Kyster og Lande overalt, hvor de kom frem, og vendte saa om Efteraaret hjem med Skibene ladede med rigt Bytte deels af Gods, deels af Krigsfanger, der blevet Trælle. Elige Tog kaldtes Vikingefarter og Mændene Vikinger. Nogle gjorde

endog en formelig Haandtering af Vikingelivet og tilbragte næsten al deres Tid paa Havet som Sorøvere, idet de foragtede det mageliggere Landliv og lode haant om „at sove under fodet Bjelke eller sidde og drinke i Urnekrogen“.

Det stemmede fuldkomment med Nordboens Tønlemaade helst at afgjøre deres Stridigheder med Baaben. „Det var hæderligere for Mænd“, meente man, „at stride med Sværdet end kives med Tungen.“ Naar der derfor opkom Trætte mellem Mænd, enten paa Grund af personlige Fornærmelser eller om Gods og Urv og Ejendomsgrændser, da maatte Sværdet sædvanlig demme mellem de Twistende. Efter at have udæslet hinanden til Trekkamp, mødte de paa en Plads, omgiven med en Krebs af Stene eller indhegnet med Hesselfoske, eller ogsaa paa en lille Holm (Holmgang), for under Jagtagtelse af visse vedtagne Negler at udkæmpe deres Strid. Dersom den Udaæslede udeblev fra et saadant Kampmøde, var hans gode Navn og Nygte forspildt; enhver Mand skyde hans Omgang, og under tiden oprettes til Haan for ham en saakaldet Nidstang med et Hestehoved paa Toppen og Runer inddrisses paa Stangen, der forkyndte den Feiges Navn og Skjænsel. Den Udfordrede turde vel lade en Anden møde for sig; men man gjorde det nedsigt, da det altid fastede en Skygge paa den Paagjældendes Charakter. Et Drab forte gjerne flere efter sig; thi, skjønt der kunde gives Beder som Sone for Drab udovet i aaben og arlig Feide, fordrede dog ofte de nærmeste Frænder Blod for Blod, en Tønlemaade, som en Fader, da man tilbød ham Beder for hans Sons Drab, træffende udtrykte ved at svare, „at han ikke vilde bære sin Sons Blig i sin Pengepung.“ Var det et Mord, udført ved lumsk Overfald, var Blodhævn en mundgæelig Forpligtelse, som de efterlevende Slægtninge, ikke kunde unddragte sig for, uden at blive Gjenstand for almindelig Foragt. Heraf udvilkede sig uendelige Familiefeider, da hvert Mord maatte hævnes med et nyt, saa at Striden ofte først endte, naar den ene Familie havde udryddet den anden.

Ligesaa hævngerrig og usorsonlig Nordboen var i sit Ejendsskab, ligesaa trofast og opoffrende viste han sig i sine Ben-

stabsforbindelser, der ogsaa fik deres eiendommelige Præg af den herskende krigerske Stemning. Krigere, der havde lært hinandens Værd at hænde, sluttede ofte en Venstakabøagt, kaldet *Søsbrodrelag*, hvorved de under Jagtagelse af høitidelige Skilke blandede Blod sammen og svore at dele Skjæbne i Livet og hævne hinandens Dod. Stundom udvidedes Bagten dertil, at de forbundt sig til ikke at overleve hinanden, og Oldtidens Historie frembyder flere Exempler paa, at saa dyrt et Lovste trofast er blevet holdet. Den Usikkerhed, som fulgte af de javnlige Feider, formindskedes noget ved den *Gre*, hvori Gjæstfrihed holdtes. Den Reisende modtoges overalt med Velwillie, og Gjæstens Person var hellig. En Mand, der kom til sin Hjendes Huus, med hvem han paa alle andre Steder vilde have en blodig Kamp at bestaae, var, saalenge han opholdt sig som Gjæst, sikker for enhver Uloemp.

5. Kvinderne havde i Norden bedre Kaar end i de fleste andre Lande, hvor ikke Christendommen havde formildet Sæderne. Dottrene opdroges i Forældrenes Huus i de almindelige quindelige Sysler, og deeltog i selfkabelige Forlystelser og offentlige Sammenkomster. Ogsaa Kvinderne satte Priis paa Tapperhed og en mandig Tankemaade, og Savnet af disse Egenskaber hos Manden erstattedes ikke let ved andre Fortrin. Faderen eller Formynderen raadede vel ifolge Lov og Vedtaegt for den ugifte Piges Haand; men i Almindelighed bortgistedes hun ikke mod sit eget Valg og egen Tilbeierlighed. *Wgteskabet* blev indgaet under Jagtagelse af religiøse Skilke og var forbundet med Fæstigheder, som varede mange Dage. Efter Brylluppet førte Manden sin Hustru til hendes nye Hjem og overleverede hende Nøgleknipper som et Tegn paa hendes Virksomhed som Huusmoder. Sjælden havde Nogen meer end een *Wgtehusfrau*; men det var ikke ualmindeligt, at Manden levede med Friller. Dette var en hyppig Anledning til Skilsmisse, der ofte blev Anledning til blodige Familiefieder. De gamle Sagn give de nordiske Kvinder et hæderligt Bidnesbryd for Kydsched og rene Sæder, Forstandighed i Raad, Aandsnær-værelse og Snildhed i Farer, og fremstille mange Exempler paa

opoffrende Hengivenhed for *Wgtesfællen*. Lægekunsten, saadan som den i hine Tider kunde være, udøvedes mest af Kvinder. Disse tillagte man ogsaa fortrinlig Gave til at tyde Drømme.

6. De ældste Mæringøvere i Norden var Jagt og Fiskeri i Forbindelse med Ørægavl, hvortil ogsaa kom nogen Agerdyrkning. Pytheas, en Kjøbmand fra Marseille, der omkring 300 Åar før Christi Fødsel kom til et Land, som han kaldet Thule, og som man almindelig antager at have været det sydlige Norge, forteller, at Indbyggerne forstode at dyrke Byg og tilberede en Drif af Honning, og at de ikke som i de sydlige Lande tørskede Hornet under aaben himmel, men bandt det i Neg og førte det ind i store Lader for at tørskes. — Nordboernes sædvanligste Fødemidler bestod i Kjødet af vilde og tamme Dyr, Fisk og Ulter; Kjødet af Heste og Svøin regnedes til de bedste Retter; Öl og Mjød udgjorde de almindeligste Drifleverer. Handelen dreves paa fjerné Have af de driftige nordiske Somænd, men Kjøbmandskabet forvandledes ofte til Søroveri, saa at Sværd tjente til Betalingsmiddel istedenfor Guld og Solv. Korn, Honning, Meel, Salt, Klæde hentedes især fra England; Østerlandenes Varer førtes ved Landhandel til Rusland, hvorfra Nordboerne hentede dem; Havnene i Nordhæftskland aabnede Handelssamqvem med det mellemste Europa. Af egne Varer havde Norden kun faa til Udforsel, næsten ingen andre end Fisk, Pelsværk, og Nav fra Vestkysten af Jylland. Som Kjøbstæder omtales allerede i den hedenske Lid Lund, Skanør, Roeskilde, Odense, Viborg og Slesvig eller Sødeby. Monter hjendtes i hine Tider ikke; men man betalte med ashuggede Smykker af Guld- og Sølvringe efter Vægt eller tuslede Bare mod Bare. Af Saandværker gaves i Oldtiden kun faa. Skibsbygningeskunsten og Færdighed i at smede Smykker og Baaben agtedes høit og udøvedes af frie Mænd, medens grovere Arbeider og Besorgelsen af Husets almindelige Fornsynsheder overlodes til Trælle. Kvinderne vare meget Kunstsindige, forstode at nære forskjellige Slags Toier og indvirke Billeder og Figurer i det Bøvede.

7. Boligerne vare af Tommer og deres Indretning sim-

pel; een Stue tjente hos de mindre Velhavende baade til Kjøkken, Goveværelse og til det daglige Ophold; midt i Værelset var Arnen anbragt paa sammenlagte Stene, en Uabning i Loftet slæffede Regen Udgang og tjente tillige til Lysning. Men de Rige og Fornemme havde mere bequemme og pragtfulde Baaninger. Foruden flere Udhus til forskjellig Brug var der eget Kjøkken, Fruerstue, Badstue, Aflukker til at sove i, og en prægtig og rummelig Storstue eller Sal.

Til Nordboens vigtigste og sjæreste Ejendele hørte hans Vaaben. Disse var i den ældste Tid simple og ligesom andre Redskaber dannede af Steen, senere af Kobber og Malm; først længere hen i Tiden lærte man at bearbeide Jernet. De Angrebsvaaben, som hyppigst nævnes, ere Sværd og Stridsøxer, Slynge, Due og Pile, Spyd og Køller; som Forsvarsvaaben bruges Vandserkjorte og Brynie, Hjelm og Skjold, begge sædvanligvis prydede med en eller anden Dyressikkelse som Vaabenmerke. Et godt Sværd agtedes højt, gis i Arv fra Slægt til Slægt og fil undertiden et eget Navn. Da den unge Nordboes Opdragelse var beregnet paa hans tilkommende Bestemmelser som Kriger, udgjorde Øvelse i Brugen af Vaaben og i Færdigheder, der kunde gjøre Legemet smidigt og haardfært, hans vigtigste Beskjæftigelse, indtil han blev mandvoren. Ved den tidlige og idelige Øvelse opnaaede ogsaa Nordboen en overordentlig Grad af Lethed og Styrke i Brugen af sine Vaaben.

Nordboernes levende Følelse for Hæder og Berømmelse lagde sig for Dagen i den Omhu, de viste for at bevare Mindet om navnkundige Førsædre. Maar en Høvding var død, samledes Slægt og Venner til et høitideligt Begravelsesgilde eller Gravøl. Her omtaltes da den Afdsodes Idrætter i Livet, Skæler tomtes til hans Ere, og de Tilstædevarende forpligtede sig til at hædre hans Minde ved en eller anden mærkelig Daad. Især paalaae det Sonnen, inden han satte sig i Faderens Høise, at gjøre et saadant Ørfte, idet han drak sin Faders Minni. — I den sjæreste Oldtid synes man at have nedlagt Ligene hele i Jorden, senere brændtes de, og Asken samledes i Urner, hvilken Skif hensøres til Odin (Brændalde-

ren). Længere hen i Tiden blev det efter Skif at jorde Liget heelt og opfaste store Jordhøje (Kjæmpehøje) derover. Denne Tid kaldtes Høialderen. De mere anseete Mænds Liig nedlagdes ikke i den blotte Jord, men i et Gravkammer af omhyggelig sammenfiede Stene; stundom var Kammeret ogsaa sammenstomret af Træ eller bestod af Stavnen af et Skib. Høien, som opfastedes over Gravkammeret, omgaves ofte forneden af en Kreds af Stene, og oven paa eller i Nørheden af den opreistes Stene med eller uden Indskrift (Runestene, Bautastene). I Graven hos den Afdsode lagde man hans bedste Smykker og de Ting, som hørte til hans Stilling og Dont her i Livet, da man meente, at han i det tilkommende Liv skulde udøve den samme Virksomhed som her. Dersor finder man endnu i Gravene saa hyppigt Sværd og andre Vaaben, forskjellige Slags Redskaber, Fingerringe, Armbaand, Halekjeder, Perler af Rav og Mosaik og lignende Prydelser.

8. Danmark var i den ældste Tid deelt i en Mængde smaae Samfund, hvis enkelte Medlemmer var nærmere forenede ved Slægtstab og fælles Herkomst. De ældgamle Inddelsinger i Herreder og Sysler synes at tyde paa slige Familie- og Stammeforbindelser; flere af disse forenedes efterhaanden saaledes, at der dannedes smaae Stater, indtil omsider alle de enkelte Dele samledes til eet Rige. Statens Overhoved og øverste Styre var Kongen, hvem det tilkom at opbyde til Landeværn og til Leding, vaage over Landesfreden, forestaae Gudstjenesten o. s. v. Hans Magt var isvrigt meget indskrænket, da Afgjørelsen af de vigtigste Anliggender beroede paa Folkets og Høvdingernes Beslutning paa Thinge; kun ved personlig Dygtighed, Klogstab og Weltalenhed kunde han vinde større Indflydelse. Kongernes vigtigste Indtægtsfilder bestod i de store Landeierdomme med tilhørende Kongsgaarde, som de besøde rundt omkring i Riget, og i den betydelige Deel, de fil af Krigsbyttet; desuden høvede de en Afgift af Templerne og en Deel af Boderne ved Netten. Hvad der ellers ingen Gier havde, som Skove og udyrkede Streækninger, arvelsst Gods, Sager, der fandtes i Jorden o. s. v., tilhørte

Kongen. Naar en Konge døde, traadte Folket sammen for at vælge hans Efterfølger; men, sjældt Arveret ikke gav fuldgyldig Adkomst til Thronen, holdt man sig dog gjerne til den Nærmestehælgetede, for ikke at give Anledning til indre Twistigheder.

Af Stænder gaves der i Oldtiden egentlig ingen andre end Bondestanden. Ved Bonde (d. e. Boende) forstod man imidlertid ikke blot Agerbruger, men med dette Navn kaldtes enhver fribaaren Mand, der besad faste Ejendomme, hvilken somhest Virksomhed han iovrigt udøvede, altsaa haade Kjebemand, Haandværker og Landmand. Bondestanden udgjorde saaledes det egentlige Folk. Blandt de øvrige Bønder fremragede Høvdingerne, ikke ved særegne Nettigheder, men ved den større Anseelse og Indflydelse, som følger med Nedstammelse fra berømte Slægter og Besiddelse af store Ejendomme. Af slige Slægter toge Kongerne gjørne Jarler til at bestyre undervungne Provindser, og de Stridsmænd og Embedsmænd, som dannede deres Hof (Hird). Bønder og Høvdinge dannede Folkeforsamlingen, som mødte paa Thinge, en til dette Viemed udvalgt Plads, der var omgiven af hellige Aflæscreer eller en Kreds af Stene; ogsaa Forsamlingen selv kaldtes Thing. Her raadsloges og besluttedes om Krig og Fred, her kaaredes Kongerne, her vedtoges og ophævedes Lov, her domtes i Rettsstridigheder; uden Thingforsamlingens Samtykke turde Kongen overhovedet Intet afgjøre, som havde Vigtskab for Staten. Lovene vare faa og simple og bestode mest i Bedrægter, som i Tidernes Løb dannede sig af sig selv, eller defastnades udtrykkeligen paa Thinge ved given Anledning. De blev ikke opfrevne, men bevarede i Hukommelsen. Retten pleiedes paa Thinge under Kongens Forsæde ved Folket eller ved egne dertil udvalgte retsklæne og lyndige Mænd. Straffebestemmelserne vare milde, og de fleste Forbrydelser funde sones med Bøder. Enkelte lave eller farlige Forbrydelser, som Tyveri, Snigmord, Landesforträderi, straffedes med Trældom, Fredløshed eller Doden.

Trællene udgjorde en usel og foragtet Menneskelæsse,

uden borgerlige eller menneskelige Nettigheder. De kunde ikke kjøbe, sælge eller arve, ikke aflagge Ed for Retten, ikke indgaae ordentlige ægteskaber; de betraktedes som fuldkommen cerelese, blevе folgte og høstte som andet Gods, og Herren kunde uden Ansvar dræbe og lemlesté dem. Trællene brugtes til at forrette de almindelige Arbeider i Huset og paa Marken; til at føre Baaben i Krig agtedes de ikke værdige undtagen i den yderste Ned. Trællesædte Børn forblyve i deres Forældres Stand. Krigshænger og undertiden Forbrydere bleve Trælle; mange Slaver indførtes ogsaa ved Handel. Sjældt Herren havde en uindstrænket Magt over sine Trælle, hørte dog Grusomhed imod dem ikke til de almindelige Træk i Norden. Mindere Herrer tillode deres Trælle at fortjene Noget ved eget Arbeide, at de engang kunde kjøbe sig frie; Trofast mod Herren eller vigtige Ejener, som Trællen fandt Veilighed til at hde, belønnedes ofte med Frigivelse. Dog vedblev den Frigivne at være afhængig af sin fortige Herre, og først hans Børn fulde borgerlige Nettigheder.

9. I den egentlige Folkevandring toge Nordboerne ikke Deel, uden forsaavidt Syder og Angler samtidig med den droge over og besatte England; at derimod Cimbrer og Teutoner og 449. senere Goter og Longobarder og flere Folk, som nævnes, skulle være udgangne fra Skandinavien, har lidet eller ingen Sandhynlighed, sjældt det vel er rimeligt, at enkelte Skarer fra Norden have forenet sig med de beslagtede Stammer sondenfor Østersøen. Men efterat den store Bevægelse, som man kalder Folkevandringen, havde sat sig, udgik fra det skandinaviske Norden en ny Folkevandring tilsøes, der allerede begyndte i det syvende og ottende Aarhundrede, men især yttrede sig med voldsom Kraft i det niende og tiende Aarhundrede. Tidligere havde vel Normannerne — saaledes kaldte man i Syden med et sællets Navn, Danse, Norske og Svenske — gjort jævnlige Vikingefarter til nærmere og fjernere Øyster, men vendte sædvanlig tilbage til Hjemmet igen. Men nu begyndte Togene at føretages i større samlede Masser og gif ikke blot ud paa

at erhverve Bytte, men ogsaa faste Besiddelser og Bopæle udenfor Norden. Smaarigernes Forening under een Konge, baade i Danmark og Norge, og Christendommens Udbredelse og den dermed forbundne Forandring i Sæder og Skilte gjorde Mange missfornsiede med Fædrenehjemmet. Dette tilligemed den medfølte Lust til krigerske Eventyr bevoegede talrige Skarer i alle Nordens Egne til at drage ud for at søge et nyt Hjem. Tillige vare de sydlige Lande ved Oplosningen af Karl den Stores Rige og de deraf følgende indvortes Krigs og Uroligheder saa svakkede og forsvarsløse, at de løkkede Normannerne som et let Bytte. Normannertogene strakte sig fra de nordlige Have til Afrikas Øyster og de inderste Dele af Middelhavet. Ad Europas vigtigste Floder, Elben, Rhinen, Schelde, Seine, Loire, Garonne, Rhone, trængte de paa deres fladbundede Skibe ind i Landenes Indre, overalt udbredende de frygteligste Ødelæggelser. Hollands og Vesttydsklands sjønneste Stæder, Nimwegen, Lyttich, Bonn, Aken og flere, blevne opbrændte af dem under idelig gjentagne Indfald. Omsider standede Keiser Arnulf noget deres Fremtrængen ad denne Kant, efter at have tilføjet dem et stort Nederlag ved Löwen.

Før Frankrig var Høddingen Hasting især en frygtelig Svæbe. Paris blev twende Gange indtaget og plyndret; tredie Gang reddedes Byen ved Grev Odos tappre Forsvar. Efter den anden Indtagelse af Paris beredte Hasting sig til at drage mod Rom, men tog Heil af Byen og plyndrede i dens Sted Luna, en Stad paa Italiens Nordkyst. Frankrig fik ingen 891. Ro, forend Karl den Enfoldige overlod Gange Rolf, en Høvding fra Norge, en heel Provinds, som derefter blev kaldet Normandiet. Til samme Tid blev England skrækkelig hærjet, især af de Danske; Skotland, de nordbritiske Øer og Irland, mest af Norske, som her kaldes Ostmanner. Først da Normannerne havde faaet tilstrækkelige Bopæle, og egne Stater vare stiftede af dem i Frankrig, i Italien, i Østangeln og Northumberland, paa Man og Orkenserne, i Irland, samt i Rusland, hvor de kaldtes Vareger, lagde Bevoegelsen sig lidt efter lidt, medens til samme Tid den større borgerlige Orden, som ved

Christendommens Indførelse efterhaanden fæstede Rod i de nordiske Lande, standede Anledningerne til Udvandringerne.

10. De ældste Begivenheder i Norden hjendes kun af Sagn eller mundtlige Fortællinger, som først i en senere Tidsalder ere blevne nedskrevne og derfor ikke gengive tildragelserne i deres rene Skikkelse, men blandet med Digting. Odin, der efter Nordboernes religiøse Forestillinger var den høieste blandt Guderne, blev af de senere fremstillet som en virkelig historisk Person, som en mægtig Konge, der havde hersket over Nordens Lande, og der tilægges ham flere Sønner, som efter hans Død delte Riget imellem sig. Som Konger i danske Lande nævnes blandt Odins Sønner: Seimdal i Skaane, Balder i Angel, Skjold i Sjælland og Jylland (Reidgottland). Skjold blev Stamfader for en berømt Kongeslægt, Skjoldungerne, som efter Sagnet havde deres Sæde i Leire paa Sjælland. En ny Slægt begynder med Dan Mykillati, som først skal have regeret i Skaane og siden udbredte sit Herredomme over Sjælland og Smaaserne. Fra Dan have Nogle villet udlede Navnet Danmark, sjældt det med større Rimelighed forklares af dan, lav, og mark, stavbegroet Land. Han lod sig med stor Pragt begrave i en Hoi, og, da det siden blev almindelig. Skif, blev den følgende Tid kaldet Sjælderen i Modsatning til den foregaaende Brændalder. Blandt de følgende Konger i Leire udmarkede Brødrene Roar og Selge sig, den Første ved sin Fredsommelighed, sin Omsorg for Handel og Haandværker, og Anlægget af Noeskilde, den Sidste ved sine Krigsbedrifter. Helges Son Rolf Krake blev en af Oldtidens navnkundigste Konger formedest sin Gavmildhed og den store Skare af udsøgte Kjæmper, der vare samlede ved hans Hof i Leire. Efter en berømmelig Regjering blev Rolf oversafden og drebt af en af sine Underkonger, Hjartvar, der forleddes hertil af Rolfs egen Søster Skulda.

omtr. 600.

I Midten af det svævende Aarhundrede herskede Brødrene Rerek og Selge samdrægtigen i Leire paa samme Tid, som Ivar Vidfadme opkastede sig til Herre over en stor Mengde af Nordens Lande. Efter Ynglingslægtens Undergang i Ever-

rig udbredte han fra Skaane sit Herredomme over hele Sverrig, og bemægtigede sig derpaa en Deel af Norge og Kystlandene ved Nordseen og Østersseen. For at komme i Besiddelse af Sjælland, gistede han, ifølge Sagnets Fortælling, sin Datter Audr med Rerek, skjønt hun havde givet den mere frigørsk Helge Fortrinet. Derpaa oppustede han Splid imellem Brødrene, saa at Rerek i et Anfall af Skinsyge dæbte sin Broder. Efter dennes Død lykkedes det Ivar Vidfadme at overvinde Rerek og gjøre sig til Herre over Sjælland. Nogen Tid efter tilsatte han Livet paa et Tog til Garderige (Rusland), hvor hans Datter havde fundet Tilflugt. Rekels Son, Harald Hildetand, underlaistede sig alle de Lande, hans Morfader havde hersket over, og blev en berømt og mægtig Konge. Da han var blevet gammel, gjorde hans Broderson Sigurd Ring, Underkonge i Sverrig, Opstand imod ham. Harald drog imod omtr. 730. ham, og det kom til et stort Slag paa Braavalleheden i Smaaland, hvor hele Nordens samlede Kræfter mødtes, kæmpeende deels paa Haralds deels paa Sigurds Side. Men Harald faldt, og Seiren blev Sigurds. Dennes Son var den navnlundige Regner Lodbrog, om hvis Bedrifter og Eventyr Oldtidsagnene fortælle saa meget. Han førdedes idelig i Krig og Feide snart paa Østersøens sydlige og østlige Kyster, snart i Flandern, snart i Skotland, Irland og England. Om sider blev han fangen af Kong Ella i Northumberland, som lod ham 794. lide en grusom Død ved at kaste ham i en Ormegrav. Sonerne henvnede Faderen og delte derpaa det vidtudstrakte Rige, som Ivar Vidfadme, Harald Hildetand, Sigurd Ring og Regner Lodbrog havde samlet: Sigurd Snogsie fik Sjælland, Skaane, Halland og det sydlige Norge; Svidsærk Jylland og Venden; Bjørn Jernside Sverrig; Ivar Beenlos Northumberland. Sigurd Snogsies Son var Hardeknud; dennes Son var Gorm den Gamle, som samlede Danmarks Rige.

Første Tidsrum,
fra Smaarigernes Forening og de første Forsøg paa at indføre Christendommen indtil Valdemar Seirs Død og sydste Lovs Udstedelse 1241.

I.

Fra Rigets Stiftelse til 1042.

Christendommens Forlyndelse ved Ansæg. — Gorm den Gamle og Thyra Danabos. — Harald Blåatand. — Tog til Normaniet. — Forholdet til Norge. — Christendommen. — Ottre den 1ste og 2den. — Borgerkrig. — Valnatsofe — Svend Tveskjæg. — Tomsborgs Vikingelag. — Sigvald. — Slaget ved Svolter. — Englands Krobring. — Harald. — Knud den Store. — England og Danmark forenede. — Piligrimsreise. — Slag ved Helgeaa. — Ulf Karl. — Norges Krobring. — Hardeknud. — Fortig ved Gotaelven. — Foreningen med England ophører.

1. Endnu inden Gorm samlede Riget, var Christendommens Forlyndelse i Norden begyndt. Den nye Lære havde en betydelig Modstand at overvinde i Folkets frigørsk tankemaade og barske Sæder. Den Ydmighedens og Selvfornægtelsens Land, som Christendommen lører, stemmede kun slet med Nordboens uboelige Sind, hans Stolen paa egen Kraft og Lyft til selv at tage sig til Nette; og den Christnes Forestilling om det tilkommende Liv som et aandeligt Samfund med Gud og hans Hellige Stod i den skarpeste Modsetning til den nordiske Hednings Haab om Valhallas Kampglæder og sandselige Mydelser. Læren om Fasten, Alsholdenhed og Legemets Spægelse behagede ikke Nordboen, som gjørne vilde nyde de Glæder, som Livet tilbød ham, og satte Præis paa et sterkt og kraftigt Legeme. Det varede derfor længe, henved et Par Hundrede Aar, inden Christendommen trængte igennem; men den seirede ogsaa ved sin egen Kraft, ikke her, som i mange af de omkringliggende Lande, ved Anvendelse af Bold og Twang. I midlertid savnede Christendommen heller ikke Tilknytningspunktet i den hedenske Tro; Læren om den fromme Balder, om Krigsgudernes Undergang, hvorefter en hellig og retsærdig Gud skulle herske, banede Veien for Christelige Forestillinger; Hedningernes Løke, Gimle og Na-

strand blev let til de Christnes Djævel, Himmerig og Helvede. Den ydre Pragt og Glæds, hvormed den katholske Guds-dyrkelse fremtraadte, undlod heller ikke at gjøre sin Virkning paa Nordboens modtagelige Sind.

- De frankiske Keisere sogte at udbrede Christendommen blandt Norden Folks og benyttede den tillige som et Mittel til at komme disse urolige Naboor. Karl den Store havde med Bold paatvunget Sagerne Christendommen og med det Samme berovet Folket sin Uafhængighed. Den djarve og virksomme jydske Konge Godfred, som frygtede Karls Planer, understøttede Sagerne og begyndte tilsidst en Krig med Keiseren. Han gjorde store Fremstrid; men Keiseren befriedes for denne ligesaa kluge som tappre Hjende, da Godfred kort efter myrdedes ved en af sine egne Folk. Hans Esterfolger Hemming sluttede en Fred
811. med Karl den Store, ved hvilken Eideren fastsattes som Grænse mellem Danmark og Tyskland. — Karls Son, Ludvig den Fromme, lod sig det være magtpaalgængende at udbrede Christendommen i Danmark og sendte i dette Viemed først Erke-biskop Ebbe af Rheims herind i Landet. Men intet Synderligt udrettedes denne Gang.
822. En fordreven jydske Underkonge, Harald Klak, sogte nogen Tid efter Tilflugt hos Keiser Ludvig og lod sig dobe i Ingelheim ved Mainz, i Haab om at faae Understøttelse af Keiseren til at tilbagevinde sit Rige. Da Harald Klak drog tilbage til Danmark, sogte Keiseren en Mand, der kunde led sage ham, bestyrke ham i Christendommen og udbrede den blandt hans Landsmænd. Dette vanskelige og farlige Hverv paatog Ansgar sig, en lærde og from Munk, der den Gang var Forstander for Skolen i Klosteret Rh-Gorvey i Westphalen.
826. Led saget af en ligesindet Munk, Nutbert, kom han til Danmark, hvor han tog sit Ophold i den store og blomstrende Han-delstad Sædeby eller Slesvig og begyndte sin Virksomhed med her at oprette en Skole for at danne christne Lærere af Ind-sødte. Efterat han i nogle Aar havde lært og dobt i Danmark, drog han efter Keiserens Opsordring over til Sverrig, hvor han i halvandet Aar forkyndte Christendommen. Da Keiseren sik Rudskab om den Fremgang, den christne Lære havde

i Norden, besluttede han til dens videre Fremme at oprette et 834. Erkesæde i Hamborg og udnevnte Ansgar til Erkebisop. Nutbert var tidligere død. Men Ansgars Virksomhed led no-gen Tid efter en betydelig Standsnings, da nordiske Vikinger oversaldt og ødelagde Hamborg. I flere Aar maatte Ansgar flække hjælpeløs og forladt omkring, da de Uroligheder, som udbredte i det frankiske Rige ved Ludvig den Frommes Tid efter paafølgende Død, bortdroge Opmarksomheden fra Christendommens Stilling i Norden. Omstider tog Ludvig den Tydste sig af Sagen og bewirkede, at Bispedømmet Bremen forenedes med det hamborgske Erkestift. Ansgar begyndte paany sin Virksomhed, fil after Skolen i Gang i Slesvig og ved den Undest hvori han stod hos den jydske Underkonge Erik, Tilladelse til i denne By at opføre en Kirke, den første i Danmark. Efter Hjem-komsten fra en anden Reise i Sverrig fandt han imidlertid Kong Erik død, Kirken nedrevne og Christendommen forfulgt af den nye Konge Erik Barn. Men den usørderdede Ansgar talte saa indtrængende til den unge Fyrste, at han etter tillod Christendommens Forkryndelse og Opforelsen af en Kirke baade i Slesvig og i Ribe. Paa det sidste Sted blev Ansgars Discipel Rembert ansat som Preest. Ansgar døde i sit 64de Aar i + 865. Bremen, efter en kraftfuld og opoffrende Birken for Christendommens Udbredelse i Norden. Den nynevnte Rembert blev hans Esterfolger i Erkesædet og virkede for sit Aald med samme Ridkærhed som Ansgar.

2. Samtidig med Ansgars og Remberts Bestræbelsser for at udbrede Christendommen, regerede Gorm den Gamle 840—935. i Danmark. Han samlede de mange Smårigter til een Stat; men vi hjende ikke noiere, hvorledes det dermed er gaaet til. Det danske Rige indbefattede den Gang Skaane, Halland, Sjælland med omliggende Øer, Norre- og Sønderjylland, hvor Grænsen mod Syd var Eideren; Bornholm havde endnu en Tidlang sine egne Konger, og Bleking regnedes til Sverrig. Skjønt disse Dele forenedes, bevarede de dog lange deres folkelige Ejendomme-ligheder, havde deres egen Lovgivning, og Kongerne hyldedes først i hver Provinds. Om Gorm den Gamles Regering

† 935.

vide vi ikke Meget. Han havede Christendommen og forfulgte dens Bekjendere, og kom derved i en Krig med Keiser Henrik Huglefænger, som endtes med, at Gorm maatte tillade Christendommens Forkyndelse i Danmark. Hans Dronning Thyra gjorde sig fortjent af Riget ved Unlegettet af Bolden Damnevirke. Allerede den ovennævnte Godfred havde opført en Bold, det saakaldte Kurvirke, til Forsvar for Landets Sydgrænse; men Henrik Huglefængers Indsald havde viist, at Riget trængte til et stærkere Værn mod Angreb fra Syden. Bolden droges i en Strækning af to Mil tvært over Landet fra den inderste Bugt af Slien til Hollingsted ved Trene, der falder i Ejder, og var stærkt besæstet ved Grave og Laarne. Disse og andre Fortjenesster erhvervede Thyra Tilnavnet Danabod, d. e. de Danskes Pryd. Gorm døde pludselig i en hsi Alder ved Efterretningen om, at hans meest elskede Son, Knud Dana-ast, d. e. de Danskes Lyst, ubentet var omkommen paa et Vikingetog.

3. Harald Blaatand, den yngste af Gorms tvende Sønner, kom nu til Regeringen. Paa et af sine mange Sotog skal han være kommen til Normandiet og ved sin kraftige Hjælp have bragt Normannernes Magt, der var kommen i Forsald ved indre Uroligheder og Angreb fra Frankrig, igjen paa Hode. I Norge regerede den Gang Hagen Adelsteen, som maatte kæmpe med sin Broders, den fordrevne Kong Erik Blodoxes Sønner. Ved Harald Blaatands Understøttelse lykkedes det en af disse, Harald Graafeld, efter Hagen Adelsteens Fald at bestige Norges Throne. Da han imidlertid ikke betalte den Skat, han havde lovet den danske Konge, opstod der et fjendtligt Forhold. Hagen Jarl, hvis Fader var blevet dræbt i Norge af Harald Graafeld, fandt Tilslugt i Danmark og opastede end mere Fjendstabet mellem Kongerne. Paa samme Tid fremtraadte Harald Blaatands Broderson Guldharald, en Son af Knud Dana-ast, med Fordring paa en Deel af Danmark. Hagen Jarl raadede Kongen til at tilfredsstille sin Broderson ved at overlade ham Norge, siden Harald Graafeld ikke opfyldte de Forpligtelser, han havde indgaaet. Dette billigede Kongen, og Harald Graafeld blev derpaa løkset ned fra Norge

og myrdet i Liimfjorden af Guldharald; men denne myrdedes 963. efter af Hagen Jarl, der vidste at indgyde Kongen Frygt for, at Guldharald ved Besiddelsen af Norge skulle blive altfor mægtig. Paa denne Maade banede Hagen Jarl sig selv Veien til Regjeringen i Norge. Harald Blaatand seilede op til Norge med en mægtig Flåde, underlagde sig Landet og delte det derpaa mellem Hagen Jarl og en norsk Prinds, Sarald Granste, ved hvis senere paafølgte Død Hagen Jarl blev Høvler over hele Norge.

Christendommens Udbredelse fremmedes meget ved den virksomme Adeldag, som under hele Harald Blaatands Regjering beklædte Erkefædet i Hamborg; foruden de twende Kirker i Slesvig og Ribe opførtes en tredie i Aarhus, og Bispesæder oprettedes i disse Byer. Kongen selv var af sin christne Moder Thyra gunstig stemt for den nye Lære, men vilde dog ikke finde sig i de Unmæsselser, som Keiser Otto den Förste tillod sig i Anledning af Christendommens Udbredelse. De tydste Konger gjorde nemlig ifølge deres Værdighed som romerske Keisere Fordring paa at erkendes for hele Christenhedens verdslige Hoved, ligesom Paven var det geistlige, og Otto den Förste gjorde denne Fordring ligoldende ved at tillægge hine Bispesæder Skattefrihed og Landeindomme i Danmark. Dette i Forbindelse med den Understøttelse, som den oprørslse sagiske Høvding Vigman fandt i Danmark, ledede til Fjendtligheder; dog fandt, som det synes, først ovennævnte Keisers Efterfølger, Otto den Anden, Beilighed til at gjøre et Indsald i Danmark. Dannevirke blev tappert forsøret; men, da denne Bold, der for en stor Deel var opført af Tommer, var stukken i Brand, trængte Keiseren ind i Landet og lige op til Liimfjorden; Harald maatte slutte Forlig og lade sig og sin Son Svend døbe. Bispesæder stiftedes nu i Odense og i Roeskilde, hvor Harald Blaatand selv byggede Hellig Trefoldighedskirke, og indfødte Mænd, som den anseete Odinkar Hvide den Eldre, optraadte som Forkyndere af Christendommen. Men disse Fremstrid forsgede det hedenste Parties Forbitrælse. I Spidsen for dette stillede sig Kongens Son Svend, og dennes Opdrager, den

fynske Høvding Palnatoke, en Mand, som var Hedenstabet og de gamle Sæder hengiven med Liv og Sjæl, og desuden ifolge Sagnet havde flere personlige Førnarmelser at hævne paa Kongen. Det kom til en indvortes Krig, i hvilken
† 985. Harald Blaatand faldt ved Palnatokes Pilestud.

4. Svend, med Tilmavn Tvekkjøg, blev nu tagen til Konge i Danmark. Uagtet Svend og Palnatoke havde kæmpe sammen, ophørte dog Enigheden imellem dem, da Palnatoke havde dræbt Harald Blaatand; thi Drabet paa Faderen fordroede Blodhaavn. Landflygtig begav Palnatoke sig efter Sagnets Fortelling til Jomsborg, en Festning, som under Harald Blaatand var anlagt i Benden for at vedligeholde de Danskes Herredsimme i disse Egne. Den laae i Marheden af den blomstrende Handelsstad Julin ved den østlige Munding af Øresfoden. Han skal her have stiftet et Samfund af nordiske Vikings, som under strenge Love længe bevarede de gamle krigeriske Sæder og under Navn af Jomsvikinger gjorde sig frygtede over hele Norden ved deres Dodsforagt og ubetvingelige Mod. Forst i det 11te Aarhundrede ødelagde Magnus den Gode aldeles denne Sørsverborg. Den følgende Høvding i Jomsborg, den trædse Sigvald, skal efter Tilsyndelse af den vendiske Konge Burislav ved List have bortsatt Svend fangen fra Danmark, og tvunget ham til at erkjende Bendas og Jomsborgs Uafhængighed og betale en stor Læsesum. Ved Forliget fik Sigvald til Belønning Kong Burislavs Datter Astrid til Ægte, og Svend og Burislav besvogrede sig, idet hin tegtede Burislavs anden Datter Gunhilde, og denne Svends Søster Thyra. De danske Kvinder skulle have hengivet deres Prydsser til Kongens Lovkjøbelse, og Sagnet tilføier, at Svend derfor skjunkede Kvinderne, som hidtil ingen Arveret havde, halv Arveret med Mand; men denne Forandring forsklaries rigtigere som en Virkning af Christendommens Indflydelse.

Svend ssgte Lejlighed til Hævn over Sigvald og fandt den snart. Ved et Gravel, som efter gammel nordisk Skit holdtes, da Sigvalds Fader var død, overtalte han Sigvald til at foretage et farligt Tog mod den mægtige Hagen Jarl i Norge,

der havde viist sig ligesaa uvillig til at betale Danmark Skat, som hans Førgænger Harald Graafeld; selv gjorde Svend det Øste at feide paa England og gjenoprette de Danskes Herredomme der. Jomsvikingerne blevе aldeles flagne af Hagen i Hjørungevig, og Sigvald maatte flygte med Skamme. Svend 994. var heldigere mod England. Dette Land regjeredes den Gang af den uduelige angelsaxiske Konge Ethelred den Raadvilde, og var svækket ved indre Uroligheder blandt Landets Mægtige og en Række af flotte Fyrster. Svend hærgede Landet ved det ene ødeleggende Indfald efter det andet, hvorimod Ethelred forsøgesse sagte at betrygge sig ved at betale store Pen gesummer, som kaldtes Danegeld. En vigtig Begivenhed i Norden gjorde en fort Standsning i Svends Englandstog. Den norske Prinds Oluf Trygvesen havde nemlig efter Hagen Jarls Drab bemægtiget sig Norges Rig, og var derved kommen i et fjendtligt Forhold til Svend Tvekkjøg, som fra sine Forfædre havde arvet Fordring paa Overherredømmet over Norge. Hagen Jarls fordrevne Sønner, Erik og Svend, fandt dersor Tilsigt i Danmark, og den første sik endog Svends Datter Gyda til Ægte. Misforstaelsen forøgedes, da Oluf, uden at spørge om Svends Samtykke, giftede sig med hans Søster Thyra, der var flygtet fra sin paatvungne Ægteskælle, Kong Burislav i Benden. Svend Tvekkjøgs anden Dronning, Sigrid Storraade, der tidligere havde været gift med Erik Seirsel i Sverrig, var bleven dodelig forærmet af Oluf Trygvesen, og øggede baade sin Mand og sin Søn, Oluf Skjødkonning i Sverrig, til Hævn. Svend Tvekkjøg, Oluf Skjødkonning og Erik Jarl oversaldt dersor i Forening Oluf Trygvesen, som med en Flaade var dragen gjennem Øresund til Benden, hvor hans Kone besad nogle Eiendomme. Oluf Trygvesen faldt i det blodige Slag ved Svolder, og Norge 1000. deeltes derpaa imellem Seirhererne, dog saaledes, at Bestyrelsen af største Delen af Landet overlodtes til Hagen Jarls Sønner. Medens Svend var beskjæftiget med disse Sager, havde Ethelred ved et forræderst Oversald anrettet et frygteligt Blodbad blandt de Danske i England. Svend hævnede det strengt og hørte ikke 1002.

op med sine Anfalde; forend den feige Ethelred flygtede ud af sit Rige til Normandiet. Herved blev Svend Herre i England, † 1014. men døde allerede næste År.

5. Svend Tveskjæg efterlod tvende Sønner, Harald, som blev Konge i Danmark, og Knud, som ved sin Faderes Død opholdt sig i England og der blev valgt til Konge af det danske Parti. Men Englelanderne fattede nyt Mod ved Svend Tveskjægs Død og kaldte Ethelred tilbage fra Normandiet; der udbrød derpaa en almindelig Opstand, saa at Knud omisider saae sig nedt til at forlade Landet. Men efterat han i Danmark havde samlet en stor Hær og Flaade, vendte han tilbage til England, ledsgaget af de anseete Hovdinger Erik Jarl fra Norge, Thorkel den Høie og Ulf Jarl, som siden regtede Knuds Søster Estrid. Efter en blodig og haardnakket Kamp blev den tappre Edmund Ternside, der havde fulgt sin Fader

1017. Ethelred i Regjeringen, nedt til at dele England med Knud. Men omrent en Maaned efter myrdedes Edmund, uden Twyl ved Forræderi af sin egen Sønner Edrik Streon, der i den foregaaende Krig gjentagne Gange havde opført sig trofæst. Knud, siden kaldet den Store eller den Mægtige, blev nu erkendt for Konge over hele England, og Edmunds Brødre og unge Sønner deels myrdede, deels sendte ud af Landet. Knud regjerede Landet med stor Klugskab; han viste Agtelse for de Indsædtes Retigheder og hervede dem til de fornemste Verdigheder, tilveibragte indvortes og udvortes Sikkerhed, som Landet længe havde savnet, fremhjælp Handel og Haandværker, og satte sig i Undest hos den mægtige Geistlighed ved at vise Verbodighed for Kirkens Skifte og skjente rige Gaver til geistlige Stiftelser. Han blev paa denne Maade, skjont en fremmed Konge, baade elsket og agtet i England. Hertil bidrog ogsaa meget hans Gissermaal med den kloge Emma af Normandiet, Kong Ethelreds Enke. Men, hvis Magt forekom ham farlig, tog han ikke i Betenkning at rydde af Beien, saaledes Forræderen Edrik Streon tilligemed hans Barn, og Hovdingen Thorkel den Høie, hvis Troskab var bleven ham mistænkt. Til at befæste sin Magt og udføre sine Grobringssplaner op-

rettede han en staende Hær, Thingmannalid, der bestod af udsgte Krigere, og paa Grund af Russningens Kostbarhed for det Meste kun kom til at indbefatte de mere rige og anseete Mænd. Denne Hær gav han en egen Lov, Vitterlagsretten, der længe stod i stor Unseelse og først tabte sin Betydning under Kong Nielses svage Regjering, men fornyedes af Knud den Gte.

6. Kong Harald døde efter faa Års Regjering, og Knud † 1018. blev derved tillige Konge i Danmark. Paa dette Land havde Forbindelsen med England en vigtig Indflydelse ved at fremme Kunster, Haandværker og Agerdyrkning, der i England stode paa et høiere Trin end i Danmark. Christendommens fuldkomne Indforelse i Danmark kan man regne fra Knud den Stores Regjering. Svend Tveskjæg, som i Begyndelsen havde været en ivrig Hedning, fremmede i sine sidste Åar Christendommen; under Knud den Store vandrede en stor Mængde engelske Geistlige over til Danmark; de fleste Bispedøder i Danmark beklædtes paa hans Tid af Englendernere, og selv engelske Munke fandt Bei herover; ogsaa blev mange Kirker opførte af engelske Bygmestere. Sovrigt betragtede Knud England som Hovedriget og opholdt sig mest der; dog gjorde han sig ogsaa fortjent af Danmark ved at underkaste sig en Deel af Venden og sue de vendiske Sørsvere. Knud foretog efter Tidens Skif en Pilegrimsreise til Rom, for i denne Christenhedens Hovedstad at hente Forladelse for sine Synder. Paa Reisen traf han sammen med Keiser Konrad den Anden, hvem han bevirgede til at opgive sine Fordringer paa Markgrevskabet Slesvig, som skal være stiftet af Henrik Fuglefænger ved hans Indfald i Danmark, men allerede i lang Tid havde ophørt virkelig at være til; ligeledes aftales et Møteskab mellem Knuds Datter Gunhilde og Keiserens Son Henrik. I Rom stiftede Knud et Herberge for nordiske Pilegrimme og udvirkede adskillige Handelsfordele for sine Undersætter.

Medens Knud var fraværende, benyttede Oluf den Hellige i Norge og Anund Jakob i Sverrig Leiligheden til at angribe Danmark. Begge frygtede Knuds vogende Magt og store Planer,

- og imellem Knud og Oluf havde der lange været et spændt Forhold, fordi Oluf havde opkastet sig til Konge i Norge ved at fordrive Erik Jarls Son og Broder, medens Jarlen selv var hos sin Svoger i England, for at hjælpe ham til dette Landes Trobring. Som Folge heraf havde ogsaa norske Oprørere fundet et aabent Tilflugtssted ved Knud den Stores Hof. De forenede Konger gjorde store Fremstridt, og Ulf Jarl, som styrede Danmark, ansaae det under disse Omstændigheder for nødvendigt, at Landet havde et Overhoved. Efter Aftale med Emma bevægede han derfor Folket paa Viborgthing til at kaare Knuds og Emmas Son, Hardeknud, til Konge. Knud, som kom ilende hjem, blev meget forbittret herover, men opsatte 1027. Hævnen, indtil Hjenderne vare fordrevne. Det kom til et Slag ved Selgeaa i Skaane, hvor Knud selv kom i Livsfare, men ved Ulf Jarls Hjælp ikke alene reddede sit Liv, men ogsaa seirede over Hjenderne. Disse og andre Tjenester sikrede ikke Ulf Jarl mod Edrik Streons og Thorkel den Højes Skæbne; Knud lod ham nogen Tid efter myrde i Hellig Trefoldigheds Kirke i Roestilde, til hvilken han derpaa som Sone for sin Misgjerning skænkede et heelt Herred. Derpaa drog Knud op med en Flaade til Norge og nødte Oluf den Hellige til at flygte ud af sit Rige, hvorpaa Hagen Eriksen, Erik Jarls Son, blev sat til Høvding i Norge. Da denne fort efter døde, gjorde Oluf den Hellige 1030. Horsog paa at tilbagevinde sit Rige, men faldt i Slaget ved Stiklestad. Knud udnævnte derpaa sin Son Svend, der var født af hans første Kone Alfisa, til Underkonge i Norge. Nu herskede Knud den Mægtige over Danmark, England, Norge, Sydslesvig og en Deel af Venden. Svend gjorde sig imidlertid forhadt ved sin uforstandige Regering i Norge, og saae sig omsider nødt til at vige for et mægtigt Parti, som indkaldte Oluf den Helliges Son, Magnus den Gode. Saaledes begyndte Knuds store Rige allerede at oploses, da Doden pludselig + 1035. bortrev ham, inden han endnu havde naaet det 40de Åar.

7. Knuds og Emmas Son, Hardeknud, blev nu valgt til Konge i Danmark; men Knuds anden Son med Alfisa, Harald Harefod, eller den Letsode, besteg den engelske Throne,

uagtet Emma gjorde Alt for ogsaa at slasse sin Son dette Rige. Svends Fordrivelse foranledigede Krig imellem Norge og Danmark, og begge Hærene stode allerede færdige til at angribe hinanden ved Gotaelven, da Høvdingerne mæglede Forlig mellem de unge Konger Magnus og Hardeknud. Svend var allerede tidligere død. Ved Forliget blev fastsat, at hvis en af Kongerne døde sonneløs, skulle den Langstlevende arve den Undens Rige. Hardeknud herdede sig nu til at gaae til England, men kom først dertil efter længere Tids Forlob, just som hans Broder Harald var død. Hardeknud førte derpaa 1039. i tre Åar en lidet berømmelig Regering over Danmark og England. Ved hans Død ophørte Rigernes Forening, da Eng- + 1042. landerne valgte en af Ethelreds og Emmas Sønner, Edward Beljenderen, til Konge.

II.

(1042 — 1157.)

Magnus den Gode. Kamp med Svend Estridsen. Venderne. — Svend Estridsen. Kamp med Harald Haarbraade. Løg til England. Kirkevesenet. Bispe Vilhelm. Adam af Bremen. — Harald Hein. Kongevalget. Foranbring i Retsplejen. — Knud den Hellige. Geistighedens rigende Bisk. Rustning mod England. Folkeopprør. — Oluf Junger. — Erik Eriegod. Løg til Venden. Erkebiskp Eriks. Knud den Helliges Kanonisat. Gilber. Borgerstanden. — Niels. Oprettelsen af Erkesabot i Lund. Knud Lavard. — Erik Emune. — Erik Lam. — Borgerkrig mellem Svend Grache, Knud Magnussen og Valdemar. Betheman. Frederik Robleg. Slaget paa Gratheheden.

1. Da Hardeknud var død sonneløs, forenedes nu ifølge Forliget ved Gotaelven Danmark og Norge under Magnus den Gode. Mandstammen af den danske Kongelinie var uddød; men paa Øvridesiden levede Svend Estridsen, en Son af Ulf Jarl og Knud den Stores Søster Estrid. Denne Mand

var Magnus den Gode u forsigtig nok til at sætte til Jarl over Danmark. De Danske, som nylig havde hersket over saa mange Folk, vilde nogen staae under Norge, og Svend Estridsen fandt derfor ingen Vanskelighed for at blive valgt til Konge af Folket paa Viborgthing. Det kom herved til en Krig med Magnus den Gode, som fortæs meget uehdigt af Svend Estridsen, der gjentagne Gange maatte forlade Riget og soge Tilflugt i Sverrig hos Amund Jakob. Medens Svend og Magnus krigede, faldt Benderne ødelæggende ind i Riget; men Magnus den Gode drog imod dem og slog dem, skjønt de vare langt talrigere, i et blodigt Slag paa Lyrskovshede. En Tid understøttedes Svend af Harald Haardraade, Magnus den Godes Farbroder, som var kommen hjem fra fremmede Lande og gjorde Fording paa en Deel af Norge; men denne hjælp ophørte, da Magnus fandt sig i at dele Norge med sin Farbroder. Svend var nærvært at opgive alt Haab om Danmarks Krone, da Magnus den Gode nu døde og ved sin Død erklærede Svend for sin retmæssige Efterfølger i Danmark.

2. Svend Estridsen maatte imidlertid i 17 Aar kæmpe for sit Rige med Norges stridbare Konge Harald Haardraade. Skjønt Svend ofte blev slaaet — blandt Andet i det blodige Slag ved Nisaa i Halland, hvor han selv kom i stor Livsfare — bevaredes han dog et standhaftigt Mod og var elsket af Folket. Efterat han havde faaet Fred med Harald, forte han ingen betydelige Krigs, men lod dog foretage et Par Tog til England for at tilbagevinde dette Land, som den normanniske Hertug Vilhelm Krober nu havde gjort sig til Herre over. Men begge Togene mislykkedes. Magnus den Gode havde ødelagt Jomsborg og slaaet Benderne; men alligevel blev Danmark friget ved Soroveri af de hedenske, vendiske og slaviske Folkeserd, som boede ved Østersøens Kyster fra Danmarks Grænse op til den finse Bugt, under forskellige Navne, som Bagrer, Obotriter, Bilzer, Preusser og Estier. Disse ødelæggende Soroverier vedvarede i over 150 Aar, indtil om sinder Valdemarerne gjorde en Ende paa dem ved at underkaste sig de østersøiske Kystlande.

Af Kirkevæsenets Ordning i Danmark har Svend Estridsen store Fortjenester. Der bestod allerede 5 Bispedøder i Danmark, nemlig i Slesvig, Ribe, Aarhus, Odense og Roessilde; hertil føiede Svend Estridsen 4 nye, nemlig Viborg og Borglum i Norrejylland, Lund og Dalby i Skaane, hvilket Sidste, dog kort efter forenedes med Lund. Disse mange Bispedømmer oprettede Svend for at bortrydde Vanskelighederne for Oprnaelsen af sit Rige, at faae et eget Kirkesejde stiftet i Danmark, hvorved den nordiske Kirke kunde befries fra sin Afhængighed af det fremmede Kirkesejde i Hamborg. Denne Afhængighed havde været meget følselig for Svend, som af den hamborgske Erkebispe Adelbert under Trufel af Vand var blevet nødt til at skille sig ved sin anden Dronning Junta, der var en Stiftdatter af hans første Kone, Gunhilde. Svend drev Underhandlinger med flere Paver om Oprættelsen af et nordisk Kirkesejde, men døde inden Sagen blev afgjort. Kirkernes Antal vokede betydeligt; paa Svends Tid skal der i Skaane have været 300 Kirker, 150 paa Sjælland, 100 paa Fyn, de fleste af Træ. Kirkens Myn-dighed, som Kongen havde maatte boie sig for i det nysan-forte Tilfælde med den hovmodige Adelbert, fremtraadte ikke sjeldent som en nødvendig Evang for Tidens raae og tøilesløse Sceder. Saaledes i en Begivenhed med Kongens egen Ven Bispe Vilhelm af Roessilde. Kongen havde ladet nogle af sine Ghæster, der ved et Gilde Mytaarsaften havde brugt fornerlige Ord om ham, den følgende Morgen dæbte i Roessilde Kirke; da Kongen siden vilde gaae ind i Kirken for at forrette sin Undagt, forbudt Bispe Vilhelm ham Indgangen og satte ham i Vand — det første Tilfælde af den Art i Danmark; siden hændtes det oftere. Først da Kongen kom tilbage, iført grove Klæder, og som en bodsædlig Synder bad om Forladelse for sin Brode, løste Bispen ham af Kirkens Vand. Roessilde Kirke blev ved den Leilighed beriget med et halvt Herred, som Kongen skjænkede den til Sone for Drabet. Svend Estridsen besad en større Dannelse end almindelig hos den Tids Konger. Han forte Brevvezling paa Latin med Pave Gregor den 7de og var saa vel bevandret i sit Lands Historie, at han kunde

meddele Adam, en kannik i Bremen, som han meget yndede, vigtige Efterretninger om Norden, hvilke af denne henlyftedes + 1076. i hans bremiske Bispekrone og Beskrivelse af Danmark.

3. Svend Estridsen efterlod en Mengde Sønner, af hvilke fem besteg Thronen den ene efter den anden, om end den sidstregjerende havde efterladt sig Sønner. Ellers valgte Folket i Almindelighed den, der var nærmest i Slegt med den afdsede Konge, til hans Efterfølgér; men Slegtstabets alene beslæmte dog ikke Thronfolgen, og Usvigelsen i nærværende Tilsfælde lader sig forklare af de stedfindende Omstændigheder. Kongevalget skete paa et almindeligt Folkething eller Dannehof, som sædvanlig holdtes i Sjælland paa Isse ved Ifesfjord, undertiden ogsaa ved Viborg i Jylland. Naar Kongen var valgt paa det almindelige Thing, reiste han derpaa omkring i Provindserne for at lade sig hylde paa Landsthingene, i Skaane paa St. Libbers Høi ved Lund, i Sjælland ved Ringsted eller Vordingborg, i Norrejylland ved Viborg, og i Sønderjylland paa Urnehovedthing! — Folkets Stemmer vare denne Gang deelte mellem Svend Estridsens ældste Son Harald og Knud, som stjældt yngre havde et stort Parti for sig formedeselft sin Tapperhed og sin personlige Dygtighed; men omfider valgtes dog Harald som ældst og tillige kraftigst understøttet af sin Svigersader, den mægtige Jarl Asbjørn. Harald skal have været en mild, men svag Regent, og fik derfor Tilnavnet Hein, en blod Steen. Hans sorte Regjering er blevet markelig ved en vigtig Forandrings i Rettergangsmaaden. Tidligere blev en Mand anset for overbevist om den Brede, hvorfor han beskyldtes, naar Anklageren bekræftede sit Udsagn ved Ed og Vidner, eller maatte i det Mindste bevise sin Uskyldighed ved Jernbyrd eller Trækamp, hvilket Sidste dog gik mere og mere af Brug. Jernbyrd betragtedes som en umiddelbar Dom af Gud, og bestod i, at den Anklagede bar eller med blottede Fodder traadte paa gloende Jern; blev han uskadt, erklares han for uskyldig, i modsat Tilsfælde for skyldig. Under Kong Harald Hein blev det derimod den Anklagede tilladt i de fleste Tilsfælde at befrie sig ved Venæg-

telsesed, naar denne bekræftedes ved et vist Antal overhængede Mænd, Mededsmænd, som aflagde Ed paa, at de vare overbeviste om, at den Anklagede havde talt Sandhed. Denne nye Indretning gjorde Harald Hein meget yndet af Folket, og den vedligeholdt sig længe.

+ 1080.

4. Knud med Tilnavn den Hellige, som efter Haralds Død besteg Thronen, var ikke blot en from, men ogsaa en djærv og kraftig Mand og en myndig Konge. Han avede med Strænghed og uden Persons Unseelse Lovenes Overtrædelse, og sogte at udrydde de Levninger af Oldtidens Raahed, som endnu fandtes, blandt Andet Søvereier. En anset Høvding paa Bornholm, Egil Ragnarsen, som havde gjort sig skyldig heri, lod han uden Raade hænge. For at befordre Landets Kultur viste han Fremmede, som toge Bopæl her, Velvillie og Beskyttelse. Især arbeidede han med Iver paa Trædommens Afslaffelse og understøttede Geistligheden i dens Bestræbeler i denne Sag. Dog varede det længe, inden Christendommens Vand aldeles fik Bugt med dette Onde. Det ophørte noget tidligere i Kjøbstæderne end paa Landet; men her finder man Spor deraf endnu i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Geistlighedens Magt og Unseelse fandt en virksom Befordrer i Knud den Hellige. Han gjorde Geistligheden til den fornemste Stand i Riget ved at give Bisperne Rang med Prindser og Hertuger; den frifoges for at staae under de almindelige Domstole i geistlige Sager, hvilket ikke længe efter under Kong Niels udvidedes dertil, at Geistlige i alle Sager skulde dommes af deres Standsfæller; selv Verdslige inddroges under Kirkens Domstol i visse Sager, som Meened, Ugteskabsbrud, Åger, der betrægtes som Forbrydelser mod Gud og Kirken, og som Folge deraf fik Geistligheden ogsaa Ret til at hæve de Bøder, som faldt ved slige Lejligheder. Ogsaa Tiende til Kirken sagte Knud at faae indført i Danmark ligesom i andre christne Lande; men dette maatte han lade fare, da Folket visste den mest afgjorte Uwillie mod en saadan bestandig Stat, hvilken det betrakte som den værste Trældom.

Den kjælle og virksomme Knud tenkte alvorligt paa Eng-

lands Tilbageerobring, og samlede i dette Diemed, understøttet af sin Svoger Oluf Kyrre i Norge og sin Svigersader Grev Robert af Flandern, en Flaade paa 1000 Skibe i Limfjorden. Men, da Kongens Ankomst til Flaaden forsinkedes, stilles den ad, hvortil maa ske ogsaa Beslukkelser fra Vilhelm Broderen hidroge. Kongens Broder Oluf, som havde haft Deel i Flaadens Oplossning, blev sendt i Lænker til Flandern, og der paalagdes de ulydige Ledingsmænd store Bøder. Da disse tillige indkraedes med stor Vilkaarighed og Uretfærdighed, reiste sig Oprør i Vendsyssel, som derpaa udbredte sig over hele Norrejylland. Oprørerne forfulgte den flygtende Konge til Fyn og dræbte ham i St. Albans Kirke i Odense, hvor han havde sagt Tilflugt. Prinds Benedictus faldt i Kampen for sin Broder, som knælende i Bon for Alteret rolig oppebiede Doden.

5. Den næstældste Broder Oluf hentedes nu fra Flandern og toges til Konge. Hans niaarige Negsering er kun blevet markværdig ved en langvarig Hungersnød, hvoraf han fik Tilnavnet Hunger. Geistligheden sagde, at det var en

+ 1095. Hilmens Straf for Mordet paa den fromme Knud.

Efter Olufs Død kaaredes Broderen Erik Eiegod til Konge i Danmark. Han var en kjæl og stridbar Mand, tillige veltalende, venlig og ligefrem mod de Ringere; han agtede Folks Rettigheder og foretog intet Bigtigt uden dets Minde. Han blev deraf elset af Folket som saa Konger. Ved flere heldige Tog til Venden betryggede han Landet mod de Sørværier, hvoraf dets Kyster saa længe havde lidt. Da han kom i Strid med den bremiske Biskop Liemar, besluttede han at fornye sin Faders Bestrabelser for at slappe Norden et indenlandst Verkesæde; tillige ønskede han at saae sin myrdede Broder Knud erklæret for Helgen. I dette Diemed gjorde han en Reise til Pave Urban den 2den, der villig indrømmede ham sit Forlangende. Efter Eriks Hjemkomst blev Knud optagen af Graven og med stor Høitidelighed skrinlagt i den prægtige St. Knuds Kirke i Odense. Herved fik Danmark en national Helgen, til hvis Grav Pilgrimme fra alle Nordens Lande i mange Aarhundreder valfartede i Haab om Hjælp for aandelig og

legemlig Nød. Nogen Tid efter besluttede Erik Eiegod at drage til det hellige Land for at affone et Mord, han havde begaet. Folket bad ham hønlig at blive hjemme og styre Land og Rig; han blev alligevel ved sit Forsøg og begav sig paa Reisen; men døde, inden han naaede sit Maal, paa Cypern.

+ 1103.

6. Kong Knuds Optagelse blandt Kirkens Hellige ful ogsaa vigtige Folger derved, at der til hans Døde stiftedes egne Broderskaber eller Gilder. Formalet for disse Foreninger, der havde deres egne med Ed besvorne Love (Gildekraer), var gjensidig Beskyttelse mod Bold og Uret i hine Tider, da Lovene kun havde ringe Kraft, og følleds Hjælp, naar noget af Medlemmerne kom i Nød og Trang ved Sygdom, Skibbrud, Ildebrand eller andre Ulykkestilsæerde. Stridigheder mellem Gildebrødrene afgjordes ved Gildelets egen Domstol, og, naar en Gildebroder anlagedes udenfor Gildet, skulde de øvrige staae ham bi med Ed og Bidnesbyrd. Ligesaa paalaae det hele Samfundet, naar en af Brødrene var blevet dræbt af en Fremmed, at sørge for Inddrivelsen af Mandeboden, eller, naar denne nøgtedes, at tage Blodhævn over Drabsmanden. Som næsten alle Indretninger i Middelalderen havde Gildeerne et geistligt Præg: de var indviede til en eller anden Helgen, hvis Navn de forte, Gaver skænkedes til Kirken og Fattige, Sjælemaesser læstes over afdøde Gildebrødre paa Gildelets Bevestning o. s. v. Nogle Gilder nødte en større Unseelse og kaldtes Kongelige, fordi de var indviede til Knud den Hellige, Knud Lavard, Erik Plovpenning; andre Gilder dannedes af Kjøbmænd og Haandværkere, men havde i det Hele samme Indretning som hine. Eftersom Statens Love og Indretninger vandt større Fasthed, blevé disse private Foreninger overslodige, indskænkedes mere og mere, og ophørte til sidst aldeles ved Neformationens Indforelse.

7. Gilderne bidroge betydeligt til at udvikle Borgestanden i Danmark ved at fremme Samfundsaand og Samvirken mellem Beboerne af samme Kjøbstad. De udbredte sig over alle Landets Stæder og talte i hver By de meest anseete og velhavende Borgere blandt deres Medlemmer. Kjøbstæderne,

Aller, Etredog i Danmarks Hist. 8de Udg.

hvoraf der allerede i Oldtiden fandtes adskillige ikke ubetydelige, tilstøge i dette Tidssrum i Antal og Betydning. Den stigende Kultur og Handelens Opblomstren fremkalde nye Haandværker og Næringsveje, og bevirkede en bestemtere Adskillelse mellem Landbrug og Kjøbstæderne. Anlæg af Kirker og Klosterne medserne ikke saa Kjøbsteders Opkomst, som Næstved, Sorø, Præstø, Maribo. Gunstig Beliggenhed for Handel og Sofart i Forbindelse med Nærheden af en befæstet Borg til Værn mod Sørøvere var ellers den almindeligste Grund til Anlæg af nye Kjøbstæder, som Aalborg, Helsingborg, København, Skænker. Kjøbstederne fik senere en egen Lovgivning og en selvstændig meget fri Forfatning.

8. Erik Giegods Son, Harald Kessia, som i sin Faders Graværelse havde styret Landet, havde opvakt Misfornielse ved sin slette Regjering, og hans twende Brodre vare ikke vorne; deraf valgtes atter en af Svend Estridsens Sonner, Niels, til Konge, da Budslabet om Eriks Død omfider næade Danmark. Den pavelige Bulle om Oprættelsen af et nordisk Erkefæde kom ikke til Danmark før efter Eriks Bortreise, og Udnævnelsen af den første Erkebispe i Norden, Adzer, hvis

1104. Sæde blev Lund, fiktes deraf først i Begyndelsen af Nielses Regjering ved en i dette Diemed hidsendt pavelig Legat. Ved denne Forandrings fil Kirken indre Styrke og Sammenhold. Kirken fremtraadte som en ordnende og beskyttende Magt, medens Staten endnu var for svag til at vørne om det borgerlige Samfund. Men det kom derved til jævnlige Sammenstød mellem den verdslige og geistlige Regjering, og Lunds Erkebisper med deres store Besiddelser af Jordegods og rige Indtægter satte sig ofte op imod Kongerne og fremkalde Oprør og Borgerkrige. Under Erkebispen af Lund stod ogsaa den svenske og norske Geistliged; men allerede under Ephil, Adzers Efterfolger, fik Norge og Sverrig deres egne Erkebisper i Thronhjem og Upsala, og disse vaagede med megen Skinsyge over deres Rettigheder. Den danske Erkebispe Indflydelse paa de andre nordiske Kirker tabte sig deraf esterhaanden, uagtet han vedblev at føre Tittel af Sverrigs Primas og Pavens

Legat i Norden. Geistligedens Adskillelse fra Staten fuldførtes ved Indforelsen af Celibatet, eller Præsternes ugiste Levnet. Den første pavelige Befaling desangaaende udstædtes til den 1123. danske Kirke ikke længe efter Oprættelsen af Erlesædet i Lund, men mødte en langvarig og haardnakket Modstand hos den danske Præstestand, ligesom ogsaa hos det øvrige Folk. Selv Erkebispe Ephil var gift, og hans Efterfolger Absalon arbeidede forgjæves paa at faae Præsterne til at forskyde deres Hustruer. Endnu hundrede Æar efter Pavens første Befaling gjorde et Par hundrede sydste Præster paa en Kirkeforsamling i 1222, Slesvig bestemt Indsigelse derimod. Men forgjæves: ugift Levnet blev Regel for Præstestanden her som i andre christne Lande, og havde her, som ellers overalt, den fordærvelige Folge, at Præsterne levede med Friller, istedenfor med Ægte-hustruer.

Niels var en svag og uduelig Regent; Benderne hørjede Landets Kyster, og i det Indre forstyrredes Freden ved Erik Giegods twende urolige Sonner, Harald Kessia og Erik, siden kaldet Emune, som laae i en blodig Twist om deres Fædrene-avr. Til Held for Landet var deres Broder, Knud Lavard, en Prinds af ædel Tankemaade og store Egenlæber, der nogenlunde bodede paa Kongens Uduelighed. Han twang sine Brødre til at holde sig rolige, avede de roverske Bender og sikrede, som Hertug i Sønderjylland, Landegrondsen mod Obo-triternes Indsald. Da den obotritiske Kongeslægt var uddød, blev han ved Keiser Lothars Understøttelse Konge over Obo-triterne. Af Landets Kultur erhvervede han sig Fortjenester, ved at indkalde tydske Haandværkere til Roskilde og Slesvig. Men hans store Unseelse og den Undest, han stod i hos Folket, valte et bittert Had hos Nielses Son Magnus, der i ham saae en farlig Medbeiler til Danmarks Krone. Omsider blev Knud Lavard snigmyrdet af Magnus Nielsen og Henrik Skatelaar + 1131. en Sonnesen af Svend Estridsen, i Haraldsted Skov ved Ringsted. Denne Udaad var nærvært at fremkalde et Oprør, som kun forebyggedes, da Niels domte sin Son til evig Lands-forviisning. Han drog til Sverrig, hvor han var valgt

til Konge over Vestgoterne, men kom kort efter tilbage. Derover greb Erik Emune til Baaben, medens Harald Kestia tog Parti med sin Broders Mordere. Det kom til et Slag 1134. ved Sødevig i Skaane, hvor Magnus og Henrik Skatelaar faldt. Niels reddede sig ved Flugten, men begav sig usofsigtigen til Slesvig, hvor Knud Lavard havde havt sit jævnlige Sæde, og hvor han havde været Formand for St. Knuds Gilde. De forbittrede Gildebrodre grebe strax til Baaben, + 1134. da Kongen kom til Byen, og nedhuggede ham tilligemed hans Folge.

9. Erik Emune sikrede sin Magt ved at lade sin Bror og hans 9 Sønner myrde; den tiende, Oluf, undkom forslægt. Erik gjorde et Tog til Venden, ved hvilken Lejlighed Nyteri første Gang førtes over Havet. Arkona erobredes vel, men Indbyggerne faldt snart igen fra Danmark, og Soroveriet vedblev. Efter en treaарig Regering blev den grusomme Erik + 1137. Emune myrdet af Jyden Sorteplov paa et offentligt Thing i Nørheden af Nibe.

Da ingen af de tre Prindser, som ved deres Fødsel nærmest kunde gjøre Krav paa Kronen, Erik Emunes Son Svend, Knud Lavards Son Valdemar og Magnus Nielsens Son Knud, endnu var mandvozen, valgtes Erik Egengods Datterson Erik Lam til Konge. Harald Kestias Son Oluf foraarsagede en Tidlang Uroligheder i Skaane, og Nyters hærjedes idelig af Sorovere. Et Tog, som Erik Lam gjorde til Venden, endtes med Skam og Skade. I sine sidste Dage blev denne uduelige Konge fjed af Regeringen og gik i St. Knuds Kloster i Odense, hvor han kort + 1147. efter døde som Munk.

Efter Erik Lams Død udbrød en tiaarig Borgerkrig mellem de tre ovennevnte Prindser. Svend blev antagen til Konge af Oboerne og Skaningerne og i en Deel af Sønderjylland, hvor han var i Besiddelse af Byen Slesvig; det ovrigte Jylland valgte Knud til Konge; Valdemar sluttede sig en Tidlang til Svend, som udnævnte ham til Hertug i Sønder-

Jylland. Svend, i Forening med Valdemar, fordrov Knud Magnussen af Landet, og slog ham siden, da han kom tilbage med fremmede Hjælpetropper i et afgisrende Slag ved Bi- 1151. borg. Den anden Erkebispe i Lund, Eskil, havde taget Parti med Knud, men blev overvunden og fangen af Svend, der dog frigtede hans Indflydelse saa meget, at han frigav ham og til Forsoning skjækkede Erkesædet et heelt Herred og flere Besiddelser i Skaane og tre Hjælpedele af Bornholm. Under den indvortes Krig mellem Kongerne havde de vendiske Sorovere frit Spil, indtil Borgerne selv paatogte sig at værne om Landet. Der dannede sig i Roeskilde et Selskab til Sorovernes Bekæmpelse, som under Anførelse af en Borger i denne By, Vetheman, virkede saa kraeftigt, at 82 vendiske Skibe blevne tagne af 22, som Selskabet havde. Knud Magnussen havde taget sin Tilflugt til Keiser Frederik Rødstjæg, som med Glæde greb denne Lejlighed til at fornye den gamle Paastand om Overherredommene over Danmark. Keiseren indbed Svend og Valdemar til Rigsdagen i Mersborg, og nedsatte her Svend til at erkjende sig for Lensherre og tilstaae Knud en Deel af Danmark. Men, da Svend kom hjem, vilde han ikke erkjende det twungne Forlig. Hans Anseelse begyndte imidlertid at synke og Hertug Valdemars stærkt at hæve sig. Svend tabte sin forrige Undest hos Folket ved at antage tydse Sæder og Skille, Opror udbrød i Skaane, og Erkebispe Eskil spillede Forræder; Valdemar nærmede sig Knud, til hvis skjonne Halvsøster Sofie han havde fasset Kjærlighed, og traadte til sidst i aabenbar Kamp med Svend. Dennes Sager sik ikke bedre fremgang ved tydse Hjælpetropper, han erholdt fra Henrik Løve af Sachsen. Omsider maatte han beqvemme sig til at dele Riget med sine Medbeislere; men denne Deling varede kun tre Dage; thi under Forliget havde Svend allerede posset paa Forræderi, som han tre Dage efter udførte ved at oversalte Knud og Valdemar under et Gjæstebud i Roeskilde. Den første myrdes; men Valdemar undkom saaret til Jylland, hvor han kort efter mødtes af sin krigserfarne Ven, Axel eller Absalon,

sid. Bispe i Roskilde og Erkebispe i Lund, der ligeledes var undkommen fra Blodbadet. Rigets Skæbne blev nu afgjort i Slaget paa Gratheheden sondenfor Viborg. Svend, siden kaldet Svend Grathe, tabte Slaget og Livet, og Valdemar 1157. mar blev Konge i Danmark.

III.

(1157—1241.)

Valdemar den 1ste. Henrik Løve. Frederik Roskilde. Absalon. Grobringer i Venden. Indre Uroligheder. Erkebispe Eskil. Oprør i Skaane. — Knud den Sjette. Bugislaw af Pommern. Fortsatte Grobringer i Nordjylland. Valdemar. Ingeborg. Geistligheden tiltager i Magt. Lendabelen. — Valdemar den 2de. Seir. Deeltagelse i svenske og norske Uroligheder. Forhold til Sydjylland. Grobringer ved Østersøen. Estland. Kongens Hængeslab. Slag ved Bornhoved. Løve og Rejsforsætning. Ledningsvæsenet. Bondestandens synkende Anseelse. Landbovæsen. Næringsvæle. Videnskaber.

1. At bringe de østersøiske Kystlande under Danmarks Herredomme og derved gjøre en Ende paa Vendernes forærvelige Søroveri, var et Hovedmaal for Valdemars og hans twende Efterfolgers Bestræbelsær. Valdemar foretog sig strax efter sin Regjerings Tiltrædelse adskillige Tog til Venden; men en tydeligste, den før nævnte Henrik Løve af Sachsen, som ogsaa havde Planer paa Venden, havde allerede underkastet sig flere af disse Lande og tragtede efter at udvide sit Herredomme over de øvrige. Under disse Omstændigheder indsaae Valdemar Vigtigheden af at sætte sig i et venskabeligt Forhold til Keiser Frederik Roskilde, og dette faldt ikke vanskelligt, da Keiseren betragtede den danske Konges Magt som en gavnlig Skranke mod den ørgjerrige Henrik Løve, der bestandig greb mere og mere om sig. Valdemar begav sig til Keiseren og stiede sig efter hans Ønske at tage Danmark til Ven af ham,

dog uden videre Betydning, da han hverken forpligtede sig til Pensolge eller bandt sin Efterfolger ved noget Lovte; til Gengjeld tilsaagde Keiseren ham sin og de tydste Hærsteds Bisland til Venden. Grobring.

Baldemar den Første eller Store selv tapper og krigshyndig og understøttet af en Krigshelt som Bispe Absalon, fortsatte utrættelig sine Bestræbelsær for at kne Venden. Under hans 25aarige Regjering foretages omtrent 20 Tog til Venden; Rygen med den stærkt befæstede Hovedstad Aarcona, der tillige var et Hovedsæde for den vendiske Afgudsdyrkelse, indtages paa et af disse Tog. Indbyggerne omvendtes til Christen- 1169. dommen, og større Sikkerhed udbredte sig efterhaanden paa de danske Farvande, medens Landgrænsen forstærkedes ved en Udbedring af Dannevirk. Forholdet til Henrik Løve var uglende, men aldrig rigtig godt, uagtet et Wgteslab sluttedes mellem Hertugens Datter Gertrud og Kongens Son Knud. I de norske Uroligheder tog Valdemar ogsaa Deel ved at understøtte Erling Skakke og hans Son Magnus Erlingsen; han opnæede derved Aftaaelse af Vigen, dog kun saaledes at det strax blev givet Erling Skakke til Ven paa Livstid.

Medens Valdemar den Store kjæmpede seirrigt mod de ydre Hjender, mangede det ikke paa Bestræbelsær for at forstyrre Freden i det Indre. Altvaret ved tidlige Thronstridigheder, havde Valdemar faaet sin Son Knud, endnu ganske ung, udnynt til Thronfølger og salvet og kronet. Dette Eksempel fulgtes, saa vidt muligt, af de følgende Konger; Follets Valgfrihed indskrænkedes herved, men Rigets Sikkerhed vandt ved en Foranstaltung, der havede en af de hyppigste Urfanger til de tidlige Borgerkrige. Men denne Handling af Valdemar vakte stor Misforniselse blandt de mange Prindser af Kongehuset, som gjorde sig Haab om Thronen. Erkebiskop Eskil, der allerede som Bispe i Roskilde havde bragt Sjælland i Oprør mod Erik Enune, og siden havde taget virksom Deel i Borgerkrigen efter Erik Lams Død, vovede ogsaa at trodse Valdemar; men denne kraftige Konge twang ham til at boie sig og aftaae de store Besiddelser, han i de urolige

Tider havde bragt under Erkefædet i Lund. Siden opholdt Esil sig i 7 Aar i Udlændet, men kom efter sin Hjemkomst i en endnu misligere Stilling, da hans twende Dattersønner indløde sig i en Sammensværgelse mod Kongen. Misænkt og havet nedlagde han om sider den ærkebispelege Værdighed og begav sig til Frankrig, hvor han døde. Absalon blev valgt til hans Eftersøger, men modtog først Valget efter lang. Væring.

Den Undertrykelse, som Slaaningerne lede af de kongelige Fogeder, i Forbindelse med Misforniselsse over Tiendens Indførelse og Afslæffelsen af Præstecæglaberne, fremkaldte i Baldemars sidste Dage et voldsomt Oprør i Slaane. Første Gang lykkedes det Kongen, der var mere yndet af Almuen end Absalon, at dæmpe Urolighederne ved mindelige Forestillinger, men, da Absalon ikke vilde give efter med Hensyn til Tienden, greb Almuen paany til Baaben, men led et stort Nederlag ved

1177. 1181. Tysseaa. Modet var dog endnu ikke knækket hos Slaaningerne.
† 1182. Da Baldemar den Store kort efter døde, og Benderne havde faaet en Ansøger i en Prinds Harald Skrang, udbrød et nyt Oprør, som Knud den Sjette med stor Strænghed dæmpede, efterat Almuen var bleven slagen ved Lummeaa.

2. Knud den Sjette fulgte de samme Planer som sin Fader, veiledet og understøttet af de samme trofaste Raadgivere og tappre Krigere, Erkebisپ Absalon og hans Broder Esbern Snare, hvortil ogsaa snart kom Kongens unge Broder, den seirrige Valdemar. Keiser Frederik Rødkæg sendte et Gesandtskab til Danmark for at opfordre den nye Konge til at hylde sig som Lensherre; men der svaredes, at Danmarks Konge herskede ligesaa frit og uafhængigt i sit Rige som den romerske Keiser i sit, og at man aldeles ikke erkendte Keiserens paastaaede Overherredomme over Danmark; Magt var man beredt til at mæde med Magt. Den forbittrede Keiser, som nylig havde knækket den farlige Henrik Loves, Knuds Sviger-faders, heit stegne Vælte, opdidsede nu Hertug Bugislav af Pommern til Angreb paa Danmark. Hertugen beredte sig med 500 Skibe til at anfalde Nygen; men Absalon, som blev

underrettet herom, samlede de Skibe, han i en Hast kunde overkomme, og overrumpledé hermed de forsværdede Bender, 1184. som mistede 465 af deres 500 Skibe. Etter denne berømmede Sejr underkastede Pommern sig Danmark; det Samme var ført efter Tilfældet med det obotritiske Benden eller Melleborg, og Knud den Sjette skrev sig nu „de Dansek og Slaavers Konge“. Knud gjorde siden adstillede Tog til de østlige Ryster af Østersøen, gjorde Grobringer i Esland og nødte Indvaauerne til at antage Christendommen; men, da de Danske forlod Landet, vendte de efter tilbage til Hedenstab og Søroveriet. Nærmere Fjender gjorde snart Fordring paa Knuds Opmærksomhed. Grev Adolf af Holsteen, Erkebispen af Bremen, Markgreven af Brandenborg og flere nordtyske Fyrster forenede sig for at sætte en Grændse for Danmarks stigende Magt. Dette Forbund blev saa meget farligere, som der i Landet selv var en driftig og ørgjerrig Prinds, der påsede paa forrederke Planer. Dette var Bisپ Valdemar i Slesvig, en vægte Son af den i Roesskilde myrdede Knud Magnussen. Harmfuld over, at Stattholderstab i Sønderjylland var ham frataget og overdraget Kongens Broder Valdemar, lod han sig forlyde med Fordringer paa Danmarks Krone og indlod sig i Forbindelse med Rigets tydste Fjender og Kong Sverre i Norge, der var forbittret over den Understøttelse, som tidligere hans Medbeiler Magnus Erlingsen og nu den throndhjemiske Erkebisپ Erik og andre Misfornisiede fandt i Danmark. Men det lykkedes at bemeægtige sig denne farlige Mand, som maatte bøde for sit Forræderi med et langvarigt og haardt Fængselskab. Hertug Valdemar gif frem med glimrende Held mod de udvortes Fjender: Grev Adolf af Holsteen blev fangen, hele Holsteen og Ditmarsken erobredes, Lybæk og Hamborg underkastede sig Danmark, Ræborg indtages, og Greven af Sverin blev dansk Vasal.

Medens Valdemar kjæmpede med saa meget Held ved Elben, døde hans Broder Knud den Sjette. Et Giftermål mellem Knuds Søster Ingeborg og den franske Konge Philip August gav Anledning til en hæftig Kvist i Knuds sidste

Negjeringstid, da Philip forsøgde denne Prinsesse; en pavelig Bandbulle bevægede ham, dog først efter flere Aars Forleb, til at tage hende til Egte.

Aaret før Knud var Arkebispe Absalon død, en af de største Mænd, som Danmark har frembragt i Middelalderen, en udmarket Kriger både til Lands og Bands, en vist Raadgiver i Statens og Kirkens Anliggender og en Ven af Videnslæberne. At Saxe og Svend Uugesen frevede deres Danmarks Krøniker, skyldes hans Opmuntring.

3. Under den kraftige Styrelse af Arkebisper som Eftil og Absalon og dennes Efterfølger Andreas Sunesen fik det danske Kirkevesen Orden og Fæstning, og Geistlighedens Magt steg betydeligt. Eftil forsøgte en Kirkerset for Skaane og Absalon en for Sjælland, der begge blev vedtagne af Folket paa et Thing. I Danmark opkom nu ogsaa ved Stiftskirkerne Domkapitler med Rånnikør, der betragtedes som Bispernes Raad og skulde lægge Bind paa Videnslæberne for at opnøre andre Geistlige til Kirkens Tjeneste. Bigtige blev Domkapitlerne især ved den Ret, de efterhaanden tiltog sig, til at udvælge Bisperne. Herover reiste sig i den følgende Tid en voldsom Kamp med Kongerne, der tidligere havde udnevnt Bisper efter eget Ydje, og hvem det var højest magtpaalliggende selv at bestemme Valget af de Mænd, der med den geistlige Myndighed forenede saa megen verdig Magt. I Tydskland var imidlertid Sagen allerede afgjort til Kirkens Fordeel, da Keiseren efter langvarig Modstand gav efter for Pavens Fordring

1122. ved Forliget til Worms, og i Danmark blev Stridens Udsalg senere det Samme. Munkevesenet udbredte sig stærkt i Danmark og virkede gavnligt paa Kulturen ved at fremme Landvaesen og Hovedprækning, Haandværker og Kunster. En fransk Abbed Vilhelm, som Absalon indkaldte, erhvervede sig Forstjenester i denne Henseende. Under Baldemar den Anden kom ogsaa Tiggermunk, Franciskanere og Dominikanere, eller, som de her kaldtes af deres Dragt, Graabrodre og Sortebrodre, til Danmark. Disse lade og uvindende Munkes gjorde lige saa megen Skade, som de andre i den første Tid, da Tugt og

Orden holdtes vedlige, stiftede Gavn. Ligesom Kirken tiltog i indre Fæstning, saaledes vokede den ogsaa i Rigdom og ydre Magt. En umaadelig Mængde Forbegods skønkedes til Kirken, baade af Konger og Private; Indtægterne foregedes ved den mere almindelige Indførelse af Tiende; Bisperne havde befestede Borge, holdt Krigsfolk og ledsgagedes af et prægtigt og talrigt Folge af Babnede. Kirken var fuldrustet til at begynde en Kamp mod Kongerne, naar det skulde gælde.

4. Ved Siden af Geistligheden og over Borger og Bondestanden begyndte Adelen at hæve sig som en egen Stand. Allerede i ældre Tider havde Hævdinger og andre Mænd, som hørte til beromite Slagter og besøde stor Rigdom af Jordegods, eller som tjente i Kongens Hird og forestode vigtige Embeder, nydt en større Rang og Indflydelse end de almindelige frie Bonder, skjønt Loven ikke tillodde dem særegne Nettigheder. Knud den Stores Thinglid var en Udvibelse af de gamle Kongers Hird og samlede en stor Mængde af disse mere anseete og formuende Mænd omkring Kongens Person. Men det var først under Baldemar den Store og den nærmeste Tid efter ham, at Adelen fremtraadte som en bestemt Stand med særegne Nettigheder. Varsagen var de bestandige Krigs-, som Baldemar og hans Efterfølgere forte, og den ilttagende Brug af Rytteri. Dette havde i Tydskland og andre Lande allerede længe udgjort Kjernen af Hæren, og ved de idelige Bersringer med Tydskland begyndte det ogsaa meer og meer at blive en uundværlig Deel af den danske Hær. Men, da Ledingsmændene fun vare forpligtede til at gjøre Tjeneste tilførs som Somænd og tillands som Fodtroppe, maatte der tilbydes dem, der frivilligen paatogte sig at gjøre Krigstjeneste tilhæft (Røsttjeneste) og selv udredte den dertil hørende loslibare Plustning, visse Fordele og Nettigheder. Disse bestodde deri, at Kongerne overlode slige Krigere, som kaldtes Hærmænd, Kongens Mænd, Vasaller, en Ejendom til at nyde og bruge for Livstid (et Len), og fritage dem for de Byrder og Afgifter til Landets Forsvar, som paahvilede Andre (Inne, Stod og Leding). Ogsaa fik Hærmændene allerede inden Udgangen af nærværende

Tidstrum den vigtige Met at oppebære Bøder af deres Fæstere, som ikke overstege tre Mark (omtrent 15 Rd.). De store Besiddelser i Jordegods, som Kongerne eiede rundt omkring i Riget, og som netop i denne Tid vare blevne forsgede ved de betydelige Stænkninger af Landet, der ved Bøndernes Indfald vare blevne sde og herreløse og derved hemsaldne til Kronen, gave Kongerne Midler i Hænde til at uddele Len og støtte sig Lensmænd i Mængde. Mange Bønder toge ogsaa deres Ejendom til Len af Kongen og blev hans Lensmænd, idet de foretrak den mere anseete Lenstjeneste for den simple Ledings-tjeneste. Over sine Lensmand havde Kongen ogsaa mere vindskraqnet Raadighed end over Ledingsmændene: thi hine maatte indstille sig til Krigstjeneste, naar og hvor Kongen befalede, og dette var vigtigt, da Folket efterhaanden taakte sin gamle Krigslyst og begyndte at foretrække fredelige Sydler for idelig Leding. Forvigt havde ikke blot Kongerne, men ogsaa Bisperne Lensmand: Noesilde Bisپ havde saaledes 43 Len at bortgive. Denne Lensadel, der havde Forpligtelser ikke mindre end Rettigheder, var aldeles personlig, men gil i det følgende Tidstrum over til Urveadel, og Forpligtelserne blevе faa, men Rettighederne mange.

5. Da Knud den Sjette var død barnløs, besteg hans Broder Valdemar den Anden Seir Thronen og modtog i Lybel Hylding af de underbundne Lande og Fyrster. Holsteen, hvortil Grev Adolf for at gjenvinde Friheden opgav sin Met, overlod Valdemar som et Len til sin Søsterson den tappre Albert af Orlamynde. De borgerlige Uroligheder i Norge mellem Bagler og Birkebener og i Sverrig mellem Bondes og Sverkers Familie gave Valdemar Lejlighed til Indblanding, som dog ingen varige Folger havde. Baglernes Ansører, Erling Steenvæg, blev ved Valdemars Hjælp for en Tid Konge i Norge; men i Sverrig lede de danske Hjælpetropper et Nederlag ved Lena. Bigtigere ere Valdemars Foretagender i Tydfland og ved Østerøen. Forholdene i Tydfland begunstigede hans Planer; thi Philip af Svaben, Otte den 4de, Henrik Lovens Son, og derpaa Frederik den 2den af Hohen-

staufen stede om Herredommets og sagte at vinde Valdemar Seirs Benslab. Han erklærede sig til sidst for Frederik den 2den og erholdt til Gjengåld et keiserligt Bekræftelsesbrev paa sine tydske og vendiske Grobringer nordenfor Elben og Elden. 1214. Fyrsterne i Sagen, Bremen, Brandenburg og flere nordtydske Lande sagte at standse Valdemars ligesom tidligere hans Broder Knuds Fremgang, men formaede ikke at modstaa hans seirige Vaaben. En af de virksomste Fjender ved denne Lejlighed var den for nævnte urolige Bisپ Valdemar, som Kongen endelig havde løsladt af hans fjortenaarige Fængsel, da han aflagde det edelige Lovte at ville holde sig fjern fra Danmark og Intet foretage til Rigets Skade. Desvagtet lod han sig udneuve til Erkebisп af Bremen og forenede sig med Danmarks Fjender, men maatte om sider sage Skjul og tilflugt i et Kloster. Togene mod Østersøkysternes hedenske Beboere betraktedes som Korstog, og Danmark afbetaalte paa denne Maade sin Gjeld til den christne Kirke; thi i de store Korstog til det hellige Land toge hverken Danske eller andre Nordboer nogen almindelig Deel. Saasnart de tydske Unliggender levnede Valdemar Seir nogen No, foretog han flere Tog til de færnere Kyster af Østersøet og erobrede blandt andet betydelige Stænkninger af Preussen. Men mærkelig blev det store Tog til Estland under Erkebisп Andreas Sunesens Unforsel. 1219. Estlænderne lode først til at ville underkaste sig, men overfaldt pludselig den danske Hær i Nørheden af Reval; i Begyndelsen opstod nogen Forvirring; men Slaget endte om sider med en stor og fuldstændig Seir for de Danske, hvorpaa fulgte hele Estlands Underkastelse. Paa dette Tog brugtes første Gang Fanen Dannebrog med hvidt Kors paa rød Grund, som Paven havde sendt, og som siden var de Danskes Hovedbanner, til det tabtes paa det ulykkelige Ditmarsktog (1500). Saget sagde, at den var nedfalden fra himlen under Slaget ved Reval.

Danmarks Konge erkendtes nu for Herre over Holsteen, Ditmarsken, Lauenborg, Sverin, Mecklenborg, Rygen, Pommern, Estland, Øsel, Stænkninger af Preussen og Kurland.

En eneste ulykkelig Nat tilintetgjorde pludselig Frugterne af 3 Kongers Arbeide og 60 Aars Seirwindinger. Grev Henrik 1223. af Sverin, som var blevet haardt behandlet af Kongen, overfaldt ham uventet en Nat paa den lille Ø Lys ved Fyn og bortførte ham fangen. Forvirring udbrød nu i det store Rige, som manglade en Styrer; thi ogsaa Kongens ældste Son Valdemar, som nogle Aar tidligere var kronet til Konge og Medregent, var fangen tilligemed sin Fader; de mange nylig undertryngne Folk løsrede sig, den yngre Grev Adolf kom tilbage til Holsteen og fuld Understøttelse af de nordthydske Hyrster; Hamborg og Lybek faldt fra; selv den gamle Bispe Baldemar kom frem af sit Kloster; Keiser Frederik, forhen Baldemars Verbundsfælle, saae til, meget tilfreds over disse Ting. Omstider blev Albert af Orlamunde udnævnt til Rigsforsænder og fuld en Hær samlet; men denne tappre og trofaste Kriger var 1225. uheldig i Slaget ved Mølln, og blev selv fangen. Under disse Omstændigheder maatte Baldemar tage imod de Vilkaar, hans Fjender høde ham for hans Lossladelse: han maatte betale Grev Henrik 45,000 Mark Silb., overlade Holsteen til Grev Adolf og aftaae sine øvrige thydske og vendiske Besiddelser undtagen Rygen. Efter henved 3 Aars Fangenslab kom Baldemar tilbage til sit Rige, Juleaften 1225. Han rustede sig strax til Hævn og gik i Begyndelsen frem med sit gamle Hær, men tabte siden ved Ditmarsernes Forræderi det afgjrende Slag ved Bornhoved. Han fældede derefter Forlig med sine mange Fjender, og tilbragte sin øvrige Tid med kraftige Bestræbelser for at forbedre Rigets indre Tilstand. Af de store Grobringer blevet kun Østland og Rygen og nogle Strækninger i Preussen tilbage.

Baldemar var tvende Gange gift, først med den bohemiske Prinsesse Margrete, kaldet Dagmar, Moder til den ovenomtalte haabefulde Hylste Baldemar, som uheldigvis omkom i en Alder af 23 Aar ved et ulykkeligt Tilfælde paa Jagten. Den fromme og venlige Dagmar var meget afholdt af Folket; det Modsatte var Tilfældet med den anden Dronning, den stolte Berengaria eller Beengjærd fra Portugal; hun fødte Kongen

Sonnerne Erik, Abel og Christoffer, der efter hinanden besteg Danmarks Throne.

+ 1241.

6. Baldemar Seir har store Fortjenester af Lovgivningen. De Love, som under hans Regering samledes og opteknedes og efter Forslag fra Kongen vedtoges af Folket paa et Thing, bestode for største Delen af ældre Bedtægter, som efterhaanden havde uddannet sig i en Provinds og gjaldt Kun for den Landsdel, hvori de var opstaaede; en almindelig Landslov gaves ikke. Disse Landstabslove var: den sjaanske verdslige Lov, den gamle og den nye sjællandske Lov, alle tre vedtagne under Baldemar Seir, og den fjerde og vigtigste, den jyske Lov, som Kongen fort for sin Død forelagde Folket 1241. til Antagelse paa et Dannehof i Bordingborg. Denne Lov, som endnu gjelder i Sønderjylland, og som i det øvrige Rige først afflagedes 1683 ved Christian den Femtes danske Lov, blev ordnet og affattet af Bisop Gunner i Viborg efter ældre jyske Bedtægter. Retten pleiedes paa Herredsthing og Landsthing under Forhæde af den kongelige Ombudsmand eller Foged ved Nævninger og Sandemænd. Nævninger var Mend, som valgtes til under Eds Uflæggelse at hænde den Anklagede skyldig eller uskyldig; Sandemænd havde den samme Forretning, men blev valgt af Kongen paa Livstid, og bruges blot i Nørre- og Sønderjylland og Fyn. Fra Herreds- og Landsthing kunde Sagen gaae til Kongens Thing eller til det almindelige Dannehof, som var høieste Ret. Ternprøven afflagedes under Baldemar Seir som Bewiis for Retten formedest Misbrug; den Anklagedes Benægtelsesed understøttet af Mededsmænd vedblev endnu i lang Tid i mange Sager at være tilstrækkelig til Frifindelse; men ved Siden heraf opkom ogsaa Bewiis ved Vidner, som Anklageren stillede for at bevise sin Sigtselse, og dette Bewiis blev efterhaanden mere almindeligt. Straffebestemmelserne i Landstabslovene var milde og ikke saa meget beregnede paa at afskrække fra Forbrydelser som paa at skaffe den Forurettede Opreisning. De bestode dersor mest i Boder; dog anvendtes ogsaa legemlige Straffe ved grove og farlige Forbrydelser. Kongens Foged skulde for ge

for, at Rettens Kjendelser bleve efterlevede; men Meget var overladt til den Private, da Folsets Begreber om Frihed ikke tillode nogen stærk Ingbriben af det Offentlige. Selvhevnen forekom endnu hyppig.

7. Ogsaa Ledingsvæsenets bedre Ordning skyldes Valdemar Seir, der ved sine hyppige Krigs havde sørdeles Anledning til at henvende sin Opmærksomhed paa denne vigtige Sag. I den ældste Tid varer Ejendommene af omrent samme Størrelse og Værdi, idet enhver Familie kun opdyrkede saa Meget, som der var tilstrækkeligt til dens Underhold og kunde drives ved een Plov. Af hver saadan Ejendom (et Bol, en Savn) stilledes een Mand, og Byrden var forsaavidt ligeligen fordeelt. Men ved Agerdyrkningens Fremstiden forandrede Bølenes Værdi sig betydeligt, og Byrden kom derved til at hvile meget forstjelligt paa de Enkelte; mange Bol blev nu Ledingspligten bestemt, efter Ejendommens virkelige Værdi, og denne fandtes ved at tage Hensyn til Udsædens eller Forpagtningsafgiftingens Størrelse. En Jordlod, der modtog 30 Tdr. Rug i Udsæd eller svarede lige-saa meget i Afgift, regnedes for et Bol, og deraf udrededes ligesom forhen een fuldrustet Mand til Krigstjeneste. Af de mindre Ejendomme regnedes flere sammen, saa at de i Forening udgjorde et Bol (Savnelag), og hver Ejendom tog da Deel i Ledingsbyrden i Forhold til sin Værdi. Et vist Antal Savnelag, som tilsammen udrustede og bemandede et Krigsskib, kaldtes et Skipøn og forestodes af en Styrismand, som var Skibets Fører, og fil en Godtgjørelse af de Ledingspligtige.

8. Bondestanden indtog ikke længere sin forrige anseelige Plads i Samfundet. De Rettigheder, som før havde været udøvede af Folket i Almindelighed, begyndte at gaae over til de verdslige og geistlige Stormænd. Disse fil under Valdemarerne den overveiende Indflydelse paa Kongevalg, Bestemmelser om Krig og Fred og andre vigtige Beslutninger, og fra Valdemar den Stores Regering kan man regne, at den senere Tids Aristokrati eller Adelsvæld forberededes; til Hierarkiet eller Præstevælden var Grunden allerede tidligere lagt. Dog ud-

gjorde Selveierne eller Adelbønderne endnu i hele dette Tidsrum en indflydelsesrig Stand med vigtige Rettigheder; de deltog i Rettens Pleie som Navninger og Sandemænd, de mødte paa Dannehofferne og stemte ved Forhandlingerne om Rigets Anliggender, og Kongen kunde hverken give eller forandre Lové uden hele Folsets Samtykke. Der paahvilede dem ikke andre Byrder end at gjøre Ledingspljeneste, yde visse Bidrag til Krigsforselsen og udføre adskillige Arbeider til det Offentliges Tæb, samt modtage Kongen, naar han drog omkring paa Gjøsteri. Mest ester Selveierne som Landboerne eller Fæsterne, som havde en Ejendom i Fæste og deraf svarede en aarlig Afgift, Landgilde; en Deel af denne blev til Beqvemhed baade for Eier og Fæster ofte udredet ved Arbeide til Hovedgaarden, hvilket kaldtes Dagsværk, senere Hoveri. Den laveste Deel af Landbefolningen udgjorde de saakaldte Gaardsbønder; de levede ligesom vor Tids Huusmænd paa smaae Jordlodder, som Grundeieren havde overladt dem med Forpligtelse til at dyrke hans Markter og forrette andet Arbeide. De var ikke deres egne Herrer, men ganske afhængige af Grundierne, hvis Trælle de oprindelig tildeels havde været. De Landboer, som var udgaaede af Trællestanden, synes ligesom Gaardsbønderne at have staat i et mere bundet Forhold til Grundierne. Men i Almindelighed udgjorde Fæstebønderne en fri og hæderlig Stand, der i mange Tilselde stod paa lige fod med Selveierne; de var ikke stavnsbundne til Fæstegaarden, men kunde, naar de paa lovlig Maade havde op sagt den, lige til Udgangen af det 14de Aarhundrede frit begive sig, hvorhen de vilde. De benævnes ofte Vornede, ved hvilket Udtryk betegnes det naturlige Afhængighedsforhold, hvori de stode til Jorddrotten, og dennes Forpligtelse til at yde dem Bærn mod Forurettelse af Andre. I den følgende Tid, da Landalmuens Stilling i det Hele forværedes, indtraadte en for Fæstebønderne saare ugunstig Forandringsbaade med Vornedskab og Hoveri.

9. Hovednæringsveiene i dette Tidsrum varer Agerdyrkning, Øvægavl, Fiskeri og Handel. Fra den ældste Tid fandt Hæsledskab i Jorddyrkningen Eted, og Gaardene laae ikke

adsprede, men sammenbyggede i Landsbyer. Naar en Landsby anlagdes, blev en Bymark astukken saa stor, at den kunde give tilstrækkelig Underhold for det Aantal Familier, der vilde boe sammen. Bymarken rebedes eller inddeltes ved Hjælp af Reb i forskellige Stykker efter Jordbundens forskellige Bestandsenhed, og af hvert Stykke til de enkelte Gaarde deres lige store Lod; samtlige Lodder, der hørte til en Bondegaard, kaldtes et Bol. Den saaledes inddelte Bymark dyrkedes i Sælledskab, saaledes, at skiftevis to Dele eller Vænger aarlig toges under Plogen, medens den tredie Deel laae brak til Græsning for hele Byens Dræg. En Landsby, der var opstaet paa denne Maade, kaldtes By eller Landsby, og Beboerne vare alle Selveiere eller Adelbønder. Disse opdyrkede ofte Strækninger af øde Jorder; et saadant opdyrket Stykke, der blev kaldet Ornum, hørte ikke til den sælles Bymark, men betraktedes som Bondens private Eje. Det blev enten bestyret ved Bryder eller givet i Heste til Landboer, og paa denne Maade dannede sig i Tidens Løb en Mængde Landsbyer, der kaldtes Torper, og hvis fleste Beboere ikke hørte til Selveierstanden. Om Landvæsenets hele Forfatning paa denne Tid indeholder Valdemar den Andens Jordebog vigtige Oplysninger. — Fiskeri var en vigtig Næringskilde for mangfoldige Mennesker; Limfjorden og Dresund vare begge berømte for deres overordentlig rige Sildefiskeri. Handelen dreves med Nordtyskland, blandt hvis Handelsstæder ved Østersøen Rybel nu var den vigtigste; over Ribe førtes en levende Handel med England; Aalborg stod i meget Samvæm med Norge. Fisk, Dræg og Heste udgjorde de vigtigste Udforselsgjenstande. Af Mønter har man ingen ældre end fra Svend Tveskjægs Tid; de sloges siden ikke blot af Kongerne, men ogsaa af Bisper og Kjøbstæder. Man regnede efter Penninger, Ørtuger, Ører og Mark. En Mark var et halvt Pund Sølv eller $18\frac{1}{2}$ Rdlr. i voré Penge; men der sloges saa flet Mønt, at paa Valdemar den Andens Tid en Mark i Penge kun var en Trediedeel af en Mark Sølv, og siden sank Mønten endnu langt dybere.

10. Videnskaberne dreves af Geistlige, men stode i disse Aarhundreder ikke paa noget højt Trin. I Skolerne ved Domkapitlerne og Klosterne meddeleses de unge Geistlige de nordstlige Kundskaber, som behovedes for at indtræde i Kirkens Tjeneste. De, der attræede en dybere Værdom, reiste til Udlændet, især til det berømte Universitet i Paris; her studerede Absalon, Gunner og Andreas Sunesen. I Paris oprettedes endog i Slutningen af det 12te Aarhundrede et eget Kollegium for danske Studerende. Adskillige Mænd gjorde sig bekjendte ved Kundskab i Frederiksdalts Historie og Lov: Saxe og Svend Kagesen skrewe deres Danmarks Kroniker mod Slutningen af Tidsskrummet. Gunner udmarkede sig som Samler af jydske Lov og Andreas Sunesen ved en latinist Bearbejdelse af den jydske verdslige Lov. Det samme Sprog taltes endnu med ringe Forskjellighed i de nordiske Lande, og islandiske Skjalde — som Oluf Sviteskjald under Valdemar Seir — besøgte endnu Kongernes Hoffer, sjældt ogsaa tydiske Digtere nu vidste at finde Veien dertil. Med Undtagelse af Lovene blev Alt, hvad der skrives og optegneses i disse Aarhundreder, afaattet paa Latin, en Ulsidesættelse af Modersmaalet, der vilde have virket sladeligere, hvis ikke Sprogets Udvilting var bleven fremmet ved Folkelivets Offentlighed.

Andet Tidsrum,

fra Valdemar Seirs Død og Begyndelsen af Stridighederne
om Slesvig indtil Reformationens Indførelse.
(1241—1536.)

I.

(1241—1319.)

Erik Plovpenning. Strid om Sønderjylland. Tog til Østland. Krig med Holsten. — Abel. Kjøbstadsforsatningen. — Christopher den 1ste. Abels Sonner. Kamp med Geistligheden. Bispe Jakob Erlandsen. Biskopskonstituionen. Interdikt. — Erik Glipping. Formynderregjering. Enkedronning Margrete af Pommern. Jartmar af Nygen. Strid med Hertug Erik af Sønderjylland. Slag paa Lohede. Krig med Norge. Hertug Valdemar (4) af Sønderjylland. Uroligheder af Abelens. — Erik Menved. Formynderregjering. Enkedronning Agnes af Brandenburg. Kongemorderne. Ny Kamp med Geistligheden. Johan Grand. Krig med Norge. Deelstagelse i de svense Uroligheder. Tog til Pommern og Mecklenborg. Andre Uroligheder. Eager Suel. Prinds Christopher. Hanses forbundet.

1. Erik Plovpenning, allerede tidligere kronet og hyllet, besteg Thronen efter Valdemar Seirs Død. Hans Brodre varer aflagte med betydelige Ven: Abel havde, siden 1232, Sønderjylland, Christopher Laaland og Falster, Knud, en uegte Son af Valdemar, Blekingen, og Valdemars Sonnesen, Nikolaus, Nørrehalland. Dette sidste var et arveligt Ven, de øvrige personlige. Denne Udstykning af Landet svækkede Kongens Magt og havde især med Hensyn til Sønderjylland høist fordærvelige Folger for Riget. Denne Landsdeel havde hidtil staet i samme Forhold til Riget som enhver anden Provinds. Prinser af Kongehuset, som Oluf Hunger, Knud Lavard, Valdemar Seir, havde tidligere ofte været udnevnt til Statholdere i denne vigtige Grændesprovinds og kaldtes paa Grund af deres Kongelige Byrd Hertuger, men havde aldrig besiddet noget selvstændigt Herredomme. Men Abel og hans Efter-

folgere sogte at gjøre Sønderjylland til en arvelig og uafhængig Besiddelse i deres Familie. Dette førte til en Række af odeliggende indvortes Krigs, under hvilke Sønderjylland meer og meer løsreves fra Riget. Abel kom under disse Omstændigheder snart i et sjældsligt Forhold til Erik, saa meget mere som han var nsie forbunden med Holsteen, gift med en holsteensk Prindsesse og Formynder for de unge holsteenske Grever. Under Krigene som udbrod, gjorde de andre Brodre følleds Sag med Abel, som ogsaa siktede Understøttelse af Lybekkerne. Kongen sik dog Overmagten og tvang Abel til Underkastelse. Derpaa beredede Erik sig til et Tog til Østland, hvor de tydste Riddere grebe stærkt om sig, og paalagde til Udgifternes Bestridelse en Skat af hver Plov, der fæltes meget trykende og fremkalde en Opstand i Skaane. Siden den Tid kaldtes Kongen Plovpenning. Efter Tilbagekomsten fra Østland drog Kongen mod de holsteenske Grever, som havde angrebet Grændesfæstningen Rendsborg, og besøgte paa Beien dithen Abel i Slesvig. Det kom ved denne Lejlighed til en Ordtoft mellem Brodrerne, som endtes med, at Abel lod Kongen grike og overgav ham til et Par af hans Dødsfjender, der myrdede ham i en Baad paa Slien. + 1250.

Da Erik ingen Sonner havde efterladt sig, besteg Brodmorderen Abel Thronen. Han omkom efter tvende Aars Regjering paa et Tog mod Friserne.

+ 1252.

2. Kjøbstaderne havde efterhaanden udviklet sig til saa megen Selvstændighed, at deres Beboere nu optraaede som en egen Stand ved Siden af de tre tidligere Stænder. Under Abel medte første Gang udvalgte af Borgerstanden paa et Dannehof, som i Begyndelsen af hans Regjering holdtes i København. Kjøbstaderne siktede i Lovet af det 12te og 13de Aarhundrede egne Domstole og egne Love, hvilke de tilforn begge havde haft tilfældelses med det nærmeste Landdistrikt, og en selvstændig Bestyrelse. Flere af de ældre Kjøbstadlove eller, som de kaldtes, Stadsretter, blev forfattede af Borgerne selv under kongelig Bekræftelse; men de fleste yngre ere givne af Kongerne og samtykkede af Borgerne. Den ældste Kjøbstadlov er den ældre slesvigiske, som i Aaret 1201. forfattedes af

Borgerne; den nærmest i Alder kommer den Kjøbenhavnske, som Jakob Erlandsen gav 1254 som Bispe i Roeskilde. Kjøbenhavn hørte nemlig under Roeskilde Stift, efterdi Byen var opstaet af Flecken Hafn, som Valdemar den Store havde skænket Roeskildes daværende Bispe Absalon. Den tredie er den roeskilde, som Borgerne forfattede og Erik Glipping bekræftede; derefter folger den riberiske, givne af Erik Glipping. Disse fire Stadsretter blevne tagne til Mønster i de fleste øvrige Kjøbstæder. Almindelige Stadsretter, gjeldende for alle Landets Kjøbstæder, blevne ogsaa givne, f. Ex. af Margrete og Christopher af Bayern. Kjøbstædlovene adskille sig fra Provinsiallovene ved en større Strænghed i Straffebestemmelser og Netsformer, og den Øvrigheden tillagte Myndighed var større i Stæderne end paa Landet.

Kjøbstadernes Bestyrelse lededes af en Borgemester til-ligemed et Byraad, hvis Medlemmer i den ældre Tid valgtes af Borgerne sedvanlig blandt Gildebrosdrrene, hvortil Byens meest anseete Mand hørte; siden tiltog Kongerne sig Myndighed til at udnevne Borgemester og Raad. Desuden fandtes der i hver Kjøbstad en Kongelig Foged, hvis Sag det var at varetage Kongens Interesse, høve de kongelige Indkomster og sørge for Forbryderes Ustraffelse. Netten pleiedes paa Bythinget af Borgerne ved Møvninger og Sandemænd; men efterhaanden blev Netspleien overdragten til Raadet, og saaledes vedligeholdt det sig længe i Sønderjylland, medens det i det øvrige Danmark blev almindeligt, at den kongelige Foged afsagde Dommene. Ligesom Folks Indflydelse paa det Offentlige i Almindelighed var i Ustagende, saaledes tabte sig ogsaa den fri og selvstændige Forsatning, hvoraf Kjøbstaderne oprindelig havde været i Besiddelse, efterhaanden mere og mere ved Borgernes Udelukkelse fra Deeltagelse i Lovgivningen, fra Netspleien og Valg af Øvrighedspersoner.

3. Dersom Kongeværdigheden var forbleven i Abels Familie, ville Sønderjylland være blevet gjenforenet med Riget, og alle fremtidige Stridigheder forebyggede; men det lykkedes Valdemar Seirs tredie Son Christopher den Første at blive

valgt til Konge, uagtet Abels Sonner Valdemar og Erik tidligere havde faaet Tilsagn om Thronfolgen. Stridighederne blevne deraf fortsatte. Kongen besatte Sønderjylland og gjorde som Farbroder Paastand paa Formynderkabet for Abels Sonner; men disse fulgte Understøttelse af deres Morbrodre, de holsteenske Grever. Krigen blev efter et Par Aars Forløb endt dermed, at Kongen vel erkendtes for Formynder, men tillige forpligtede sig til at forlene Abels ældste Son Valdemar (3) med Sønderjylland, saasnart han blev myndig. Derimod forpligtede Hertugen sig til som en tro Basal at følge Kongen i Krigen med et vist Antal Tropper; Rigets almindelig Dannehof skulde som hidtil være den øverste Domstol for Sønderjylland, hvortil der kunde appelleres fra Urnehovedthing, og Indbaanerne i Sønderjylland skulde ligesom Undersætterne i andre Dele af Riget være forpligtede til Leding, naar Krig udbrød. Om Venet skulde være arveligt eller personligt, blev derimod ikke afgjort.

Paa samme Tid blev Christopher indvillet i en hæftig Strid med Geistligheden. Kampen mellem Kongemagten og Kirken, hvis Udbrud var blevet hæmmet ved Valdemarernes kraftige Regierung og Erkebispe Absalons og Andreas Sunesens venstabelige Forhold til Kongehuset, brød ud med stor Voldsomhed, da Jakob Erlandsen var blevne udnevnt til Erkebispe i Lund. Det var en myndig Mand af fornem Slægt, vel bevandret i den geistlige Ret og fra sit Ophold i Udlændet nolie befjndt med Kirvens Stilling i andre Lande. Han blev valgt til Erkebispe uden Kongens Samtykke, og strax efter opstod Strid om den slaanske Kirkeloy, som Erkebispen vilde have forandret. Kongen modsatte sig dette og klagede desuden over, at Erkebispen indviede Bisper uden at spørge om Kongens Samtykke; at han inddrog verdslige Sager under geistlig Ret, tilegnede sig Boder og andre Indtægter, som kom tilkom Kongen, forbod Stiftets Boder at gjøre Leding for Kongen o. s. v. Striden vorede, da Erkebispen samme Dag, som Kongen havde berammet et Dannehof i Nyborg, sammenkalde en Kirleforsamling i Veile, hvor der ved den saakaldte 1256.

Veilekonstitution blev fastsat, at, naar en Bisps sængetledes eller led nogen Overlast af Kongen, eller saaledes, at der var Formodning om, at det var skeet efter Kongens Billie, skulde Riget belægges med Interdikt og al Gudstjeneste ophøre. Kongen vilde nu inddrage alle Len, som Kronen tidligere havde tilhørt Lunds Stift; men herover reiste sig et voldsomt Oprør af de ørkebispelige Bonder, de saakaldte Rødkarle (Huusmænd), som væbnede med Køller i flere Aar anrettede frugtelige Odeleggelser og til sidst hverken staanede Geistlige eller Verdslige. Da nu Ørkebisen ogsaa vægredede sig ved at krone Kongens Son Erik og truede de Bisper, som gjorde det, med Vand, lod Kongen ham om sider gribe og under store Forhaanelser fængslen til Hagenstov i Fyn. Nu skulde Riget egentlig efter Veilekonstitutionen belægges med Interdikt; men kun Bisperne i Odense og Roeskilde forlyndte Interdikket i deres Stifter; den sidste, Peder Bang, flygtede derpaa til Rygen, som hørte under Roeskilde Stift. Paa samme Tid døde Kongen pludselig, forgivet af Domprovst Arnfast, som derefter af Ørkebisen blev udnevnt til Bispe i Aarhus.

4. Det Betydelige i Rigets Stilling ved Christophers Død foregedes, da hans Son og Esterfolger, Erik Glipping, kun var 10 Aar gammel; men Enkedronningen, den mandige Margrete af Pommern, kaldet Sprænghest paa Grund af sit dristige Ridt, eller Sorte Grete formedelst sin merke Ansigtsfarve, overtog Statens Styrelse og sagte at byde dem mange indvortes og udvortes Hjender Spidsen. Skjendt Jakob Erlandsen blev løssladt af Fængslet, viste han samme fjendtlige Sindelag og indlod sig i forraderisk Forbindelse med Hertugen af Sønderjylland, som han sagte at slappe Danmarks Krone. Hvorst Jarimar af Rygen gjorde efter Tilsyndelse af den flygtede roeskilde Bispe et Indfald i Sjælland, hærjede Landet og tilsviede den sjællandske Vandalmue, som Enkedronningen havde opbuddt, et stort Nederlag ved Næstved, hvor 10,000 Bonder skulle være faldne. Siden drog han over til Skaane, men blev her dræbt af en slaansl Bondekone. Hertug Erik af Sønderjylland, ovennevnte Valdemar den 3dies Broder og Esterfolger,

benyttede sig af Rigets betrynede Stilling. Da Enkedronningen ikke vilde indkomme ham Sønderjylland som arveligt Len, men fun som personligt, forenedes han sig med Greverne af Holsteen, og begyndte en Krig, hvori de kongelige blev slagne paa Lohede nærværende Byen Slesvig, og Enkedronningen 1261: selv blev fangen tilligemed sin Son. Enkedronningen kom snart los af Fængsletabet, men Kongen først tre Aar efter, i hvilken Tid hans Moder flyrede Riget tilligemed Hertug Albert af Brunsvig, der var udnevnt til Rigsforsænder.

Striden med Jakob Erlandsen trak sig længe ud, gjen tagne Forslag til Forlig blev forkastede af den ubesiegle Ørkebisp, som trodsede endogsaa Pavens Bud. Forst da Enkedronningen selv begav sig til Rom, kom det til et Forlig, isølge hvilket Kongen skulde betale Ørkebisen 15000 Mark lodigt Sølv og gjenindsette ham i hans Verdigheder. Nu hovedes Interdikket, som havde varet i 17 Aar, men aldrig 1274. var blevet strængt overholdt. Jakob Erlandsen døde paa Tilbagereisen fra Rom, inden han naaede Danmark.

Erik Glippings Regjering fortsatte ligesaa uroligt, som den var begyndt, under bestandig Kamp med indre og ydre Hjender. Med Magnus Lagabæter i Norge, der var gift med Ingeborg, en Datter af Erik Plovpenning, opkom der Twist, da Erik Glipping under Rigets forvirrede Tilstand ikke formaaede at udrede Medgisten. Under Magnus's Sønner Erik Præstehader og Hagen den 5te kom det til en Krig, der varede omkring 25 Aar og førtes fra norsk Side med ødelæggende Saroveri og strækkelige Plyndringer af de forsvarsløse danske Kyster og Søstader. Ikke desmindre blandede Erik Glipping sig i de borgelige Uroligheder i Sverrig, hvor Brodrene Valdemar og Magnus Ladelaas kjæmpede om Thronen; men han hostede heller ikke her enten Wre eller Fordel. Forholdet til Hertug Erik af Sønderjylland vedblev at være fjendtligt, og det lykkedes til sidst Kongen at faae Hævn over Hertugen, som mistede sit Land Naret før sin Død. Sønderjylland forblev derpaa i 12 Aar 1271. under Kronen, indtil Eriks Son Valdemar (4), forlenedes dermed; men denne gjorde nu ogsaa Fordring paa Eriks Als og

Femern, og indgik Forbindelse med Norge og med adskillige misfornøjede danske Stormænd. Men han faldt i Kongens Magt, som tvang ham til at opgive sine Fordringer og udstæde en Bekjendelse af sin Brode mod sin Lensherre. Med Landets Store laae Kongen i jævnlig Strid og gav selv øste Anledning dertil ved sin Voldsomhed og Mangel paa Ordholdenhed. Kongen 1282. blev gjentagne Gange, blandt andet paa et Dannehof i Nyborg nsdt til at give en skriftlig Forpligtelse om at føre en retfærdigere Regering efter Rigets gamle Love. Om sider sammensvore Marsken Stig Andersen og Grev Jakob af Ørrejylland sig med 10 andre Adelsmænd af Landets første Familier og snig- + 1286. myrdede Kongen i Landsbyen Sinderup ved Viborg. Fire danske Konger bare nu i en Tid af mindre end 50 Aar døde en voldsom Død, hvoriblandt de tre ved Snigmord.

5. Danmark ful efter en Formynderregering, da Erik Glippings Søn, Erik Menved, kun var 12 Aar gammel ved sin Faders Død. Enkedronningen, Agnes af Brandenburg, overtog Rigets Styrelse, men fandt det klogest at sikre sig for Hertug Waldemar (4) af Sønderjylland ved at tage ham til Medsformynder og overlade ham de omfattende Øer Ørs, Als og Femern. Kongemorderne flygtede til Norge, hvor de fandt Beskyttelse hos Erik Præstebader, som overlod dem Fæstningen Kongshelle i Bigen. Desuden kom de i Besiddelse af flere andre befæstede Punkter paa de danske Øyster og Øer, hvorfra de i en Række af Aar hærjede deres Fædreland med Ild og Sværd. Paa samme Tid kom Kongen i en ny Strid med Geistigheden. Johan Grand, som var en Frende af Hovedmændene for den sidste kirkelige Kamp, Jakob Erlandsen og Peder Bang, og beslagtet med flere af Kongemorderne, blev, ikke uden Modstand af Kongen og Enkedronningen, valgt til Erkebisp i Lund. Da han havde naært denne Ærværdighed indlod han sig i Forbindelse med Kongemorderne og de Norske og gjorde Alt for at slæde Kongen. Denne lod ham til sidst gribte og kaste i et Fangehul paa Søborg i Nordjylland, hvor han blev behandlet med yderste Haardhed. Det lykkedes ham imidlertid at undkomme til Bornholm, hvorfra han siden begav sig til

Rom for at klage sin Sag for Paven, som den Gang var den myndige Bonifacius den 8de. Efterat Sagen var undersøgt i Rom, fandtes den oprørslse Erkebisp fri for al Skyld, Kongen derimod paalagdes der en Bøde af 49000 Mark ledigt Elb. Da Kongen vægredte sig ved at betale denne Sum, lyste den pavelige Legat Isarnus Interdict over Landet, som varede i 1298. 5 Aar, men ligesaa lidt som de tidlige strængt overholdtes, da alle Rigets Bisper misbilligede Johan Grands Fremfærd. Efter nogle Aars Forlob søgte Kongen Udsøning med Paven og formisledede ham ved et særdeles ydmygt Brev i den Grad, at Summen fra 49000 nedfattes til 10000 Mark. Interdiktet 1303. hævedes, og Johan Grand forsattes til et udenlandst Stift.

Hertug Waldemar (4) tog en Tid Parti med Norge og Kongemorderne, men blev ved et stort Nederlag i Grønsund nsdt til at slutte Fred og tilbagegive Ørs, Als og Femern. Med Norge endtes om sider den langvarige Krig ved Freden til København, hvorved Norrejylland affodes til Hagen den 5te. 1309. Et nyt Forlig sluttedes næste Aar i Helsingborg, hvori ogsaa Sverrig deltog. Den svenske Konge Birgers Brødre, Hertugerne Waldemar og Erik, havde nemlig foraarsaget store Uroligheder i Sverrig. Den sidste, en ærgerrig og rankefuld Prinds, havde ved et Giftermaal med Hagen den 5tes Datter Ingeborg faaet Udsigt til Norges Throne og trægtede efter aldeles at fordreve Birger fra Rigseringen. Erik Menved tog haade for og efter Freden i Helsingborg levende Deel i de svenske Uroligheder og gjorde flere kostbare Tog til Sverrig, for at holde sin Søster Birger paa Thronen, men funde dog ikke forhindre, at han til sidst maatte romme sit Rige og dse som Flygtning i Danmark. At tilbagevinde Waldemarernes store Besiddelser i Nordjylland var en Undlingstanke hos Erik Menved. Han foretog i en Række af Aar idelige Tog for at twinge Stæderne og Hyrsterne i Pommern og Meklenborg til Underkastelse, men uden at udrette noget Varigt. Lybet erkendte ham frivilligt for Skytsherre. I sin sidste Tid kom Erik Menved i en ny Strid med Geistigheden, hvori han dog beholdt Overmagten, da den oprørslse Erkebisp Esger Juel

maatte flygte ud af Riget. Eigesom sin Førgjenger maatte Erik Menved kæmpe med Rigets urolige Adel, der stiftede Sammensværgelser mod ham og fremkaldte en stor Bondeopstand i Nørrejylland. Kongens egen Broder Christopher var en Hovedmand ved disse Oprør og vanaerede sig ved forræderiske Forbindelser med Rigets Fjender og sin Faders Mordere.

+ 1319. Erik Menved døde efter en 33aarig Regjering uden at efterlade sig Børn. Hans mange Krigs, der før en stor Deel førtes med tydsk Leietropper, svækchede Riget og forarmede Kronen, da han før at slappe Penge tilveje pantsatte en stor Mængde af Kronens Ven og Indtægter til forskellige baade indfødte og fremmede Herrer.

6. Samtidig med Danmarks Svækelse ved Stridighederne med Hertugerne af Sønderjylland og de holsteinske Grever, ved Kongernes uafbrudte Kamp med den oprørre Adel og Geistlighed, ved unyttige og uheldige Krigs med Maborigerne, dannede sig i Nordjylland en Magt, som i Tidens løb blev høist farlig for Danmark, det tydsk Hanseverbund. Dets Begyndelse falder i Midten af det 13de Aarhundrede, da enkelte nordtydsk Stæder forenede sig om ved fælles Kræfter at værne om Handelens Sikkerhed. Efterhaanden vokede Verbundet i Omfang og indre Styrke og optræder efter Midten af det 14de Aarhundrede som en vigtig politisk Magt i Norden. Det bemægtigede sig efterhaanden hele Handelen paa Danmark, Norge, Sverrig, Polen og Rusland. Det var især de vendiske Stæder (saaledes kaldte, fordi de fleste af dem låa i det gamle Vendien), Lybæl, Rostok, Vismar, Stralsund, Greifswalde, Hamborg og Lyneborg, der grebe mest ind i Nordens Anliggender og forte den betydeligste Handel paa Norden. Hvad der først lolkede de tydsk Kjøbmænd til Danmark, var Sildefiskeriet ved Skaane, der i disse Aarhundreder var saa overordentlig vigtigt og tilsidst ganske kom i deres Bold. Da Valdemar Seir havde underkastet sig Lybæl, tilstod han denne By vigtige Handelsrettigheder i Danmark. Skjønt Lybæl siden faldt fra Danmark, blevé disse Rettigheder ikke blot bekræftede, men endogsaa forøgede og udvidede til flere af de vendiske Stæder, som Rostok,

Vismar, Stralsund, af Valdemars uloge Eftersølgere, Abel, Erik Glipping og Erik Menved, som under indvortes og udvortes Krigs ofte søgte hjælp hos Hansestæderne. Hansestædernes Overvægt blev en af de vigtigste Marsager til, at Danmarks Kjøbstæder og Borgerstand i Middelalderen aldrig fik nogen Kraft og Anseelse. Thi ikke blot Landets egen Handel gik aldeles til Grunde, men ogsaa Haandværkerne ødelagdes, da de tydsk Kjøbmænd indførte næsten alle mulige Gjenstande forarbeidede.

II.

(1319—1397.)

Christopher den 2den. Haandfestning. Indvortes Uroligheder. Krig med Grev Geert. Hertug Valdemar (5) af Sønderjylland udnevnt til Konge-Rigets Uthylsing. Christopher after erflendi. Mellemregjering. Slag paa Laphede. De staanske Provindser. Niels Ebbesen. — Valdemar Atterdag. Rigets Gjensamling. Oprør i Jylland. Magnus Smek. Bisbyes Ødelæggelse. Krig med Hansestæderne. Margrethe Gjestermaal med Hagen den 6te af Norge. Krig og Oprør. Valdemar forlader Riget. Abels Stamme uddeler i Sønderjylland. — Kong Oluf. Albrecht den Yngre af Mecklenborg. Grev Gerhard den 6te forlenet med Sledvig. Oluf tillige Konge i Norge. — Dronning Margrete. Erik af Pommern. Kong Albrecht i Sverrig. Slag ved Falsterup. Hetaliebshi. Kalmarforeningen. Arvelig Adel. De høje Rigsembedsmænd.

1. Uagtet Mange frygtede Christophers befjendte flotte Tænkemaade, og Erik Menved paa sin Dodseng havde advaret mod at tage ham til Konge, blev han dog valgt, men maatte inden sin Thronbestigelse udstede og heedige en Haandfestning, der baade vidner om den Mistillid, man nærede til ham, og den Bælde, hvortil Adel og Geistlighed vare stegne. Geistligheden fik Bekræftelse paa de Rettigheder, den efterhaanden havde erhvervet sig: Fritagelse for Statter og Afgifter til Staten og for at dommes af verdslige Domstole, Ret til at have Boder af sine Bonder o. s. v. Sidtil havde Adelen til Vederlag for dens Slattefrihed været forpligtet til Krigstjeneste

paa egen Bekostning allevegne, hvor Kongen bød; men nu blev det fastsat, at de Adelige ikke skulde være forpligtede til at drage i Krig udenfor Riget, og, naar de bleve fangne indenlands eller udenlands, skulde Kongen udloste dem, og erstatte dem alle Omkostninger. Abelen berettigedes til at have 3. og 9 Marks Boder af sine Bonder; Krig maatte ikke begyndes uden Samtykke af Adelen og Præclaterne; Ingen hverken Adelig eller Uadelig maatte sængles, forend han var støvnet og dømt ved Herredsthing og Landsthing, og derpaa ved Kongens Thing, hvorfra han endnu kunde henvende sig under det almindelige Dannehof, som aarlig skulde holdes i Nyborg; fun med hele Landets Samtykke kunde Lovne gives og forandres paa Dannehofferne efter Adelens og Præclaternes Raad; Kongen maatte ikke optage Typhære i sit Raad eller give dem Forleninger; Skatter, paalagte siden Valdemar Seirs Tid, skulde opfæbes. Særligt om Borger- og Bondestanden forekommer ikke Meget hverken i denne Haandfæstning eller i de andre, som de fleste Konger i de folgende 340 Aar udstedte.

Mellem Kongen og Esger Juel kom det ved pavelig Mægling til Forlig, og siden denne Erkebispe's Tid indtraadte et venstabeligere Forhold mellem Kongerne og Kirken; thi de Rettigheder, som Kirken saalenge havde kjæmpet for, vare efterhaanden blevne anerkjendte, og Geistligheden, som maatte frygte Adelens stigende Vælde, begyndte at slutte sig nærmere til Kongerne. Christopher den Anden viste snart, at han sun havde undertegnet Haandfæstningen for at vinde Kronen. I værtimod Haandfæstningens Bestemmelse paalagde han Skat, optog Typhære i sit Raad, og tilrev sig med Bold Pantelen, uden at betale den Sum, hvorfor de stode i Pant, og valte derved en almindelig Misforniselse. Flere mægtige Adelsmand, som Drossten Laurids Jonsen, Marsken Ludvig Albertsen, og den ansætte Knud Porse af Halland, der siden cægtede den svenske Enkehertuginde Ingeborg, en Datter af Hagen den 5te i Norge, grebe til Vaaben imod ham. Da han snart efter kom i Strid med Grev Geert den Store af Holsteen angaaende Formynderstabet for den unge Hertug Valdemar (5) af Sønderjylland,

forenede de Misfornisede sig med Greven. Denne faldt ind i Riget, og Christopher blev ved et almindeligt Oprør nedt til at flygte til Mellemborg. Han blev nu erklæret for assat, og den unge Valdemar gjort til Konge under Formynderstab 1326. af Grev Geert. En Haandfæstning blev derpaa udstedt, hvorved Adelens Rettigheder udvidedes, og hvori det blandt Andre blev bestemt, at saalenge Kongen levede, maatte hans Eftersølger ikke valges og intet Lovne gives om Thronfolgen. Den nye Konges Bonner blevе rundeligt belønnete: Grev Geert fik hele Sønderjylland som arveligt Len, Knud Porse fik Sønderjylland, Samsø og Grevstabets Kallundborg, Christopheris Halvbroder, Grev Johan, fik Laaland og Falster og Bekræftelse paa Semern, Laurids Jonsen og Ludvig Albertsen bleve ligeledes rigt aflagte. Da der imidlertid snart opstod Unighed om Delingen af Byttet, kom Christopher den Anden ved sin Halvbroders Hjælp tilbage til Riget. Der blev derpaa indgaaet et Forlig i Ribe, ifølge hvilket Valdemar atter skulde være Hertug i Sønderjylland, og Grev Geert til Eristatning have Fyn som arveligt Len og en stor Deel af Norrejylland; hvis Valdemar døde uden Arvinger, skulde Sønderjylland tilfalle Grev Geert og Fyn falde tilbage til Danmark. Grev Johan fik for sine Djænester Sjælland og Skaane. En ny Strid, hvori Christopher ubesindig indvilledede sig med Grev Geert, endtes med Nederlaget paa Lohede og Tabet af næsten 1331. hele Nesten af Norrejylland. Nogen Tid efter døde Kong Christopher den Anden, ussel og foragtet; af sine Forfaedres + 1332. Rige eiede han Skanderborg, et Stykke af Laaland og nogle Besiddelser i Østland.

2. Danmark var nu i 8 Aar uden Konge: Christopheris ældste Son Erik var blevet dodelig saaret paa Flugten fra Lohede, den næstældste Otto gjorde et Forsøg paa at gjenvinde sit Fædrenerige, men blev slaget og fangen paa Taphede ved Viborg; den yngste Valdemar levede landflygtig ved Keiser Ludvigs Hof. Grev Geert og en Mengde andre fremmede og indfødte Herrer udvægede Indbyggerne og skattede med Landet, som de vilde. Indvaanerne i Skaane, Halland og Bleking aflagtede

- Thydkernes Lag og gave sig under Magnus Smek, den Gang Konge i Norge og Sverrig, som udbetalte Grev Johan den Sum af 34000 Mark, hvorför Provindserne vare pantsatte. Rigets fuldstændige Oplosning syntes mundgaaelig, da Geert for at faae sine Lande samlede vilde tilbytte sig Sønderjylland af Hertug Valdemar for Norrejylland, som Greven havde i Pant for 100000 Mark. Norrejyderne reiste sig nu til Modstand, og
 1340. Niels Ebbesen blev sit Fædrelands Beskrier. Efter at have undersøgt Grev Geert, fælde han ham i Randers, hvor han laaet med en Deel af den Hær, der skulle tvinge Jylland til Underkastelse. Da Grev Geert var drebt, blev Opstanden almindelig, og Beien til Thronen banedes for Valdemar, som kort efter ankom fra Tydskland. Niels Ebbesen faldt efter en toaarig Kamp for Fædrelandet i en Træfning ved Skanderborg.
3. Valdemar med Tilsnab Utterdag blev hyllet paa Viborgthing, da hans øldre Broder Otte havde frasagt sig sine Færdringer. Han staffede sig strax en Stotte i Hertug Valdemar (5) af Sønderjylland ved at øgte hans Søster Sedevig, der bragte ham en betydelig Medgift, som aftordes i den Sum, hvorför Norrejylland var pantsat. Valdemar, som i Begyndelsen kun besad nogle enkelte Øyler i Norrejylland, arbeidede med Kraft paa at samle det sondersplittede Rige, og det lykkedes ham saa vel, at han i faa Aar, deels ved Kjøb, deels ved Kist, og ofte ved Vaabenmagt, bragte hele Norrejylland, Sjælland, Fyn, Laaland og Falster under sig. Det fjerne Østland solgte han til de tydsske Riddere for 19000 Mark for at indlese vigtigere Dele af Riget. Folket, som under disse Omstændigheder maatte bære store Afgifter, gjorde han paa et
 1349. Dannehof i Ringsted Regnslab for Anvendelsen af de oppebaarne Summer. Han forgede nu ogsaa for Rigets indre Forbedring, reiste idelig omkring i Landet for at paasee Lovenes Efterlevelse og gjenoprettede den under de sidste 20 Aars bestandige Uroligheder aldeles oplosste borgerlige Orden, opførte Slotte og Fæstninger til Rigets Forsvar, lod Landeveje anlegge, Kanaler grave o. s. v. Men Valdemar var en stæng Herre, og Rigets Tilstand nødte ham til at paalegge usædvanlige Byrder. Dette

vakte megen Missforståelse og endog Oprør fornemmelig af Adelen, som var bleven vant til Lovlosshed. Den tydsske Adel, anført af Klaus Limbek, gjorde gjenlagne Gange Oprør og indgik Forbindelser med de holsteenske Grever og andre Rigets Fjender, men blev af den kloge og kraftige Valdemar nødt til at falde til Fosie. For at bestyrke den indre Fred holdt Kongen derpaa et Dannehof i Kallundborg, hvor han udstædte 1360. en skriftlig Forsikring om at overholde Stændernes gamle Retigheder, og de Tilstedeværende forpligtede sig til at staae Kongen bi i hans Bestrebelser for at tilvejbringe Orden i Riget.

I Sverrig regerede den Gang Magnus Smek, der laaet i bestandig Strid med Rigets Stænder og sin egen Son Erik. Den snilte Valdemar benyttede sig af Magnus Smeks Uforstandighed, lovede ham Bistand mod hans Fjender og erholdt derfor Tilbagegivelsen af de Skaanske Provindser; desuden sluttedes en Forlovelse mellem Magnus Smeks Son Hagen den Ste, Konge i Norge, og Valdemars Datter Margrete. Ved Erhvervelsen af Skaane, Halland og Bleking havde Valdemar Utterdag efter 20 Aars misommelige Arbeide naaet sit store Maal: hele det danske Riges Gjensamling. Det følgende Aar bemægtigede Valdemar sig Gulland, hvis Hovedstad Visby (361) en af de rigeste og mest blomstrende Handelsstæder paa den Øst og Medlem af Hansesorbundet, han for største Delen forstyrrede. Han fæiede nu Titlen „de Goters Konge“ til sine øvrige. Men Skaanes Besættelse og Bisbyes Ødelæggelse bragte et mægtigt Forbund tilveie mod Valdemar mellem Magnus Smek, der maatte give efter for det svenske Folks Forbundsels, de holsteenske Grever, Hansestaderne, der paa eengang skulle have sendt ham 77 Krigserkläringer, og Hertug Albrecht den Ældre af Mellemborg, der var besvogret med de holsteenske Grever og det svenske Kongehuus. Men Hansestaderne vare uheldige tilførs og sluttede snart Fred; de øvrige Fjender lige-saa. I Sverrig var det besluttet, at Magnus Smeks Son Hagen skulle øgte den holsteenske Prinsesse Elisabet istedenfor Valdemars Datter Margrete. Men, da Elisabet paa Reisen

- til Sverrig af Uveir blev fastet ind paa den danske Kyst, holdt Baldemar hende tilbage, sendte Bud efter Magnus Smek og 1363. Hagen, og fil Ugteskabet sluttet mellem den norske Konge og Margrete. Herved aabnedes Udsigt til Danmarks og Norges Forening, da Baldemars eneste Son, Christopher, fort efter døde. Men denne Sag kostede Magnus Smek Thronen; han blev assat, og hans Søsterson Albrecht af Mellemborg, en Son af Hertug Albrecht den Eldre, valgtes til Konge i Sverrig. Den snilde Baldemar holdt sig mod sine mange Fjender, indtil den sydste Adel, som ansortes af Klaus Limbek og Flere, 1368. paany gjorde Oprør og forbandt sig med Hertug Henrik af Sønderjylland, Greverne af Holsteen, Hansestæderne, Sverrig og Mellemborg, der efter havde sluttet et frigjældigt Forbund mod Baldemar. Herved blev han nødt til at forlade sit Rig og var borte i 4 Aar, søgende hjælp i Udlændet; til Rigsforstander udnevnte han den kloge Henning Podebusk. Riget stod i største Fare ved de forenede Fjenders Anfaerd; men det lykkedes Henning Podebusk at slutte Fred i Stralsund med Hansestæderne, der var de farligste, og ved hvis Fratræden 1370. Forbundet opløstes. Hansestæderne erholdt ved Freden de staanste Sætninger med tilhørende Herreder paa 15 Aar, og vidtudstrakte Handelsfriheder over hele Danmark. Deres overmodige Fordring om at tages paa Raad ved Kongevalget efter Baldemars Død indrommedes af Rigsforstanderen og de kongelige Raader, og Freden skulde være gyldig, selv om Kongen ikke undertegnede den.
1372. Da Baldemar omsider kom hjem, fandt han et forstyrret Rige; men denne utrættelige Konge arbeidede i de faa Aar han endnu regerede, kraftigen og med Held paa at gjenoprette Orden og styrke det svækkede Rige. Da Hertug Henrik i Sønderjylland ingen Barn havde, aabnede Sig Udsigt til Sønderjyllands Gjenforening med Riget. Baldemar Afterdag havde i sine sidste Aar Opmarksomheden henvendt paa denne vigtige Sag, vedligeholdt god Forståelse med Hertug Henrik og satte sig ved Pant og Overenskomst i Besiddelse af store Strækninger af 1375. Sønderjylland og vigtige Slotte og Festninger. Henrik døde

før Baldemar Afterdag og var den sidste af Abels Mandsslæmme; men uheldigvis overlevede Baldemar ham saa kort, at Spørgsmålet, om Sønderjylland skulde være dansk eller overlades til Greverne af Holsteen, som efter Forliget i Ribe 1330 gjorde Fordring derpaa, maatte overlades til den følgende Regjering. + 1375.
Under Baldemar Afterdag hjemsgætes en stor Deel af Europa af en ødelæggende Pest, der ogsaa kom til Danmark, 1348, hvor den kaldtes den sorte Død, og under flere Aars Raser bortrev en stor Deel af Befolknigen.

4. Da den mandlige Linie af Svend Estridsens Huus var udstuk med Hertug Henrik af Sønderjylland og Baldemar Afterdag, vare Baldemars Dattersønner, Albrecht den Yngre af Mellemborg, en Son af Baldemars ældre Datter Ingeborg og Hertug Henrik af Mellemborg, og Oluf, en Son af Baldemars yngre Datter Margrete og Kong Hagen den 6te i Norge, de nærmest arveberettigede. Da det mellemborgske Huus i den senere Tid havde viist sig saa sjældsligt mod Danmark, blev den norske Prinds Oluf foretrukken for Albrecht, skjent denne ved sin Moders ældre Fødsel havde nærmere Adkomst til Thronen. Margrete og Hagen den 6te førte Regjeringen for deres Son, som endnu kun var i sit 6te Aar, og underskrev paa hans 1376. Vegne en Haandfæstning, der i det Bæsentlige stemmer med de tidligere. Albrecht af Mellemborg, som understøttedes af sin Farbroder Kong Albrecht af Sverrig og de holsteenske Grever, sogte med Magt at vinde Danmarks Krone, men indgik en Stilstand, da hans Foretagende ingen Fremgang havde. De holsteenske Grever var strax efter Baldemar Afterdags Død faldne ind i Sønderjylland, og havde bemægtiget sig Landet. For at løsøre Greverne fra Forbindelsen med det mellemborgske Hertughuus, sluttede Margrete strax en Stilstand med dem, 1376. hvor ved de bleve i Besiddelse af Sønderjylland, og 10 Aar efter overlod hun Hertugdømmet som et arveligt og udeseligt 1386. Len til den ene af dem, Gerhard den 6te, med Forpligtelse til at gjøre den sædvanlige Ejendom som Basal af Riget. Denne Gerhard var den første, som kaldte sig Hertug af

Slesvig, medens Hertugerne af Abels Stamme holdte sig Hertuger af Jylland eller Sønderjylland.

- † 1380. Da Hagen den 6te døde, blev Oluf ogsaa Konge i Norge og lagde dermed Grunden til Foreningen mellem dette Rige og Danmark, som først ophævedes efter 434 Aars Forløb. Margrete vedblev at styre Regjeringen for sin Son til hans † 1387. Død, som allerede indtraf i hans 17de Åar. En Bedrager fremstod nogle Åar efter og udgav sig for den afdøde Oluf, men blev greben og henrettet.

5. Ved Olufs Død fik Albrecht den Yngre af Mellemborg myt Haab, men saae sig stukket, da Margrete, som havde gjort sig ellslet af Folket ved den Klogstab, hvormed hun havde styret Riget under sin Sons Mindreaarighed, valgtes til Rigsforslangerinde i Danmark, indtil der var truffet et Kongevalg efter hendes Raad og Ønske; i Norge, hvor den throndhjemse Arkebispe Vinvald fremmede hendes Sag med samme Iver, som Senning Podebusk virkede for hende i Danmark, blev hun valgt til regjerende Dronning for Livstid. Tillige valgte det norske Rigsråd efter hendes Ønske hendes Søsterdatteren, Erik af Pommern, den Gang kun 5 Åar gammel, med Udelukkelse af hendes Søsteren Albrecht den Yngre af Mellemborg, til Arvekonge i Norge; Drosten Hagen Jonsen, der var beslagtet med den gamle norske Kongestamme, frasagde sig sine Førdringer paa Thronen, og Erik af Pommern blev derpaa det følgende Åar erklæret for Konge i Norge under Margretes Formynderstab.

Albrecht den Yngre var imidlertid død, og hans Farbroder Kong Albrecht af Sværrig, der lange havde staet i et fjendtligt Forhold til Margrete, gjorde nu Førdring paa Norge som Søster-søn af Magnus Smek og antog tillige Titel af Konge i Danmark. Hans Anseelse i Sværrig selv stod imidlertid paa svage Fodder, da han ikke formaade at styre den mægtige og rige Adel, der sollte sig forærmet over den Førdrighed, han nærede for sine tydste Landmænd. Endeløs af disse missfornsiede Adelige tilbøde Margrete Thronen, naar hun vilde hjælpe dem til at fordrive den forhadte Albrecht. I den Krig, som nu udbredt, kom det

til et Slag ved Salskping i Vestergotland, der gjorde Margrete til Herlærinde i det tredie nordiske Rige og bragte Kong Albrecht tilligemed hans Son i hendes Magt. Stockholm, hvor et tydse Parti, de saakaldte Søttedebrødre, hadde Overmagten, holdt sig i flere Åar mod Margrete. Staden forsynedes i den Tid med Levnetsmidler fra de mellenborgske Stæder Roskilde og Vismar, hvor en Forening i dette Diemed havde dannet sig under Navn af Sætalebrødre. Disse blevé imidlertid snart til virkelige Sørere, der ikke blot plyndrede de danske og norske Kyster, men ogsaa opbragte Hansestædernes Kjøbmandsskibe, forstyrrede aldeles Handelen paa Østersøen og afbrøde Sildefiskeriet ved Skaane. For at standse dette Onde søgte Hansestæderne at bevirke Albrechts Lossladelse; men Margrete fordrade som Bedrøvlig dersor Overgivelsen af Stockholm. Efter langvarige Underhandlinger kom det paa Lindholm Slot i Slaane, hvor Albrecht nu paa syvende Åar havde siddet som Fange, til en Overenskomst, hvori Rigsråader fra alle tre Riger deltog. Det blev her bestemt, at Albrecht som Pris for sig og sin Sons Frihed skulde give Stockholm til Pant for en Sum af 60000 Mark Sølv, der skulde betales inden 3 Åar. Hansestæderne gik i Borgen for dette Forlig, og til dem overdroges dersor Stockholm med Forpligtelse til efter tre Åars Forløb at overgive Dronningen Byen, saafremt ikke Albrecht betalte Losesummen eller paany stillede sig til Føngsel. Da Albrecht ikke opfyldte nogen af disse Betingelser, kom Margrete, da Tiden var udløben, i Besiddelse af Stockholm.

6. Erik af Pommern, som allerede 1389 var erklæret for Konge i Norge, blev kort efter Forliget med Kong Albrecht valgt og hyllet først i Danmark og derpaa i Sværrig. Der-efter holdtes det følgende Åar en høitidelig Forsamling af de fornemste geistlige og verdslige Herrer fra Danmark, Norge og Sværrig i Kalmar, hvor Arkebisperne af Lund og Upsala kronede Erik af Pommern som Konge over Nordens tre Riger. Tillige forhandledes der om Betingelserne for Rigernes stadige Forening. Hovedpunkterne af de mundtlige Forhandlinger des- 1389. 1395. 1396. 1397. 17 Juni

angaaende blev optegnede og paa Dronningens Navnedag bekræftede ved Underskrift af en Deel af de tilstædeværende Herrer. Disse Punkter gik i Almindelighed ud paa, at Rigerne heretter skulle være forenede under een Konge; efterlod han sig Sonner, skulle en af dem tages til Konge; da han derimod barnlos, skulle de tre Rigers Stænder enes om at valge en følleds Konge; hvært Rige skulle isvrigt beholde sine egne Love og egen Forfatning; Krigs skulle føres med forenede Kræfter, og Forbund sluttede med fremmede Magter skulle gyldige for alle tre Riger.

7. Adelen havde lige fra dette Tidsrum's Begyndelse høvet sig til bestandig større Magt og Indflydelse i Staten. En Mætte af uudelige og svage Konger, hvoraf flere ved deres Regjerings Tiltrædelse ikke havde naaet den myndige Alder, idelige indvortes Uroligheder, der vare nærvædt at oplöse Staten, næsten uafbrudte Krigs med Sønderjylland og de holstenske Grever, med Hansestæderne og de nordtyske Fyrster, med Norge og Sverrig, begunstigede denne Stands vogende Balde. Adelens Rettigheder, baade de, som aldré Love hjemlede den, og de, som den under de urolige Tider havde tilrevet sig, blev bekræftede ved den første Haandfæstning af 1320, og næsten hver af de følgende foiede nye Rettigheder til. Adelens Besiddelse af Jordegods foregedes betydeligt, da Kongerne, for at støtte Penge tilveie til de kostbare Krigs, pantsatte en stor Mængde af Kronens Len og Godser, hvoraf mange formedelst Kongernes Uformuenhed til at indløse dem forblev i Adelens bestandige Eje. Jo vigtigere de Rettigheder blev, som knyttede sig til adelig Værdighed, desto vanskeligere blev det for Andre, som ikke hørte til Standen, at blive optaget i den. Saaledes skete efterhaanden den store og gjennemgribende Forandring, at de forhen aldeles personlige Rettigheder blev arvelige, og Urveadel trædte i Stedet for personlig Adel. Den almindelige Venævnelse for Adelen var „Rigets gode Mænd“, „Rigets bedste Mænd“, eller formedelst Skattefriheden „frie og fræls Mænd“, i Modsetning til hvilken Venævnelse Borgere og

Bønder kaldtes „ufri“; selve Ordet „Adel“ kom først senere i Brug. Adelen delte sig i flere Klaæder, hvoraf den fornemste dannedes af Ridderne; næst efter dem kom Øvbner eller Svende, der dog bækkedte de højesti Værdigheder i Staten ligesom hine og kun adskilte sig fra dem ved en ringere Rang; den ringeste Klasse udgjorde de saakaldte Knapper, der tjente de andre Adelsmænd. Adelige Vaaben og Skjoldmærker og egne Familienavne indsættes efterhaanden; men det varede længe, inden det kom til nogen Stadighed i Brugen. De, der antog faste Familienavne, benævnedes sig gjerne efter det Billed, som fandtes paa deres Skjold, som Juel, Øye, Galt, Grib.

Adelen fik en betydelig Tilvært i Magt og indre Fasthed ved Opkomsten af Rigssraadet, som uddannede sig i Slutningen af det 14de og Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. Allerede i ældre Tider havde der været et Kongeligt Raad, bestaaende af de fornemste kongelige Embedsmænd. Disse havde imidlertid ingen bestemte Rettigheder eller større Myndighed end den, Kongen vilde give dem. Men de samme Omstændigheder, som gjorde, at Adelen i Almindelighed vandt større Magt, medførte ogsaa, at de Adelsmænd, der bækkedte de fornemste Embeder og omgave Kongens Person, fik større Indflydelse; og navnligen havde det kongelige Raad under Valdemar Atterdags hyppige Udenlandsreiser en gunstig Lejlighed til at udvide sin Myndighed. Men fornemmelig var det Foreningen med Sverrig og Norge, der havde en afgjørende Indflydelse paa at give det danske Raad en selvstændig Stilling og bestemte Rettigheder. Thi i disse Riger, og især i Sverrig, havde Rigssraadet allerede tidligere naaet en overordentlig Myndighed, valgte, assatte og indsatte Konger, syrede Riget efter Godtbefindende og levnede Kongerne næppe en Skygge af Magt. Ved Rigerne Forening blev Raadet i Danmark snart stillet paa samme God som i Norge og Sverrig, og de idelige Stridigheder mellem Rigerne, der afgjordes ved Møder af hvært Riges Raad, gave det en for ukjendt Vigtighed og Betydning. Venævnelsen Danmarks Riges Raad, i Modsetning til Norges og Sverrigs, afsløste nu det ældre Navn Kongeligt Raad. Rigssraadets Med-

lemmer, hvilæ Antal senere blev bestemt til 23, var deels geistlige, nemlig Rigets Arkibisp, samtlige Bisper og Priorerne ved nogle af de vigtigste Klosterre, deels verdslige, hvilke sidste lige til Aaret 1643 valgtes af Kongen blandt Adelen i hver af Rigets større Provinser. I den katholske Tid havde de geistlige Medlemmer den første Plads i Rigsraadet, næst efter dem fulgte Hofmesteren og Marsken, og derpaa de øvrige verdslige Medlemmer efter deres Embedsalder. De vigtigste kongelige Embedsmænd i den tidlige Deel af Middelalderen var Stalleren, Rågemesteren og Mundtsjænken, der havde Hofholdningen under deres Bestyrelse, Kammermesteren, der forte Opsigt med de kongelige Indkomster, og Hofkapellanen, der besorgede de kirkelige Forretninger. Senere blev Dronning Rigets fornemste Embedsmand, der havde saavel Landets indre Forvaltning som Retspleien under sig. Men dette Embede ophørte efter Erik af Pommerns Tid; Landets Forvaltning og Bestyrelsen af Kronodserne og Hofholdningen overdroges derefter til Rågehofmesteren, og Retspleien henlagdes under en egen Embedsmand, som kaldtes Rigers Kantsler. Kongens Brevvegling og Ledelsen af de udenlandsk Forhold besorgedes ved en kongelig Kantsler. Rigets Marsk havde Bestyrelsen haade af Land- og Sømagten, indtil den sidste længere hen i Tiden underlagdes en Rigsadmiral.

III.

(1397—1448.)

Dronning Margrete. Forsøg paa at genvinde Slesvig. — Erik af Pommern. Strid om Slesvig. Krig med Hansestæderne. Fred i Bordingborg. Oprør i Sverrig. Engelbrecht Engelbrechsen. Karl Knudsen. Udløft til Kalmarforeningens Fornyelse. Misfornøjelse i Danmark. Kongen assedes i Danmark og Sverrig. — Christopher af Bayern. Erkendi for Konge i alle tre Riger. Bondeoprør i Sønderjylland. Forsøg mod Lybef. Bondestanden. Foranbring med Borredstab og Hoveti. De ringere Stenders afgangende Indstødelse i Staten. Ugunstige Forhold for Kjøbstæderne.

1. Uagtet Erik af Pommern blev myndig i Sverrig i Aaret 1400 og noget senere i de to andre Riger, vedblev dog Dronning Margrete til sin Dødsdag at have den afgjrende Deel i Regjeringen. Efterat hun havde ifstandbragt Foreningen mellem Rigerne, gik hendes Bestræbeller fornemmelig ud paa at tilbagevinde Sønderjylland, som Omstændighederne havde nødt hende til at overlade Gerhard den 6te af Holsteen. Hertil aabnede sig en gunstig Lejlighed, da Gerhard faldt paa 1404, et Tog mod Ditmarskerne og efterlod sig 3 umyndige Sønner, hvoraf den ældste ikke var mere end 7 Aar gammel. Gerhards Enke Elisabet, der havde ondt ved at høvde sig imod den holsteeniske og slesvigiske Adel og imod sin Mandes Broder Grev Henrik, Bislop af Øsngbryk, der gjorde Fordring paa en Deel af Landet, tyede til Margrete. Denne var ogsaa villig til at yde hende hjælp mod hendes Fjender, men benyttede sig af Lejligheden til ved Kjøb og Pant og Underhandlinger, at erhverve sig den ene Besiddelse i Slesvig efter den anden. Da Enkehertuginden omstider indsaae det Farlige i Margretes Benstab, sluttede hun Forlig med sin Svoger Grev Henrik. Det kom derpaa til Fjendtligheder med Danmark, der nogle Gange standses ved Forlig, men snart udbrede paany. Under disse Stridigheder døde Margrete i Helsingborg.

Margrete visste ikke mindre kloglæb og Fasthed i Rigernes indvortes Bestyrelse end i Ledelsen og Benytelsen af de ydre politiske Forhold. Den mægtige og ustyrlige svenske Adel fandt sig efter hendes Fordring i at tilbagegive alle de Kronodser og frie Bondergaarde, som den havde tilrevet sig siden 1363, da Albrecht kom til Regjeringen, og nedrive de befæstede Borge, som i de sidste 40 Aar varre opførte. Ogsaa maatte den danske Adel tilbagegive de Kronodser, som den havde tilegnet sig siden 1368, da Valdemar Atterdag sidste Gang forlod Riget, og det forbodes den at opføre flere befæstede Borge. En saadan Lydighed hos Adelen havde en lang Række af Margretes forgængere haade i Danmark og Sverrig, forgjøres føgt at bevirkle. Geistligheden yndede og begunstigede Margrete, og hendes Forhold til den forblev bestandig godt.

+ 1412.

2. Efter Margrethes Død trædte Erik af Pommerns Udygtighed til at styre de tre nordiske Riger tydeligere frem.
1413. Paa en Hørsamling i Nyborg lod han de unge Hertuger fra-kjende Slesvig som uhydige Vasaller, der havde unddraget sig den skyldige Venstjeneste og endog ført Uvindsthold mod Riget. Den ældste af Brodrene besværligt nu ydmyg Kongen om at maatte forlenes med Hertugdømmet; men Kongen forlangte først hele Landets Overgivelse, inden der kunde være Tale om nogen ny Forlening. Da Hertugerne ikke vilde beqvemme sig hertil, udbrød Krigen påny. Uagtet Erik af Pommern havde tre Rigers Kræfter at byde over og gjentagne Gange faldt ind i Sønderjylland med store Troppemasser, formaaede han dog ikke at gjøre sig til Herre over Landet. Hans Tropper lede endog engang et betydeligt Nederlag ved Emmervad.
1424. Efter 10 Aars Strid greb Erik til den Udbet at indstørve Sagen for Keiser Sigismund og begav sig selv i den Anledning til Øsen i Ungarn, hvor Keiseren opholdt sig. Denne demte, at Hertugerne havde forbrudt deres Ret til Slesvig, og Kongen troede, at det Hele hermed saa ganske var afsjort, at han gjorde en Reise til det hellige Land. Men Keiserens Dom gjorde ingen Forandring i Sagen, da Hertugerne fortsatte Kampen. Hansestæderne toge nu Parti med Hertugerne og erklærede Danmark Krig. Skjont Kongen engang til-søede Hansestædernes Flaade et Nederlag, beholdt de dog Overmagten tilsoes og slæbde Rigerne meget ved Plyndringer.
1428. Deres Forsøg paa at bemægtige sig Kjøbenhavn mislykkedes derimod aldeles formedest de Foranstaltninger, som var trusne af Kongen og hans kjække forstandige Dronning Philippa af England. Omsider endtes den uheldige Krig med Holsteen ved Freden i Vordingborg, hvorved Hertug Adolph, som nu alene var i Live af de tre Brodre, fik Slesvig, med Undtagelse af Haderslev samt Aero og en Deel af Sild som en fri Besiddelse for Livstid og to Aar efter sin Død for sine Arvinger. Hansestæderne sluttede ogsaa Fred og fik derved deres Handelsrettigheder bekræftede mod at tilstaae nordiske Kjøbmænd lignende Rettigheder i deres Habne.

3. Uroligheder, som var udbrudte i Sverrig, havde fremstykket Freden. Dette Rige havde været misforniet med Foreningen næsten lige fra dens Stiftelse. Det flagede idelig over Tilsidesættelse, over Indgreb i Rettigheder, over usfor-holdsmæssige Byrder o. s. v.; men Hovedaarsagen til Spliden laae i den mægtige svenske Adels Ulyst til at lyde en fremmed Hertær; den havde tildigere gjentagne Gange sat sig op imod og forbrevet Hærster, som den selv havde valgt, og kunde nu meget mindre finde sig i at staae under Regenter, som til-deels ved Vaabenmagt varre komne i Besiddelse af Thronen. I Norge var Stemningen for Foreningen bedre; Oluf havde ved Arveret forenet Norge med Danmark, Erik af Pommern var ligeledes paa Grund af Arveret antagen til Konge i Norge, og her fandtes ikke som i Sverrig en gjenstridig og mægtig Adel. Margrethes Fasthed og sjældne Klogslab havde tilbage-trængt den Urolighedsaand, som herskede i Sverrig; men ingen af hendes Efterfolgere, og allermindst Erik af Pommern, lignede hende i Vandsgaver. Under disse Forhold blev Spli-den stedse større, indtil omsider Foreningen, der efter Margrethes vise Plan skulde have gjort Norden til een stor og mægtig Stat, efter megen Krig og Blodsudgydelse aldeles ophævedes efter 123 Aars Fortsættelse. Anledningen til Udbud-det af de nuværende Uroligheder i Sverrig var den Under-trykkelse, som udsvedes af en Foged i Dalarne ved Navn Jens Eriksen. En Bjergværksbruger i disse Egne, Engelbrecht Engelbrechtsen, flagede til Kongen derover, og Fogeden blev tilfistt assat. Men Urolighederne fortsattes under Ansørelse af Engelbrechtsen, med hvem Erik Puke, en anseet Adelsmand, havde forenet sig. Det gik saavidt, at Engelbrechtsen med Bold nedsatte Rigsrådet, som havde forsamlet sig i Vadstena, 1434. til at sende Kongen et Opstigelseshrev. Ved et Mode af alle tre Rigers Raad blev Kongen vel etter erkjendt i Sverrig og dæmpeede for et Dieblik Missfornielsen ved at udnevne Karl Knudsen Bonde til Marst og Christiern Nielsen Vasa til Drost, hvilke Embedsmænd skulde styre Riget, naar Kongen var fraværende. Men Oprøret udbrød snart med fornyet Kraft;

den ørgjerrige Karl Knudsen blev med Forbigaelse af Engelbrechtsen valgt til Rigsforsænder, og herskede næsten enemagtig, efterat Engelbrecht Engelbrechtsen, Erik Puke og flere af hans Modstandere var ryddede af Beien. Under de fortsatte Stribigheder skete flere Forsøg paa at opretholde den vakkende Forening, blandt Andet paa et Møde i Kalmar, hvor Rigsrådet fra alle tre Riger kom sammen og gjorde et 1436. Udkast til nærmere Bestemmelse af Foreningsvilkårene. Ifølge dette skulle 40 Mænd af hvert Rige, valgte blandt alle Stender, komme sammen i Halmstad efter Kongens Død for at vælge en ny Herre, og Fremgangsmåden ved Valget blev noie bestemt; Drost, Marsk, Hofmester og Kantsler skulle i hvert Rige udnevnes blandt Indsodte. Kongen skulle stille, hvil oppholde sig 4 Maaneders i hvert Rige, og hvør han oppholdt sig, skulle han have tvende Mænd hos sig af hvert af de andre Rigers Raad; Krig maatte ikke begyndes, og Fred ikke sluttet uden med alle tre Rigers Samtykke. Dette Udkast, hvis Bestemmelser udvirkede sig ved en langt større Noiagtighed og Fuldstændighed end de, der bragtes i Forslag paa Mødet i Kalmar 1397, ful imidlertid aldrig Lovskraft. Brudet mellem Rigerne var allerede ulægelig.

Imidlertid begyndte der ogsaa i Danmark at ytre sig stark Misfornsielse med Erik af Pommerns Regjering, fremstalt ved de langvarige og uheldige Krigs, Møntens Forværelse og byrdesfulde Afgifter. Ogsaa var man meget utilfreds med, at Kongen indkaldte saa mange tydke Adelsmænd og arbeidede paa at faae sin Farbrodersøn, Bugislaw af Pommern, udnevnt til sin Medregent og Efterfolger. Fortrydelig over, at Rigsrådet gjentagne Gange havde afflaaet hans Regjering herom, forlod han til sidst Danmark og begav sig med 1439. sin Frille Cecilia til Gulland. Han blev nu affat baade i Danmark og Sverrig, og det danske Rigsråd indkaldte hans Søstersøn Christopher af Bayern til Thronen. For at slappe sig en Støtte i Hertug Adolph, overlod Rigsrådet ham Haderslev og Aars og erklarede Slesvig for et frit og arveligt Len, hvilket Christopher ved sin Ankunft til Riget be-

troestede. Erik af Pommern oppholdt sig siden i 10 Aar paa Gulland, hvor han drev Soroveri mod de Svenske. Derefter begav han sig til Pommern, hvor han endnu levede i 10 Aar. † 1459.

Erik af Pommern bragte København mod rigeligt Verderlag til den roeskiiske Bispestol under Kronen, og under den følgende Konge blev denne By det stædige Kongesæde. Han sogte ogsaa at faae et Universitet oprettet i København og udvirkede Tilladelse dertil af pave Martin den 5te; men hans urolige Regjering tillod ham ikke at bringe dette Værk i stand. Fortællingerne om den slette Behandling, han skal have viist sin Dronning Philippa, mangler tilstrækkelig Grund.

4. Christopher af Bayern, der var kommet ind i Landet som Rigsforsænder, blev hyllet som Konge paa Viborthing og lovede at underskrive en Haandsfastning, som siden skulle forelægges ham. Uagtet Rigsrådet havde valgt Kongen, og Follets Indflydelse paa Kongevalget herefter opphorte, vedblev dog fremdeles den gamle Skif, at Kongen reiste omkring for at hyldes af Folket paa de forskellige Vandething. I Sverrig stod der en Deel Hindringer i Beien for Christophers Valg; men de blev overvundne især ved Geistlighedens hjælp, der i hele Foreningstiden arbeidede ligesaa ivrigt for at bevare Rigerne Forbindelse, som Adelen paa at opnæve den. Rigsforsænderen Karl Knudsen fandt sig i at nedlægge sin Bardighed, mod at erholde Finland og Öland til Len og Fritagelse for at aflagge Regnskab for sin hidtil forte Regjering. Christopher blev derpaa hyllet og kronet i 1441. Stockholm. Det følgende Aar blev han ogsaa antagen til Konge i Norge, skjønt der i dette Rige ikke herskede den Misfornsielse med Erik af Pommerns Regjering, som i de andre. Sidst kronedes han i Danmark, hvor man havde opsat denne Skif for ikke at have Udseende af at ville stille sig fra de andre Riger.

I Begyndelsen af Christophers Regjering udbrød der et 1441. voldsomt Bondeoprør i Nørrejylland, hvor Almuen var den fordrevne Konge hengiven og led meget af Adelens og Geist-

lighedens Undertrykelse. Bonderne, hvis Hær skal have beløbet sig til 25000 Mand, sloge de Kongelige Tropper paa Flugten, fældede Anførerne og henrettede de Herremænd, der faldt i deres Magt. Da Kongen selv med forsøget Styrke som over til Jylland, faldt en Deel af de andre Bonder til Fose; men Vendelboerne blev først efter en haardnakket og blodig Kamp bragte til Underkastelse. Tiendens Erleggelse, hvorom der saa længe havde været ført Strid, og som ogsaa havde været et af de Punkter, hvorover Bonderne i det sidste Oprør havde besvaret sig, blev fastsat under Christopher ved en Dom af Rigsrådet. Christopher søgte at indstrække Hansestædernes Handelsrettigheder, og bekræftede kun deres Privilegier under Forbehold af, at de ikke maatte lægge Hindringer i Veien for andre Nationers Handel, og at nordiske Kjøbmænd skulde nyde samme Nettigheder i Hansestædernes Havn. Han gjorde ogsaa et Forsøg paa med List at bemægtige sig Dybket; men dette mislykkedes. I Sverrig var man ikke fornæret med Christophers Negjering, skjønt det ikke kom til Uroligheder; man kaldte ham „Barkeløngen“, fordi der indtraf Misvægt, under hvilken man maatte blande Barkmeel i Brødet, og flagede over, at der fortæs saa mange Penge ud af Riget. Grunden til Besværing gav Kongens Ligegyldighed ved at tage Forholdsregler mod Erik af Pommerns Søsøeri, + 1448. som han lod gaae hen, idet han sagde, at „hans Mordbroder ogsaa skulde leve“.

5. Bondestandens Belagt og gamle Unseelse, der allerede var paa Hældingen mod Slutningen af forrige Tidsrum (1241), gik i de derpaa følgende tvende Aarhundreder næsten ganske til Grunde. Idelig gjentagne og med megen Blodsudgydelse dæmpede Bondeoprør — under Erik Plovpenning, Christopher den 1ste, Erik Glipping, Erik Menved, Valdemar Atterdag, Christopher af Bayern — viste, at Bondestanden sollte trykkes, men forgjøres søgte at befrie sig for det. De ulykkelige Forhold, hvorunder Landet i disse to Aarhundreder led, med næsten uafbrudte indvortes Uroligheder og udvortes uhel-

dige Krigs, der gave Adel og Geistlighed en saa gunstig Lejlighed til at udvide deres Magt og Rigdom, svækkede og forarmede Bondestanden og medførte en stedse dybere Synken i samme Forhold, som hine Stender hævede sig. Selveiernes Antal aftog betydeligt. Mange folgte deres Ejendomme, Andre overdrog dem frivilligt til Kirken eller til verdslige Herrer for at vinde Beskyttelse, efter Andre mistede dem med Vold og Uret i de urolige og lovlose Tider. Det tidligere milde Bornedslab stiftede i nogle Dele af Landet — Sjælland, Laaland, Falster, Møn, — ganske Skikkelse, idet Fæsterne her mistede deres personlige Frihed, turde ikke forlade det Gods, hvorpaa de var født, og maatte antage hvilkensomheds Gaard, Herremanden vilde give dem i Fæste; ja de betragtedes saa albedes som Herremandens Ejendom, at han kunde sælge dem som Ørget. Denne Ufrihed blev først almindelig i Løbet af det 15de Aarhundrede; thi endnu mod Slutningen af det 14de Aarhundrede blev det i Kong Olufss Haandsætning bestemt, at Landboer og Bryder (Fæsterne og Forvaltere) efter lovlig Opsigelse frit kunde begive sig, hvorhende vilde. Til samme Tid blev Fæsternes Dagsværk eller, som det nu kaldtes, Søveri, der tidligere havde været billigt og i Almindelighed bestemt ved Overenskomst, en høist trykende Byrde og tillige ubestemt. Til Søveriets Forøgelse bidrog meget den Omstændighed, at Adelen, som før havde havt sine Godser liggende adspredte i smaa Ejendomme, i det 15de og 16de Aarhundrede samlede dem til større Godser og indførte en omhyggeligere Dyrkning af Jordene. Foruden de almindelige Aarsager til Bondestandens Fornedrelse, der var begrundede i Tidsforholdene, medvirkede hertil ogsaa meget den Mængde tydse Adelige, som i det 15de Aarhundrede, da flere tydse Konger efter hverandre bestegte Thronen, vandrede ind i Landet og medbragte Begrebet om Rivegenstab, der længe havde været herskende i Tydssland. At det senere Bornedslab indstrænkede sig til ovennevnte Øer, maa rimeligvis forklares af den store Mængde adelige og geistlige Godser, som her sandtes, af deres Frugtbarthed og omhyggelige Dyrkning, hvorved

Fæstebondens personlige Arbeide og Forbliven ved Godset fil storre Vigtighed for Jorddrotten; hertil kommer endnu, at Bondestanden paa slige mindre Øer ikke formaade at gøre saa kraftig Modstand mod Undertrykkelsen som i Jylland og Skaane.

Forværrelsen i Bondestandens Kaar staer i noie Forbinelse med en lignende Svækkelse og Tilbagegang hos Borgerstanden og en almindelig Aftagen af de Friheder og Nettigheder. Folket havde været i Besiddelse af. Dannehofferne gif mere og mere af Brug og aflostes af Herredage, saaledes kaldte, fordi kun Herrerne, det vil sige Prælater og Adel, her mødte og afgjorde Rigets Anliggender. Stundum holdtes vel ogsaa Rigsdage, hvor Udsendte af alle Stænder mødte; men Borger- og Bondestandens Stemme havde kun lidet at betyde. Follets Deeltagelse i Retsplejen paa Landet ved Sandemænd og Mænninger tabte esterhaanden sin Betydning, idet Fogeder udnevntes af de Kongelige Lensmand til at domme paa Herredsthing; Dommerembederne paa Landsthingene blev snart en udelukkende Forret for Adelsmand. Kjøbstadernes forrige frie Forfatning havde lidt betydelige Indskrænkninger og forsvandt næsten aldeles. Til samme Tid blev de vigtigste Mæringsveje i Kjøbstaderne, Handel og Haandværker, trykkede ved Hansestadernes Overmagt og ved de Nettigheder, som Adelen og Geistligheden erhvervede sig. Disse fil ret til at indføre Alt, hvad der avledes paa deres Godser, uden Told og Accise, til Kjøbstaderne, og ligeledes frit udføre derfra alle Varer, som de behovede til sig selv og deres Bonder. Udenrigshandelen var aldeles i Hansestadernes Hænder, og disse holdt tillige Handelsfuldmægtige, de saakaldte Pebersvende, for at udhøjske Varerne i de danske Kjøbstader. Paa Landet fandtes Haandværkere ved de fleste Herregårde og Kloster, som forfærdigede, hvad Beboerne og Omegnen behøvede, og i Kjøbstaderne indførtes mange Haandværksgjenstande færdige fra Sydsland. Ædelige Gorandringer i Mønten lagde ogsaa Hindringer i Veien for Handlende og Mæringsdrivende. Mønten sank dybt under dens paalydende Værdi, idet Kongerne jævnlig under Peng-

forlegenhed inddroge den gamle Mønt, og satte en ny af ringere Værdi i Omloeb. Fremmede Monter fandt Indgang i Riget, saa at til sidst den gamle Møntberegning efter Marker og Ører aldeles forsvandt og afløstes af de nordtydste Marker Skillinge og Penninger. At faae Kapitaler tillaans var meget vanskeligt, naar ikke Laaneren havde Jordegods at give til Pant og Brug, estersom Udlan mod Renter befragtedes som Lager og fordømtes af Kirken.

IV.

(1448—1536.)

Christiern den Første. Rigsrådsters Myndighed. Karl Knudsen, Konge i Sverrig. Erkebislop Aslak Bolt i Thronhjem. Christiern, Konge i Norge, siden i Sverrig. Valgt til Hertug i Slesvig og Greve i Holsteen. Uroligheder i Sverrig. Erkebisop Jens Bengtsen. Karl Knudsen. Steen Sture den Yngre. Slag paa Brunkebjerg. Reise til Rom og Köln. Holsteen ophevet til Hertugdomme. Universitetet oprettet i Kjøbenhavn. Pengemangel. Hansestaderne. Handelen. — Hans. Kongevalg. Erkebisop Gaute i Thronhjem. Haandfestning. Steen Sture den Yngre. Hertugdommernes Deling. Hertug Frederik. Sverrig underkaster sig. Toget til Dlimarsken. Ørter i Sverrig og Norge. Knud Alffen, Hrolf Hydefad. Svante Nielsen Sture. Hemming Gad. Krig med Hansestaderne. Fred i Malmö. Poul Larmand. — Christiern den Anden. Tog mod Sverrig. Steen Sture den Yngre. Erkebisop Gustav Trolle. Det stokholmste Blodbad. Dibrit Slaghoef. Sigbrit. Dyvele. Torben Ore. Jens Andersen Beldsnat. Erkefabet i Lund. Christiern den Andens Lov. Den første Begyndelse til Reformationen. Martin Reinhard. Poul Eriksen. Strid med Hertug Frederik. Krig med Lybelferne. Ørter. Kongen flygter fra Riget. — Frederik den Første. Borgertig. Fortig med Gustav Wasa i Malmö. Opstand i Slaane. Soren Norby. Reformationen udbredes. Hans Tausen, Jørgen Sabolin o. fl. Herredag i Odense. Reformationen besættes i Viborg, Malmö og Kjøbenhavn. Herredag i Kjøbenhavn. Christiern den Andens mislykke Forseg i Norge. — Unighed om Kongevalget. Det katolske Parti haver sig attet. Lybelferne. Grevens Fejde. — Christian den Tredie valgt af den sydste Adel. Skipper Clement. Slag ved Ørnehjerg. Kjøbenhavn og Malmö overgive sig. — Litteratur og Sprog. Bogtrykkerkunsten. Christen Pedersen. Sader og Leyemaade.

1. Da Christopher af Bayern var død barnløs, forenede de fleste Stemmer i Rigsrådet — thi dette tiltog sig nu lige som forrige Gang Myndighed til ene at afgjøre denne Sag — sig om at tilbyde Hertug Adolph Thronen, hvorved Slesvig efter visde forenes med Riget. Men Adolph var utilbositlig til at modtage Valget og henviste Rigsrådet til sin ældste Søster, Grev Christiern af Oldenburg, der var en Son af Grev Diderik den Lykkelige af Oldenburg og Adolphs Søster Hedevig, og desuden igjennem Richissa, en Datter af Erik Glipping, beslægtet med den gamle Kongestamme. Han tog beredvillig mod Tilbuddet og forsøgte sit Parti ved at vægte Christopher af Bayerns Enke, Dorothea. Han udstodte en Forkrivning til Rigsrådet, hvori Danmark erklæredes for et frit Valgrige, og hvori han forpligter sig til ikke at paalægge Skatter, begynde Krig, bortførerne Slotte uden Rigsrådets Samtykke, og overhoved ikke foretage sig nogen vigtig Regjeringshandel uden dettes Minde. Derefter blev

28. Okt. Christiern den Første, Stamfader for det oldenborgske Huns
1449. i Danmark, salvet og kronet i København. Imidlertid var Karl Knudsen, uagtet den Modstand han mødte hos Erkebispe Jens Bengtsen Ørenstjerna og den øvrige svenske Geistlighed, blevet valgt til Konge i Sverrig. Selv i den nordlige Deel af Norge lykkedes det ham ved Hjælp af hans Elægtning, den throndhjemiske Erkebispe Aslak Bolt, at vinde et stort Parti, saa at han endog kronedes som Norges Konge i Throndhjem. Men paa et Møde i Salmstad det følgende År enedes de svenske Rigsråader med de danske om, at Karl Knudsen skulde opgive al Fordring paa Norge, og at Danmark og Sverrig, naar Karl Knudsen eller Christiern den Første døde, efter skulle forenes under een Konge. Etvidt Karl Knudsen ikke erkendte dette Forlig, blev Christiern dog antagen til Konge i Norge og kronet i Throndhjem. Tillsige sluttedes en Overenskomst i Bergen, hvori det bestemtes, at Norge og Danmark altid skulle blive forenede under en fælles Konge, hvoredes det saa gif med Sverrig. Karl Knudsens vilkaarlige Regjering i Sverrig gjorde ham tilstdt

forhadt, og da Erkebispe Jens Bengtsen greb til Vaaben imod ham, maatte han forlade Riget og flygte til Danzig, hvor han opholdt sig i 7 Åar. Christiern den Første blev derpaa indkaldt og erkendt for Konge, og hans trearige Son Hans udnævnt til Thronfølger.

Kort efter syntes der ataabne sig en sikkert Udsigt til Sønderjyllands Gjæforening med Riget, da Hertug Adolph døde, og den mandlige Linie af det holstenske Grevehus udluktes tilligemed ham. Men istedenfor nu at inddrage Slesvig under den danske Krone som et hjemafslættet Len, indlod Christiern den Første sig i Underhandlinger med Adelen og Prælaterne om at blive valgt til Hertug. Hans Streben gif nemlig ud paa ogsaa at blive erkendt for Greve i Holsteen, til hvilket Land Grev Otto af Schaumborg havde nærmere Afdomst, og han sogte at naae sin Hensigt ved at tilstaae Standerne gunstige Betingelser. Det lykkedes ham ogsaa at blive valgt og hyllet af de holstenske og slesvigiske Stender; men den Forkrivning, han udstodte i Ribe, indeholdt Bestemmelser, ved hvilke Slesvig efter losreves fra Riget. Det blev nemlig heri erklæret, at han var valgt til Hertug i Slesvig og Greve i Holsteen uafhængigt af hans Stilling som Konge i Danmark, og at det tilkom Standerne efter hans Død at vælge hans Efterfølger. Desuden erholdt Standerne Stattebevilningsret og andre store Privilegier; en Marst for Holsteen og en Drost for Slesvig og andre høje Embedsmænd skulde udnevnes blandt de Indsøde, en Landdag skulde aarlig holdes baade i Holsteen og Slesvig; Ridderstabet og Prælaterne fik Toldfrihed for de Varer, de brugte. Grev Otto af Schaumborgs Fordringer paa Holsteen bleve afskjøbte ved en Sum af 43,000 Gylden; Kongens Brodre Gerhard og Morits skulde hver have 40,000 Gylden samt Kongens Trediedeel af Oldenburg og Delmenhorst til Deling. Den ene af Brodrerne, Gerhard, forarsagede senere alvorlige Uroligheder i Hertugdommerne, da Kongen ikke formaaede at udbetaale den lovede Pengesum. — Kongen hyldedes ogsaa i Hamborg som denne

1460.
1461. Stads Lænssherre.

- Det varede ikke lange, inden det kom til nye Uroligheder
 1463. i Sverrig, hvor man flagede over brydesulde Skatter og Paalæg. Kongen, som stod i den Formening, at Erkebispe Jens Bengtsen hadde Del deri, lod ham føre fangen til Danmark. Herover reiste sig et hæftigt Oprør, i Spidsen for hvilket Erkebispe's Elegtrung, Bisop Ketil Karlsen Vasa af Linköping, stillede sig, og Karl Knudsen benyttede Lejligheden til at vende tilbage til Sverrig. Men, da Kongen løsgav Erkebispen og forligede sig med ham, bidrog han i Forening med Ketil Karlsen Vasa til at fordrive sin gamle Fjende Karl Knudsen, som maatte begive sig til Finland. Ved Hjælp af den nyvalgte Rigsforstander Erik Axelsen af den mægtige thorske Hamilie
 1467. faldtes imidlertid Karl Knudsen tredie Gang til den svenske
 + 1470. Throne og døde som Sverrig's Konge. Hans Død fassede imidlertid ikke Christiern den Første Thronen, da de Svenske valgte Karl Knudsens Sønner, Steen Sture den Ældre til Rigsforstander. Christiern sogte derfor at gjøre sin Net gjældende ved Baaben; men Slaget paa Brunkebjerg, en Bakke, som den Gang låae nordenfor Stockholm, endtes efter en blodig og haardnakket Kamp uheldigt for Kongen. Siden den Tid opgav han videre Planer paa Sverrig, som i 26 Aar styredes med megen Klogslab af Steen Sture som Rigsforstander.
 1474. 2. Christiern den Første foretog sig en Reise til Rom for at løses fra et Lovstue, han havde aflagt om at gjøre en Balsart til det hellige Land. Paa Veien diidhen besøgte han Keiser Frederik den 3die, som efter hans Begjæring ophoiede Holsteen, Stormarn og Ditmarsken til et Hertugdomme, og forlenede Kongen med sidstnevnte Land, der i lang Tid havde været en Fristat. Men Ditmarskerne underkastede sig først Danmark i den anden Halvdeel af det følgende Aarhundrede efter en blodig Kamp for deres Frihed. Det vigtigste Udbytte af Romreisen var, at Kongen af pave Sixtus den 4de. erholdt Tilladelser til at oprette et Universitet i København. Etter efter sin Hjemkomst fra denne Reise foretog Kongen en ny til Køln for at bilægge nogle Stridigheder mellem Keiseren og Karl den Dristige af Burgund. Universitetet kom efter

mange Maadeheder, som forvoldtes ved Pengemangel, endelig 1479. ifandt under Opfyn af Roeskilde Bisp som bestandig Kantsler, ud til paa Grund af de indstrænklede Pengemidler fuldet i Begyndelsen ikke mere end 3 Vorere, og naaede ingen Anseelse før efter Reformationen. De Stuberende vedbleve derfor i hele dette Tidsrum saa hyppigen at reise til fremmede Universiteter, at Kongerne fandt det fornødent at gjøre det til Pligt først at studere nogle Aar ved det indenlandiske Universitet. Christiern den Første var i bestandig Pengeforlegenhed, hvortil hans twende kostbare Udenlandsreiser og de Summer, der maatte udredes i Uledning af Holsteens Erhvervelse, ikke lidet bidroge. De skadelige Folger heraf viste sig blandt Andet, da Kongens Datter Margrete blev gift med Jakob den 3die af Skotland; thi da Kongen kun formaaede at udrede 2000 Gylden af Medgiften, blev Orkneserne og Hetland satte i Pant for de resterende 58,000 Gylden; desuden opgaves den Afgift, som Skotland hidtil havde svaret af Sydserne. Da man i lang Tid ikke saae sig i stand til at indlose Hetland og Orkneserne, og Skotland, efterat Gjalden havde henstaet saa lange, gjorde Banskeligheder ved deres Tilbageløsning, tabtes paa denne Maade disse Besiddelser for bestandig.
 Hansestæderne Magt i Norden vedligeholdt sig endnu under denne Konge og viste sig paa en paafaldende Maade ved de Voldsomheder, som deres Besjente ustraffet tilskode sig i Bergen. De oversaldt den Kongelige Lensmand i Byen, Oluf Nielsen, og myrdede ham tilligemed Bispen og 60 andre Personer, uden at denne Misgjerning blev straffet. Imidlertid begyndte dog Hansestæderne Handel noget at indstrækkes og deres Tald at forberedes, idet ogsaa andre Nationer, især Nederlandere og Englundere, begyndte at handle paa Norden. Christiern den Første sogte at fremme denne Handel ved at slutte Handels forbund med England, Skotland, Frankrig og Burgund. Han udgav ogsaa en Handelsforordning, der indeholdt adskillige gunstige Bestemmelser for den danske Handel, — blandt Andet at tydste Kjøbmænd ikke maatte opholde sig Vinteren over eller have fast Bopæl i Danmark, men skulde

bøe til Leie hos Vorgerne, og at de ikke maatte gæsse omkring og opføsbe Varer paa Landet, men komme dem i Kjøbstederne — men tillige det besynderlige Kongemaalet danske Kjøbmænd ikke maatte seile til Sydland, men kun bortfragte deres Skibe til sydste Kjøbmænd, uden selv at sende Varer

† 1481.

med.

3. Hans var allerede i sin Faders Live valgt til hans Efterfolger i alle tre Riger; og blev ogsaa strax erkjendt for Konge i Danmark; men i de tvende andre Riger stode betydelige Banskeligheder i Vejen, især i Sverrig. Rigsforsstanden Steen Sture den Ældre var ikke tilbørlig til at opgive Magten, og daen at lade det komme til aabenbare Hjendtligheder forhalede han Sagens Afgjørelse ved allehaande Paaskud og Udsprung i en lang Mælke af Jar. Selv i Norge slæffede Steen Sture sig et Parti ved Hjælp af Erkebispe Gaute i Throndhjem, men kunde dog ikke forhindre, at Hans efter et Par Aars Underhandlinger erkjendtes for Konge i dette Rige. Dette skete paa et Møde i Halmstad, hvor Kong Hans tillige

1483. udstodte en Haandfæstning, der bører Bidne om Adelens og Geistlighedens høje Valde. Alle Geistlighedens gamle Rettigheder bekræftedes, og første Gang optoges den Bestemmelse i Haandfæstningen, at Kongen ikke maatte blande sig i Bispevalget, skjønt dette netop i den følgende Tid, da Kirkens Magt begyndte at dale, blev højligere end nogensinde før. Adelens og Kirkens Bonder, Thynde og Undergivne skulde være fritagne for alle Afgifter til Kongen; Kongen maatte ikke blot ikke give Nogen et Len, men heller ikke afdætte Nogen fra det Len, han havde, uden Rigraadets Samtykke. For at sikre Adelen den uformindskede Besiddelse af det Jordegods, den for Tiden havde, bestemtes, at Kongen ikke maatte kjøbe eller tilpante sig noget Gods fra Adelen, og heller ikke nogen ufr. Mand erhverve sig frit Jordegods. Den Rest til at befæste adelige Gaarde, som var blevet ophævet under Margrete, blev ved denne Haandfæstning gjengivet Adelen. For Rigraadet skulde Kongen stande hver Mand til Reste, og, naar han krenkede Haandfæstningen, være Indbyggerne berettigede til at anvende Drang imod ham,

uden dersor at funne siges at bryde deres Trostabsæd. — Paa et Møde i Kalmar samme Jar erkjendte ogsaa det svenske Rigraad Hans for Konge; men Steen Sture forhindrede Udsørelsen af Modets Beslutninger.

I Hertugdommerne bragte Prälaterne og Ridderkabet de Rettigheder i Unvendelse, som Christiern den Første havde skjønlet dem. Kong Hans fandt Banskeligheder ved at blive valgt, idet hans Broder Frederik, hvis Sag den indflydelsedrige Enkedronning Dorothea irrigt understøttede, optraadte som hans Medbeiler. Omsider valgtes baade Hans og Frederik til Hertuger, og Hertugdommerne deles i den gottorpste og segebergste Deel. Hertug Frederik valgte den gottorpste Deel, men yttrede sig siden utilfreds og fremkom med store Fordringer. Han antog Tittel af Urvig til Norge, fordrade Halvdelen af dette Rige, desuden i Danmark Laaland, Falster og Mon, og Udbetaling af en stor Pengesum. Paa en Rigsdag 1494. i Kallundborg, hvor Udsendte fra alle Stænder mødte, blev imidlertid Frederiks Fordringer afviste som aldeles uhjemlede.

4. Efterat Hans i 14 Jar forgjøves havde ventet paa, at Underhandlinger skulde slappe ham Sverrigs Throne, besluttede han at forsøge sin Rest med Sværdet. Hans Moder Dorothea, der bestandig havde fraraadet Krig, var død, og Steen Sture den Ældre befandt sig netop den Gang i en mislig Stilling, da han havde lagt sig ud med Svante Nielsen Sture og flere anseete Medlemmer af Rigraadet og endog var kommen i aabenbar Feide med Erkebispen i Upsala, Jakob Ulfsen. Den danske Hær trængte frem til Stockholm, hvor Rigsforsstanden indesluttede sig; en Hær af Dalekarle paa 30,000 Mand, som rykkede frem til Undsætning, blev slaget ved Rødebro, og Rigsforsstanden led selv et Nederlag ved et Udsalg fra Stockholm. Derpaa overgav Byen sig, og Foreningen mellem Rigerne trædte paanly i Kraft hundrede Jar efter dens Stiftelse, da Steen Sture nedlagde Rigsforsandenksabet, og Hans kronedes som Konge i Sverrig. Steen Sture frigjordes for at afdætte Rigskab for sin Styrelse af Sverrig som Rigsforsander og erholdt store Forleninger. Hans udvirkede,

1497.

at hans Son Christiern udnevntes til hans Eftersolger, og
føgte ved Maadehold og Klogslab at bilstætte Stridighederne i
Sverrig, og fremkalde en venligere Stemning.

Efterat Kongen havde ordnet de svenske Utliggender, ru-
stede han sig mod Ditmarsken for at gjøre den Ret gjældende,
som han ifølge Keiser Frederik den 3dies Forleningsbrev meente
at have paa dette Land. En betydelig Hær udrustedes, hvis
vigtigste Deel dannedes af den saakaldte Sachsiske Garde, en
Samling af fremmede Leietropper, der ansortes af en tydlig
Adelsmand, kaldet Junker Slets. Hertug Frederik tilligemed
~~den holsteense~~ og Slesvigiske Adel deltog i Toget, om hvis
lykkelige Udfald man var saa overbevist, at man forud deelte
Vyttet. Ditmarstrene vare ogsaa kun et lidet Folk, men de vare
gjennemtrængte af Fjærligheden til Friheden, og Landet selv
frembød store Banskhæder for en indtrængende Fjende, da
det var lavt og sumpigt, overalt gjennemskaret af Grøfter og
Grave, og kunde ganske sættes under Vand ved at aabne Slus-
erne paa Digerne ved Vesterhavet. Den fremrykkende danske
Hær led et frygteligt Nederlag ved Semmingstedt, hvor 1000
Ditmarstrene, ansorte af Wolf Isebrandt, stillede sig imod den.
Hæren, som drog frem ad en dyndet Vandvei, der paa begge
Sider var omgiven af Grave, kunde ikke udbrede sig og faldt
for det fjendtlige Skyts, der var opstillet paa en Skandse ved
Enden af Vandveien; da nu til samme Tid Glisferne aab-
nedes, og Bandet fra alle Kanter strømmede ind, naaede For-
virringen sin høieste Spidse. Den gamle Rigsfane Dannebrog
tabtes, og en umaaelig Mengde tydsk og danske Adelige
bedækkede Balpladsen.

5. Efterretningen om Nederlaget i Ditmarsken gav de
Misfornøjede i Sverrig Mod til nye Uroligheder. Steen Sture
blev efter udnevnt til Rigsförstander, og Oprører udbredte sig
med saadan Kraft, at Kongen snart kun havde Slotene i
Kalmars og Stockholms tilbage. Dette sidste forsvaredes med
udmarket Mod og Standhaftighed af Hanses Dronning Christiine af Sachsen, indtil næsten hele Besætningen efter 8 Maan-
neders Belæring var smeltet hen af Sygdom og Mangel.

Ogsaa i Norge udbrod et Oprør, som dog lagde sig, da Op- 1502.
havdmunden Knud Ulffen var blevet drebet, mod given Leide,
ombord paa et dansk Skib. Et Oprør nogle Aar senere under
Ansærel af Harluf Sydefad, hvori ogsaa Bispe Karl af Hammer
var deelagtig, dæmpedes med stor Strenghed af Kong Hanses
Son Christiern, der siden 1501 havde fået Bestyrelsen af
Norge. Imidlertid var Steen Sture den Ældre død og efter-
fulges i Rigsförstanderstabet af Svante Nielsen Sture. Tillige
optraadte en ny Partihøvding i Sverrig, Semming Gad, ud-
valgt Bisstop i Linköping, en Mand af store Landsgaver, og
kjendt Geistlig, en dygtig Krigsfører. Han var en afgjort
Modstander af Foreningen, og, selv opfyldt af et brændende Had
mod Danmark, nærede han denne Stemning hos Folket, paa
hvilket han udoede en betydelig Indflydelse ved sin hjælde
Veltalenhed. Underhandlingerne fortsattes paa flere Møder,
men uden at føre til noget Afsjørende. Paa et Møde i Kal- 1505.
mar skulde alle tre Rigers Raad sælde Dom i Sagen mellem
Kong Hans og de ulydige Svenske. Det svenske Rigstraad ideo-
blev; men det danske og norske aflagde den Råndelse, at
Svante Nielsen Sture og hans Tilhengere vare skyldige i
Forræderi og Oprør. Keiser Maximilian opfordredes til at
bekræfte denne Dom og til under Straf af Rigets Alt at for-
byde Stæder og Lande i Tydskland at have noget Samqvem
med det oprørsk Sverrig. Keiseren gjorde ikke alene dette,
men eksplorerede endog Sverrig selv i Rigets Alt, som om dette
Land stod under keiserlig Hoihed. Det kom nu ogsaa til en
Krig mellem Danmark og Hansestæderne, som ikke vilde af-
bryde deres Handelsforbindelse med Sverrig. Hansestæderne
vare desuden forbittrede over andre Nationers tiltagende Han-
del i Norden, og navnlig over en Handelsforening, som Kong
Hans havde sluttet med England, hvori der tilstodes dette Land
omtrent de samme Rettigheder, som Hansestæderne hidtil udeluk-
kende havde nydt. I denne Skrig udmarkede Otto Rud, Søren
Norby og Holger Ulfstand sig ved tappre Bedrifter, og ved
Freden, som sluttedes i Malmö, endtes for første Gang en 1512.
Krig med Hansestæderne heldigt for Dognmark. De forpligtede

sig til at afbryde al Forbindelse med Sverrig, saalænge Opstanden varede, og betale 30,000 Gylden i Krigsomkostninger. I Malm kom det ogsaa til en Overeenkomst med de Svenske; som dog ikke førte til Ende paa Stridighederne, da de efter
† 1512. Svante Nielsen Stures Død valgte hans Son, Steen Sture den Yngre, til Riggsforstander.

† 1513. Naret efter døde Kong Hans efter 32 Aars mørkelige Regjering. Han roses for sin retsfindige Tænkemaade og lige-fremme jævne Saeder; at han lod sin Rentemester Anders henrette paa Grund af Mistanke om Underslæb, lagdes ham dog meget til Last, da de Fleste holdt Rentemesteren for uskyldig.

Hofmesteren Poul Larmand, en af Landets rigeste og mægtigste Mand, blev under Kong Hanses Regjering snigmurdet af tvende Adelsmænd. Imod den myrdede Mand anlagde Kongen Sag, og Larmand blev, efterat Sagen var undersøgt af Rigbraadet, fjendt skyldig i forræderiske Forbindelser med de svenske Oprørere, og hans store Besiddelser tildomtes Kongen.

6. Christiern den Anden, som nu besteg Thronen, maatte understrike en Haandsfæstning, der indeholdt endnu flere Forpligtelser for Kongen og flere Hettigheder for Adel og Geistlighed, end den, hans Fader havde udstædt. Blandt Andet blev det bestemt, at Kongen ikke maatte anmode Rigbraadet eller Indbyggerne om at udnævne nogen af hans Sonner til Efterfølger i Regjeringen; ikke blot Slottet og Len, men ogsaa Landsdommerembederne forbeholdtes nu Adelen, og de „Banbyrdige“ eller Borgerligsdøde, som havde flige Embeder, skulde affattes; Kongen maatte ikke, uden hele Rigbraadets Samtykke, stjæle nogen „ufri Mand“ adelig Bardighed, med mindre han havde indlagt sig fardeles Fortjenester i Krigen; alle Adelige erholdt Ret til at oppebære den høieste Vode, 40 Mark, af deres Bonder og Undergivne o. s. v. Christiern havde allerede i 12 Aar deltaget med sin Fader i Regjeringen og i Norge viist sig som en dygtig, men tillige stærk Herre. Han havde Forkærlighed for Borger- og Bondestanden, men nærede

en stærk Uwillie mod Adelen og Præsterne, der lagde Baand paa hans Magt og undertrykte de andre Stænder. Denne Stemning var uden Tvivl allerede blevet næret i hans Ungdom, da han en Tid lang opdroges i et borgerligt Hus hos Hans Mezenheim Bogbinder. Hans første Bestrebelser gik ud paa, at blive erkendt for Konge i Sverrig, hvor han tidligere var valgt til Thronfølger. Men den udvalgte Riggsforstander Steen Sture den Yngre, understøttet og ledet af Hemming Gad, modsatte sig med al Magt Forbindelsen med Danmark. Derimod havde det danske Parti en kraftig Støtte i Upsalas Erkebispe Gustav Trolle, der hadde Rigsforstanderen og tilligemed hele sin mægtige Familie modarbeidede dennes Planer. Ved en pavelig Legat Arcembold, som i disse Aar drev Afladshandel i Danmark, sogte Kongen at styrke sit Parti i Sverrig; men Legaten bedrog ham og gik over til Riggsforstanderen, hvorfor Kongen bemægtigede sig alle de Penge og Varer, som Legaten havde samlet ved sin Afladshandel. Christiern den Andens første Krigsforetagender i Sverrig mislykkes; Erkebispen, der blev beleiret af Riggsforstanderen paa sin Borg, Støke, maatte overgive sig og blev affat fra sin Bardighed. Adskillige anseete Svenske, deriblandt Hemming Gad og Gustav Vasa, som siden blev Konge i Sverrig, kom ved List i Kongens Magt paa dette sidste Tog. Erkebisbens Afladstelse og Fængsling fremkalde en pavelig Bandbulle mod Steen Sture og hans Parti. For at sætte Pavens Bulle i Udførelse og endelig underkaste sig Sverrig, udrustede Kongen en mægtig Hær, som under Anbefalning af Otto Krumpen saldt ind i 1520. Riggsforstanderen blev slagen og dødelig saaret i en Trafning ved Bogesund i Vestgotland, og siden blev en svensk Bondehær efter en haardnakket Kamp overvunden ved Upsala. Stockholm holdt sig endnu, forsvarer af Riggsforstanderens Enke, den hæstemodige Christine Gyldenstjerne; men ved Overtalelser af Hemming Gad, der i mange Aar havde været Danmarks bittrefste Fjende, men i Gangen slabet hos Christiern den Anden aldeles havde skiftet Sind, lod hun sig omsider bevæge til at overgive Byen. Christiern lovede Forglemmelse af Alt, hvad

der var skeet, og blev derpaa kronet i Stockholm som Sverrigs Konge. Men han trægtede efter Hævn og havde i Sinde om muligt aldeles at quæle den svenske Oprørssand i Blod; i sine onde Planer bestyrkedes han af Didrik Slaghoel, en Doktor i den kanoniske Ret, som Arcembold havde bragt med sig til Danmark, og som havde stor Indflydelse paa Kongen. Trediedagen efter Kroningen blev en stor Mængde af de fornemste verdslige og geistlige, svenske Herrer kaldt op paa Slottet. Gustav Trolle fremstod med Klager over den Bold, der var vederfaret ham, og alle de, der havde hart Deel i Urkebispeens Afsættelse, blev strax fængslede. Den følgende Morgen adspurgtes de øvrige Tilstædevarende af Jens Andersen Beldenak, Bisshop i Fyn — den eneste Danske, som gik Kongen til Haande ved denne Leilighed — om ikke de, der havde sat sig op imod Paven; var Kjætttere. Det bekræftende Svar herpaa betragtede Kongen som en Dødsdom, og strax derefter lod han

8 Nov. de Hængslede, omtrent 90 i Tallet, henrette paa Torvet i 1520. Stockholm. For end mere at give det Skinnet af, at det ikke var hans egen Hævn, men Kirkens Straf, han udøvede, lod han ogsaa nogle af sine ivrigste Tilhængere henrette, som Bisop Matthias af Strengnæs, og siden Hemming Gad, der opholdt sig i Finland. Paa Tilbagereisen til Danmark gjennem det sydlige Sverrig udøvede Kongen lignende Grusomheder. Blodbadet i Stockholm fremkaldte snart et almindeligt Oprør i Sverrig, i Spidsen for hvilket Gustav Vasa, der var undkommen fra sit Gangenstab i Danmark, stillede sig. Efter tre Aars Kamp befriede han sit Fædreland og blev valgt til Konge, og 1523. dermed hevedes Foreningen for stedse.

7. Ogsaa i Danmark gjorde Christiern den Anden sig forhadt hos Adel og Geistlighed ved sin vilkaarlige Regering, medens derimod de ringere Stænder vare ham hengivne, fordi han altid tog dem i Forsvar mod hines Undertrykkelse. Han regjerede uden at bryde sig om Haandfestning og Rigsraad, men lod sig derimod meget lede af den for nævnte Didrik Slaghoel og af Sigbrit, en Hollænderinde, som under de borgerlige Uroligheder var flygtet fra sit Fædreland og havde

nedsat sig som Gjæstgiveresse i Bergen. Her blev Kongen endnu som Kronprinds bekjendt med hende og hendes Datter Tyveke, der blev hans Frille. Den fløge Sigbrit udøvede en stor Indflydelse paa alle Regeringsanliggender og navnlig paa Handels- og Toldvesenet, hvori hun besad ualmindelige Indsigter. Adelens Had til Christiern den Anden forøgedes ved hans Fremfærd mod Adelmannen Torben Øre, som han paa en lovlos og vilkaarlig Maade lod domme fra Livet og henrette. Torben Øyes Skriver, Hans Saaborg, havde vibragt Kongen Misstanke om, at et utiladeligt Forhold havde fundet Sted mellem Dyveke og Torben Øye. Dyvekes pludselige Dod vakte det Rygte, at hun var forgivet; Mange troede, at 1517. det var skeet ved nogle forgaftede Kirsebær, som Torben Øye skulde have sendt hende, og Kongen selv havde denne Menig. Han lod derfor Torben Øye anklage for Rigsraadet; men til hans store Fortornelse blev Torben Øye frikjendt. Uagtet Rigsraadet var en Adelmands rette Bærnetning i Lys- og Kressfager, lod Kongen en Ret nedsette af 12 Bonder og Torben Øye henrette, da Bonderne havde givet den Erklæring, „at hans egne Gjerninger fordonede ham.“ Christiern den Anden viste ikke mindre Vilkaarighed mod Geistligheden end mod Adelen. Den for nævnte hynste Bisop Jens Andersen blev i henved tre Aar holdt i Fængsel, da han vægrede sig ved at betale Kongen en Sum af 80,000 Gylden, som denne meente at have Krav paa, fordi Bispen under Kong Hans i et Forlig med Lybeckerne uden tilstrækkelig Fuldmagt havde forpligtet Kronen til at udbetale en Sum af dette Belob. Bispen havde tillige opbragt Kongen ved Hovmod og Egenmagtighed i sin Embedsforelse. For at erholde sin Frihed maatte Jens Andersen ydmyge sig for Kongen og forpligte sig til at betale den omtvistede Sum. Med Lunds Urkesæde slattede og valtede Kongen efter eget Behag. Uage Sparre, som Kapitlet havde valgt, blev forkastet af Kongen, ligesaa den kongelige Kantsler, Georg Skedborg, da han ikke vilde offstaae Bornholm; derpaa udnevnte Kongen selv den forhadte Didrik Slaghoel til Urkebisp i Lund og bemægtigede sig Stiftets Ejendomme, Bornholm.

og Nahus Slot i Skaane; efter Slaghoeks fort paafølgende Falz, gjorde Kongen sin Sekretær Johan Veze til Erkebispe i Lund.

8. Christiern den Anden viser sig i et bedre lys i sine Love end i sine fleste Regjeringshandlinger. Han søgte ved disse Love at afslaffe mange af de Misbrug, der havde indsneget sig i Staten, have Borger- og Bondestanden, ophjælle Danmarks funktioner Handel og indskrænke Lybekkernes skadelige Rettigheder, fremme Folkelysning og Edelighed. Til Kjøbstadhandelens Bedste befalede han, at alt Kjøbmandstab paa Landet af Adel, Prælater og Bønder eller omreisende lybske Landprangere skulde opføre, og Varerne for Fremtiden føres til Kjøbstæderne for der at forhandles. Han havde i Sinde at gøre Kjøbenhavn til en Stapelstad for østerrøFFE Varer, en Plan, der ligefrem var beregnet paa at tilintetgjøre Lybekks Handelsvælde. I Kjøbenhavn skulde der årligen holdes et Mode af Udsendte fra alle Landets Kjøbstæder for at overveie, hvad der kunde tjene til Handelens og Kjøbstadnæringens Opkønst. Han drog Omsorg for Landeveienes Forbedring, gjorde Begyndelsen til Indretningen af et Postvæsen ved at befale, at der i hver Kjøbstad skulde være Bud, som gik fra By til By med Breve, og paabød, at eens Vægt og Maal skulde bruges over hele Riget. Ved Strandinger, især paa Vestkysten af Jylland, vare de Esfarenede hidtil udsatte for en høist uretsfærdig Behandling, og undertiden for Fare ikke blot for deres Gods, men ogsaa for deres Personer. For at standse dette Uvoesen udgav Kongen en Forordning om Vrag, hvori der fastsattes de hensigtsmæssigste Bestemmelser for at sikre de Strandede mod Tab af Gods eller anden Ulempe. Bønderne fritog Kongen for at mode til Klajpægter og Længægter i Høstens Tid og søgte ved flere Bestemmelser at sikre Førsteren for Foruretelse af Godseieren. Et vigtigt Vidnesbyrd om sit Sindelag mod Bondestanden gav Kongen ved at tillade de hornede Bønder i Ejylland og omliggende Øer at forlade det Gods, de opfaldt sig paa, naar de lede Uret af Herremanden, og ved at forbryde „den onde og uchristelige Skik at følge de stakkels

Bønder og christne Mennesker som andre usornuftige Kreaturer.“ For at fremme Hovedyrkningen inkaldte han en Deel hollandske Bondefamilier, som bosattes paa Amager. — Skolevæsenet var Gjenstand for Kongens særliges Omhu; han afskaffede de gamle slette Lærebøger og lod andre og bedre indføre, udgav en ny og meget hensigtsmæssig Skoleforordning, forbedrede Lærernes Lov, men paalagde dem tillige at godt-gjøre deres Dyrktighed ved at underkaste sig Examens; Præster og Degne blev det gjort til Pligt at meddele Bønderbørn de nødsværtige Kundskaber i Religion og lære dem at læse og skrive Dans. Geistighedens forargelige Levnet og store Forsemelße af deres Embedspligter søgte Kongen ogsaa at raade Bod paa. Han forbod saaledes Geistlige at kjøbe og arbe Jordegods og faste Ejendomme med mindre de giftede sig, han paalagde dem at op holde sig i deres Egne og Stifter og passe deres Kald istedenfor at besatte sig med verdslige Sybler, og forbød at indvie Mogen til Præst, medmindre han havde studeret ved Kjøbenhavns Universitet og aflagt Breve paa sine theologiske Kundskaber. Ligeledes udstædt han Forbud mod de høje Prælaters verdslige Dragt og indskrænkte det store Folge af Verbenede, som pleiede at ledsgage Bisperne. Christiern den Andens Love stode imidlertid kun kort Tid ved Magt, da Adelen efter Kongens Fordrivelse brændte dem paa Viborg Landsbåing som skadelige og stridende mod gode Sæder.

9. Christiern den Anden var gunstig stemt for de Forbedringer i Kirkens Lære og Forfatning, som Luther i Tyrol, Hans 3. Brandenburg og Christian af Sachsen tilfældigvis begyndt at virke for. Kongen bevægede sin Morbroder Kurfyrst Frederik den Vide af Sachsen til at sende en luthersk sindet Geistlig, Magister Martin Reinhard, til Kjøbenhavn. Han forkyndte den nye Lære i Nikolai Kirke, og understøttedes, da han ikke var det danske Sprog mægtig, i sit Foredrag af en Karmelitermunk fra Helsingør, Poul Eliassen. Men denne skiftede snart Sind og virkede ligesaa ivrigt mod Reformationen, som han før havde kjæmpet for den, hvorfor man kaldte ham Poul Vendekæbe. Da Martin Reinhard var beroet denne, nødvendige Medhjælper, og det tillige ly-

ledes den katholiske Geistlighed at gjøre hans jydske Foredrag latterlige hos Almuen, begav han sig tilbage til Sydsjælland, uden at have udrettet noget Synderligt. Siden kom en anden af Luthers Disciple, Karlstadt, til København, men op holdt sig her kun ganske kort. Der indtraf ogsaa snart flere Omstændigheder, som gjorde Kongens Stilling vanskelig og nødte ham til større Forsigtighed. Hans Forandringer i Kirken og det stockholmske Blodbad, hvor tvende Bisper var blevne henrettede, bragte ham i et spændt Forhold til Paven. Sagen jævnedes dog, da Didrik Slaghoek maatte bære Skulden for Blodbadet 1522. og derfor domtes til Dode og henrettedes i København. Mellem Kongen og hans Farbroder, Hertug Frederik, havde der lange hersket Missforståelser; disse tiltogte, da Kongen havde beveget Keiser Karl den Femte, med hvis Søster Elisabet han var gift, til at overdrage sig Vorleningsretten over Holsteen. Dog kom det til et forlig mellem Kongen og Hertugen til Bordeholm; men dette blev snart efter trænet af Kongen selv. Lybeckerne begyndte paa samme Tid Krig og truede København med et Angreb, som der dog ikke blev noget af, da Kongen havde truffet kraftige Forsvarsanstalter. For at raade Bod paa de stedse vogende Vanskeligheder og slappe sig Pengemidler til Fortsættelsen af Krigen mod Sverrig og Hansestørerne, sammenkalde Kongen en Rigsdag til Kallundborg; men alle de jydske geistlige og adelige Herrer udeblev fra Modet, og forsamlede sig derimod nogen Tid efter i Viborg, hvor de indgik en Forening om at opsigte Kongen Huldstab og Troststab og indkalde hans Farbroder Hertug Frederik til Thronen. Herom underrettedes Kongen ved et Opsigelsesbrev, som overbragtes ham i Veile af Landsdommeren Mogens Munk. Kongen tabte ved denne Begivenhed aldeles Modet; uagtet de øvrige Provindser tilligemed Norge endnu vare ham tro, og hele Borger- og Bondestanden var ham hengiven, besluttede han at forlade Riget og søge Hjælp i Udlændet, fornemmelig hos sin 1523. Svoger Keiser Karl den 5te. Han indskibede sig i København med sin Dronning og sine Born, efter at have modtaget Lovste af Borgerne i denne By og i Malms om et standhaftigt For-

svær, indtil han, som han haabede, om fort Tid kom tilbage med Undsætning. Han saae først København 9 Aar efter paa Beien til et langvarigt Fængsel.

10. Frederik den Første modtog den jydske Adels Tilbud om Danmarks Throne og underskrev en Haandfæstning, der foruden en Gjentagelse af de eldre Bestemmelser indeholdt adskillige nye Punkter. Saaledes fastsatte, at Adelen skulde nyde Sagefald af sine Bonder ligesom Prelater og Ridderstab i Slesvig; Bisper og andre høje Geistlige skulde herest i Negelet være af adelig Byrd; Kongen forpligtede sig paa det Starkeste til at haandhæve den romerske Kirke og straffe alle lutheriske Kætttere paa Liv og Gods. Med Undtagelse af København og Malms, som tappert forsvarede sig i 8 Maaneder, indtil alt Haab om Hjælp var ude, underkastede det øvrige Nige sig inden for Tid Frederik den Første, der havde en dygtig Hærforer i Johan Rantzau og desuden understøttedes af Lybeckerne. Disse havde han vundet ved at tilbagegive dem de Handelsrettigheder, som Christiern den Anden havde berevet dem; siden fil de desuden som Erstatning for Krigsomkostningerne i nogle Aar Besiddelsen af Bornholm. Ogsaa Norge erkendte Frederik den Første, som i sin Haandfæstning erklærede dette Nige for et frit Balgrige ligesom Danmark. Gustav Wasa understøttede Frederik den Første og sluttede et Forbund med ham mod den følleds fjende Christiern den Anden. Ved en Sammenkomst mellem begge Konger i Malms blev det efter adskillige Vanskeligheder ved Mægling af Lybeckerne fastsat, at hvert Rige skulde være uafhængigt og beholde sine gamle Grænser. Gulland, Blekingen og Bigen, om hvis Besiddelse der i flere Aar tvæstedes, blev tilsidst ved Danmark. Christiern den Anden havde vel faaet en Deel Træpper samlet i Nordsydsjælland; men de løb fra hverandre, da Kongen ikke havde Penge til at betale dem deres Sold. Men i Danmark selv havde Kongen et stort Parti. En af hans virksomste og trofasteste tilhængere var Søren Norby, Lensmand paa Gulland. Da han ikke længer funde holde sig mod de Svenskes Angreb, hyldede han Frederik den Første, men vedblev at seide paa Lybeckerne og de Svenske.

Da den fordrevne Konge syntes at faae Udsigt til en kraftigere hjælp af sin Evoger, Keiser Karl, der havde seiret over sin Modstander, Kong Frants den Hørste af Frankrig, gjorde 1525. Soren Norby et Indfald i Skåne og bragte hele Almuen i Bevægelse. Men de skånske Bønder blevne slagne af Johan Rantzau først ved Lund og derpaa ved Brunkofstelund i Nørheden af Landskrone, og Soren Norby blev selv indesluttet i Landskrone. Han maatte nu slutte Forlig og overgive Gulland, men sik til Erstatning Sølvitsborg og flere Besiddelser i Bleking. Herfra fortsatte han fremdeles Hjendtsighederne mod Hansstæderne, men saae sig til sidst nødt til at sege tilflugt i Rusland. Her blev han længe holdt fangen af Tsaren Vasilius; efter sin Losladelse gik han i Keiser Karl den Hjemtes Ejendomme og faldt ved Beseiringen af Florents.

11. Uagtet Christiern den Andens Bestræbelser for at fremme Reformationen ingen synderlige Frugter bare, saa var dog Trangen til en Kirkesforbedring stor, til at den engang begyndte religiøse Bevægelse kunde lægge sig, saa meget mindre som den Dag før Dag tilstog i Styrke i Tydssland, og derfra forplantedes til Danmark ved de mangehaande Veroreller, disse Nabolandene havde med hinanden. Hølets religiøse Trang tilfredsstilles ikke længer ved Kirkeløren, der var aldeles forvanslet og opfyldt med menneskelige Tilsetninger; Gudsfrugten sattes i udvortes kirkelige Handlinger, og Syndsforsladelse kunde høbes for Penge af Afladsfræmmere. Gudstjenesten holdtes paa Latin, og Biblen maatte ikke læses i Modersmalet. Kirkens Vorere var ikke længere i Besiddelse enten af Hølets Agtelse eller Kjærlighed. Den lavere Geistlighed gjorde sig foragtlig ved sin Uvidenhed, sit Frillelevnet og øvrige raae og usædelige Bandel. Den høiere Geistlighed nød sine rige Indtegter, men forsamlede som oftest sine Kalbsplygter, der besorgedes ved Biskopier. Mange Embeder sammenhobedes i een Person, for at Indtegterne kunde blive desto større, og Bisperne lode ofte Præstekaldene staae ubesatte, for selv at have Indkomsterne. Den høiere Geistlighed blev desuden mere og mere fremmed for Hølet, da de fleste høiere Kirkeembeder sædvanlig kun ga-

ves til Adelige, hvilket i Frederik den Hørstes Haandfestning endog blev gjort til Regel, og paa Reformationstiden var der blandt alle Vandets Bisper ogsaa kun een Bergerligfødt, nemlig Jens Andersen i Fyn. Torinden de øvrige Marsager til Reformationens hurtige Fremgang, kom hertil endnu Adelens Haab om at tilvende sig en Deel af de store Ejendomme, som dens Høfædre i ældre Tider havde skænket til kirkelig Brug; og Kongerne kunde ikke andet end ønske at see Bispernes store Myndighed tilintetgjort, der var et Vaand paa deres egen Magt. Efter omtrent en halv Snees Mars Kamp faldt den forståede katolske Vorere- og Kirkebygning og tilligemed den Præstevælden.

Det vigtigste Redskab for Reformationens Udbredelse i Danmark var Hans Tausen, hvis Høfædre var Bondersfolk i Fyn. Som Munk i Antvorskov Kloster vandt han Priorens Gunst, saa at denne lod ham reise udenlands paa Klosterets Bekostning. Løkket ved Luthers Ky kom han til Bittenberg og blev ved at høre Luther overtydet om Sandheden af de Voredomme, han forkyndte. Men Prioren kaldte ham pludselig hjem fra Bittenberg og lod ham sætte i Forvaring i Antvorskov Kloster, hvorfra han det følgende Åar sendtes til Viborg, da Prioren i Johannitersklosteret sammestedes havde lovet at have ham under sin Opsigt. Han sik imidlertid Lov til at prædike og gjorde et saadant Indtryk paa Viborgs Borgere, at de ikke alene gave ham Tilflugt i Byen, da han ikke længer troede sig 1526. sikker i Klosteret, men endogsaa med Magt beskyttede ham mod Bispen Jørgen Friis's Forsøg paa at bemægtige sig hans Person. Frederik den Hørste, der yndede Luthers Vorere, og ved hvis Beskyttelse Herman Tast allerede havde udbredt Reformationen i Hertugdommerne (1522—1525), tog sig ogsaa af Hans Tausen, idet han, strax efterat han var undsluppen fra Klosteret, udstedte et Beskjærmelsesbrev for ham og udnynte ham til sin Kapellan, dog saaledes, at han maatte vedblive at prædike Evangeliet i Viborg. Tausen sik paa samme Tid en virksom Medhjælper i Jørgen Sadolin, der ogsaa havde været Luthers Tilhører i Bittenberg. Den nye Vorere

fandt snart Talsmænd og Tilhængere i andre af Rigets Stæder, fornemmelig i Malmø. Her fremtraadte som dens Forfrynder en ulærd, men begavet og vestalende Mand, Klaus Mortensen Tondebinder, tilligemed Sans Spandemager, og disse understøttedes snart af den boglærde Franz Wormordsen. Et vigtigt Besvordringssmidde for Reformationen var den Oversættelse af det nye Testamente, som Malmøes forrige Borgemester Sans Mikkelsen, der var fulgt med Christiern den Anden i Landsflygtighed, udgav i Leipzig, og som af fremmede Kjøbmænd i Mængde førtes ind i Landet. Det frugtede Intet, at Bisperne udstedte Forbud mod denne farlige Bog. Poul Vendelsaabe reiste omkring i Landet og prædikede mod den nye Lære, men udrettede ligesaa lidet ved sine Prædikener, som Bisperne ved de Hyrdebrevne, de udsendte til deres Menigheder. Den katholske Geistligheds vanskelige Stilling forsøgedes ved Strid om Lienden, som man paa mange Steder vægredte sig ved at erlægge, og ved Twistigheder med Adelen om Retten til at oppebære Boder. Spændingen tiltog Dag for Dag, og indvortes Uroligheder vilde uden Twivl være udbrudte, hvis ikke baade Konge og Adel og Geistlighed alle lige meget havde frygtet for den landsflygtige Konge og derved bare blevne stemte til Maadehold. Nogle af de omtvistede Punkter afgjordes paa tvende Herredage i Odense (1526 og 1527). Prælaterne skulde herefter søge Bekræftelse paa deres Embeder ikke i Rom, men hos Arkebispen i Lund, og de Afgifter, som pleiede at betales til Pavestolen, skulde tilfalde Kronen. Geistlighedens Ret til Liende stadsfældes; men Retten til at oppebære Boder paa adelige Godser indstrenkedes til nogle enkelte Tilfælde. Ogsaa var det ganske forgjørves, at Prælaterne søgte at bevæge Kongen til Evangsforholdsregler mod Protestanterne; Kongen udtalte hvertimod, at efter hans Overbevisning var Troen en fri Sag; og om en Munk vilde blive i Klosteret eller forlade det og gifte sig, var Noget han ikke vilde blande sig i. — Reformationen vandt Aar for Aar flere Tilhængere. Hertil virkede betydeligt den nye og bedre Oversættelse af det nye Testamente, som Kanniken Christen Pedersen, ligeledes en

af den landsflygtige Konges Ledsgagere, udgav. Lausen, som ved 4 Aars Virksomhed havde grundfæstet Reformationen i Viborg, kaldtes nu af Kongen til Kjøbenhavn, for ogsaa at udbrede den 1529. i denne By. Han fandt en anden Stemning for sig end Reinhard og Poul Elicesen for 8 Aar siden, og vandt snart de fleste af Kjøbenhavns Borgere for den forbedrede Kirkeslære. Reformationen havde saaledes vundet et fast Støttepunkt i tre af Rigets vigtigste Stæder, Kjøbenhavn, Malmø og Viborg.

Rigsdagen i Augsburg, som paa denne Tid holdtes i Tykland, og som man ventede vilde ende med en Fordommelse af Protestanternes Lærdomme, betragedes af det katholske Parti i Danmark som en gunstig Lejlighed til at undertrykke deres Modstandere. Prælaterne udvirkede deraf, at en Herredag sammenkaldtes i Kjøbenhavn, for at de nye Lærdomme kunde 1530. blive undersøgte, og, som Katholikerne haabede, fordømte. Protestanterne udvirkede imidlertid stor Kraft og Fasthed paa Herredagen. De indgave deres Troeshækjendelse bestaaende af 43 Artikler til Kongen og Rigsrådet og satte Folket i Bevægelse ved hæftige Prædikener. Bisperne mindede Kongen gjentagne Gange om hans i Haandfæstningen givne Lovte, at haandhæve den katholske Lære, men uden Virkning. Forhandlingerne førtes paa Dansk; men, da Katholikerne herved gik Slip af den Hjælp, de havde ventet af en Doktor Stagesyhr, som de havde indkaldt fra Tykland, fordrede de, at det latinske Sprog skulde bruges. Men dette vilde Protestanterne ikke indramme, da de derved vilde hersves den vigtige Stotte, som de hidtil havde hørt i Folkets Deltagelse. Af denne og flere Grunde kom den paatenkte Religionsdisputats ikke i stand, og Herredagen hævedes om sider, uden at have fået til noget Afgjorende, med den Erklæring af Kongen, at han fremdeles vilde tage begge Religionspartier under sin Beskyttelse.

Dette Udsalg var en Binding for Protestanterne, hvis Lære snart blev herskende i næsten alle Rigets Kjøbstæder. Dette skete ikke, uden at der paa mange Steder forefaldt store Uordener, og Boldsomheder øvedes baade mod geistlige Personer og Kirkens Bygninger. Munkene var især utsatte for megen

Gjorselgelse og blevne øste plagede saalenge, indtil de aldeles forlode deres Kloster. I Kjøbenhavn brøde Borgerne, anførte 1530. af Borgmesteren Ambrosius Bægbinder, tredie Juledag ind i Hækkelkirke og anrettede store Odelaagelser, indtil Horden standfædes ved den vabnede Magts Tilkomst. Hvor Lejlighed gaves, undlod Adelen ikke at rive saa meget af Kirkens Gods til sig, som den funde. Den katholske Geistlighed var netop for Tiden mindre i stand end ellers til at gjøre tilborlig Modstand. Dens Hoved, Erkebispe Aage Sparre, var ikke erkendt af Paven; Jens Andersen i Fyn var paa Herredagen i Kjøbenhavn domt som Tremaindmand for fornermelige Uttringer om Kongen, Jørgen Friis i Viborg var for en ubetydelig Sags Skyld sat i Vand af Paven, Læge Urne i Næsskilde, en af de dygtigste katholske Bisper, døde netop Aaret for Herredagen i Kjøbenhavn. Hans Efterfølger, Joachim Rønnow, sik Bispestolen mod Erleggelse af en stor Pengesum til Kongen og forpligtede sig til ikke at hindre den protestantiske Vorres Udbredelse i sit Stift. Efter Kongens Dod viste han sig vel som en Modstander af Reformationen; men katholikerne satte ingen Lid til ham paa Grund af hans tidligere Forhold.

12. Christiern den Anden sik endelig, da hans Svoger Keiser Karl havde sluttet Fred med Frankrig og i Nærene 1530—31 opholdt sig i Tyskland og Nederlandene, en Deel 1531. Tropper og Skibe samlede, hvormed han gjorde et forsøg paa at tilbagevinde sine Riger. Han landede i Norge, hvor den forrevne svenske Erkebispe Gustav Trolle havde banet Veien for ham ved at slutte Forbindelser med flere af de norske Bisper. Standerne hyldede ham i Oslo og sendte Frederik den Förste et Opsigelsesbrev; men dette held varede ikke lange. En Deel danske Skibe under Anførelse af Knud Gyldensjærne, Bispe i Fyn, sendtes tilligemed en højt Hlaade i Hast op til Norge. Christiern saae sig snart nødt til at indlade sig i Underhandlinger og overgav sig til sidst mod sikker Leide til Knud Gyldensjærne for at føres til en Samtale med sin Farbroder, Kong Frederik, i Kjøbenhavn. Knud Gyldensjærne, som tidligere havde

haft vindskonkret Fuldmagt til at underhandle med Christiern den Anden, erholdt fort for Underhandlingernes Slutning Be- faling til kun at modtage Overgivelse paa Raade og Unaade; men herom underrettede han ikke Kongen, som stolende paa det givne Øste om Sikkerhed for sin Person gik ombord paa den danske Hlaade. Da han var ankommen paa Kjøbenhavns Rhed, 1532. vilde Kongen og Rigsrådet ikke erkjende det Forlig, som Knud Gyldensjærne havde sluttet, men lod Christiern den Anden sætte i et haardt Fængsel paa Sønderborg, hvor han forblev i 17 Aar. Kongen og Adelen forpligtede sig gjenstidigen til hinanden om aldrig at løslade ham. — Ikke lange efter denne Begivenhed døde Frederik den Förste paa Gottorp, hvor han † 1533. sedvanlig opholdt sig.

13. Efter Frederiks Dod fulgte en traarig Mellemregering ledsgaget af en blodig Kamp mellem de forskellige Stander og Religionspartier. Paa Herredagen, som holdtes i Kjøbenhavn, vilde en Deel af Adelen valge Frederiks eldste Son Christian til Konge; men Geistligheden frygtede denne, der var en ivrig Lutheraner, og stemte for hans unge Broder Hans, som den haabede at faae opdragten i den katholske Vorre. Da man ikke kunde blive enig, udsattes Kongevalget til næste Aar, under Paaskud af at oppebie de norske Rigsråders Ankomst. Det katholske Parti, som nu begyndte at have Hovedet, satte paa Herredagen adskillige Besommelser igennem, sigtende til at stande Reformationens videre Udbredelse. Det fastsattes saaledes, at ingen Præst herefter maatte ansættes i noget Stift uden Bispeens Samtykke, at Messen after skulde indføres, og at de nu tilværende Klostre og geistlige Stiftelser skulde bestaae ukonkede. Den katholske Kirkes farligste Modstander, Hans Lausen, blev anklaget for sine fornermelige Udladelser om Bisperne og demt til at forlade Sjællands Stift, og ikke nogetsteds i Niget enten ved Tale eller Skrift befatte sig med Religionssager. Lausens Domfældelse gav Anledning til et stort Oploeb i Kjøbenhavn, hvorved Bispe Joachim Rønnow endog kom i Fare for Mishandling af de opbragte Borgere, men reddedes ved Lausens Mellemkomst. Lausen forlod vel

ifolge Dommen Kjøbenhavn, men Nonnov fandt sig snart foranlediget til at tillade ham at vende tilbage, da han havde givet Lovte om at vise større Maadehold.

Borger- og Bondestanden havde ikke glemt den fangne Konge og begyndte under Adelens og Geistighedens Uenighed om Kongevalget at hæve sin Stemme til Gunst for ham. Lybekerne blandede sig i Sagen. De vare meget misfornisiede over de Handelsfriheder, der i den sidste Tid vare Hollenderne indrommede og forlangte af Rigsrådet Ophævelse af disse Nettigheder. Dette blev ikke alene afflaet, men der tilstodtes endog Hollenderne fri Turt gjennem Sundet paa 30 Aar. Lybek syredes den Gang af twende driftige og begavede Mand, Borgemesteren Jørgen Wullenweber og Admiralen Markus Meier, der fra ringe Herkomst ved Følslets Hjælp havde hævet sig til de høieste Verdigheder i Lybek. De indgik en Forbindelse med Umbrosius Bogbinder, Borgemester i Kjøbenhavn, og Jørgen Rok eller Monter, Borgemester i Malmö, hvis Formaal angaves at være Christiern den Andens Gjenindstiftelse og Reformationens Indførelse. Rigsrådet fornhydede Forbundet med Gustav Vasa og slukkede en saakaldet Union mellem Danmark og Hertugdommerne til fælles Forsvar. Lybekerne udnynte til deres Ansører en Elægning af Christiern den Anden, Grev Christopher af Oldenborg, efter hvem hele denne Krig fil Navn af Grevens Feide. Han landede i Sjælland og bemærkede sig ved Borgernes Hjælp Kjøbenhavn og Malmö; hele Skaguen, Sjælland, Fyn og de øvrige Øer underkastede sig inden fåle Tid og hyldede Christiern den Anden. Store Boldsomheder blev nu begaaede af den opbragte Landalmue, som, hvor den havde Magten, hverken staandede Adelens Liv eller Gods. Ogsaa den katholske Geistighed var udsat for Forfolgelse af det seirende Modparti. Under disse Omstændigheder ilede Adelen og Præsterne i Jylland med at vælge Hertug Christian til Konge paa en Forsamling i Ry ved Skanderborg. Men Folkepartiet udbredte snart sine Baaben ogsaa til Jylland. Skipper Clement, der allerede under Frederik den Første havde udmarket sig som en tapper Forsvarer

af Christiern den Anden, kom over til Jylland; han samlede Landalmuen, bemægtede sig Aalborg, og slog Adelen i Marheden af denne By, hvorpaa Opstanden udbredte sig over største Delen af Norrejylland. Christian den Tredie stuttede dersor Fred med Lybek, som dog kun gjaldt for Hertugdommerne, og sendte sin Hærerer Johan Ranzau mod Bonderne. Ranzau indtog Aalborg, hvor et stort Blodbad blev anrettet, og tvang Bonderne allevegne til Underkastelse. For deres Opstands Skyld blev Bonderne af Viborgthigs adelige Landsdommere dømte fra Liv og Gods. Livet skænkedes dem vel; men de, der ikke formaaede at tilbageholde deres Ejendomme, blev Fæstere, og de Fæstnes Gods kom under Kronen og Adelen, saa at den jyske Bondestand ved denne Leilighed led et betydeligt Knæk. Fra den Tid gik det tilbage med Folkepartiet. Johan Ranzau bragte Fyn til Lydigbed efter en afgjørende Sejr ved Ørnbjerg, hvor Gustav Trolle, der etter 1535. var fremtraadt for at virke for Christiern den Anden, blev deselig saaret. Peder Skram, kaldet Danmarks Vovehals, seirede over Lybekerne's Glaade ved Bornholm og holdt Søen ryddelig, saa at Ranzau funde komme over til Sjælland og begynde Kjøbenhavns Belæring. I Skaguen og Halland sat Christiern den Tredie virksom Hjælp af Gustav Vasa. Ogsaa det sondenfjeldske Norge underkastede sig Christiern den Tredie, og Arkebispen Oluf Engelbrechsen Lunge, som i det Nordenfjeldske sagte at haandhave den fangne Konges Sag, maatte tilsteds flygte ud af Riget. Da Krigens begyndte at tage en mislig Vendning, havde Lybekerne udnynt Hertug Albrecht af Mecklenborg, der var gift med Christiern den Andens Søsterdatter, til Grev Christopher's Medansører; men derved blev Sagernes Stilling ikke forbedret. I Lybek selv opstod der Misfornisicle og Uroligheder, hvorfedt Wullenwebers og Markus Meiers Parti styrtedes, og Beien baneedes til Fred med Danmark. Ved Freden fil Lybek Bekræftelse paa sine Handelsretigheder og skulde fremdeles besidde Bornholm i 50 Aar. Allene Kjøbenhavn og Malmö vare endnu Christiern den Andens Sag troe. Jørgen Monter overgav omsider efter en langvarig Be-

leiring Malmø, men Kjøbenhavn holdt sig endnu i 4 Maaneder, ventende paa hjælp fra Holland. Her havde man hidtil været utilboelig til at deeltage i Kampen for den fangne Konge af Handelsskønse mod Lybekerne. Da Pfalzgrev Frederik, der som Faltherre havde erhvervet sig store Fortjenester af Keiserhuset, havde øgtet Christiern den Andens Datter Dorothea, gjordes der vel Forberedelser til at undsætte Kjøbenhavn, men Planen forstyrredes ved et Indsald af Christian den Tredie i Øffriesland. Efter et heelt Aars Belæring, under hvilken Hungersnøden var steget til den Grad, at man nærede sig af Hunde og Katte, overgav Kjøbenhavn sig til Christian den Tredie.

Den stærke aandelige Bevægelse, hvori Folket kom under Reformationskampen, havde en gavnlig Indflydelse paa den danske Litteraturs Udvikling. I de sidste Aarhundreder af Middelalderen viste der sig endnu mindre videnskabelig Virksomhed end tidligere; der fremtraadte ikke længere Historiestrivere som Sage eller Lovlærd som Gúnerus og Andreas Tunesen. Fredrelandets Historie fortaltes nu kun i fortsatte Kronikor og torre Aarbøger, skrevne for det Meste paa Latin af Klostergeistlige. Ved de fremmede Universiteter, Paris, Bologna, Koln, Löven, hvorhen man vedblev at reise, ogsaa efterat Danmark havde faaet et eget Universitet, dreves næsten udelukkende Studiet af den kanoniske Ret og den scholastiske Philosophi. Enkelte Geistlige dyrkede Lægekunsten; Henrik Harpestrøng, kannik i Roskilde, skrev i det 13de Aarhundrede en mærklig Lægebog paa Dansk, som endnu haves. Ellers varer danske Skrifter overmaade sjeldne. Næsten Alt, hvad skriftlig optegnedes, forfattedes paa Latin; Kong Oluf beslæde vel, at offentlige Dokumenter skulde udskedes paa Dansk; men Latinen vedblev dog at herske. Det danske Sprog savnede saaledes, da nu ogsaa Folket mere og mere trængtes tilbage fra Deeltagelse i de offentlige Anliggender, de nødvendigste Midler til sin Udvikling, og det tydske Sprogs overhaandtagende Indflydelse blev derved dobbelt fordævelig. Tydske Kjøbmænd og tydske Haand-

verkere nedsatte sig næsten i alle Landets Kjøbstæder; tydske Adelige indvandrede i stor Mengde fra Holsteen og andre nordtydske Lande; med Undtagelse af Kong Hans og Christiern den Anden vare alle Kongerne i det 15de og den første Halvdel af det 16de Aarhundrede tydske (Erik af Pommern, Christopher af Bayern, Christiern den 1ste, Frederik den 1ste, Christian den 3die). Under disse Omstændigheder forvanskedes Sproget mere og mere, tydske Ord og Bendinger trængte sig ind, og de gamle Former og Boiminger gik til Grunde. Sprogets tiltagende Oplossning standsede ved det nye Liv, som Reformationen vakte i Folket, ved den Mengde danske Skrifter, som begge Partier udgave for at vinde Folket for deres Menninger, og den hurtige Udbredelse, disse Skrifter fik ved Bogtrykkerkunsten, som nogle Aar før var blevne bekjendt i Danmark. En gjennemreisende Bogtrykker Johan Snell trykte forste Gang heri Landet en latinisk Bog, som udkom i Odense 1482. Det første stedige Bogtrykkeri anlagdes af Gotfred af Ghemen i Kjøbenhavn, hvor i Aaret 1495 den første danske Bog udkom, nemlig den danske Råmørsnike eller rimede Fædrelandshistorie, som under Christiern den Forsies Regering skal være forfattet af Monkens Niels i Sorø. — En af de Mænd, som indlagde sig først Fortjeneste af Sprogets Gjensidelse, var den i det foregaaende nævnte Christen Pedersen, som ikke alene under sin Landsbygthed udgav en Oversættelse af det nye Testamente og Davids Psalmer, men ogsaa efter sin Hjemkomst til Fædrelandet vedblev at berige Litteraturen ved en Mengde Skrifter i forskellige Fag, der alle udmærke sig ved et rent og smukt Sprog. Han gjorde sig ogsaa fortjent ved Udgivelsen af Sage, som tryktes i Paris, efterat han med Msie havde tilveiebragt et af de faa da tilværende Haandskrifter. Middelalderens Bjæmperviser eller Folkesange, der handle deels om virkelige, deels om opdigtede Begivenheder, ere ikke blot vigtige som Sprogmindesmærker, men give tillige et levende Billede af Follets Sæder og Tankemaade og hele aandelige Forfatning. Det Samme gjælder om de danske Ordsprogs, som i det 15de Aarhundrede samledes af Peder Lolle.

Søderne i Middelalderen fandt ikke andet end lidt under Religionens tiltagende Forvanskning og den stigende Fordærvelse i Kirken. De hyppige indvortes Uroligheder svækkede Lovenes Kraft; Drab og andre voldsomme Forbrydelser forekomme derfor hyppigen, og Selvtægt måtte ofte bøde paa Lovenes Magtesløshed. Største Delen af Folket voxede op i Uvidenhed, da der næsten ingen Anstalter var til Almuenes Undervisning. I alle Stænder herskede grov Overtro, der blandt Andet yttrede sig i Tillid til Helgenlævningernes undergjorende Kraft og i Tro paa Trolddom og Hexeri. Høje blevne brændte; Christiern den Anden forbod vel dette; men lange efter hans Tid vedblev denne overtroiske Grusomhed. Uførlig var Folketroen paa Havmand og Havfruer, Ellepiger, Nisser, Dverge og Bjergfolk. Umaadelighed baade i Spise og Drikke og hos de høiere Stænder tillige en vidtdrevne Overdaad i Klæder og Prydelsler høre til de meest paafaldende Træk i disse Tiders Levemaade. Drifsfaldighed var en herkende Læst her som i andre nordlige Lande baade hos Høje og Lav, Geistlige og Verdslige. Misid og stærkt Öl var de sædvanlige Drikke; den første tilberedes her i Landet, den sidste indførtes derimod i stor Mengde og i mange forskellige Slags fra Lydfliland. Öl nødes i saa rigeligt Maal, at man regnede 6 Potter til en Mands daglige Fortæring, og en Klosterjomfru fil aarlig 14 Tønder til sin Forbrug. Fremmede Vine indførtes ogsaa; derimod kendte man Brændevin kun som Vægemiddel, der solgtes paa Apothekerne. Kaffe, The og Chokolade blevne først kendte i Danmark i det 17de Aarhundrede. De mindre nærende Fødemidler af Planteriget brugtes forholdsvis lidet, men derimod i rigelig Mengde Fisk og Kjødspiser, tilberedte med mange sterke Krydderier. Overdaadighed ved Gjæstebud var almindelig baade hos de høiere og lavere Stænder; Christiern den Anden fandt sig foranlediget til at forbyde, at nogen Borger indbød flere Gjæster til sit Bryllupsgilde, end hans eget Huus kunde rumme, og at Gildet varede længere end to Dage. Den rige Adels Oppighed i Klæder og Prydelsler gik over alle Grænser. Paa Guldb- og Solsmykker, Edelstene, Perler, Sille, Flsiel,

Damast, Brokade gjennemvirket med Guld, Foder værk af Zobel og Hermelin sdsledes umaadelige Summer; selv Adelens Ejere klædtes undertiden i Sille, og Hestene blev ved høitidelige Lejligheder behængte med kostbart Klæde og Smykker af Guld og Solsv. De almindelige Boliger i Kjøbstæderne var simple, sædvanlig opførte af Binding værk og tækkede med Straa, hvorför ødelæggende Ældebrande varer hyppige. Glasruder var endnu i det 15de Aarhundrede sjældne og kostbare, og man betjente sig isteden derfor af Skind og Horn. Adelen opførte faste Borge, forsyneede med Taarne, Bolde og Grave til Forsvar. Kirker og Klostre udmarkede sig ved deres skjonne Bygningsmaade; de sidste blevne efter Reformationen nedbrudte eller ombannede til Herregårde, Hospitaler o. desl.

Tredie Tidsrum,

fra den forbedrede Kirkelæres Erfjendelse som Statsreligion indtil Enevoldsmagtens Indførelse. (1536—1660.)

I.

(1536—1596.)

Christian den Tredie. Rigsdag i Kjøbenhavn. Haandfestning. Norge erklæret for Provinds. Bugenhagen. Kirkesæncts Ordning. Reformationen indført paa Jæland. Usordelighedsaand. Johan a Lasco. Universitetet og Skoleråsenet. Christiern den Andens Svigersønner Kronpræster. Forbund med Sverrig i Bromsbro. Fred med Keiseren i Speier. Christiern den Andens Gangsel formildes. Det schmalkaldiske Forbund. Ny Deling af Hertugdommerne. Handelen. Dronning Dorothea. — Frederik den Anden. Ditmarsiens Erbring. Strid med Sverrig. De tre Kroner. Prinds Magnus i Lolland. Den nordiske Syaarskrig. Daniel Rantzau. Fred i Stettin. Heder Øre. Kronborgs Anlæggelse. Dresfundsstol. Lybel. Hamborg. Hertugdommernes fortsatte Deling. Lenshylding i Odense. Bl-

denstaberne. Henrik Rantzau. Tyge Brahe. Niels Hemmingsen. Troesvang og Censur. — Christian den Hjerde. Entledronning Sophie af Mecklenborg. Formynderregering. Bondestanden. Adelen.

1536. 1. **S**traz efter Kjøbenhavns Overgivelse blev Kongen med de verdslige Rigssraader enig om at afflasse den Magt og Myndighed, som Bisperne hidtil havde haft. Bisperne bleve derfor for Sikkerheds Skyld uformodenlig fængslede over hele Riget, men fil senere deres Frihed igjen, da de edeligen havde forpligtet sig til ikke at foretage Noget imod den nye Lære. Iktum Roesskilde Bispe Joachim Rønnow blev holdt i Hængsel til sin Dødsdag. Derefter sammenkaldte Kongen en Rigsdag i Kjøbenhavn, hvor næsten hele Adelen tilsigemed udvalgte af Borgerstanden og Røgle af Bondestanden gav Mode. Her blev det besluttet, at den katolske Lære tilsigemed den biselige Verdighed for bestandig skulde være afflasket; den evangeliske Lære skulde indføres, og Kirken herefter bestyrtes ved Superintendenter uden verdslig Myndighed; Bispedøset skulde inddrages under Kronen og anvendes til Rigets Formodenheder; de evrige kirkelige Ejendomme og Indtegter skulde anvendes til Kirkens Bedste, til milde Stiftelser, til Universitetets og Skolevæsenets Forbedring. Adelen havde den vigtigste Stemme paa denne Rigsdag og udvirkede sig adskillige Fordeler; blandt Andet blev det i Rigsdagsbeslutningen endeligen fastsat, at Adelen skulde have alle 40 Marks Sager med Hals og Haand og al anden Rettighed og Hertighed over sine Bønder, ligesom Kongen havde over sine. **Paa Rigsdagen affattedes ogsaa Kongens Haandsætning;** heri bortfaldt nu som Folge af Religionsforandringen de Bestemmelser, der angik den katolske Kirke og Geistlighed, og de protestantiske Geistlige fil ingen faregne Rettigheder; men for Resten indeholdt denne Haandsætning de samme Punkter som de tidligere, paa det nar, at den Bestemmelse, at Undersøtterne maatte gjøre Opstand, naar Kongen ikke holdt sig Haandsætningen efterrettelig, nu endelig udelodes. I Haandsætningen lovede

Kongen ogsaa Rigssraadet og Adelen, at, hvis det lykkedes at bringe Norge til Lydighed, skulde det ikke længer være et selvstændigt Rig, men en Provins af Danmark ligesom Jylland og Fyn. Dette blev ogsaa ved Norges Underkastelse i Hovedsagen udført; thi vel vedblev Danmarks Konge at kalde sig Konge til Norge, men der fandt ikke længer nogen særskilt Krøning Sted i Throndhjem; Norge mistede sit Rigssraad, uden at Norske fil Etude i det danske Rigssraad, og Landet bestyredes herefter ved en Statholder og en Kantsler; dog vedblev egne Rigsdage at holdes i Norge. Adelens Hensigt med denne Forandring var at sikre sig Gods og Len i Norge, hvor den indfødte Adel meget var øftagen. Siden blev ogsaa enkelte Dele af Norge især på Frederik den Andens Tid haardt trukket af de danske Lensmænd; men Christian den Hjerde afhjælp Klagerne og sikrede Landet en retfærdig Behandling. Paa den kjøbenhavnske Rigsdag valgtes ogsaa Kongens toarige Son Frederik til Thronfolger for at forebygge Thronstridigheder efter Kongens Død.

2. For at ordne det oploste Kirkevæsen indkaldtes Luthers Ven, Bugenhagen, Professor i Wittenberg. Han kronede Kongen og indviede Rigets nye Superintendenter, eller, som de snart igjen kaldtes, Bisper. Kirkens Forfatning ordnedes ved en ny Kirkelov eller Kirkeordinans, der erholdt Lovskraft paa Herredagen i Odense og siden fil adskillige Tillag og nærmere Bestemmelser. Ved Siden af Bisperne stilleses Stiftelsmænd, der skulde bestyre det inddragne Kirlegods og deltagte med Bispen i Kirke- og Skolevæsenets Bestyrelse. Hvor Adelen ikke havde Kaldsret, valgte Menigheden paa Landet selv sin Præst, i Kjøbstæderne valgte Borgermester og Raad Præsterne; Provster og Bisper valgtes af den ringere Geistlighed. Langt fra ikke alt det kirkelige Gods anvendtes til Nutte for Kirke og Skole og Fattige, saaledes som det Bestemmelse var, og som Luther havde raadet Kongen. Adelen havde paa Rigsdagen faaet Ret til at tilbagefordre Ejendomme, som dens Forfædre havde skænket Kirken, og undlod ikke at benytte

denne Ret. Den tilbende sig paa denne Maade en stor Mængde især af Klostergodset og kom ved Gaver og Forleninger endog i Besiddelse af en betydelig Deel af Bispegodset, som var inddraget under Kronen. Tillige satte Adelen igjennem, at den frifoges for at betale Tiende af sine Sædegaard. Tiggermunkenes Klostre blev strax ophevede; en Deel af de andre vedblev derimod at bestaae, indtil deres daværende Beboere vare uddsode. Det Samme var tilfældet med Domkapitlerne i Lund, Roskilde, Ribe, Aarhus og Viborg, hvis Gods siden i lang Tid anvendtes til Forsorgelse for Bidenslæbmand og geistlige og verdslige Embedsmænd.

Den evangeliske Lære, som ved den Københavnske Rigsdags Beslutning var blevet Statens herskende Religion, indførtes overalt i Danmark, hvor allerede største Dele af Folket befandt sig til den, uden Modstand. Derimod kom det paa Island til Uroligheder, da Bispen i Holum, Jon Aresen, og den forrige Bispe i Skalhost, Ægmund, modsatte sig Reformationens Indforelse. Forst efter langvarige Stridigheder indførtes Reformationen paa Æeland i Midten af det 16de Aarhundrede, efterat Jon Aresen var blevet fangen af sin Fjende David Gudmundsen og henrettet tilligemed sine tvende Sønner. — Den kirkelige Lære blev i den følgende Tid hævdet med stor Strenghed og der forekomme ikke saa Exempler paa Haardhed og Ufordragelighed mod Underledestenkende. Dette viste sig allerede paa en paafaldende Maade under Christian den Tredie. En Deel Reformerte under Anførelse af en polsk Adelsmand Johan a Lasco, der havde været utsatt for mange Forfolgelse for Religionens Skyld i England, søgte tilflugt i Danmark. Men, uagtet de kun afveje i nogle Punkter af Leren om Nadveren, blev de forvisse fra Danmark, og maatte midt i den strængeste Vinterkulde med spade Born og syge Kvinder vandre til Lydßland.

Under de borgerlige Uroligheder var Universitetets Virksamhed aldeles ophørt. Christian den Tredie blev Universitetets nye Stifter; han udstryede det med langt flere Værere end før og skænkede Midler af Kirlegodset til Professorernes Ven-

ning og trængende Studerendes Understøttelse. Da Christiern den Andens Bestrebelser for at forbedre Skolevesenet vare blevne afbrudte ved hans Fordrivelse, blev det Christian den Tredie forbeholdt ogsaa at give de nye Skoler en forbedret Indretning ved Indsættelse af hensigtsmæssigere Lærebøger og en bedre Læremæde. Dog vedblev i disse Skoler, hvorfra der skulde være een i hver Kjøbstad, Latinen næsten udelukkende at drives, med Tilsidesættelse af andre Lærefag. Med Hensyn til Borgerstoler blev det Øvrigheden pålagt at sørge for deres Oprettelse; om Landsbysskoler var der set ikke Tale. Et vigtigt Middel til religiøs Oplysnings Fremme var den Bibeloversættelse, som Christian den Tredie foranstaltede, hvorved hele Bibelen første Gang udkom paa Dans.

3. Christian den Tredie forte vel ingen Krig; men Rigets Fred truedes længe med Forstyrrelse af den fangne Konges Svigersønner, Hertug Frants af Lothringen og Pfalzgreb, siden Kurpræst, Frederik, der gjorde Fordring paa Thronen, og fandt en mægtig Støtte i Keiser Karl den Femte, Christiern den Andens Svoger. For at styrke sig imod disse indgik Christian den Tredie Forbund med Keiserens Fjende, Frants den Høste af Frankrig. Tillige nærmede han sig mere Gustav Vasa af Sverrig, med hvem der i den sidste Tid var opkommen Misforståelse i Anledning af nogle Pengesordringer og den lange omtvistede Besiddelse af Gulland. Stridighederne blevle aldeles bilagte, og et noæ Forbund mellem Danmark og Sverrig sluttet paa 50 Aar i Brømsebro. Nørerne forpligtede sig i dette Forbund, som de følgende Konger ved deres Thronbestigelse skulle bekræfte, til ikke at begynde Krig eller slutte Fred uden efter fældeds Overlog og at føre Krigene med fældeds Kræfter; fremtidige Stridigheder skulle afgjøres ved Boldgiftsmænd fra begge Riger. Dette Forbund, der lovede saa Meget for Nordens fremtidige Styrke og Enhed, tabte imidlertid snart sin Betydning. Den gamle Skinsyge udbrød paany, og Misforståelsen vokede, da Christian den Tredie senere antog tre Kroner i sit Baaben for at antyde sine Fordringer paa alle tre Riger. Karl den Femte opgav omsider sin Svogers Sag

1544. og sluttede Fred med Danmark i Speier, hvorved der tilstodtes Nederlænderne Seilads paa Danmark og Norge mod at er-lægge den Told, som fra gammel Tid havde været brugelig. Efter sit Lovte i Freden med Keiseren formildede Christian den Tredie den fangne Konges Fængsel, skjønt dennes Evigerfønner ikke vilde tiltræde Freden eller opgive deres Fordringer. Christiern den Anden forlod fra Sønderborg, hvor han havde til-bragt 17 Aar som Fange, til Kallundborg. Her holdtes han endnu i 10 Aar i Baretegt under anstændig Bevogtning til sin Død, der indtraf i hans 78de Aar, saa Uger efter Christian den Tredies. Christian den Tredie var Medlem af det schmalkaldiske Forbund, som de protestantiske Fyrster i Tydfland havde indgaaet for at vørne om Religionens Frihed. Da Forbundet begyndte Krig med Keiseren, kom Christian den Tredie, dør nylig havde sluttet Fred med Karl den Femte, i en missig Stilling. Han sendte dervor ingen Tropper til Tydfland, men isteden dervor en Pengesum, som Budet dog holdt tilbage, da Sagen var afgjort ved Tabet af Slaget ved Mühlberg. Kjøbet af Stifterne Øsel, Wiek og Kurland indlededes af Christian den Tredie og bragtes i stand under Frederik den Anden; derimod vilde Christian den Tredie, for at undgaae Uenighed med den russiske Czar Ivan den Anden Vasillievitsch, ikke modtage Staden Reval, der tilbød at give sig under Dan-mark.

4. Den Deling af Hertugdommerne, som havde fundet Sted under Kong Hans, høvedes etter, da Hertug Frederik blev Konge i Danmark. Men Christian den Tredie foretog en ny Deling med sine Brodre, uagtet den gamle og erfarene Johan Ranzau meget fraraadede dette usloge Skridt. Den ene Broder, Adolph, fik den gottorpiske Deel og blev Stam-fader for det holsteen-gottorpiske Huus, der siden ofte blev en farlig Fiende for Danmark; den anden Broder, Hans den Vildre, fik den haderslevske Deel og Kongen selv den sønderborgske. Højhedsretten over Ridderstab og Prälater, Ham-borg, Fordringerne paa Ditmarsken, Tolden i Gottorp og Rendsborg bleve fælleds for alle tre regjerende Herrer. Den

fjerde Broder, Frederik, fik ikke Noget ved Delingen, men erholdt nogle Aar efter Stiftet Slesvig og senere Stiftet Hildesheim. De skadelige Folger af Delingen viste sig allerede ved Stridigheder mellem Kongen og hans Brødre. Disse vægrede sig ved at erkende Forpligtelsen til at gjøre Krigstjeneste som Vasaller af Danmark, idet de fornhyede den gamle Paastand, at Slesvig var et frit og arveligt Len, og hensade i deres Lande, saalænge Christian den Tredie levede, uden at aflagge Lenshylding. Ogsaa tilegnede Hertug Adolph sig efter sin Broder Frederiks Dad imod Kongens Billie Stiftet Slesvig.

Den danske Handel hævede sig betydeligt under Christian den Tredie. Landets egne Frembringelser begyndte nu at ud-søres og fremmede Varer at indføres paa indenlandsk Skibe, og Mellemrigshandelen mellem Danmark og Norge tiltog i Vigtighed. Kjøbenhavn, Aalborg og Kjøge dreve en betydelig Handel. Lybekerne, som før havde behersket hele Handelen, flagede vel over Indgreb i deres Rettigheder; men deres Kla-ger, som ikke længer understøttedes ved Magt, havde ikke samme Vægt som før. Efter den uheldige Deeltagelse i Gre-vens Feide sank Lybeks Anseelse stedse mere og mere; det Samme var tilfældet med de fleste andre Hansestæder, idet Handelen nu forandrede sin forrige Retning og for største Delen kom i Nederlændernes og Englandernes Hænder. Af Vigtighed for Handelen var det, at Christian den Tredie lod slæe god Mont og indførte eens Maal og Vægt i begge Riger; Menter, som det hidtil ikke havde været lovlig tilladt at tage for laante Penge, blevé fastsatte til fem af hundrede. Foruden Kirkeordinansen udgav Christian den Tredie en Mængde vigtige Love og Forordninger, der angik de verdslige Forhold.

Christian den Tredie udmerkede sig i sin hele Regjering ved Netsindighed i Tænkmaade og Omhyggelighed for Rigets Vel; Biderstaberne elskede og understøttede han; i sin Levemaade var han farvelig og i Omgang jævn og ligefrem. Hans Dronning, Dorothea, udsovede en større Indsydelse paa ham, end ønskeligt var. Hun var Anledning til, at den finantskyndige

Statstmand Peder Øre maatte forlade Riget, og skal for en stor Deel have været Skyld i det spændte Forhold, der i den † 1559. sidste Tid fandt Sted mellem Sverrig og Danmark.

5. Frederik den Anden, som allerede tidligere var valgt og hyllet, besteg strax Thronen efter sin Faders Død. Hans Haandsætning er ikke meget forskellig fra Christian den Tredies. Det blev heri første Gang fastsat, at Adelen ikke maatte kose eller tilpante sig fri Bondegods. Hensigten hermed var nærmest at sikre Kronen for Tab i Indtagter, naar stattepligtig Bondejord gik ind under stattefrit Adelgods. Dette Bud kom imidlertid vel tilde, og blev heller ikke overholdt; thi netop under denne Konge kom Adelen i Besiddelse af Selveier-Bondejord i større Mængde end nogeninde tidligere.

Endnu før sin Kroning foretog Frederik den Anden i Forbindelse med sine Farbrodre Hans og Adolph et Tog for at undervinge Ditmarsken. Den frigeriske Hertug Adolph havde allerede østere opfordret Christian den Tredie til at gjøre et Tog mod Ditmarsken for at afværge Slammen for Nederlaget ved Hemmingstedt; men denne fredsomme Konge vilde ikke indlade sig derpaa. Efter Christian den Tredies Død havde Hertug Adolph i Sinde at erobre Ditmarsken for sig selv; men Frederik den Anden blev i Tide underrettet derom og besluttede nu selv at stille sig i Epidsen for Foretagendet. Ditmarckerne kjæmpede med Heltemod for deres Frihed mod de 3 forenede Frýsters Magt, der ansortes af den gamle Johan Rantzau. Men efter en fortvivlet Kamp ved Seide, hvor Kvinder kjæmpede ved Siden af Mand, bulkede de under for den store Overmagt og maatte hylde Kongen og begge Hertuger, der deglede Landet imellem sig.

De Misforstaaler, der i de sidste Aar af Gustav Vasas og Christian den Tredies Regering havde hersket mellem Sverrig og Danmark, gik under deres Sonner, Erik den 14de og Frederik den Anden, der omtrent samtidigen besteg Thronen, over til Krig. Til Striden om de tre Kroner kom endnu Uenighed foranlediget ved Deeltagelse i de lisflanske Uroligheder. Erik den

den 14de havde bemægtiget sig Reval i Estland og søgte at drage den østersiske Handel til denne Stad. Desuden havde han tilladt sig Fornærmerier mod den danske Prinds Magnus. Kong Frederik havde overladt denne sin Broder Stifterne Øsel og Kurland, mod at han frasagde sig al Fordring paa Andeel i Hertugdommerne. Prinds Magnus blev snart indviflet i de voldsomme Stridigheder, som førtes om Besiddelsen af Lolland mellem den tyske Ordensmester Gotthard Ketler, Rusland, Polen og Sverrig. Den uerfarne Prinds blev brugt som et Redslab af den russiske Czar Ivan den 2den Vassilievitsch, der en Tid udnevnte ham til Konge i Lolland; men siden blev han forladt og døde i den sorgeligste Horsfatning. Krigen, som udbrød mellem Danmark og Sverrig, førtes baade tillsands og 1563. tilunds og varede i 7 Aar. Tilses anførtes de Danske af Soheltene Peder Skram, Herluf Trolle, Otte Rud; men den første var gammel og nedlagde snart Kommandoen, Herluf Trolle blev dodelig saaret ved den pommeriske Hyst, og Otte Rud tagen til Fange i et Slag under Bornholm; siden blev en stor Deel af den danske Flaade ødelagt ved en voldsom Storm under Gulland. Som Folge af disse Uheld havde de Svenske en Tidlang mod Sædvane Overmagten tilses. Landhæren udrettede Intet, saalænge den anførtes af den uduelige Grev Günther af Schwartzburg; efter ham overgaves Anforselen til Otte Krumpen, som for 40 Aar siden under Christian den Anden havde erobret Sverrig; men han var nu 90 Aar gammel og nedlagde snart Kommandoen, som derpaa blev overdragen til Daniel Rantzau. Han gjorde sit Navn udspejligt i denne Krig ved Seireen paa Falkenberg Sede ved Svartaa, hvor 8,000 Danske sloge en svensk Hær, der bestod sig til 20,000 Mand. Siden gjorde han i Forbindelse med Frants Brockenhuis, en anden udmærket dansk Hærfører, et Indfald i Sverrig; han trængte dybt ind i Landet, slog twende svenske Hære og foretog derpaa et mesterligt Tilbagetog midt om Vinteren gennem Egne, der vare fulde af Skove, Bjerge og Hulveie. Begge disse Generaler mistede Danmark i Slutningen af Krigen ved Belæringen af Varbærg. Erik den 1565.

14de, der førte en høist usørstandig Regering i Sverrig, var imidlertid blevet stødt fra Thronen af sin Broder Johan, der ønskede Fred med Danmark. Efter langvarige Underhandlinger 1570. endtes den nordiske Syvaarskrig ved Freden i Stettin, hvorved Sverrig forpligtede sig til at betale Danmark 150,000 Mdlr. i Krigsomkostninger; begge Riger skulle have Ret til at føre tre Kroner i Vaabenet; de liggende Anliggender overloddes til Keiser Maximilian den 2dens Mageling. Desuden opnåedes i denne Fred de Forderinger, som Rigerne siden Kalmarunionens Oplossning gjensidigen havde gjort til hinanden, idet Danmark opgav al Ret til Sverrig, og dette Rige fratogt sin Paastand paa Norge, Skaane, Halland, Blekingen og Gulland.

Krigens heldige Udsald skyldtes for en ikke ringe Deel den indsigtsfulde Statsmand Peder Øre, der var blevet hjemfaldt fra sin Landsflygtighed og ved sin kluge Bestyrelse af Finants- og Skattekassen skaffede Midler til at bestride de store Udgifter, som denne Krig medførte. Han gjorde sig ogsaa fortjent af Landets Kultur ved Indførelsen af adskillige fine Frugtkræer, samt Karper, Karudser og Krebs.

6. Da det i Krigen havde vist sig, at Skanden Krogen ved Dresund ikke var tilstrækkelig til at beherske Farten gennem Sundet, anlagde Kong Frederik i dens Sted Festningen Kronborg. Dresundstolden synes allerede at være svaret i det 13de Aarhundrede og grunder sig paa den Højhedssret, som Danmarks Konger fra umindelige Tider havde udøvet over de smalle Sunde og Belter, der gjennemstrømme deres Lande, hvilken Ret ogsaa er erkjendt i en Række af Traktater med de forskellige sefarende Nationer. Under Kong Hans blev det i en Handelstraktat med England fastsat, at Skibene kun i yderste Nedsald maatte gaae igennem Belterne og skulle da betale Told i Nyborg. Toldens Forhøielse i den følgende Tid fremfaldte mange Besværinger. Da Frederik den Anden efter Peder Øres Raad forhøiede den, flagede Lybekerne til Keiseren; men dette havde kun til Folge, at den blev særligen forhøjet for Lybekerne. Disse havde i Forbindelse med Danmark deltaget

i Krig mod Sverrig; men dermed var deres politiske Rolle udsplillet, og deres astagende Magt lagde sig ogsaa derved klart for Dagen, at de maatte affaae Bornholm, inden Overdragelsfestiden var udsben. Derimod begyndte Hamborg at hæve sig til en betydelig Anseelse. Denne Stad havde allerede under Christian den Tredie anmasset sig en saakaldet „Tvangsret“, ifølge hvilken den vilde usde de holstenske Stæder ved Elben nedensfor Hamborg til at føre deres Korn og andre Varer til denne By; men Frederik den Anden twang Hamborg til at opgive disse anmassende Forderinger. Af Vigtighed for Handelen var den nye Søret, som Frederik den Anden gav; Handelen med staldfodrede Øyne, som fra Jylland førtes til Nordtykland og Nederlandene, var en rig Indtøgtskilde for Landet.

Hertugdommernes Deling og Udstyrling fortsatte under Frederik den Anden, som overlod sin Broder, Hans den Yngre, 1564. Stifteren af den sønderborgske Linie, Amterne Sønderborg, Nordborg og Aero. Ved Hans den Yngres Død delte den sønderborgske Linie sig i flere andre; alle disse Linier ere imidlertid uddøde, med Undtagelse af den augustenborgske og bedste (glysborgske), hvilke dog ingen Besiddelser have i Danmark. De uddøde Liniers Besiddelser ere efterhaanden komne under Kongen. Hans den Yngre og hans Efterkommere fil dog ingen Deel i Hertugdommernes Regering og betraktedes kun som større Godsbesiddere. De langvarige Stridigheder mellem Kongen og hans Farbredre om Forleningen af Slesvig endtes ved et Forlig i Odense, hvorpaas Hertugerne Adolph 1579. og Hans den Eldre det følgende Aar aflagde Venstrebydningen, 36. Aar efter at de havde modtaget deres Len. Da Hertug Hans den Eldre døde, deltes hans Besiddelser efter noget Twist mellem Kongen og Hertug Adolph; Hans den 1580. Yngre fil Intet ved denne Arvedeling, men til Erstatning nogle adspredte Ejendomme i den Kongelige Deel af Hertugdommerne.

Frederik den Anden udmarkede sig ligesom sin Fader ved Omsorg for Bidenskaberne. Han stiftede Klosteret eller Kom-

munitetet, hvor 100 Studerende fik fri Kost og Bolig. I Sors indrettede han en Skole for 30 adelige og ligesaa mange borgerlige Børn. Herlufsholms Skole stiftedes af Gschelten Herluf Trolle, som dertil skænkede Skovkloster ved Næstved. Paa denne Tid levede ogsaa flere berømte Lærde, som Henrik Ranzau, Tyge Brahe, Niels Hemmingen og Unders Sørensen Vedel. Den sidste nævnte gjorde sig fortjent ved sin oversættelse af Sage og flere Arbeider til Sprogets og Historiens Forbedring. Henrik Ranzau, med Tilnavn den Lærde, en Son af Harsoreren Johan Ranzau, udmaerkede sig baade ved Lærdom og sine store Rigtdomme, som han anvendte til Fremme for Videnskaberne og til Udværtssættelse af en Mængde almeennyttige Foretagender, sigtende til Mæringøveienes og Vandstikelighedens Befordring. Tyge Brahe erhvervede sig et over hele Verden berømt Navn ved sine dybe Indsigter i Astronomien og Naturvidenskaberne i Almindelighed. Paa hveen hvormed Frederik den Anden forslenede ham, opførte han Slottet Uranienborg og Observatoriet Stjerneborg og beskjæftigede sig her i 21 Aar med dybstindige Undersøgelser over Stjernernes Gang og Himmelens Bygning. Tyge Brahe virkede ikke blot ved Skrifter og Undersøgelser, men opnåede tillige en Mængde unge Mænd, som bestandig omgave ham, i Videnskaberne til Gavn for Fædrelandet i den følgende Tid. Frederik den Anden understøttede Tyge Brahes Bestrebelser med kongelig Gavmildhed; men efter denne Konges Død fik de mange Misundere, som hans Berømmelse paadrog ham, Overhaand. Blandt hans farligste Fjender nævnes Kantuleren Christian Friis til Borreby og Rigshestmesteren Christopher Voldendorph. Denne sidste var ellers en i mange Henseender ubarmhart Mand, der ogsaa gjorde sig fortjent af Videnskaberne ved at stifte en Fribolig for Studerende. Tyge Brahes Fjender vidste at indtage den unge og endnu uerfarne Konge, Christian den Hjerde, imod ham; han mistede efterhaanden sine fleste Ven og Indtagter og begav sig omstider, træt af Forsøgelsen, til Udlændet. Den videnskabselskende Keiser Rudolph

den Anden skænkede ham et Tilflugtssted, og hos ham opholdt han sig til sin Død.

Niels Hemmingen var en af sin Tids læreste og mest begavede Theologer og berømt baade i Udlændet og Indlandet, men havde en ligesaa ublid Skæbne som Tyge Brahe. Han blev mistænkt for at hædre til de Reformertes Mening i Læren om Nadveren og anklaget hos Kongen af dennes Engager Kurfyrst August af Sachsen, som dertil var ophidset af en tydsk Professor, Jakob Andreæ. Første Gang mislykkedes Forsøget paa at skytte ham; men, da Anklagen fornøjedes, maatte den 63aarige Hemmingen efter lang Vægring udstående en Tilbagekaldelse af de Bildsfærelser, man tillagde ham. Nogen Tid efter blev han endog uden Lov og Dom pludselig affat fra sit Læreembede ved Universitetet. Anledningen til Forsøgelsen mod Hemmingen var, at han modsatte sig Jakob Andreæs Bestrebelser for at faae den saakaldte Konkordieformel, en Bog, hvori det lutheriske Lærebegreb var udviklet med en Mængde nye spidsfindige Bestemmelser, indført i Danmark. Denne Bog blev alligevel ikke indført, da Kongen fattede stor Afsky for den og nu gif til den modsatte Yderlighed ved at befale, at de Præster, der havde den hos sig, skulde afsættes fra deres Embeder, og de Boghandlere, der solgte den, straffes paa Liv og Gods. Ufordragelighed i Religionssager var et af Tidens herstende Træk. Christian den Tredie befalede allerede, at ingen Fremmede maatte tillades at nedsette sig i Landet, inden de vare overhorte i Troesartillerne, og Frederik den Anden udstodte 25 Troesartiller, som enhver Fremmed, der vilde bosætte sig her, skulde besvørge; hvo der vægredde sig, skulde inden trende Dage romme Landet, og Frafaldfra Artillerne straffedes paa Liv og Gods. Dette havde blandt Andet den skadelige Folge, at de flittige og driftige Nederlandere, som netop paa den Tid formedelst Spaniernes Tyranni i Mængde forlod deres Fædreland, afholdtes fra at nedsette sig i Danmark. Den suverhjertede Troestvang funde ikke andet end udsove en hæmmende Indflydelse paa Videnskaberne Ubvilling. Hertil kom endnu Censuren, som blev indført samtidig

med Reformationen. Ifølge Kirkeordinansen af 1537 skulle nemlig ethvert Skrift underkastes Gjennemsyn af Universitetet eller Bisperne og turde ikke udkomme uden deres dertil givne Tilladelse.

† 1588. Frederik den Anden døde i en Alder af ikke mere end 53 Aar, hvilken tidlige Død skal være fremstyknet ved unaadelig Rydelse af stærke Driske, som paa den Tid var almindelig.

7. Christian den Hjerde, Frederik den Andens Søn, var endnu ikke vogen, da hans Fader døde, og Regjeringen skulle derfor føres ved Formyndere. Nærmest til Formynderskabet var Frederik den Andens Enke, Sophie af Mellemborg, der ogsaa ved sin sjældne Forstand var meget stikket til dette Hverv. Men det regjereklyste Rigsråad gjorde saa mange Indvendinger herimod, at hun tilsidst opgav sin retmæssige Fordring. Rigsrådet beskikede derpaa 4 af sine Medlemmer til at styre Riget i Kongens Mindreaarighed, nemlig den kongelige Kantsler Niels Kaas, Rigsadmiralen Peder Munk, Rentemesteren Christopher Valkendorph og Rigsråden Jørgen Rosenkrands. For at beholde Magten saa længe som muligt udstrakte Rigsrådet Kongens Mindreaarighed til det 20de Aar, men styrede iovrigt Riget upaaklageligt. Især gjorde Rigsrådet sig fortjent ved den omhyggelige Opdragelse, det gav den unge Konge. Han lærte ikke blot en Mængde Sprog, som Tydsk, Fransk, Italiensk, Spansk, Latin, men blev ogsaa grundigen undervist i Videnslæberne. Især bragte han det vidt i Mathematik og de mechaniske Kunster, som han havde Forkjærlighed for. Han viste tidlig Lyst til Søvæsenet og øvede sig deri paa Skanderborgss, hvor et Skib i dette Viemed blev bygget. Da han

1596. var ekskaret for myndig, udstædt han en Haandfæstning, der stemmer ganzle med Frederik den Andens.

8. Bondestandens Kår forværedede sig i dette Tidsrum paa en sorgelig Maade, baade hvad Selveiere og Fæstere angaaer. Selveierenes Antal aftog Aar for Aar. En af Hovedaarsagerne hertil var de overordentlig hyppige Mageflister, som Adelen foretog med Kronen, for at samle og afrunde sine

Godser. Ved slige Mageflister overlod nemlig Kronen ofte til Adelen sin Ret til Skatter og Afgifter og tillod Adelsmanden at handle med Bonden om Ejendomsrettens Overdragelse, og, hjælpt det kun var en Tilladelse, blev Enden paa Sagen, saaledes som Forholdene nu varer, som oftest den, at Bonden afstod sin Ejendomret til Herremanden. Ogsaa hjælpte Adelen meget Selveiergodet, uagtet det forbodes i Haandfæstningerne; mange Selveiere bevegedes ogsaa til at blive Fæstere ved Udfigt til billige Fæstevillaar, Lettelse i Skatter og andre Fordele; thi, naar longelige Skatter paalagdes, betalte Fæsteren kun halvt mod Selveieren. Nogle Aar efter Christian den Hjerdes Død var Selveierenes Antal i Danmark sunket ned til 5000. Deraf fandtes de fleste i Jylland, nemlig 3400; i de øvrige Provindser belseb Tallet sig kun til omrent 1470. Selv de Bonder, der vedbleve at være Selveiere, lede Indskrænkninger i deres Ejendomret. Det blev saaledes blandt Andet efterhaanden Slik, at der ogsaa af Selveiergaarde svaredes en aarlig Afgift, ydedes visse Arbeider, og, hver Gang Gaarden fistede Besiddet, betaltes en Hjendelse, kaldet Huusbondbold, enten til Kronen eller nærmeste Herremand, som kaldtes Selveierens Huusbonde. Med Undtagelse af hine saa Lufinde Selveiere varer alle de øvrige Bonder Fæstere; de skulle ifølge Bestemmelser af Christian den Tredie og Frederik den Anden, naar de ellers opfyldte deres Forpligtelser, besidde deres Fæstegaarde for Livstid, og Enken saa længe hun ikke giftede sig paany. Da Adelens i tidligere Aarhundreder smaae og adspredt liggende Ejendomme efterhaanden varer samlede til store Godser, der blot dykedes ved hovedpligtige Bonder, blev Hoveriet mere trykkende end nogensinde før; det var nu tillige ubestemt, saa at Bonden til enhver Tid kunde tilføges til Arbeide paa Hovedgaarden. De nærmest boende Bonder, der saaledes nogle Dage om Ugen gjorde Hoveri paa Hovedgaarden, kaldtes Ugedagsstjenere; de fjernere boende brugtes kun i den travle Host- og Vljetid. Men ogsaa disse Fæstere forvandledes hyppigt til Ugedagsstjenere, idet Herremanden nedlagde en Deel Bondergaarde, undertiden hele Landsbyer, og i deres Sted op-

rettede Ladegaarde, hvortil de omkringboende Fæstebonder maatte gjøre Hooveri. Adelens Ugedagstjenere varie frie for Krigstjeneste og langelige Skatter. Kronens Fæstebonder havde det ulige bedre end Adelens; men ved Magestifterne kom mange af Kronbonderne under Adelens trykende Herredomme. Øverst farne varne de vorneude Bonder paa Sjælland, Laaland, Falster og Mon, der varne bundne til Fæstevnen og funde slæfes og salges som Øvraget. Undertrykkelsen gik saa vidt, at man endog vilde betragte Præste- og Degnesønner som vorneude, hvilket Christian den Tredie forbød.

En Deel Adelige varne efterhaanden, især ved Erhvervelsen af Kronens Gods, kommen i Besiddelse af en ny Ret, som nu begyndte mere at udøves, nemlig Birkeretten. Denne bestod deri, at den adelige Jorddrot ved sin selvbestifte Kirke dommer og Kirkestyrer kunne lade Bonderne, som boede i Birket, anklage og dømme. Disse af Herremanden udnaevnte Dommere varne ofte uvidente i Lov og Ret, og især ved Sager mellem Bonden og Herremanden selv ydede denne Indretning kun lidt Betryggelse for en tilbørlig og upartistisk Netspleie. Fælleds for alle adelige Jorddrotter var Sals- og Saandsretten, som først udtrykkeligen tillagdes Adelen i Christian den Tredies Haandfastning. Den bestod deri, at Herremanden kunde lade sine Bonder, der forbrøde sig, fængsle og tiltale for Herredsthinget og derefter affrasste. Jaevnligen flagedes der over, at denne Ret misbrugtes af samvittighedslose Herremænd til for Gunst og Gave at lade grove Forbrydelser upaatalte.

Adelen havde ved Reformationen gjort et betydeligt Fremstridt i Magt, deels ved Erhvervelse af en stor Mængde af det kirkelige Gods, deels ved Bispernes Udelukkelse af Rigsrådet, hvor de hidtil havde dannet en Modvægt mod Adelen. Men Byrden af Adelsherredommets Tryk, der hvilede ikke blot paa Bondestanden, men ogsaa paa Geistligheden og Borgerstanden, blev efterhaanden mere solelig. Borgerstanden led mange Indgreb i sine Næringsveje ved Adelens Privilegier; den var uden Indflydelse i Staten og udelukket fra de vigtigste Embeder, og maatte dog tilligemed Bondestanden bare Statens

flestede Byrder, medens Adelen var stattefrei. Geistligheden nærede Uwillie til Adelen, som uagtet sine Rigdomme havde unddraget sig for Erlæggelse af Tiende. Paa mange Steder udøvede Adelen sin Kaldsret paa en højt usvarlig Maade, og ikke sjældent varne Præsterne utsatte for en voldsom og uværdig Behandling af overmodige Herremænd. Adelen sogte nu ikke længere geistlige Embeder, der ikke mere varne forbundne med den Øre og Fordeel, som tidligere, og Geistligheden udgik derfor alene af Borgerstanden. Derved knyttedes disse to Stender paa en naturlig Maade til hinanden. Under disse Forhold udviklede sig efterhaanden hos de lavere Stender en bittere Stemning mod Adelen og en større Utilbørlighed til at finde sig i dens anmassende Herredomme. Tegn hertil visste sig allerede under Christian den Hjerde.

II.

(1596—1660.)

Christian den Hjerde. Omsorg for Norge. Unighed med Sværig. Kalmarstrigen. Fred i Ånarod. Finantsforsatningen. Omsorg for Biderne. Handelen. Dybdagsfædreiser. Postvæsenet. Fabrikker. Bygninger. Forsvarsvesenet. Deeltagelse i Trediveaarsstrigen. Slag ved Lutter am Barenberg. Fred i Lybel. Uwillie hos de lavere Stender over Adelens Herredomme. Begge Dybvader. Kongens mislykkede Bestrebelser for at opnare Vornedstabet. Forholdet til de gottorpiske Hertuger. Hertug Frederik den Tredie. Krig med Hamborg. Øresundstolen. Krig med Sværig. Tørtvensons Indsæd. Slag paa Kolberger Rhed. Fred i Bremsebro. Traktat til Christianopel. Spanbing mellem Kongen og Rigsrådet. — Frederik den Tredie. Kongevalget og Haandfastningen. Forbund med Holland. Korfis Ulfseld. Fredsbrud med Sværig. Fred i Roskilde. Hornelse af Krigten. Københavns Beleiring. Dydam. Slag ved Nyborg. Fred i København.

1. Efterat Christian den Hjerde selv havde tiltraadt Regjeringen, lod han det være en af sine første Sorger at afhjælpe de Klager, som i Norge længe havde lydt over Lens-

mændenes Undertrykelse og den slette Bestyrelse i det Hele. Han sogte at gjøre sig noie bekjendt med Forholdene i dette Nige, og foretog lige fra sin Regjerings Begyndelse og til sin høje Alderdom aarligten og undertiden twende Gange om Varet Reiser derop. Især henvede Kongen sin Opmærksomhed paa Retæopleien, hvor store Misbrug havde indfueget sig, og affatte engang ved sit Ophold i Norge alle Langmændene paa twende nær, formedelst slet Embedsførelse. Ligeledes bleve de Lensmænd, der havde gjort sig skyldige i Udfugler og Uretførigheder affatte og straffede. Et vigtigt Skridt til en bedre Rettsforfatnings Indførelse var Udarbeidelsen af en ny Lovbog samt en Kirkeordinants for Norge.

Med Sverrig havde der længe hersket Twist angaaende den nordlige Landegrænse i Norge. Christian den Hjerde havde paa en af sine første Reiser til Norge selv sogt at slappe sig noiagtig Kundskab om Sagen ved at seile op i Isthavet forbi Nordkap og langs med Finmarkens Kyst, hvor den norske, svenske og russiske Grænse stodte sammen. Misfortaaelserne tiltoge, da Karl den 9de antog Tittel af Lappernes Konge og lod kreve Skat i Finmarken, og tilsidst kom det ved flere til-

1611. stodende Omstændigheder til Krig. Den svenske Konge havde anlagt Staden Gothenborg og derved skaffet sit Nige en Havn, hvorfra der kunde handles paa Nordøen, uden at Skibene behovede at passere Øresund. Dette var Christian den Hjerde meget misfornøjet over, da han frygtede for Formindstelse af Øresundstolden. Men hertil kom endnu, at de Svenske forstyrrede Handelen paa Østersøen og vilde forbyde al Handel paa Østland og Kurland. Krigens dreiede sig længe om Fæstningen Kalmar og kaldes derfor Kalmarkrigen. Christian den Hjerde indtog denne Fæstning efter en haardnakket Beleiring, hvilket i den Grad forbittrede den gamle svenske Konge, at han sendte Christian den Hjerde et grovt Brev, hvori han opfordrede ham til Ekelamp. Brevet fremkalde et Gjensvar, der ikke var høfligere. Derpaa erobrede Christian den Hjerde Fæstningerne Guldborg og Elfsborg ved Gothenborg, og edelagde valdeles denne Stad; tilsoes havde de Danske ligeledes Overmagten.

I denne Krig forsøgte den skotske Oberst Sinclair med omtrent 1000 Mand skotske Hjælpetropper at slae sig igjennem Norge til Sverrig; men da han kom til Gudbrandsdalen, blev han overfalden af de norske Bonder, som ansættes af Fogeden Lars Gram, og nedlagt tilligemed sit Mandssab paa twende nær. I Esbet af Krigens var Karl den 9de død, og hans Efterfolger, Gustav Adolph, sagde Fred med Danmark. Denne sluttedes i Knæsød eller Sjørød paa følgende Bilkaar: den 1613. svenske Konge erkjendte Danmarks Ret til Finmarken efter de gamle Grænser og frasagde sig Tittel af Konge over Lapperne; Sverrig betalte Danmark en Million Rdlr.; Handelen paa Østland og Kurland skulde være fri, og iskul Farten paa Riga ophøre, saalænge denne Stad beleiredes af de Svenske; den danske Konges Ret til at føre tre Kroner i Vaabenet bekræftedes.

2. Christian den Hjerde havde allerede fra sin Regjerings Tilstædelse paabegyndt en Mængde vigtige Foranstaltninger til Rigets Bedste, og fortsatte disse Bestrebelsler i den Stælle af Fredsaar, som fulgte efter den heldige Tilendebringelse af Kalmarkrigen. Staten var den Gang i en ikke ringe Belmagt, og især vare Finansterne i en blomstrende Forfatning. I de første Åar af hans Regering var Forholdet saa gunstigt, at der efter Udgifternes Bestridelse var et Overflud, som udgjorde to Femtedele af samtlige Indtægter. Indtægtsfilderne bestode især i Afgifterne af Kronens Len, Kjøbstædflatterne, Tolden, hvorfaf fornemmelig den jyske Øxentold ved Aolding og Tolden af Vine og fremmed Öl var vigtig. En rig Indtægtsfilde var Øresundstolden, som i Begyndelsen af Kongens Regering beløb sig til 142,000 Rdlr. Specier, og siden steg betydeligt, deels ved Toldens Forhøielse deels ved Skibsfartens Tillagen. Det var en udelukkende Rettighed for Adelen at aflægges med Kronens Len; men de Afgifter, som Lensmændene svarede deraf, stode paa mange Steder i et stort Misforhold til Indtægterne. Kongen undlod dersor heller ikke, skjont til megen Missfornøielse for Adelen, at forhøie Afgifterne af Lenene, naar Leilighed gaves.

Christian den Hjerdes virksomme Aaland yttrede sig i alle Retninger af Statsstyrelsen. Den omhyggelige Opdragelse, han havde nydt, havde lart ham at sætte Priis paa Bidenslæberne, og han viste bestandig en ivrig Omsorg for deres Fremme. Universitetets Virksomhed fik en betydelig Udvidelse ved Ansettelse af flere Professorer, der foredroge Bidenslæber, som hidtil ikke havde vorret optagne blandt Lærefagene. Øgsaa erholdt Universitetet nye Indkomster ved Tillæg af geistligt Gods, som endnu var tilovers fra Reformationstiden; Universitetsbibliotheket forøgedes, og Regenten opførtes til Bolig for uformuende Studenter. Det saakaldte runde Taarn byggedes til astronomiske Jagtagelser, og en botanisk Have og et Anatomi-theater indrettedes. Ved de vigtigste Latin-skoler oprettedes Gymnaster, hvor Disciplene erholdt en langt mere omfattende Underviisning end tidligere. For at Adelen i Hjemmet kunde faae den Dannelsse, som den paa den Tid joævnligere sagte ved fremmede Universiteter, oprettede Kongen et adeligt Akademi i Sors, og befalede, at herefter ingen Adelig maatte reise udenlands for sit 19de Åar. Blandt de Lærde, som levede paa Christian den Hjerdes Tid, fortjene at erindres Ole Worm, der baade udmarkede sig som Læge og ved sine Indsigter i Fædrelandets Oldsager; Kaspar Bartholin var en berømt Anatom og blev Stamfader for en heel Slægt af Lærde; Langberg eller Longomontanus, en Lærling af Tyge Brahe, erhvervede sig Navn som Mathematiker. Hans Poulsen Resen og Brochmann udmarkede sig ved theologisk Lærdom; den første udgav en Oversættelse af Bibelen efter Grundspogene. Den lærde islandiske Provst Arngrim Johnsen begyndte grundigen at bearbeide den gamle islandiske Litteratur. Bigtig for Fædrelandets Historie var den Danmarks Krønike, som i Begyndelsen af Christian den Hjerdes Regjering forfattedes af Rigets Kantsler Arild Sværfeld. Fra Frederik den Andens Tid var der ansat langelige Historiographer, som lønnedes for at skrive Landets Historie; men mærkeligt er det, at det gjordes disse Historiographer til Pligt at skrive paa Latin, og flere af dem, som Meursius og Pontanus, vare Udlændinger. Modersmaalet

var i ingen Agt; med Undtagelse af egentlige Opbyggelses-skrifter, streves de fleste Boger paa Latin. Stræng Troestvang herskede endnu og lagde tilligemed Censuren uovervindelige Hindringer i Veien for et frit videnskabeligt Liv.

(Uagtet der sørgetes for Bidenslæberne, stod dog den almindelige Oplysning paa et lavt Trin. Hexeprocesser forekom endnu hyppigen; i Ribe blevne i Aarne fra 1572 til 1652 ikke mindre end tolv Fruentimmer dømte til at brændes som Hege. Drifsfaldighed og den dermed forbundne Raahed i Scaderne tog stark Overhaand. Dette var ikke blot Tilfældet i de lavere Scader, hos hvilke Brændeviin nu begyndte at blive en almindelig Drif, men ogsaa hos Adelen, hvis høppte og overdaadige Levuet tiltog ved dens forsøgte Rigdomme; selv ved Høffets Hester og Gjæstebud herlede en Unaadelighed i Nydelsen af sterke Drifte, der gif over alle Grænser.)

Handelens Fremme var en Gjenstand for Christian den Hjerdes stadige Omhu. Han sagte at slasse Danmark Deel i den ostindiske Handel, som Hollanderne den Gang havde begyndt at drive med saa megen Fordeel. I dette Dicemed oprettede han et ostindisk Handelskompani og sagte at erhverve Danmark Besiddelser i Ostindien. Han sendte i den Højsigt Admiral Ove Gjedde til Ceilon, hvor Forsøget vel mislykkedes; men derimod erhvervedes Staden Trankebar med et /477/ Distrikt paa Koromandelkysten, hvor en indbringende Handel en Tidlang dreves. For at Landets egne Indvaanere kunde nyde Godt af den islandiske Handel, som Hansestæderne og Englanderne næsten ganske havde tilegnet sig, stiftedes det islandiske Kompaagni, hvilket siden tillige fik Eneret til den nordlandiske og finmarkiske Handel. Christian den Hjerde lod foretage 4 Opdagelsesreiser for at finde en nordvestlig Gjennemfart Norden om Amerika til Ostindien, og tillige opdagte den gamle Østerboigd af Gronland. Begge Dele mislykkedes imidlertid; Jens Niunk, som foretog den sidste Opdagelsesreise, mistede /479/ det ene af sine tvende Skibe, og næsten hele sit Mandstab. Dog trængte han et betydeligt Stykke op ad Vestkysten af Gronland, og hans Reise gav Anledning til Oprettelsen af

et grænlandske Kompani, der drev Hvalfiskefangst i disse Egne. Af stor Vigtighed for de Handlende var Postvæsenet, som Christian den Hjerde først indrettede. Derved fæstes de forskellige Dele af Riget, de staanske Provindser, Øerne og Jylland, deels i Forbindelse med hverandre indbyrdes, deles med Hamborg. Tilsige bragtes en Postforbindelse med Norge i Gang.

Christian den Hjerde viste ikke mindre Omsorg for Fabrikker og Haandværker end for Handelen. Han indrettede Salt- og Salpeterværker, Krudtmøller, Papiermøller, Kobberværker, Sukkerraffinaderier o. s. v. En Mængde fremmede Røbmand, Haandværkere, Bygmestere og Kunstmænd indkaldtes af Kongen; blandt de sidste var den nederlandske Maler Karl van Mander. Den Evang. som var forbundet med Laugskindretningen, og som var en stor Hindring for Haandværkers Opkomst, ophevedes af Kongen, der ved en Forordning tillod Enhver at ernære sig ved hvad Haandværk han vilde, uden at behove at lade sig indstrive i noget Læg.

Statens Velstand i den første Deel af Christian den Hjerdes Regering og den kloge Maade, hvorpaa Kongen benyttede Rigets Pengemidler, satte ham i stand til at udføre en Mængde kostbare Foretagender, der vare til Nutte og Prydelse for Riget. Foruden Negentzen og runde Taarn byggede han Børsen, Trinitatis og Solmens Kirke, Nyboder, Proviantgaard, Tøjhuset, Rosenborg Slot, fuldførte Frederiksborg Slot, hvis Bygning Frederik den Anden havde påabegyndt; anlagde Christianshavn paa Amager, Fæstningerne Glücksborg ved Elben, Christianspris ved Kielerbugt, Christianopel i Blekingen og Christiansstad i Skaane; fremdeles Stæderne Christiania, Christianssand og Kongsberg i Norge. Til de fleste af disse Bygninger og Stæder gjorde Kongen selv Udkastet og forte selv Negnskab over de Udgifter, som medgik til Arbeiderne. Det var ikke blot ved Anlægget af hine Fæstninger, at Christian den Hjerde sergede for Rigets Forsvarsvæsen. Krigene var i de sidste Aarhundreder af Middelalderen og hele den følgende Tid for største Delen forte med fremmede, især tydste

Leietropper. Det blev ved en Krigs Udbrud Rigets vaabenfore Mandstab paa Landet og i Kjøbstæderne opbuds til Krigstjeneste; men dette usvede Mandstab, hvis Antal desuden i den senere Tid meget formindskedes derved, at Adelens Uzedags-tjenere i Regelen var fritagne for Krigstjeneste, blev som oftest fundet utilstrækkeligt til Rigets Forsvar, hvorfor man måtte tage sin Tilsigt til fremmede hervede Soldater. For at raade Bod paa dette Unde oprettede Christian den Hjerde en staande Sær paa 5000 Mand Fodtropper. Disse udstrekkes af Kronens Bonder og indlagdes i Kjøbstæderne, hvor de stadigen svedes i Vaaben. Desuden indrettede Kongen ogsaa en Borger-væbning i Kjøbstæderne. Ryttere skulde de kongelige Lensmænd og Adelen stille (Røstjeneste); men denne Forpligtelse opfyldtes meget set, da Hestene ofte vare ubrugbare, og der istedenfor stridbare Hystere sendtes aldeles usvede og ukrigsdygtige Folk, hvorfor ogsaa Kongen, skjønt forgjørtes, sogte at faae Røstjenesten forandret til en Pengeafgift. Glaadens blev af Kongen sat i en ypperlig Stand og udgjorde Rigets bedste Værn. Kongen besad store Indsigter i Skibsbygningskunsten og gjorde selv Modellen til mange af sine Orlogsskibe, der agtedes for de skjønneste og bedste i Europa. Til Glaadens Besætning og til at udføre Arbeiderne ved Skibenes Bygning og Udrustning udstrek Kongen 1500 faste Skibfolk, der sik Bolig i Nyboder. Ogsaa oprettedes en Navigationsstole for at danne hnydige Befalingsmænd til Glaadens Tjeneste.

3. De fleste af de anførte Foretagender af Christian den Hjerde falde i Tidspunktet mellem den kalmarske Krig og Kongens Deeltagelse i Trediveaarskrigen; nogle begyndtes før Kalmarskrigen, men fun enkelte fuldfortes efter den uheldige Krig med Keiseren, der saa meget svækede Landet. Protestanterne i Sydsjælland varer nærvært under for Keiserens Vaaben og henvendte sig i deres Nød til Christian den Hjerde. Holland England og Frankrig opfordrede ogsaa Kongen til at tage sig af Protestanternes Sag og lovede Understøttelse med Penge og Tropper. Stolende paa disse Øster og bevæget ved sin egen

- Medfølelse for sine Troessæller, modtog Kongen Valg som
 1625. Kredssoberst for den nedersachsiske Kreds og rykkede med en
 Hær ind i Tydskland. Den fremgang, Kongen i Begyndelsen
 havde, standseses, da han gjorde et ulønligt Fald med Hesten
 fra Festningen Samuels høje Wolde, hvorved han en Tidlang
 blev ude af Stand til ansøre Hæren. Det kom siden til et
 1626. Slag ved Lutter am Barenberg, hvor den keiserlige General
 Tilly, efter en haardnakket og lange uafgjort Kamp flog de
 kongelige Tropper. Kongen maatte trække sig tilbage for Hjæl-
 den, som det følgende Åar under Anførelse af Tilly og Wallen-
 stein trængte over Grænsen og udbredte sig over hele Hol-
 steen, Norre- og Sønderjylland. Siden sogte Wallenstein at
 faae en Glaade udrustet i de mecklenborgske Havnene for dermed
 at angribe Danmark fra Sæsiden; men den aarvagne Konge
 forhindrede denne Horsøg ved sin Glaade. Efter i 4 Åar at
 have udholdt Kampen med Keiseren, forladt af de tydskke Tyr-
 ster og ikke tilbørligen understøttet af sine øvrige forbunds-
 1629. sæller, besluttede Kongen sig til at indgaae en Fred i Lybel,
 hvis Betingelser efter Omstændighederne vare ret taalelige.
 Kongen opgav sine Horder i Bremen, Verden og Schwerin, som han tidligere havde erhvervet for sine Son-
 ner Frederik og Ulrik, og forpligtede sig til ikke mere at blande
 sig i Tydsklands Anliggender.

(Ejendt Fredsviskaarene ikke vare haarde, saa havde dog
 denne Krig, der var fort med megen Anstrengelse og store
 Bekostninger, og i hvis twende sidste Åar baade Holsteen og
 Jylland havde været besat af Hjænderne, bragt Landet i en høist
 sorgelig Horsætning. Under den Ros, som herskede, henvendtes
 de lavere Stenders Opmærksomhed meer end sædvanlig paa
 Adelens Privilegier og trykkende Herredemme, hvori man sogte
 Ailden til mange af de Under, som Riget led af. Den jydske
 Borgerstand indgav et høftigt Klageskrift til Kongen over Ade-
 len, hvori den blandt Andet i starke Udtysk anskede over den
 haarde Behandling, som Bondestanden var utsat for, og over
 Selveiergodsets tiltagende Formindskelse. Dette havde imidlertid
 kun til Folge, at Adelen udvirke en Forordning, hvori det

forbodes Geistlige, Borgere og Bonder at indkomme med noget
 Andragende til Kongen, inden det var paategnet af vedkom-
 mende Lensmand. Allerede tidligere vare enkelte Mand op-
 traadte mod Adelen. Saaledes havde Jorgen Dybvad, Pro-
 fessor i Theologien ved Københavns Universitet, i et Universi-
 tetskrift brugt flere skarpe Udtysk om Adelen. Denne Dristig-
 hed forblev imidlertid ikke ustraffet; Jorgen Dybvad blev assat
 fra sine Embeder, og mistede alle sine Indtagter, saa at han
 siden levede i stor Ros og Mangel. Hans Son Christopher
 Dybvad lod sig ikke advare ved sin Faders Skjæne. Han
 omtalte i sine mundtlige Uttringer Adelen med stort Bitterhed
 og forsattede et Par Skrifter, som dog ikke blevet trykte, hvori
 han angreb Adelens Nettigheder, som fordaerelige for Riget og
 frenkende for de andre Stænder. Han blev derfor dømt til
 livsværtigt Hængsel, hvori han et Par Åar efter døde. Ved
 adskillige Lejligheder lagde Adelen og Rigsrådet Hindringer i
 Veien for Kongens gavnligste Bestrebelser. Dette viste sig
 blandt Andet ved Kongens Horsøg paa at forbedre Bonde-
 standens Åaar. Kongen havde til forskellige Tider tilstaaet
 Høstebonderne paa Krongodset Rettelser, overladt Røgle deres
 Gaardbygninger til Arveeindom, skjenket andre Bondefriheds
 og begyndt at forandre Hovet i Krongodset til en Penge-
 afgift. Han forsøgte derpaa at satte en mere almindelig og
 gjennemgribende Forholdsregel igjennem, idet han paa en
 Herredag i København foreslog Adelen aldeles at ophæve 1634.
 Bondefrihabet paa Sjælland, Volland, Falster og Møn; men
 dette Forslag modte saa megen Modstand, at Kongen opgav
 det.

Med Hertugdommernes Statsforsætning foregik en mærke-
 lig Forandring, idet Hertug Johan Adolph af Gottorp i
 Året 1608 med Christian den Hjerdes Samtykke og keiserlig
 Bekræftelse indførte Hørstefodselsret i Arvesølgen, hvorved frem-
 tidige Delinger forebyggedes. I den kongelige Deel af Her-
 tugdommerne blev Hørstefodselsretten vel først indført i Året
 1650 ved Kong Frederik den Tredies Arvestatut; men der
 stede ingen Delinger, siden Christian den Hjerde besteg Thro-

nen; thi Kongen madsatte sig sine Broders Fordring paa An-deel i Hertugdommerne og forsorgede dem paa anden Maade. I den første Deel af Christian den Hjerdes Regjering herslede der et venstabeligt Forhold mellem Kongehuset og de gottorpiske Hertuger. Johan Adolph, som var gift med Christian den Hjerdes Søster, eftersfulges i Aaret 1616 af sin Son, Herlug Frederik den Tredie, der regjerede til 1659 samtidig med Christian den Hjerde og Frederik den Tredie i Danmark. Men ved de keiserlige Troppers Indfald i Hertugdommerne sluttede Hertug Frederik den Tredie Forlig med Wallenstein og overlod ham sine Fæstninger. Herved lagdes den første Grund til Misforstaeler, der udartede til et bittert Fjendskab mellem begge Fyrstehusene, da Hertug Frederik i den næste Krig (1643) viste den samme Aldford, og hans Eftersolgere siden sluttede sig til Sverrig og antog en mod Danmark fjendtlig Politik. — Under Christian den Hjerde fornyedes de gamle Stridigheder med Hamborg angaaende Herten paa Elben. Da Staden besvarede Elbsarten med ny Told, lod Kongen ved den nylig anlagte Fæstning Glückstadt krave Told af alle Skibe, der handlede paa Hamborg. Hamborgerne forsøgte med Magt at forhindre dette; men den Hlaade, de havde ud-rustet, blev slagten i en Trafning paa Elben. Efterat Striden 1643. havde varet i 13 Aar, faldt Staden omsider til Hsie og be-talte 280,000 Rdlr. i Skadeserstatning.)

4. I Christian den Hjerdes sidste Regjeringstaar, da Ind-tegterne paa Grund af Rigets svækkede Tilstand ikke fede saa rigeligt som før, segte han jævnligt at høde paa Pengesorlegen-heden ved at forhøje Dresundstolden. Dette fremkalde mange Klager af de osfarende Nationer, og en meget fjendtlig Stem-ning i Holland, som herefter nærmede sig Sverrig og sogte Leilighed til at stille Danmark ved de østlige Sundprovindser. Forholdet til Sverrig var i den sidste Tid blevet meget spændt, da Christian den Hjerde optraadte som Magler i Trediveaars-frigen og sogte at hindre, at Sverrig greb altfor meget om sig i Tydssland. Den svenske Minister Oxenstierna, som styrede

Sverrig i Dronning Christines Mindreagrighed, besluttede dersor at forstyrre denne Magling og lamme Danmarks Kraft ved et pludseligt Overfald. Efter hans Befaling brod den svenske General Torstenson uden Krigserklæring fra Tydssland 1643. ind over Danmarks Grænser. Christian den Hjerde havde vel lange frygtet Sverrigs fjendtlige Hensigter; men det sorg-løse Rigsråd havde ikke villet tilstaae ham Midler til at satte Riget i Forsvarsstand. Hjenden mædte dersor ingen Hindringer, og udbredte sig i en Hast over hele Halvøen. Paa samme Tid faldt en svensk Hær ind i de slesvigske Provindser; havde disse twende Hære funnet komme over til Øerne og forene sig, vilde Danmarks Krobring være fuldendt; men Christian den Hjerde tilintetgjorde denne Plan med sin Hlaade. Den gamle Konge bevarede under Rigets farlige Stilling et usørerdet Mod og udstalte den utrætteligste Virksomhed; han traf overalt i Provindserne de nødvendigste Forsvarsanstalter og begav sig selv ombord paa Glaaden for at overtage Ansørselen, skjont han var nær de 70 Aar. Den danske Glaade paa 30 Skibe traf sammen med den svenske paa 46 ved Femern paa Kol-berger Åbed, hvor det kom til et hastigt og lange uafgjort Slag. Kongen blev selv farligt saaret, men vedblev at føre Kommandoen, opmuntrende sine Folk til Udholdenhed, indtil Hjenderne endelig blev fordrevne. Den svenske Glaade blev derpaa indsluttet i Kielerbugten, - hvor den bevogtedes af Admiral Peder Galt; men ved hans Skjodesløshed fandt den Leilighed til at undslippe og siden iværksatte sin Forbindelse med den hollandske Glaade. Peder Galt maatte bode med Livet for sin Høfde, der blev saa fordaerelig for Riget. Den forenede svensk-hollandske Glaade, som talte 64 Skibe, oversvældt under Laaland en dansk Glaade paa 17 Skibe. Ansøreren Prost Mund kæmpede heltemodig mod Overmagten, men faldt selv, og hele Glaaden tilintetgjordes. Da Rigets Nød Dag for Dag blev større, og heller ikke den hjælp, Keiseren sendte, udrettede Noget mod de Svenske, som holdt Holsteen og Jylland besatte, besluttede Kongen sig omsider til at indgaae den ugun-stige Fred i Brømsebro. Ved denne Fred erholdt Sverrig 1645.

Toldfrihed i Sundet; desuden afstoddes Hærjedalen og Jamte-land, Gulland og Øsel for stedse, og Halland paa 30 Aar. Ullige sluttedes en Traktat med Hollænderne i Christianopel, hvor ved Sundtolden blev betydelig nedsat. Vaade ved de Svenskes Toldfrihed og ved Traktaten til Christianopel led Sundtolden, der før havde været saa indbringende, en overordentlig For-mindskelse.

5. De tre Aar, Christian den Hjerde levede efter Freden til Bromsbro vare de sorgeligste i hans Regering; en stor Deel af Landet var skrækkelig medtagen af Ejenderne, og alle Rigets Hjælpemidler vare udtomte. Kongen gjorde flere Forslag til Rigsraadet, sigtende til at op hjælpe Landet og sætte Forsvarsvæsenet paa en bedre fod; men disse Forslag mødte en uovervindelig Modstand i Rigsraadets Herskelsyge og Adelen's Egennytte. Rigsraadet og Adelen havde lange næret stor Misfornoielse over, at Kongen jævnlig lod flere af Rigsrådspladserne og de høje Rigsembeder ubesatte, og at hans Evigersonner, der var giste med Døtre af Christine Munck, til hvem Kongen efter sin Dronning Anne Katharines Død havde ladet sig vie til venstre Haand, blevne aflagte med de vigtigste Poster i Riget. Saaledes var Grev Penz Statholder i Holstean, Hannibal Sehested Statholder i Norge og Korsfis Ulfeldt, gift med Leonore Kirstine, Rigets Hofmester. Den sidste var især forhadt for sin myndige Opførel og store Indflydelse. For at forsonne Rigsraadet overlod Kongen det Ret til at foreslæge nye Medlemmer, naar en Plads i Rigsraadet blev ledig. Men det var langt fra, at Tilstaaelsen af denne nye Mestighed gjorde Rigsraadet mere fælligt. Det forkastede paa det Bestemteste Kongens Forslag, som gik ud paa at opnæve Forleningerne og bortsorpagte Godset til de Hoistbydende, samt forandre Rostjenesen til en Pengeafgift. Under Forhandlingerne herom havde Kongen den Sorg at miste sin 1647. ældste Son Christian, der allerede for lange siden var udvalgt til Thronfølger, og Rigsraadet undlod ikke at benytte sig af denne Omstændighed til at sætte sin Villie igjennem. Det lod

nemlig Kongen vide, at det vilde være forgjæves at tanke paa at fåae hans næstældste Son Frederik valgt til Thronfølger, naar ikke de foreslagne Forandringer opgaves. Kongen maatte nu soie sig efter Rigsraadet og tilbagekalde de fleste Forandringer med Venene og Rostjenesen.

Ikke længe efter døde Christian den Hjerde, 71 Aar gammel, efterat have siddet paa Thronen i 60 Aar og selv styret Landet i over et halvt hundrede Aar. Han var en af Danmarks dygtigste og ædleste Konger, udmarket baade i Fredens og Krigens Gjerninger.

6. Efter Christian den Hjerdes Død stod Thronen et Par Maaneder ledig, indtil Valget af den nye Konge, Frederik den Tredie, var foregaaet. I denne Mellemtid fortæs Regjeringen af de fire høje Rigsembedsmand, Rigshofmesteren Korsfis Ulfeldt, den kongelige Kantsler Christian Thomæsen Sehested, Rigssadmiralen Ove Gjedde og Rigsmarsken Anders Bilde. Paa Rigsdagen, som holdtes i København i Anledning af Kongevalget, viste der sig Tegn til den Uwillie, de andre Stander nærede over Adelen og Rigsraadets Anmas-selse, idet et af Medlemmerne af Borgerstanden, Universitetets Rektor Scavenius, gjorde stærke Indsigler mod Rigsraadets Paastand paa Enneret til at vælge Kongen. Frederik den Tredie maatte underskrive en Haandfestning, hvis Punkter vare endnu mere opskruede end nogensinde tidligere. Den Ret, som Christian den Hjerde havde skenket Rigsraadet til at foreslæge nye Medlemmer til de ledige Pladser i Raadet, blev udvidet dertil, at Rigsraadet herefter selv i Forbindelse med vedkommende Provindses Adel skulde vælge de nye Medlemmer. Desuden sik Rigsraadet Ret til at foreslæge Mand til at beklæde de høje Rigsembeder, nemlig Rigshofmesteren, den kongelige Kantsler, Rigsmarsken, Rigssadmiralen, Rigskantaleren og Statholderen i Norge. Kongen maatte ikke alene ikke erklære Krig uden Rigsraadets Samtykke, men heller ikke opbyde Rostjenesen eller lade Hlaaden udruste, og ikke reise ud af Landet uden Rigsraadets Minde. Da Christian den Hjerde øste havde forhøjet

de lart ansatte Afgifter, som Udenen svarede af Rigets Ven, blev dette udtrykkelig i Haandfestningen forbudt den nye Konge. Endelig bestemtes det, at hvis Kongen ikke vilde lade sig sige og raade af de tilstadeværende Rigsgaader, skulde disse være berettigede til at indkalde de øvrige, og vilde Kongen endda ikke lade sig raade, skulde den Beslutning, som Rigsgaadet tog, staae ved Magt, selv om Kongen ikke bifaldt den.

(Frederik den Tredie søgte at bringe Rigets Sager paa en bedre fod, skjønt de Midler hans indskrankede Magt løvnedte ham hertil, kun være faa. Den sidste Tids Begivenheder havde viist, hvor farligt Hollands Unionsstab var; og Kongen søgte derfor igjen at nærme sig denne Magt, saa meget mere som Sverrig ved sin lykkelige Deeltagelse i Trediveaarskrigen og den sidste heldige Krig med Danmark var steget til en Grad af politisk Magt og Unseelse, der blev høist farlig for Danmarks Sikkerhed.) Han sendte dersor Korfits Ulfeldt til Holland for at magle et Forbund til gjensidigt Forsvar mod enhver Hjende. Dette Forbund kom ogsaa i stand, og tillige sluttedes ved den saakalde Redempionstraktat en Overeenskomst om Sundtolden, saaledes at Holland istedenfor Sundtold aarlig betalte 150,000 Gylden. Denne sidste Traktat vakte imidlertid Misforniselse baade i Holland og Danmark og blev fort derefter ophevet. Til Rigets Forsvar anlagdes paa Grandsen af Norre- og Sønderjylland Festningen Fredericia. Postvesenet blev udvidet og forbedret af Frederik den Tredie, som herved betjente sig af den indsigtfulde Poul Klingenberg. Rigsgaadets Magt fil saa Var efter Frederik den Tredies Chronbestigelse en ny Udvilelse, idet der fassantes, at under en Konges Mindrekaarighed skulde Enkedronningen aldeles ingen Deel have i Formynderskabet, men Regjeringen føres af de 7 ældste Rigsgaader, indtil Kongen naaede det 9de Åar.)

Korfits Ulfeldt, der i den sidste Tid af Christian den Fjerdes Regjering østere havde givet Kongen Anledning til Misforniselse og var falder betydeligt i hans Ærest, kom under den nye Regjering i en endnu misligere Stilling. Den store Magt, hans Embedsstilling gav ham, hans betydelige Rigdomme

og mægtige Familieforbindelser gjorde ham frygtet og mistænkt hos Kongen og Dronningen, den stolte Sophie Amalie, der tillige nærede personlig Uwillie mod Ulfeldts Kone, Christian den Fjerdes Sjønne og aandige Datter, Eleonore Kirstine. I blandt Udenen havde Ulfeldt ogsaa mange Hjender, der misundte ham hans store Unseelse. Efter Ulfeldts Hjemkomst fra Gesandtskabet i Holland, med hvil Udsald man var meget missfornisiet, indlededes der Undersøgelser om hans Finantsbestyrelse under Christian den Fjerde, da man havde ham mistænkt for Underslab. Dette i Forbindelse med andre Skrenkelser bevægede Ulfeldt til aldeles at trække sig tilbage fra Høfset og Forretningerne. Paa samme Tid fremstod et berygtet Fruentimmer Dina Vinhofer, der stod i Forbindelse med en Oberst Walter, med Unsigelse om, at Ulfeldt og hans Kone trægdede efter at tage Kongen af Dage ved Gift. Ved Sagens Undersøgelse fandtes det imidlertid, at Dina før med Esbn, og hun maatte lade sit Liv derfor; Walter blev landsforviist. Ulfeldt var imidlertid ikke tilfreds med denne Opredning, men forlod pludselig Danmark med Kone og Barn, da han troede sig efterstræbt af mægtige Hjender. Han begav sig først til Holland og derfra til Sverrig, hvor Dronning Christine gav ham en ørefuld Modtagelse. Her blev Ulfeldt en Forræder mod sit Fædreland, idet han opbidsede Christines Eftersølger, Karl den 10de, til Krig mod Danmark og ledfagede ham ved hans følgende Indsald i Riget.

7. Sverrigs krigerske Konge Karl den 10de havde i Sinde at angribe Danmark, men besluttede først at drage mod Polen. I Danmark var der imidlertid et Parti, som ønskede Krig, og troede Leiligheden gunstig til at tilbagevinde de tabte Provindser, medens Karl var besskjæftiget i Polen. Keiseren, Holland, Brandenborg og Polen, som søgte at fjerne Haren fra sig selv ved at slæffe Karl den 10de en Hjende i Danmark, lovede kraftig Understøttelse, og Krigen blev saaledes erklæret, 1657. uagtet Landets Forsvaranstalter var i den maadeligste Forfatning. Da Hertug Frederik den 3die af Gottorp i de to foregaaende Krigs havde frigtet Danmark og nu tillige hans Datter var gift med den svenske Konge, sikrede man sig mod ham

ved at besette hans Festninger. Karl lede paa Efterretning om Fredsbruddet fra Polen gjennem Tydskland og stod uventet ved Danmarks Grænser. Efter at have forsynet sine udmattede Soldater med det Nødvendige i Hamborg, brod han ind i Hertugdommerne. Rigsmarsken Anders Bilde trak sig tilbage for Hjenden og fastede sig til sidst med en Deel af sine Tropper ind i Festningen Fredericia, som strax derpaa blev indtagen med en ringere Magt af General Wrangel.

Karl den 10de kunde i Begyndelsen ikke komme over til Øerne, da hans Flade, der talte 59 Skibe, i et Slag ved Falsterbo med en halv saa sterk dansk Flade under Admiral Henrik Bjelle havde lidt saa meget, at den maatte søge Havn. Men den paafølgende Vinter blev saa stræng, at Karl kunde gaae over Izen til Hyn og deraf over Langeland, Lægland og Falster til Sjælland. Alt underkastede sig for den fremrykkende Hjende; selv det velbefæstede Nakskov overgav sig ved Ulfeldts ligtige Forestillinger uden Modstand til den svenske Konge. Ikkun Kommandør Bredahl udmarkede sig ved et modigt og lykkeligt Forsvar af sine Skibe, der laae indefrosne i Nyborg Fjord. I København var man aldeles usorberedt paa en Beleiring, og, da Karl den 10de havde nærmest sig Staden paa nogle saa Mål, maatte man søge Fred selv paa de haardeste

1658. Betingelser. Ved Freden, som sluttedes i Roeskilde, maatte Danmark opstaae Slaane, Halland og Bleking, Bahus, Throndhjem, Bornholm, overlade Sverrig 12 Drøgsskibe og 2000 Mand Hestfolk; Hertug Frederik den 3die af Gottorp erholdt Amtet Svahsted og sik Souverænitet, det vil sige, lostes for sig og sine mædliche Efterkommere fra Lænsforbindelsen med Danmark; endelig bestemtes, at Ulfeldt skulde have alle sine Godser tilbage.

Karl den 10de fortrod imidlertid snart, at han havde ladet Lejligheden slippe sig af Hænde til aldeles at underkaste sig Danmark. Han brod deraf Freden saa Maaneder efter, landede med sin Hær i Korsør og rykkede mod København. En ny Land begyndte nu at rose sig hos det danske Folk; man mærkede, at det var kommet til det Yderste, og at det gjaldt om Danmarks Tilværelse som Stat. I København beredte

Alt sig til det meest haardnakke Forsvar; Ingen spæredes sig, og Kongen foregik alle ved sit Exempel; da Nogle vilde overtale ham til at forlade Staden, spæredes han, „at han vilde dø i sin Bede.“ For endmøre at opmunstre Borgerne til tappert Forsvar, skjænkedes han Byen store Privilegier og Borgerne adelige Rettigheder. Beleiringen tiltog i Hæftighed, da Hjenden erholdt en stor Mængde Kanoner og andre Krigsformidheder fra Kronborg, som med List blev indtaget af General Brangiel. Denne Festning forsøgte tre Mand, Steenvinkel, Køstgaard og Gerner, at vinde tilbage fra Hjenden; men Planen mislykkedes. Under Aufsærl af Schack, Gyldenløve, Stads-hauptmand Thuresen og Kongen selv vedbleve Københavns Borgere modigen at forsvere sig, men begyndte snart at lide Mangel paa Levnetsmidler. Denne Mangel blev afhjulpen, da det lykkedes den hollandske Admiral Opdam at flaae sig igjennem Sundet og undsætte Staden med Fodemidler og friske Folk. Efterat Karl den 10de havde beleiret København forgyaves et halvt Aar, besluttede han at foretage en almindelig Storm. Denne foregik Natten mellem den 10de og 11te Februar; men de Svenske blev efter et frygteligt Blodbad fastede 1659. tilbage, og maatte nu indskrænke sig til at holde Byen indsluttet og afsljære den Tilsærl af Levnetsmidler. Ogsaa paa andre Steder lede de Svenske store Tab. Bornholmerne havde overrumplet Besætningen paa Hammarshus og afkastet det svenske Flag; fra det Throndhjemiske vare de Svenske ligeledes blevne fordrevne, og Frederikshalds Borgere forsvarde tappert deres By mod tre forskellige Angreb af de Svenske. Nakskov, der i den forrige Krig saa overilet havde overgivet sig, oprettede det i denne Krig ved et heltemodigt og haardnakket Forsvar; selv den lille Ø Mon gjorde Hjenden hjæl Modstand. Endelig kom ogsaa Danmarks Forbundsfæller det til Hjælp, idet Kurfyrst Frederik Vilhelm af Brandenburg i Epidsen for 30,000 Mand keiserlige, polske og brandenborgske Tropper rykkede ind fra Tydskland og næsten ganse rensede Halvoen for Hjender. Savnet af en Flade blev nu meget feleligt for Danmark; thi, da Sagerne begyndte at tage en gunstig Ven-

ding, viste Hollænderne sig ikke mere saa virksomme til Hjælp og nægtede at overføre Tropperne fra Jylland til Øerne og Skaane, da det var imod deres Politik, at Danmark tilbagevandt de østlige Sundprovindser. Imidlertid kom dog en Deel fremmede og danske Tropper over til Fyn, hvilke vandt en afgjørende Sejr over de Svenske ved Nyborg og tilbageerobrede hele Den. Ikke længe efter dode Karl den 10de, fuld af Græmmelse over sine fejlagte Planer. Holland, England og Frankrig dreve nu paa Fred, som Danmark ogsaa maatte modtage, da det var forladt af sine Forbundsæller og ikke formæde at føre Krig ved egne Kræfter. Ved Freden i København beholdt Sverrig Bahus, Skaane, Halland og Bleking; ikkun Kronohjem og Bornholm gaves tilbage.

Fjerde Tidsrum,

fra Enevoldsmagtens Indførelse til den nuværende Tid.
(1660—1858.)

I.

(1660—1766.)

Frederik den Tredie. De lavere Standers Stemning mod Adelen. Rigsdagen i København. De virksomste Rigsdagsmedlemmer. Konsumtionsstatten. Urelig Regering overgives Kongen. Standernes Forstalning. Haandfastningen opføres, og Enevoldsmagten indføres. Kongeloven. Forbedringer i Statens Forvaltning. Kay Lyste. Korfits Ulfseldt. Eleonore Kirstine. Ejendigt Forhold til England. Kvist med Christian Albrecht af Gottorp. — Christian den Femte. Oprættelse af en højre Adel. Indførelse af Rangordsen. Etterværelse af Oldenborg og Delmenhorst. Hertug Christian Albrecht tvungen til Krig i Nørreborg. Krig med Sverrig og Frankrig. Niels Duel. Fred i Lund og Fontainebleau. Griffenfeldt. Krig med Christian Albrecht i Altona. Ole Rømer. Fabrikker og Handel. Finantserne. Bondestanden. Oluf Rosenkrands. Ufordragelighedskaad. Mastus og Bagger. — Frederik den Fjerde. Krig med Hertug Frederik den Fjerde

af Gottorp. Fred i Traventhal. Kvist med den gottorpske Regering. Gørg. Elleveaarig Krig med Sverrig. Torbenholzbold. Fred i Frederiksborg. Slesvigsk Gjenforening med Riget. Spændt Forhold med Rusland. Bondestabets Ophavelse. Stavnsbaendet. Forsvarsvæsenet. Forbedringer i Forvaltningen. Almoeundervisningen. Hans Egede. Vibenslæderne. — Christian den Sjette. Bondestanden. Kirlevæsenet. Skolevæsenet. Vibenslæber. Fabrikker og Handel. Flaaben. Grev Dannesholz-Samsø. Hertug Karl Frederik og Karl Peter Ulrik af Holsten-Kiel. Den svenske Chronfolge. — Frederik den Femte. Hans Minstre. Forholdet til Sverrig. Ejendigt Forhold til Rusland. Peter den Tredie. Traktat om Magessifret med Rusland. Fabrikker og Manufakturer. Handel. Financer. Bondestanden. Kunster og Vibenslæber.

1. Den bittere Stemning, der lange havde hersket hos de lavere Standere mod Adelen, havde vundet Mæring ved den sidste Tids Begivenheder, der tilfulde havde viist det Fordævelige i Rigsråadets og Adelens Regering. Borgeraanden havde taget et høiere Opsting i flere af Rigets Stæder, fornemmelig i København, hvis Borgere vare sig bevidste, at de ved deres tappe Forsvar havde reddet Staten; man vilde ikke længer finde sig i, at Adelen nod alle Fordele og Hæderesposter i Staten uden at bære nogen af de offentlige Byrder. Landet var desuden i en saa jammerlig Tilstand, at der ikke funde sines nogen Udvei til Frelse, naar ikke den hidtil stattefrie Adel ogsaa tog sin Deel af Skattebyrderne. Den Misfornsielse, der gjorde hos Borgerstanden og Geistligheden, kom endelig til Udbrud paa Rigsdagen i København, som Kongen sammentaldte for at overveje Rigets Tillstånd og udfinde Midler 8 Sept. 1660 til at afhjælpe den herstende Nød. Spørsgæmalet dreiede sig i Begyndelsen fornemmelig om Adelens Beskatning; men Begivenhederne toge snart en Vending, der ledede til en fuldkommen Kuldkastelse af den bestaaende Statsforfatning og Indførelsen af en ny.

Borgerstanden og Geistligheden sluttede sig strax fra Rigsdagens Begyndelse noie sammen og holdt øste Møder, hvor de toge Beslutning i Hældeskab. Disse to Standere havde den Fordeel over Adelen, at de lededes af indsigtsfulde og

begavde Mænd, hvorved deres Besparelser til Holdning og Fasthed, medens derimod Adelen var indbyrdes uenig og manglede en dygtig Ansærer. Hannibal Sehested, den talentfuldeste af de tilstædende Adelige, var aldeles paa Høfsets Side; Schack, Gouvernor i Kjøbenhavn, og Rigstraaden Henrik Buelke vare ligeledes Kongehusets hengivne. Geistligheden lededes af den veltalende, fløge og virksomme hællandiske Bisshop Svane, der havde en dygtig Medhjælper i Prost Villadsen fra Elagelse. Blandt Borgerstandens Medlemmer udmerkede sig især Nansen, der som Borgemester i Kjøbenhavn under Beleiringen i hei Grad havde vundet Borgernes Agtelse og Tillid, og Thuresen, der første Besalingen over Borgervæbningen.

Negierungens første Forslag gik ud paa at tilveiebringe Penge ved at paalægge en Konsumtionskøat, der skulle svares af Alle uden Forhjem. De tvende lavere Stænder vare ogsaa villige hertil; men Adelen beraabte sig paa sin Skattefrihed og erklærede, at ethvert Skattpaalæg vilde være et utiladeligt Indgreb i dens Rettsigheder, som den aldrig vilde finde sig i. Forbitrede over Adelens Uvillighed til i denne Nød at gjøre nogen Oppoffrelse for Fædrelandet, gik de andre Stænder nu videre og bragte de mange store Fordeler og Privilegier paa Bane, som Adelen nod uden at yde noget Bederlag til Staten. De indgik til Kongen med flere Andragender, hvori de gjorde Forslag til gjennemgribende Forandringer i Landets Bestyrelse. Blandt Andet androge de paa, at Kronens Len ikke mere udelukkende maatte gives til Adelen, men bortspræges til de Hoistbydende uden Hensyn til Stand; at nogle Mænd af Borgerstanden og Adelen maatte have Tilsyn med Rigets Indtægter og Udgifter, Besparelser indføres og aarligt Regnskab aflagges; at der ikke maatte underholdes en storre staende Milits, end der var nødvendig til at besette Rigets Festninger med, men alle Landets Indvaanere øve sig i Vaaben; at hver Kjøbstad maatte vælge sin egen Vorighed; at Vornedskabet paa Sjælland og omliggende Øer maatte opnøxes; at Kronens Bonder istedenfor Wgt og Hoveri maatte erlægge noget Bist i Penge; at alle

Handelsmonopoler maatte afslasses; at Intet, som vedkom det almindelige Vedste, maatte besluttes uden samtlige Stænders Samtykke o. s. v. Under Stændernes Strid iagttag Kongen en klog Tilbageholdenhed og traadte ikke offentlig frem som handlende, men udøvede dog megen Indflydelse ved hemmelige Bud, som han sendte til Stænderne ved sin Kammerstriver Gabel. Dronningen, Sophie Amalie, synes at have været endnu mere virksom end Kongen.

Da Adelen mørkede Borgerstandens bestemte Holdning, gav den om sider efter lang Nolen og mange Vansteligheder efter med Hensyn til Konsumtionen, i Haab om derved at redde sine andre Privilegier. Denne Eftergivnenhed kom imidlertid nu for filde. De ringere Stænder havde nemlig ved nogle Deputerede overleveret Kongen deres Forslag om Konsumtionen. Kongen modtog de Deputerede med stor Velwillie, men henvisede dem til sin Haandfæstning, idet han erklærede, at han ifølge den ikke kunde gjøre slige Forandringer uden Rigstraadets Samtykke. Nu synes den Tank at være kommen til Modenhed hos Nogle af de meest formaaende Mænd i Stænderne at gjøre Negierungens arvelig og give Kongen en udvidet Magt. Svane og Nansen dreve paa Sagen og indviede efterhaanden Flere i Planen; mundslige og skriftlige Bud, som overbragtes fra Kongen ved Gabel, opmuntrede dem til Standhaftighed i deres Forehavende. Tillige bleve Borgervagterne fordoblede, men derimod det øvrige Militære, som ikke hørte til Besætningen, bortsendt fra Byen.

2. Om sider var Sagen saa vidt fremmet, at Nansen med Udsigt til et heldigt Udfald kunde forelægge Borgerstandens Forsamling et Dokument til Underskrift, hvorved arvelig 8 Oktbr. Negierung paa Mands- og Kvindesiden overdroges Kongen. Borgerstanden, hvis Uwillie mod Adelen i Lovet af Rigsdagsforhandlingerne daglig havde faaet ny Nøring ved den Modstand, dens forskellige Andragender idelig mødte hos denne Stand, erklærede sig villig til at understrike. Geistligheden, som blev underrettet herom, begav sig strax til Borgerstandens Forsamlingssted, og begge Stænder underskrev Dokumentet,

efterat de Betenkelsigheder, som enkelte Medlemmer endnu yttede, vare blevne overvundne ved Svanes Beltalenhed. Dokumentet blev derpaa sendt til Rigsrådet, der blev i høieste Grad overrasket og forbitret over dette uventede Ekstrid. To Dage efter begavé Borgerstanden og Geistligheden sig i Massé til Rigsrådet for at høre dets Svar. Det kom ved denne Leilighed til et høftigt Optrin, og skarpe Ord faldt paa begge Sider. Rigsrådet vilde intet bestemt Svar give, men erklærede, at det nok skulle vide at ramme Kongehusets Bedste uden de andre Stånders Mellemlomst, og at ingen Beslutning nu kunde tages, da Rigsrådet ikke var fuldtaligt. Fra Rigsrådet begavé Borgerstanden og Geistligheden sig op paa Slottet, hvor de fandt den venligste Modtagelse hos Kongen og Dronningen. Kongen erklærede at ville underhandle med Rigsrådet om Ståndernes Forslag. Der blev nu tillige taget alvorligere Forholdsregler; Borgervebningen blev til sagt at mude, saa hurt Stormkloften lsd, og Portene bleve lukkede og Forbindelsen afbrudt tilsoes, da man frygtede for, at Adelen skulle reise bort og saaledes splitte Rigsdagen. Under disse Omstændigheder maatte Adelen og Rigsrådet begivemme sig til at antage de andre Stånders Forslag og overgive Kongen arvelig Regjering, dog med det Forbehold, at det ikke maatte 13 Oktbr. være til Skade for deres egne eller de øvrige Stånders Rettsigheder.

Borgerstanden vedblev imidlertid at indgive nye Andragender og gif stedse videre i sine Forslag til at indskrænke Adelen og gjøre de andre Stånder deelagtige i dennes Rettigheder. Det androges saaledes paa, at 4 Borgerlige og 2 Geistlige af hver af Rigets større Provindser maatte tage Sæde i Rigsrådet ved Siden af de adelige Medlemmer, at Borgerlige ligesaavel som Adelige maatte have Adgang til Statens høiere Embeder, at Adelens Kaldsret, Birkeret, Hals- og Haanderet maatte afflaves, at Borgerlige maatte fåsbe og besidde adelige Godser o. s. v. Ekjendt Regjeringen var blevne arvelig, havde dog Statsforfatningen udenfor dette Punkt ikke lidt nogen Forandring, og den gamle Haandfæstning stod endnu ved Magt,

Der opstod nu Spørgsmaal om Ophævelse af den gamle Haandfæstning og yderligere Forandringer i Rigets Forfatning. Men herom yttrede sig hos Rigedagens Medlemmer ganske modsatte Afsuelser. Nogle, som Svane og Nansen, søgte ikke blot at bevække Haandfæstningens Ophævelse, men ogsaa at forslasse Kongen mindskrænket Magt, medens derimod Andre påfæerde, at Kongen, inden den gamle Haandfæstning ophævedes, burde udstæde en ny Forpligtelse, affattet i Overensstemmelse med de af Stånderne indleverede Andragender. Kongen handlede under disse Omstændigheder med stor Bestemthed og lod intet Dækblad gaae tabt. Endnu samme Dags Aften som Arveregjeringen var blevne ham overdragen, paalagdes det et Udvælg, bestaaende kun af 8 Adelige, men 12 af Borgerstanden og Geistligheden, at træde sammen for at overveje, hvad der videre var' at foretage med Hensyn til Kongens Arveret. Udvælget blev snart enigt om den gamle Haandfæstnings Øphævelse; derimod kom det til en levende Ekstrid, da der blev Spørgsmaal om Formen og Indholdet af den nye Forfatning, som Kongen skulle udstæde. Det lykkedes imidlertid den veltalende Svane, som tilligemed de Kongen hengivne Meld, Nansen, Thuresen, Schack og Henrik Bjelle, havde Sæde i Udvælget, at bringe det til den Beslutning, at den gamle Haandfæstning skulle være dod og magtesløs, og at det overlodes til Kongen selv at forsatte en ny, som kunde være til Tær for alle Stånder. Kongen blev derpaa høitidelig hylbet 18 Oktbr. som Arvekonge af de tre Stånder. Bondestanden var ikke indkaldt til denne Rigsdag, men forestilleses ved denne Leilighed af nogle Amagerbønder. Da Mange havde været fraværende, foranstaltetes noget efter en ny Arvehylding, til hvilken 14 Novbr. ogsaa Udvælgte af Bondestanden vare indkaldte.

3. Men selv efter Arvehyldingen og Ophævelsen af den gamle Haandfæstning kunde der være Spørgsmaal om Udstrekningen af den kongelige Magt; thi Arvehyldingsakten indeholdt Intet derom, og Haandfæstningen var kun erklæret for ngyldig under Forventning af, at en ny Forpligtelse udstædtes af Kongen, og Stånderne vedbleve dersør lange efter Arve-

hyldingen at indkomme med Andragender, der var aldeles usørenelige med en vindskrænket Regjeringsform. Der blev 10 Jan. dersør, efterat Rigsdagen var oploft, udstædt et Dokument, 1661. hvori der tilkjendtes Kongen Arveret, Souverænitet og absolut Regjering, og Ret til nærmere at bestemme Regjeringsformen og Arvesølgen. Dette omsendtes i Riget og undertegnedes af alle Adelige og Geistlige og en stor Deel af Borgerstanden; Bondestandens Understift afgedes ikke fornøden. En lignende Erklæring udstædtes i Norge og paa Føland og Færøerne. Istedesfor at give en almindelig Forpligtelse skænkede Kongen Adelen, Geistligheden og Borgerstanden særlige Rettigheder. Adelen fik mange af sine gamle Rettigheder paa ny bekræftede, men kun betingelsesviiis og med det Forbehold, at de kunde forandres og ophæves, naar Statens Larv fordrede det. De vigtige Rettigheder, som var tilstaaede Kjøbenhavns Borgere under Beleiringen, blev bekræftede og forsøgede med nye. Og saa Bornholmerne, der under Krigen havde fordrevet de Svenske og overgivet deres Ø som evig Ejendom til Kongen, erholdt store Venadelninger og Privilegier, som de siden have bevaret. Bondestanden vandt intet ved Statsforandringen. Paa den kjøbenhavnske Rigsdag havde den indgivet et Klageskrift til Kongen, hvori dens sorgelige Forfatning afmales med levende Farver: men dens Klager blev ikke hørte; og først efter meer end et Aarhundrede erholdt den en væsentlig Forbedring i sin Stilling i Samfundet. De enkelte Mænd, som havde viist sig virksomme ved Indførelsen af den nye Forfatning, erholdt store Beviser paa Kongens Taknemmelighed: Svane fik Tittel af Etkebisp og modtog betydelige Gaver i Penge og Jordegods; Nansen, Villadsen, Hannibal Sehested og Gabel blev ligeledes rundeligt belønnede deels med Gaver deels med Gresposter.

4. I Statens Forvaltning indsættes nu efterhaanden vigtige Forbedringer. Hele den indre Bestyrelse fik en ny Skikkelse, idet de mange Forretninger, som før havde henhørt under Rigsrådet, fordeles til 5 Kollegier, i hvilke Borger-

lige ikke mindre end Adelige fik Sæde. Desuden indrettedes Høiesteret, der blev Rigets høieste Domstol og havde Kongen selv til Præsident. Af Præsidenterne for de 5 andre Kollegier dannedes endnu et Geheime-Statsraad, i hvilket Kongen tog de i de enkelte Kollegier forhandlede Sager i Overveielse og fattede en endelig Beslutning. Denne Bestyrelsesmaade ved Kollegier holdt sig til vore Dage, og bortfaldt først ved Statsforandringen 1848. En af Kongens første Søger var at bringe de forvirrede Finanter i Orden og afhjælpe den her-skende Pengemangel. Den hidtil statfrie Adel maatte finde sig i at bidrage til Statens Fornødenheder ved at udrede Skat; dernæst mistede Adelen Lenene, som blev inddragne og overgivne Amtmænd og Stiftsbefalingsmænd at bestyre, ved hvilken vigtige Forandring Rigets Indtagter vandt en betyde-lig Foregelse. X

Den nye Statsforfatning blev nse ordnet og bestemt ved Kongeloven, som efter forskellige Forslag og Udkast blev ud-arbeidet af Peder Schumacher, en Mand, som ved sine Kundskaber og store Landsgaver havde vundet Frederik den Tredies Tillid, og under den følgende Konge under Navnet Griffenfeldt steg til de høieste Værdigheder i Staten. Kongeloven, der lagde hele Statsmagten uden Indskränkning i Kon-gens Haand, blev undertegnet af Frederik den Tredie den 14de Novbr. 1665, og var Rigets Grundlov, indtil en fri konstitu-tionel Forfatning indsættes ved Grundloven af 5te Juni 1849. De almindelige Landslove trængte til en Omdannelse efter den store Forandring, der var foregaet med Statsforfatningen. Kongen lod dersør Aaret efter Enevoldsmagtens Indførelse en Kommission nedscatte, som det paalagdes at gjennem-gaae de ældre Love og udarbeide en ny Landslov. Dette vigtige Arbeide fuldførtes i en Tid af 8 Aar; men Loven udkom først under Christian den Femte. Udarbejdelsen af denne for sin Tid fortrinlige Lovbog skyldtes for største Delen Professor Rasmus Vinding og Høiesterets-Adjessor Peder Lasson.

5. Eksjøndt den uindstrænklede Magt af Frederik den Tre-die og hans Efterfølgere i det Hele blev udøvet med Maade-hold, forekom der dog i den første Tid flere Eksempler paa Haardhed og stor Ridkærhed i at haandhæve den kongelige Høihed. En rig og anset Aldeßmand, Kay Lylle, havde i et privat Brev brugt nogle fornærmelige Udladelses om Dronningens. Eksjøndt han borsfaldt om Klade og Tilgivelse for sin Ubefindighed, blev han dog som Majestætsforbryder dømt fra Kre, Liv og Gods. Dødsstraffen udførtes paa hans Bil-slede, da han i Tide havde forgært for sin Eifferhed ved hylgten, og hans store Godser inddroges under Kronen. Gunde Rosens-krands, en af de gamle Rigstraader, som havde inlagt sig flere Fortjenester af Riget, maatte forlade sit Fædreland, da han havde paadraget sig Kongens personlige Mishag, og lagt sig ud med dennes Undling Gabel. Ulfeldt havde i den sidste Tid ogsaa gjort sig mistraadt i Sverrig, og en Kommission var blevne nedsat for at undersøge hans Forhold. Han blev vel frifundet, men af Frygt for Udsalbet flygtede han, inden Dommen blev bekjendt, til Kjøbenhavn. Her blev han straf sat i Forvaring og siden sendt til Hammershus paa Bornholm, hvor han holdtes i et strengt Gaengenslab. Men efter Statsforandringen kom han paa fri Fod mod at afstaae en Deel af sine Godser og aflagge det Lovste, ikke at foretage Noget til Rigets Skade, samt ikke forlade Landet uden Kongens Tilladelse. Nogen Tid efter erholdt han efter Begjæring Tilladelse til for sin Helbreds Skyld at begive sig til Badet i Spaa: men i dets Sted reiste han til Amsterdam. Her skal han have indladt sig i forræderiske Underhandlinger med Holland, Frankrig og Brandenburg, figtende til at omstyrte den nye Forsamling i Danmark. Dette blev angivet for Høfset i Kjøbenhavn af Kurfyrsten af Brandenburg, hvorpaa en Ret nedfattes, som domte Ulfeldt skyldig til at miste Kre, Liv og Gods. Straffen udførtes ligsom ved Kay Lylle paa et Tro-billeder, da man ikke kunde faae Ulfeldts Person i sin Magt, uagter den store Priis, der var udsat deraf; hans Gaard i Kjøbenhavn blev nedrevet, og en Slamstøtte opreist paa den

øde Tomt. Ulfeldt, som tilligemed sine Born flakede landflygtig omkring i Europa, døde Aaret efter i en Baad paa 1864. Rhinen og blev af sine Sonner begravet under et Træ paa Strandbredden. Legen Otto Sperling, en af Ulfeldts Venner, kom ved List i den danske Regjerings Magt og blev holdt i Fængsel til sin Dødsdag. Ulfeldts Hustru, den edle Eleonore Kirstine, der trofast delte Ekjæbne med sin Mand, blev af den engelske Regjering udleveret til Danmark. Her blev hun, skjønt aldeles brødefri, behandlet med grusom Haardhed, idet hun 22 Aar holdtes i et Fængsel, hvor man lod hende savne Livets første Bequemmeligheder. Først da Dronning Sophie Amalie, der forfulgte Eleonore med et usorsonligt Had, var død, gav Christian den Femte hende Friheden og skjækede hende et Ged's paa Laaland til Underhold.

Fredrik den Tredie vedblev i den øvrige Deel af sin Negtering at arbeide paa at give det svækkede Rige Styrke og indføre Forbedringer i Bestyrelsen. Han skænkte Altona Kjøbstædret og betydelige Privilegier for ved denne Byes Opkomst at tilhørende Danmark en Deel af det nærliggende Hamborgs Handel; ogsaa den guineiske og vestindiske Handel bragtes i Gang. Flaaden, der i den sidste Krig næsten var blevet aldeles ødelagt, blev sat i fortræffelig Stand af Nordmanden Kort Adelaer, der i fremmed Tjeneste havde erhvervet sig stor Berømmelse som Østriger. Ogsaa sorgedes der for Landmagnet, der forsagedes til 24,000 Mand, hvoraf de fleste vare hervede. Frederik den Tredie var selv videnskabelig dannet og fremmede Videnslæberne. Blandt Andet stiftede han det store Kongelige Bibliothek; Universitetsbiblioteket blev udvidet og henstillet paa sin nuværende Plads over Trinitatis Kirke. Derimod blev Sors-Akademii, hvis Gods havde lidt meget i Krig, opbæret; men Skolen vedblev. Kongen var hengiven til den Tids Tro paa Guldmagerkunsten og anvendte betydelige Summer paa den italienske Guldmager Burri.

Det kom en fort Tid til Hjendtligheder med England, da en engelsk Admiral under Krigen med Holland angreb en hollandsk Kjøbmandsslaade, som havde søgt Tilflugt i Bergens

Hav; men Uenigheden bilagdes ved den kort paafølgende Fred 1667. i Breda. Derimod var Forholdet til den gottorpiske Hertug Christian Albrecht, der (1659) var fulgt efter Hertug Frederik den Tredie, i lang Tid spændt. Den nye Stilling, hvori de gottorpiske Hertuger vare komne til Danmark ved den i Fredene til Roeskilde og Kjøbenhavn erhvervede Souverænitet, gav Anledning til jævnlige Sammenstød, og Christian Albrecht, som havde indgaaet Forbund med Sverrig og var besvogret med det svenske Kongehuus, var ikke tilbørlig til Eftergivenhed.

1667. Dog blev denne Gang Stridighederne bilagte ved den glæs-
stadske Reces, og Venstabet bestyrkedes ved et Gistermaal mellem Hertugen og Kongens Datter Frederikke Amalie.

† 1670. Frederik den Tredie døde efter en mærkværdig Regjering af 22 Aar. Han udmaerkede sig ved Charakteerfæthed, Klug-
slab og Forsigtighed, men viste i flere af de ovenanførte Til-
fælde en dadelværdig Haardhed, som for en Deel maa tilskri-
ves hans Dronning Sophie Amalias Indflydelse. Ogsaa
dadles han, fordi han omgav sig saa meget med tydse Und-
linge og tilsidesatte Moderæmalet i den Grad, at Kronprind-
sen længe ikke forstod Dansk.

6. Under den følgende Konge, Christian den Femte, be-
gyndte den Streben efter at tilveiebringe større Lighed i Byr-
der og Nettigheder mellem Statens forskjellige Stænder, som
havde været umiskendelig under Frederik den Tredie, at give
Plads for andre Grundsatninger. Den Sædegaardseierne paa-
lagte Stat ophævedes strax efter Kongens Thronbestigelse, og
de Hovedgaarden underliggende Horder eller den saakaldte Ho-
vedgaardstaxt blev statfri, mod at Besidderne indestode for
1671. Bondernes Afgifter til Kronen. Det følgende Aar oprettedes
en ny og højere Adel, Grever og Baroner. Disse tilstoddes
de samme Nettigheder som den ældre Adel og desuden adskillige
andre vigtige Privilegier; de fil Kaldsret, Birkeret, Liendefri-
hed, Hals- og Haandsret over deres Bønder, Godserne fri-
tages for at staae under de kongelige Amtmænd o. s. v. Den
vigtigste Nettighed, som fnyttede sig til disse nye Len, var

imidlertid en udvidet Statfrihed, idet ikke blot Hovedgaards-
taxten, men ogsaa en Deel af Bondergodset, nemlig 300 Ton-
der Hartkorn paa et Grevslab og 100 Tonder paa et Baroni,
fritoges for Stat. Samtidig med Oprættelsen af Grev-
slaber og Baronier udkom en Forordning, hvor ved Rangva-
senet for første Gang indførtes i Danmark. Herved stables
en ny privilegeret Stand, idet de højere Grader af Rangen
medførte adelige Nettigheder for Besidderne og deres ægte
Esterkommere. Tillige stiftedes twende nye Ridderordener,
Dannebrogssordenen og Elephantordenen. Nogle Aar senere
ophævedes Statskollegiet, som havde bestaaet siden 1660 ved 1676.
Siden af Geheimeraadet, og hvori ligesaavel Borgerlige som
Adelige havde Sæde, medens derimod Geheimeraadets Med-
lemmer i Regelen kun have været Adelige.

7. Det gode Forhold til Hertug Christian Albrecht be-
gyndte etter at forskyres ved Stridigheder om Oldenborg og
Delmenhorst. Den sidste Greve Anton Gynther havde ved sin
Død (1667) overladt sine Lande til Deling mellem Kongen
af Danmark og Hertugen af Gottorp; men Hertug Joachim
Ernst af Ploen fremkom med Forderinger paa Grevslaberne
som nærmere arbeberettiget og indstævnede Sagen for den
keiselige Hofret. Griffenfeldt indledede deraf Underhandlinger
med Hertugen af Ploen og bevegede ham til mod Etstatning
at overlade Danmark sine Forderinger. Da Hertug Christian
Albrecht ikke vilde deeltage i disse Underhandlinger, kom Dan-
mark saaledes til stor Fortornelse for Hertugen af Gottorp i
udeelt Besiddelse af begge Grevslaber. Paa samme Tid opstod
der en stor Krig i Europa formedest Ludvig den Hjortendes
Angreb paa Holland, idet nogle Magter forenede sig med
Frankrig, andre, som Keiseren og Kurfyrsten af Brandenburg,
grebe til Baaben for at understøtte Holland. Griffenfeldt raa-
dede Kongen til at blive udenfor denne Strid og bevare den
gode Forstaesse med Sverrig, som havde taget Parti med
Frankrig. Men Haabet om at tilbageerobre de flaanse Pro-
vinder, Kongens egen Krigslyst og Kurfyrsten af Brandenburgs

Gorestillinger bragte det dertil, at Kongen indlod sig i Krig med Frankrig og Sverrig, hvis Tropper nylig havde lidt et Nederlag i Brandenborg ved Sebrellin. Forst sogte man at sikre sig mod den fiendtligt sindede Hertug af Gottorp. Christian Albrecht blev indbudt til et Møde i Rendsborg og het tvungen til at indgaae et Forlig, hvorved han maatte opgive de Hordene, han havde vundet i sidste svenske Krig, nemlig Souverænitet og Umtet Svabsted, og desuden overlade Kongen sine Tropper og Festninger. Da Hertugen senere protesterede mod dette tvungne Forlig, lod Kongen den hertugelige Deel af Elesvig besette og inddrage. Krigens aabnedes i Sydsjælland, stjældt Griffenfeldt raadede til hellere at gjøre et Indfald i Skaane, hvis Indvaanere endnu varé Danmark hengivne. Efter store Anstrengelser erobredes, fornemmelig ved Griffenfeldts Standhaftighed, den sterke Festning Dismar; Bremen og Verden blev ligeledes besatte med de forenede Tropper. Røste Aar begyndte Krigen i Skaane, og den danske Flaade gik i Ssen. Niels Juel erobrede den vigtige Ø Gulland og seirede i Forbindelse med den hollandske Admiral Tromp over den svenske Flaade ved Øland. Derved blev Kongen i stand til at overføre sin Hær til Skaane. Her gik han i Begyndelsen frem med stort Hæd; største Delen af Skaane og Blekingen erobredes tilligemed flere sterke Festninger; men Lykken vendte sig snart. En dansk Hær blev slaaet af Karl den 11te ved Halmstad; siden kom det til Slag ved Lund og det følgende Aar ved Landskrone. I disse twende blodige Slag, hvor begge Konger personlig ansatte deres Tropper, kjempedes med stor Haardnakethed, og begge Parter tilskrevе sig Seiren; men Fordelen var sterre paa svensk Side. Kongen havde ikke længer den vise Griffenfeldt til Maadgiver; han var bleven styrket, og Kongen satte nu sin Lid til sine uduelige tydste Hndlinge, Hahn, Ahlefeldt, Ahrensdorf og flere. Det gik derfor stedse uheldigere; af de mange Grobringer var tilSidst kun Festningen Christiansstad tilbage. Denne forsvaredes imidlertid med stort Hætemod af von Østen; men han maatte overgive sig, da General Ahrensdorf, som skulde undsatte den,

aldeles forsamte sin Pligt. Paas Norges Grænder hjæmmede Kongens Halvbroder Gyldenløve, en uegte Son af Frederik den Tredie, med Tapperhed og Lykke. Han erobrede Jæmteland, trængte frem i Bohus og Halland og erobrede Klippefestningen Karlsteen ved Marstrand. Ligeledes tilføiede den tapre Løvenhjelm en overlegen svensk Hær et Nederlag ved Uddevalle. Tilsoes ledsgedes de danske Baaben under hele Krigens af et glimrende Held. Niels Juel vandt Marsdagen 1677. efter Seiren ved Øland en ny Seir paa Kolberger Rhed under Hemern og gjorde en Maaned efter sit Navn udsødeligt ved aldeles at tilintetgjøre den svenske Flaade i Kjøgebugt. Da alle de andre Magter efterhaanden sluttede Fred med Frankrig, maatte ogsaa Danmark indgaae Fred med Sverrig 1679, i Lund og med Frankrig i Fontainebleau. Danmark vandt Intet for sine store Oppoffrelser, da det mægtige Frankrig ikke vilde taale, at Sverrig led noget Tab; Danmark maatte endog forpligte sig til at indsette Hertugen af Gottorp i sine forrige Nettigheder. Den gode Forstaelse mellem Nabogerne syntes nu at ville blive varigere, da Karl den 11te tegtede den danske Konges Søster Ulrikke Eleonore. Hun blev Moder til Sverrigs krigerske Konge Karl den 12te.

8. Griffenfeldt, eller som hans Hedenavn lød, Peder Schumacher, der alerede under Frederik den Tredie havde lagt Grunden til sin følgende Storhed, steg under Christian den Femte i saa Aar fra den ene Hærdighed til den anden. Han blev adlet under Navn af Griffenfeldt, opnøjet i Grevestanden; Medlem af Geheimeraadet, Ridder af Dannebrog og Elephanten, Storkantsler, og af Keiseren udnavnt til Rigsgreve. Men hans store Lykke valte ham mægtige Fjender, som satte Øndt for ham hos Kongen, der var svag og letbevægelig. Kongens Halvbroder Gyldenløve nærede et bittert Had til Griffenfeldt, fordi denne modarbeidede hans sladelige Indstydelse hos Kongen; en anden farlig Fjende var Hertug Johan Adolph af Ploen; Ahlefeldt, Hahn, Knuth og flere tydiske Hofmænd sogte at styrte Griffenfeldt, fordi de haabede at stige

1676. ved hans Falb. Griffenfeldt blev pludselig arresteret og anlaget for Høisforæderi og en Mængde andre Forbrydelses. Retten fændte ham skyldig til at miste Vre, Liv og Gods, en Dom, som dog tre af Rettens Medlemmer fandt saa uretfærdig, at de nægtede at underskrive den. Paa Rettens sted blev Dødsstraffen forandret til livsvarigt Fangsel, og Griffenfeldt tilbragte derpaa 4 Aar som Fange i Kastellet og siden 18 Aar i Klippesangslet paa Munkholm i Throndhjemsfjord, hvor han blev behandlet med yderste Haardhed. Skjønt Kongen østere folte Savnet af denne store Statsmand, lod han ham dog hensidde i Fængsel indtil nogle Maaneder før hans Død, der indtraf samme Aar som Kongens.

I folge den sidste Fredslutning skulde Christian Albrecht gjentindsettes i sine forrige Rettigheder; men nye Twistigheder opkom; og Kongen lod den hertugelige Deel af Slesvig paam besætte. Ved andre Magters Mellemkomst mægledes endelig

1689. et Forlig i Altona, og den haardt behandlede Hertug vendte tilbage til sine Lande fra Hamborg, hvor han i en Række af Aar havde levet som privat Mand. Da han nogle Aar efter

† 1694. døde, tiltraadte hans Son Hertug Frederik den Sjerde Rejgeringen. Han oppeude ny Strid med Danmark, der kort efter Christian den Femtes Død gik over til Krig. Ligesom flere af sine Forgjengere havde Christian den Femte alvorlige Stridigheder med Hamborg; men Staden blev tvungen til at falde til Geie.

9. I flere Grene af Landets indre Bestyrelse skete vigtige Forbedringer under Christian den Femte. Den nye Lovbog, som 1683 udkom under Navn af Christian den Femtes danske Lov, er ovenfor omtalt. Den berømte Mathematiker Ole Rømer, som var Politi- og Borgemester i København, gjorde sig fortjent ved Indførselsen af mange nyttige Indretninger; eens Maal og Vægt indsættes over hele Riget, Landeveiene blevে opmaalte og Befordringsvæsenet forbedret, Politiet og Brandvæsenet i København flettes paa en bedre fod. Hovedstaden forstjennedes ogsaa under denne Konge ved An-

lægget af nye Gader og Pladser og Opførelsen af Charlottenborg, Amalienborg og reformeert Kirke. Et af Romers fortjenstfuldeste Arbeider var Forfattelsen af en ny Matrikel eller almindelig Fordebog, der blev Grundlaget for en ny og rigtigere Skyldsætning af Landeindommene.

Før at fremme Handel og Fabrikøsen oprettedes et eget Kommercekollegium, der skulle bestjælte sig med disse Gjenstande. Det østindiske Kompagni fornhyedes; der oprettedes flere Handelselskaber for at drive Handelen paa Grønland, Island og Færøerne; den vestindiske Handel udvidedes ved Erhvervelsen af St. Thomas og St. Jan. Den danske Handel tog et stort Opsving i den sidste Deel af Christian den Femtes Regjering, da de fleste andre Somagter i Europa vare indvillede i Krig. Da denne Handel imidlertid var utsat for megen Uloxe af de krigførende Magters Krigsskibe og Kapere, indgik Danmark et Forbund med Sverrig til den neutrale Handels Beskyttelse. Finanserne blevé slet bestyrede, og Indkomsterne forsloger ikke til de mange ødse Udgifter, uagtet man forstiffede sig en ny Indtægtskilde ved at udleie danske Tropper til fremmed Krigstjeneste i Holland, Island og Ungarn. Den duelige Sigfried von Pless bragte omsider nogen Orden i Finanserne; men dog efterlod Christian den Femte sig ved sin Død en Gjeld af 11 Tonder Guld. For Rigets Forsvarsøsen sørgedes ved at forbedre de gamle Festninger og anlægge nye, blandt andre Christianss paa en af Verte-holmene ved Bornholm. Glaaden og Holmen havde fortræffelige Bestyrere i Span og Jens Juel, en Broder til Admira-len; ved Slutningen af den svenske Krig talte den danske Glaade 48 Orlogsskibe.

Bondestanden og Landvæsenet var under Christian den Femte i en høist sorgelig Forfatning. Landet frembragte ikke saa Meget, at dets egne Forødenheder kunde tilfredsstilles, en stor Deel af Krongodset laae øde, og endnu værre var Tilstan-den paa de private Godser; den trykende Byrde af Hovedet sørgedes endnu ved Oprettelsen af Grevskaber og Baronier, hvis store Jorder dyrkedes af Bønderne paa Fæstegodset. Det

tillodes Borgerlige at høbe og besidde adelige Sædegaarde, som under disse nærmere Betingelser beholdt Stattefrihed for Hovedgaardstaxten og Tiende-frihed. Herved havede Prisen sig paa de dybt sunke store Jordegodser; men Bondestanden var ikke hjulpen derved. Af ringe Betydning var det, at Indværnerne paa de smag Der Baags og Men erklæredes for vor-nedsrie, naar en af Familiens Sonner opdroges til Sovæsenet, medens hele Bondestanden paa Sjælland, Laaland og Falster vedblev at sulle under Bornedskabet. Landmandens usle Kaaer forværrededes endnu ved flere højt usorständige og uretfærdige Bestemmelser. Det forbodes saaledes Bonder, Møllere, Präster og Fogeder at opfodre Etalbyne, hvilket skulle være en udelukkende Forret for Sædegaardseierne og Kjøbstadbeboerne; en Tid tillodes det Herremanden at sende den Fæstebonde, der viste sig forsommelig og esterladende i sin Gaards Drift, til at arbeide et Aar i Fern paa Bremerholm; da mange øldre Karle, som havde Gaard i Fæste, paa Grund af den Undertykkelse, hvorunder de levede, forbleve ugifte og sogte Lejlighed til at romme bort af Landet, bestemtes det, at, naar de ikke vilde gifte sig, skulle de udskrives til Krigstjeneste, ligesom de yngre Karle.

Kongen havde ingen Smag for Videnslæberne, og disse blev derfor ikke fremmede af Regjeringen. Derimod fistedes til Bedste for de Studerende Collegium Mediceum af Ole Borch, og af Elers det efter ham benævnte Elersens Kollegium. Skrivefriheden var underkastet de nævreste Baand, og enhver Uttring, der indeholdt det fjerneste Anstød mod den bestaaende Forsatning, betragtedes med stor Mistænksomhed og straffedes stundum haardt. Dette viste sig paa en paafaldende Maade ved et Skrift, kaldet „Forsvar for den danske Adel“, som blev udgivet af den lærde Adelsmand Oluf Rosenkrands og var rettet mod et tydsk Skrift, hvori der paastodes, at Danmark altid havde været et Urverige, og at Adelens Valgret grundede sig paa Unmæsselse. Dette historiske Skrift af Rosenkrands paadrog ham en Tag, hvori han anslagedes for Majestætsforbrydelse. Han blev af Høiestret domt til at miste

fine Embeder, have sin Hovedlod forbrudt og tilbagekalde, hvad han havde skrevet. Denne Dom udførtes ogsaa paa det nær, at Hovedloddens Fortabelse forandredes til en Bode af 20,000 Mdlr. Et lignende Eksempel viste sig under en Strid mellem Hosprædikanten Mastius og Philosophen Thomasius i Halle. Hün havde i et Skrift udviklet den Æctning, at Kongemagten hidrorte umiddelbart fra Gud, medens derimod Thomasius paastod, at den grundede sig paa en Overdragelse fra Folkets Side. Dette Skrift af Thomasius blev i Kjøbenhavn brændt af Bøddelen. I Religions-sager hørstede en snoeverhjærtet Usordeligheds Aaland, der sterkt lagde sig for Dagen, da de franske Reformierte, som forlod deres Farreland formedelst Ludvig den Hjortendes Forsolgeller, ansogte om Tilladelse til at nedsatte sig i Danmark. Dette blev dem afslaaet ved den sjællandske Bispe Baggers og nyævnte Mastius's Forestiller, og Danmark gik saaledes Slip af en Mængde flittige og vindskibelige Undersaakter, der nu vandrede til andre Lande. De Reformierte sik vel senere Tilladelse til at nedsatte sig i Kjøbenhavn; men ikke Mange benyttede sig heraf, og de, der ankom hertil, blev paa flere Maader trykkede. Dronningen, Charlotte Amalie, var vel selv reformiert; men hun havde ikke stor Indflydelse paa Kongen, der levede i Forbindelse med Sophie Amalie Moth, siden ophøjet til Grevinde af Samso, med hvem han havde flere Børn.

Christian den Femte besad adskillige personlige gode Egen-[†] 1699. slæber, men var i hoi Grad svag og uselvstændig af Charakter, hengiven til Forlystelser, og lod sig i sin hele Regjering lede af Andre. Tydshed sik under ham større Indgang end nogensinde før; Tydshed var det herskende Språg ved Høfset, og tydshed Embedsmænd beklædte de vigtigste Poster i Regjeringskollegierne og Høren.

10. Ejendt Frederik den Sjerde, som nu tiltraadte Regjeringen, kun havde modtaget en maadelig Ungdomsdannelsse og indtil Aaret før sin Chronbestigelse havde været fjernet fra Deeltagelse i Stats-sagerne, saa blev han dog ved sine

naturlige gode Evner og sin store Arbeidsomhed en af Danmarks dygtigste Konger. Det Første, der gjorde Fordring paa hans Opmærksomhed, var Forholdet til den gottorpske Hertug Frederik den Fjerde. Denne havde eget en Søster til Karl den 12te, og, stolende paa sin Forbindelse med Sværig, trodsede han Danmark paa enhver Maade, indgik Forbund med Hannover, opførte Skandser og sik svenske Tropper ind i Landet. Christian den Femte havde ladet Skandserne nedrive; men Hertugen lod dem paany opføre. For at tringe Hertugen til Estergivenhed lod Kong Frederik den Fjerde, efter at have sluttet et hemmeligt Forbund med Peter den Store af Rusland og August, Konge i Polen og Kurfyrste i Sachsen, en Hær rykke ind i det Slesvigiske, som begyndte at beleire Tønning. Imidlertid ful Hertugen snart hjælp af svenske, hanoveranske og andre forbundne Magters Tropper. Tillige blev Kjøbenhavn indsluttet af en engelsk og hollandsk Flaade; thi Vilhelm den Tredie, Konge af England og Statholder i Nederlandene, søgte hastigen at faae Ende paa Urolighederne i Norden, da en Krig i det sydlige Europa angaaende den spanske Arvesøge var nær sit Udbud. Til den hollandske og engelske Flaade sluttede sig en svensk, og de tre forenede Flaader begyndte at bombardere Kjøbenhavn og den danske Flaade, som laae indsluttet paa Rheden, men heldigvis uden synderlig Virkning. Paa samme Tid landede Karl den Tolvte med en Hær paa Sjælland og nærmede sig Kjøbenhavn. Disse Omstændigheder nedte Kong Frederik den Fjerde, som ikke blev tilborsligen understøttet af Rusland og Sachsen, til hurtigen at indgaae Freden i Travental. Herved bekræftedes Forliget til Altona; Hertugens Souverænitet erkendtes paany, og han fik udtrykkelig Ret til at holde Tropper, anlægge Fæstninger, indgaae Forbund med fremmede Magter; Fælledsregeringen indskænkedes til Prælaten og Ridderstab, og desuden betaltes Hertugen en Sum af 260,000 Rdlr. i Krigsomkostninger.

Denne Fred tilveibragte ikke noget venskabeligt Forhold mellem Kongen og det gottorpske Huns. Hertug Frederik den Fjerde faldt ikke længe efter i Polen, hvor han kjæmpede for

sin Søster Karl den 12te, og, da hans Son, Karl Frederik, kun var to Aar gammel, bestyredes de hertugelige Lande ved en Formynderregering, i Spidsen for hvilken stode Enkehertuginden, Sedevig Sophie, en Søster til Karl den 12te, og den afdøde Hertugs Broder, Administratoren Christian August. Med denne Formynderregering, blandt hvilc øvrige Medlemmer den rænkfulde og mod Danmark fjendste Baron Gøtz især udøvede en betydelig Indflydelse, opkom nye Twistigheder. Man søgte fra Gottorps Side at faae Fælledsregeringen aldeles ophevet, og tillige opstod en alvorlig Strid om Stiftet Lybel, som Kongen søgte at slappe sin Broder Karl, medens Administratoren Christian August meente at være nærmere berettiget til det. Omstider syntes Striden at ville blive bilagt ved et Forlig til Hamborg, da der indtraf nye Begivenheder, 1711. som bragte de langvarige Twistigheder mellem Danmarks Konger og de gottorpske Hertuger til en uventet Afslørelse.

11. En Krig med Sværig var nemlig efter udbrudt. Dette Rige var blevet overordentlig udmattet ved Karl den Tolvtes uafsladelige Krige, som nu havde varet i 9 Aar; det manglede baade Penge og Tropper, og Karl havde tilført lidt et stort Nederlag ved Pultava og begivet sig til Tyrkiet som en hjælpeless Flygtning. Under disse Omstændigheder syntes der at være grundet Haab for Danmark om at tilbagevinde de staanske Provindser. Paa Tilbagereisen fra en Udenlandsreise, som Frederik den Fjerde havde foretaget til Italien, havde han en Sammenkomst med Kong August i Dresden, hvor et Forbund mod Sværig blev sluttet mellem Danmark, Polen og Sachsen, hvilket ogsaa Peter den Store fort efter tiltraadte. Krigens begyndte med, at en dansk Hær oversættes til Skaane; men denne blev i Begyndelsen af det følgende Aar slagten ved Helsingborg af en svensk Hær, som den tappre Magnus Stenbock i Høst havde samlet. Krigens forslyttedes derpaa til Tydssland, hvor Hertugdommerne Bremen og Verden tilligemed de fleste andre svenske Besiddelser erobredes; Fæstningerne Stettin og Stralsund blev derimod længe forgjæves beleirede. Stenbock, som med en Hær var ført over til Tydssland, vandt imid-

1712. Icertid Slaget ved Gadebusch i Mecklenburg; men, da han ikke kunde holde sig her imod de forenede Magters Tropper, søgte han tilflugt i den gottorpiske Fæstning Tønning og havde den Grusomhed paa Beien dighen at afbrænde den aabne Stad Altona. Skjænt den gottorpiske Regjering havde forpligtet sig til stræng Neutralitet, blev Stenbock dog modtagen i Tønning, hvorfør Frederik den Fjerde strax tog hele den gottorpiske Deel af Slesvig i Besiddelse. Stenbock maatte snart efter overgive sig som Krigsfange med sin hele Hær. Da den gottorpiske Regjering imidlertid forsikrede, at det var imod dens Willie, at Stenbock havde fundet tilflugt i Tønning, var Kongen endnu tilbuelig til at tilbagegive Hertugen hans Lande; men ved Tønnings senere paafulgte Overgivelse fandtes der Papirer, som godt gjorde den gottorpiske Regjerings Trofshed, idet Stenbocks Hær netop efter dens Besaling var bleven optagen i Fæstningen. Frederik den Fjerde beholdt nu de gottorpiske Besiddelser i Slesvig.

- Tilsses hjæmmede de Danske heldigt i denne Krig under 1715. Gabel, Sehested og Raben. Gabel tilintetgjorde en svensk Flade i Femernsfund, og Sehested og Raben tilføjede siden i et blodigt Slag ved Rygen en anden svensk Flade et saa stort Tab, at den maatte føge Karlskrones Havn. Iver Svitfelt erhvervede sig et udsødligt Navn i en Træning i Kjøgebugt. Hans Skib Dannebroge var kommet i Brand. Han havde funnet frelse sig ved at trække sig tilbage; men derved vilde den bagved liggende Deel af den danske Flade være utsat for at stilles i Brand af hans Skib. Han blev derfor paa sin Plads og hjæmmede, indtil han og hele Besætningen sprang i Luften med Slibet. Peder Vessel udmarkede sig saaledes ved Heltebedrifter, at han fra en ringe Post i Krigens Løb swingede sig op til en Admirals Verdigthed og blev adlet under Navn af Tordenskjold. Karl den Tolvte var imidlertid, efter at have tilbragt 5 Aar orkesles i Tyrkiet, pludselig mod Udgangen af Aaret 1714 kommen tilbage til Sydsjælland og havde begivet sig til Fæstningen Stralsund. Hans Ankomst bevirkeade, at der knyttedes et nære forbund mellem Danmark,

Sachsen og Rusland, hvilket nu ogsaa tiltraadtes af Preussen og Hannover, hvis Kurfyrste Georg tillige var blevet Konge i England. Da Stralsund ikke længere kunde holde sig, begav Karl den Tolvte sig til Sverrig og beredte sig til over Isen at gjøre et Indsvald i Sjælland, men hindredes i dette Forsøet, da der indtraf Tøveir. Kong Karl forsøgte derefter et Angreb paa Norge, men blev med stor Tapperhed slaet tilbage af Indbyggerne. Icer udmarkede Frederikshalds Borgere sig, som under Anførelse af Brodrene Peder og Hans Kolbjørnsen stak Ild paa deres egen By og derpaa trak sig tilbage til den derved liggende Fæstning Frederiksteen. For at kunne erobre denne Fæstning havde den svenske Konge samlet en stor Mængde Krigsforsøndenheder i Havnens Dyneliken; men hans Plan forstyrredes ved en driftig Daad af Tordenskjold. Med en ringe Magt begav han sig ind i den stærkt besættede Havn og bortførte eller ødelagde efter nogle Timers Kamp alle de fjendtlige Krigsfartsier og Proviantstøbe. Senere erhvervede han sig stor Berømmelse baade for Mod og Snildhed ved Erobringningen af Marstrand og Klippefæstningen Karlsteen. Denne tappre Kriger mistede Danmark kort efter Freden, da han faldt i en Duel med en svensk Oberst Stahl.

Medens Karl var besægtiget i Norge, beredte man sig i Danmark til at gjøre en Landgang i Skaane i Forening med Peter den Store af Rusland. Denne kom selv til Kjøbenhavn med en Flade, og en stor russisk Hær landsattes paa Sjælland. Men der opstod Misforståelser, og man kom til den Overbeviisning, at den russiske Keiser havde i Sind at bemægtige sig Kjøbenhavn og Kronborg. Der blev derfor truffet de fornødne Anstalter for at modsette sig denne Plan, og Peter den Store maatte forlade Sjælland; af Landgangen i Skaane blev der Intet. Derpaa begyndtes hemmelige Underhandlinger mellem Rusland og Sverrig, som dreves af den listige Gørh, der var gaaet i svensk Tjeneste. Denne arbeidede paa at tilveiebringe Fred og Forbund mellem Sverrig og Rusland, hvilke derpaa i Forening skulde foretage et Angreb paa Danmark og nøde det til at afstaae Norge til Sverrig, og Holsteen

og Slesvig til Hertugen af Gottorp. Disse Planer gik imidt 1718. i et tid oversvøm, da Karl den 10. var ved et nyt Indsald i Norge saldt under Beleiringen af Frederikshald. Krigen fortsatte endnu i nogen Tid; men den nye Regjering i Sverrig ønskede 1720. Fred, som omfider kom i stand i Frederiksborg. Herved bragtes denne elleveårige besværlige Krig til en lykkelig Ende. Sverrig betalte Danmark 600,000 Rdlr. i Krigsomkostninger; desuden havde Danmark fået 8 Tonner Guld for Bremen og Verden, som det havde erobret under Krigen og overladt til Hannover; fremdeles opgav Sverrig den Toldfrihed i Sundet, som det havde havt siden Freden i Brömsebro; endelig forpligtede Sverrig sig til ikke at understøtte den gottorpske Hertug, og Frankrig og England gik i Borgen for Danmarks bestandige Besiddelse af den hertugelige Deel af Slesvig.

1721. Efter Freden blev Frederik den Fjerde hylbet saavel af Indvaarerne i Kjøbstæderne og paa Landet i de forrige gottorpske Besiddelser, som af Hertugdommet Slesvigs daværende Stænder, Prelater og Ridderstak, der lovede for sig og deres Efterkommere at være Kongen tro og huld som eneste souveræn Landsherre, ligesom ogsaa alle hans langelige Arveefterfølgere efter Kongelovens Lydende. Slesvig var saaledes efter forenet med Riget; men i de flere Aarhundreder, i hvilke de holstenske Grever og siden de tydssindede gottorpske Hertuger havde hersket i Landet, havde Follets danske Nationalitet haft en vanskelig Kamp at bestaae. I den sydlige Deel af Slesvig fandt efterhaanden det tydste Sprog megen Indgang; i den nordlige Deel derimod blev Indbyggerne deres Modersmaal og deres fra Fædrene arvede Sæder og Skifte troe, uagtet de gottorpske Hertuger, ved at ansette tydste Prester og indføre tydsk Skoleundervisning og Nettergang, arbejdede paa ogsaa at gjøre denne Deel af Landet tydsk. Uagtet Slesvig nu var blevet gjenforenet med Danmark og i hele den følgende Tid regeres af danske Konger, vedbleve dog disse unaturlige Forhold i meer end hundrede Aar, og først i den nyeste Tid er der truffet virksomme Foranstaltninger for at vørne om det danske Sprog i Slesvig.

Erhvervelsen af den hertugelige Deel af Slesvig medførte i en lang Række af Aar mange Ulæmper og store Beklæmninger for Danmark. Den forrige Hertug i Gottorp, Karl Frederik, som nu tog sit Sæde i Kiel, vilde ikke erkende Gyldigheden af Slesvigs Uafståelse eller indlade sig paa noget mindeligt Forlig, og blev en meget farlig Fjende, da han ægtede Peter den Stores Datter Anne. Frederik den Fjerde maatte stadigen holde Flaader i Østersøen for at sikre sig mod Rusland, som under Peter den Store og Katharine den Første truede med at sætte Hertugens Fjorder igennem med Magt. Siden oprettedes vel det venstrelige Forhold med Høfset i Petersborg, men længere hen i Tiden fornyedes Striden paa en Maade, der blev meget farlig for Danmark. — Frederik den Fjerde forsøgte endnu Riget med Greveskabet Ranzau, da den 1725. sidste Greve blev myrdet, og hans yngre Broder ved retslig Undersøgelse fandtes delagtig i denne Misgjerning.

12. Frederik den Fjerde viste sig i sin hele Regjering virksom for at befordre Statens Tilstand ved at indføre nytteige Indretninger og afhjælpe gamle Misbrug. Han gjorde sig fortjent af den danske Bondestand ved at opnåe Vornedskabet, hvis Lag nu i Aarhundreder havde hvilet paa Sjællands og omliggende Øers Landbefolknings. Ved en Forordning, som udkom 1702, befalede han, at alle Bonden, som vare sadte efter hans Regjerings Tiltrædelse, skulde være vornedfrie; med Hensyn til de øvrige bestemtes, at de for en billig Præmie kunde fåske deres Frihed af Herremanden; Fæstebonderne skulde beholde deres Fæstegaarde for Livstid og maatte ligesaglædt mod deres Villie sættes fra Gaardene som tvinges til at anlæge øde og ubebygte Gaarde. Uheldigvis tilintetgjordes for en stor Deel det tilfigtede. Viemed med denne Forordning ved den Maade, hvorpaa Udstribningsvæsenet ordnedes i Anledning af den nye Landmilitis, som Aaret tilforn var oprettet. Hele Landet inddeltes nemlig i Lægd af en vis Størrelse, saaledes at der af hvert Lægd stilleses en Soldat til segaardig Krigstjeneste; men paa det privilegerede Jordegods overlodes Udstribningen til Herremandene. Disse erholdt herved et Middel til

at holde Bonderkarlene paa Godset indtil efter endt Krigstjeneste, og tillige benyttede de paa mange Steder Udstribningsretten til at begaae Udsugelser og store Uretfærdigheder. Senere erholdt denne Indretning en betydelig Udvidelse, da det bestemtes, at alle unge Karle fra 14 til 35 Aars Alder skulle indsøres i en Reserverulle og forblive i det Lægd eller paa det Gods, hvortil de hørte, indtil deres Krigstjeneste var endt, eller de havde naaet det 35te Aar. Denne nye Forpligtelse til at blive ved Hædestabnen, som man kalder Stavnsbaandet, blev saa meget mere trykende, som den ikke kom til at hvile blot paa hine enkelte Dør, hvor Borndstabet herskede, men ogsaa paa Landbefolkningen i Jylland og Fyn. Dog havde endnu den Bondefods for sit 14de og efter sit 35te Aar Frihed til at begive sig, hvorhen han vilde.

Under den første Krig, som Frederik den Fjerde fæerde, var han bleven opmærksom paa flere Mangler i Militærvæsenet, som han deraf strax søgte at afhjælpe. I dette Diemed oprettedes Året efter Fredens Slutning nysomtalte Landmilitis, der talte 18,000 Mand, og Kongen vedblev i den følgende Tid at skænke Forsvarsvæsenet megen Opmærksomhed. Bortiden Landmilitisen underholdtes en betydelig Hær af hervede Tropper; Nyttieriet forsøgedes til 12 Regimenter, der fordeleste omkring paa Krongodset, hvilken Indretning allerede var begyndt under Christian den Femte. Et Søkadet- og Landkadet-Akademi oprettedes for at danne duelige Officerer til Flaaden og Hæren. For at sikre Hovedstaden og Flaaden for Gjen>tagelse af saadanne Farer, som de havde været udsatte for i den første Krig, anlagdes midt under den følgende Krig Søbatterierne Trekroner og Prøvestenen. Flaaden blev holdt i god Stand, og Antallet af de faste Matroser ved Holmen betydelig forøget. Frederik den Fjerde forsmaade ligesaalidet som sin Førgjenger at forsøge Rigets Indtægter ved at udleie Soldater til fremmed Krigstjeneste. Disse Tropper indlagde sig i lejeligt og hollandsk Tjeneste megen Ere under den spanske Arvesøgefægt, hvor de havde betydelig Deel i flere Sejervindninger over de Franske, og hjæmmede tappert i Ungarn mod Tyrkerne.

Kongen indsætte mange Forbedringer i Kollegiernes Indretning og sorgede for en hurtig og ordentlig Forretningsgang. Han var selv meget arbeidsom og gjorde sig noie besejdt med alle Regierungssager af nogen Betydning. Især skænkte han Finansternes Bestyrrelse megen Opmærksomhed og holdt Statens Pengevæsen i en fortæffelig Orden. Ligesaa huusholderisk han var i Anvendelsen af de offentlige Pengemidler, ligesaa sparsom viste han sig i at uddele Titler og Crestegn. Gjælden belseb sig ved hans Død til omtrent 3 Millioner Rdlr.; men denne Gjæld, hvoraf over en Million var en Arb fra hans Førgjenger, kan ikke kaldes betydelig, naar man erindrer, at han førte kostbare Krigs og efter Freden i flere Aar maatte være rustet mod Rusland, og at Landet under ham rammedes af flere Ulykker, der medførte store Udgifter. En Pest rasede i Årene 1710—11 i Kjøbenhavn og paa Sjælland og bortrev en stor Mængde Mennesker; et voldsomt Digebrud anrettede i Marsklandene en Skade, der ansloges til mange Tonner Guld, og Kjøbenhavn hjemsigtes af en ødelæggende Ildebrand, der 1728. varede flere Dage og lagde næsten to Trediedele af Byen i Aske. Biderne ledede ved denne Lejlighed et overordentligt Tab, da det store Universitetsbibliothek opbrændte med det s kostbare Skatte af sjældne Haandskrifter. Uagtet sine øvrige store Udgifter fandt Kongen Midler til at opføre flere betydelige Bygninger, som Kancelli- og Rentekammerbygningen, Fredensborg og Frederiksberg. — Handelen og Fabrikvæsenet led ved de langvarige Krigs- uroligheder; dog forsøgedes der ogsaa efter Evne for disse Gjenstande. Handelen paa Grønland fornyedes, og det østindiske Kompagni, som en Tid lang var aldeles forfaldet, bragtes mod Slutningen af Kongens Regierung igjen paa Fode. Postvæsenet, der en Tid havde været overdraget Private, overtoges igjen for kongelig Regning, og Overstukket anvendtes til Embedsmænds Pensionering.

Almueundervisningen havde hidtil næsten aldeles været forsømt i Danmark. Frederik den Fjerde erhvervede sig store Fortjenester af Folkeophøjeningen ved at opføre 240 grundmurede Skolebygninger paa Nyttigodset og anvise Indtægter til deres Vedligeholdelse og Lærernes Venning. Blandt andre vel-

gjørende Indretninger af denne Konge fortjener at nævnes. Stiftelsen af Vaisenhuset til Opdragelse for forældreløse Børn. I Grønland udbrededes Christendommen ved den øde Hans Egede, som forlod sit Embede i Norge og med Kone og Børn begav sig til det øde Grønland, hvor han i en Statke af Åar virkede for at udbrede Evangeliet's Lære blandt de hedenske Beboere. For Videnslæernes Fremme stete der Intet af Betydenhed hverken under denne Konge eller under Christian den Femte. Dog levede der under disse tvende Regjeringer flere udmærkede Lærde, som Peder Hansen Resen, der gjorde sig fortjent ved flere Arbeider i Fædrelandets Historie og Oldsager, Ole Borch, der udmærkede sig som Physiker og Philolog, Niels Steno, der i Udlændet erhvervede sig stor Berommelse som Naturlyndig, den fornavnte Ole Rømer, berømt ved sine findrige astronomiske Instrumenter og Opdagelsen af Lysets Hastighed, Æslænderen Torfaus, der benyttede de islandiske Kildeskrifter til grundigen at oplyse Nordens Historie, Æslænderen Urne Magnusson, der erhvervede sig store Fortjenester ved at samle en Mængde islandiske Haandskrifter og testamentere største Dele af sin Formue til deres Udgivelse. Kingo vandt Berommelse som Psalmedigter.

Kort efter sin første Dronning Luises Død ægtede Kongen Anne Sophie, en Datter af den afdøde Storkansler Konrad Reventlov. Dette Ægteskab forvoldte stor Splid i den lange Familie og krenkede især Kronprinds Christian, da Kongen havde levet i Forbindelse med Anne Sophie Reventlov, endnu medens Dronning Louise levede. Efter Kongens Død blev derfor Anne Sophie behandlet med stor Strenghed og strax forvist til Klausholm i Jylland.

+ 1730. Frederik den Fjerde døde efter 31 Års Regjering, og efterlod sig den Berommelse at have været en forstandig, selv-virkom og for sine Pligtters Opfyldelse nidsjær Konge.

13. Christian den Sjette afdelgede strax efter sin Thronbestigelse en stor Mængde af de højere Embedsmænd, som havde staat i storst Anseelse hos den afdøde Konge. I sine første Regjeringsaar betroede han sig mest til Ministrene Jver Rosenkranz, Ludvig og Karl Pless, siden ful Grev Schulin-

tilligemed Johan Ludvig Holstein en overveiende Indflydelse paa Regjeringen. Det lod i Begyndelsen til, at Bondestanden vilde faae meget gode Villaaer under denne Konges Regjering. Thi han opnævde strax Landmilitisen, der formedelst det dermed forbundne Stavnsbaand var bleven en trykende Byrde for Bondestanden, og tillod enhver Bondefordt at ned sætte sig hvor han vilde paa Landet og i Kjøbstæderne. Herved fuld først Bondestanden fuldstændig personlig Frihed ligesom de andre Stender; men det varede kun faa Maaneder, før det udkom en ny Forordning, hvor ved det under stræng Straf forbodes Bondefarlene at forlade det Gods, hvor de hørte hjemme, uden Godseierens Tilladelse. Et Par Åar efter oprettedes alts Landmilitisen, Tjenestetiden forlængedes fra 6 til 8 og derpaa til 12 Åar, og, naar Bondefarlen efter fuldendt Krigstjeneste ikke vilde antage en Gaard paa Godset, funde Herremanden afgive ham til ny Krigstjeneste paa 8 til 10 Åar. Endelig udkom faa Dage før Kongens Død en Forordning, der besalede, at enhver Landsoldat skulde ned sætte sig paa det Gods, hvorfra han var udskrevet, og være pligtig til der at antage Gaard. Saaledes var nu saa godt som alle Frugter af Frederik den Fjerdes Forordning om Vornedskabets Ophevelse tilintetgjorte, og fra det ældre Vornedskab adskilte Stavnsbaandet sig nu kun fornemmelig deri, at det var udstrakt til hele Danmarks Landbefolning, medens højt kun hvilede paa en Deel. Ogsaa flere andre Foranstaltninger virkede høist skadeligt paa Bondestanden og Agerdyrkningen. Saaledes meddelethes der en Tidlang mange Godseiere Tilladelse til at nedlägge Fæstegaarde og inddrage Jorden under Hovedgaarden, hvor ved Bondestanden formindskedes og Hovetret forsviges. En Bestemmelse af meget sladelige Folger var Forbudet mod Indførel af Korn i Danmark, hvorved Kornpriserne forhøiedes og Fremskridt i Agerdyrkningen hemmedes, da den større Viashed for Afsetningen gjorde det mindre magtpaalliggende at avle godt Korn.

Der yttrede sig under Christian den Sjettes Regjering en sterk Bevægelse i det kirkelige Liv. I Modsatning til den tidlige herskende tomme Bogstavtro og den overdrænne Baegt,

som lagdes paa de kirkelige Formularer og Symboler, optraadte i Danmark, ligesom noget tidligere i Tyskland, en saakaldet pietistisk Retning. Pietisterne dreve især paa Sindets Opbygning og en from Livsvandel, og udmerkede sig tillige ved Strenghed og Alvor i det Øvre og en Misbilligelse af de sædvanlige Forlystelser og Adspreddelser. Store Twistigheder opstode i Kirken mellem de forskellige Partier, og separatistiske Førsamlinger dannede sig paa mange Steder. Kongen selv var den pietistiske Retning hengiven og af stæng religios Tankemaade. Han sogte paa flere Maader at virke til at fremme det religiøse Liv; men de Midler, han valgte, vare for en stor Deel aldeles uudvortes og hoist uhensigtsmæssige, og forselede derfor ganske den tilsligtede Virkning. Hosprest Bluhme og Dronning Sophie Magdalene udøvede megen Indflydelse paa de uheldige Bestemmelser, som blevet tagne med Hensyn til Kirkevæsenet. Kirkegang blev gjort til en tvungen Sag, hvil Undladelse i Kjøbstæderne straffedes med Pengesøder og paa Landet dermed, at Bonderne fattede i Gabestok udenfor Kirkedøren. Danske, Masterader, Komedie, Julestuer og lignende Forlystelser forbodes, og Kirketugten haandhævedes med aabenbart Skriftemaal og Trettesættelse fra Prædilexten. Der oprettedes tillige et General-Kirke-Inspektions-Kollegium, som skulde have Opsigt med Kirke- og Skoleråernes Embedsførelse og vaage over, at de foredroge Kirkens Lære reen og usorfalsket; ogsaa bemhyndigedes dette Kollegium til at underkaste de Bøger, der vare prøvede af Universitetet og Bisperne, en ny Censur. Følgen af disse og flere lignende uheldige Foranstaltninger var, at der istedenfor sand Guds frygt allevegne udbredte sig Skin-hellighed og Andægtighedsfryge. Ved Siden af de mange Mis-greb i Bestyrelsen af de kirkelige Auliggender fremtræder der en Indretning, der virkede hoist velgjørende til at udbrede christelig Oplysning, nemlig Konfirmationen, som indførtes

1736. efter Forslag af Bluhme ved den anden Hundredaarsfest for Reformationens Indsættelse i Danmark. Kongen tog sig med megen Iver af almueundervisningen og almindelig Folkeoplysnings Udbredelse. Han udgav en Forordning, hvorved det be-

falebes at indrette Almue-skoler overalt paa Landet, og tillige gaves der meget hensigtsmæssige Bestemmelser for Fremgangsmåden ved Undervisningen i disse Skoler. Men denne Forordning mødte hos mange Godseiere stor Modstand formedelt de Udgifter, der vare forbundne med flige Skolers Oprettelse, og paa en Mængde Steder blev der set ingen Skoler anlagt.

14. Christian den Sjettes Regering udmerkede sig for-deagtigen ved den Opmuntring og Beskyttelse, som visset Biderstaberne. Universitetet, som ved Ildebranden 1728 og andre Omstændigheder var kommet meget i Forfald, blev igjen bragt paa Fode, flere Professorer ansattes og aflagdes med bedre Lon end før, Examinerne slærpedes og en ny Fundats udarbeidedes. En juridisk Examen blev for første Gang indrettet, og Retsstudiet fulgt Liv ved den lærde Andreas Høier. Tillige erholdt Retspleien en vigtig Forbedring ved en ny Indretning af Høiestretet; der fra den Tid hevede sig til stor Anseelse som Domstol. Ogsaa for Lægevidenskaben sorgedes der ved flere hensigtsmæssige Indretninger. Ligesom Universitetet saaledes fulgsaa de lærde Skoler en heel Omdannelse; det altfor store Antal latinske Skoler formindskedes ved Nedslægelsen af en Deel, som forandredes til Borger-skoler, og de tilbageblivende forsynedes med flere Midler til Fremme for Undervisningen, der ogsaa forbedredes ved Udarbejdelsen af nye Lærebøger og en ny Skoleplan. Gjenoprettelsen af Sorø Akademii, der havde hvilet siden 1665, forberededes under Christian den Sjette saavidt, at det funde indvielses Aaret efter hans Død. Til Kunsternes Fremme stiftede Kongen et Tegne- og Maler-Akademii, der under hans Efterfolger fulgt en udvidet Indretning. Under denne Konge dannede sig twende lærde Samfund, det Kjøbenhavnske Biderstaberne Selskab, efter For-slag af Gram, og Selskabet for det danske Sprogs og den danske Histories Forbedring, som stiftedes af Jakob Langebel. Blandt de flere Biderstaber og Lærde, som levede under Christian den Sjettes Regering, fortjene at nævnes den oven-omtalte Andreas Høier, der baade udmerkede sig som Lov-fyndig og Historieskriver; Erik Pontoppidan, der var Forsatter

til en Danmarks Kirkehistorie og virkede for Folkeoplysningen ved mange populære Skrifter; Hans Gram, der var en af Danmarks lærdeste og skarpsindigste Historieforstere og tillige indlagde sig store Fortjenester ved sin virksomme Deeltagelse i Universitetets og Skolevesenets Omdannelse. Disse Forfattere skrev imidlertid for største Delen paa Thysk og Latin, og blev saaledes uden Indflydelse paa den danske Litteratur. Ludvig Holberg derimod, hvis Forfattervirkelighed falder under Frederik den Fjerdes, Christian den Sjettes og Begyndelsen af Frederik den Femtes Regjering, gav et nægtigt Sted til den danske Litteraturs følgende Udvikling ved sine Komedier, Skjemtedigte og mange historiske Skrifter, og udøvede en Indflydelse paa det danske Folk, som næppe nogen anden Forfatter før eller efter ham.

For Handelen blev der under denne Konge vist en præis-verdig Omhu. Det østindiske Kompagnies Handel udvidedes til China og dreves med megen Kraft; ligeledes erholdt det vestindisk-quiniske Kompagnies Handel en betydelig Udvidelse ved Erhvervelsen af St. Croix, som Selvskabet fjschte af Frankrig. En Bank stiftedes i København, som sik en af Regjeringen uafhengig Bestyrrelse og i en Række af Aar virkede fardeles gavnligt til at fremme Handel og Windstibelighed og i hoi Grad lettede Omløbet af Penge. Store Bekostninger anvendtes af Kongen for at bringe Fabrikker og Manufakturer i Gang i Danmark. Skjønt en Deel Fabrikker og Anlæg af Klæde- og Silke manufakturer kom i stand i København, havde disse Bestræbelser i det Hele intet Held med sig. Varerne funder ikke i Priis og Godhed maale sig med Udlændets Frembringelser, og fandt derfor kun Uførtning ved tvinget Køb og Forbud mod fremmede Varers Indførsel. Ogsaa spildtes mange Penge paa fremmede Projektmagere, der med altfor stor Be-redvillighed tilstodtes Understøttelse af Regjeringen. — Flaaden er næppe nogensinde blevet bedre bestyret end under Christian den Sjette ved Grev Frederik Danneskjold-Samsø. I den sidste Tid af Frederik den Fjerdes Regjering var Flaaden blevet forsømt og bestod, da Danneskjold overtog Bestyrrelsen, kun

at 15 tjenstdygtige Linieskibe og 7 Fregatter, men bragtes ved hans elleveårige Virksomhed til 30 Linieskibe og 16 Fregatter, foruden mindre Krigsfartøjer. Desuden indførtes mange Forbedringer paa Holmen, Dokken anlagdes, mange nye Magaziner opførtes, og vigtige Værker til Orlogshavnens Forsvar fuldførtes. Uagtet disse mange og kostbare Arbeider besparede Danneskjold dog i sin Bestyrelses tid henved en Million Rdlr. af de Summer, som varer ansatte til Flaadens og Holmens Hornsdenheder. Danneskjold, som besad vidtudbrede Indsigter, udøvede ogsaa megen Indflydelse paa andre Grene af Statsstyrelsen og havde navnlig vigtig Deel i forskellige Foranstaltninger til Handelens og Windstibelighedens Fremme. Derimod har han paadraget sig grundet Daddel for sit Forhold imod twende fortjente Officerer, Benstrup og Frederik Lütken, med hvem han var blevet uenig, og som ved hans Medvirking lede en haard og uretfærdig Behandling.

Uagtet Christian den Sjette førte en fredelig og lykkelig Regjering, og Handelen blomstrede, var han dog i stadig Pengesorlegenhed og efterlod Landet i en Gjeld af omrent halvtredie Million Rdlr., altsaa næsten ligesaa stor som under hans Forfætter, der dog regjerede under langt mindre gunstige Bilskaar. Grunden hertil var fornemmelig hans overdrevne Byggelyst og Hoffs kostbare Indretning, hvortil den pragtlystne Dronning Sophie Magdalene meget bidrog. Slottet i København, som Frederik den Fjerde nylig med store Bekostninger havde udvidet og istandsat, blev nedrevet, og Christiansborgslot opført med en saa overordentlig Pragt, at det kostede den uhyre Sum af 27 Tønder Guld. Videre byggedes Slotene Friederichsruhe, Sophienberg, Eremitagen og det pragtfulde Hirschholm, der opførtes med store Bekostninger paa en sumpig Grund og siden er blevet nedrevet. Store Summer medgik ogsaa til Dronningens Slegtninge og andre tydste Fremmede, som indvandrede i Landet og aflagdes med Gaver, Pensioner og Embeder. Tydscheden tog etter i hoi Grad overhaand ved Høfset; Kongen talede og skrev næsten udelukkende Thysk, men havde dog Interesse for dansk Litteratur og viste

Deeltagelse for det danske Sprog i Nord-slesvig; Dronningen derimod nærede Ringeagt for alt Danst.

15. Christian den Sjette havde afhjellige Twistigheder med sine Nabover; saaledes arvede han fra sin Fader en Strid med Hamborg angaaende en Forandring i Monten, og med Hannover opkom en Twist om Besiddelsen af Amtet Steinhørst. Begge Dele blev dog bilagte i Mindelighed. Med den forrige gottorpske Hertug Karl Frederik, hvis Besiddelser nu vare indskrænkede til hans Undeel af Holsteen, vedblev Forholdet at være meget spændt. Ved et Forbund, som sluttedes mellem Danmark, Østerrig og Rusland tilfakkedes Danmark paany Besiddelsen af den gottorpske Deel af Slesvig, og der tilbodes Hertugen en Erstatningssum af en Million Rdtr.; men han forkastede dette og elbvert andet Forslag til mindelig Overenskomst. Under hans Son og Efterfolger, Karl Peter Ulrik, toge disse Forhold en farlig Vending, da han af Keiserinde Elisabet udnevntes til Thronfolger i Rusland, og tillige Adolph Frederik, en Prinds af den yngre Linie af det gottorpske Huus, valgtes til Thronfolger i Sverrig. Dette Valg havde nær fremkaldt en Krig mellem Danmark og Sverrig. Der var nemlig et betydeligt Parti i Sverrig blandt Bondestanden, Geistligheden og en Deel af Adelen, som ønskede den danske Kronprinds Frederik til Thronfolger; især hos den svenske Bondestand opstod en stark Bevegelse, og flere Tyskude Dalefarle droge væbnede til Stockholm for at satte den danske Kronprinds Valg igennem; men, da Sverrig, som havde ført en meget uheldig Krig med Rusland, kun kunde erholde en taalelig Fred med dette Rige ved at volge Adolph Frederik, blev denne antagen til Thronfolger. Christian den Sjette lod Høren og Glaaden udruste og truede med Krig; men Striden faldt dog hen, og det forrige Forhold gjenoprettedes. Den gode Forstaelse med Rusland bevaredes under Keiserinde Elisabet, uagtet Thronfolgeren Karl Peter Ulrik var høftig forbittret paa Danmark.

† 1746. Efter en Regering af 16 Aar døde Christian den Sjette. Han besad en from og retsindig Tankemaade, og fortjener Bevommelse for sin Omsorg for Bidenslæber og Folkeoplysning,

Handel og Søvæsen; men hans Foranstaltninger med Hensyn til Bondestanden varre uheldbringende, og ved mange af de Forandringer, han foretog i det Kirkelige, gjorde han sig skyl dig i store Misgreb.

16. Da Frederik den Femte tiltraadte Regeringen, forandredes den stive og alvorlige Tone, der under hans Fader havde hersket ved Højet; Komedier og Koncerter blev efter opførte, og andre offentlige Forlystelser tilladte. Under Christian den Sjette havde der hersket stor Fjernelse mellem Folket og Kongehuset, hvis Medlemmer aldrig viste sig offentlig, uden at være ledsagede af et stort Folge af væbnede Ejener og Militære, ligesom ogsaa Christiansborg Slot var omgivet med talrige Vagter. Dette ophørte under Frederik den Femte, der tilligemed sin Dronning, den engelske Prinsesse Louise, gjorde sig overordentlig elsket af Folket. Schulin, der var en af de faa duelige Thydere, som under Christian den Sjettes Regering kom ind i Landet og under denne høvede sig fra Student til de høieste Værdigheder i Staten, beholdt sin Stilling under Frederik den Femte til sin Død. Efter ham fulden udmarkede Johan Hartwig Ernst Bernstorff den vigtigste Deel i Statsstyrelsen. Derimod ful den fortjente Danneshold-Samsø sin Afsked; men Glaaden vedblev dog at bestyres godt. Finantsvæsenet lededes af Otto Thott. Ogsaa Kongens Yduling, Adam Gottlob Moltke, siden opnøjet til Greve af Bre-gentved, havde en betydelig Indflydelse paa Regeringen.

Det spændte Forhold, som lange havde hersket mellem Danmark og Sverrig, høvedes ved Schulins og Bernstorffs Bestrebelser. Der sluttedes en Traktat, hvorved den svenske Thronfolger Adolph Frederik, der var hovedet for den yngre Linie af det holsteen-skieliske Huus, opgav sine Fordringer paa Slesvig og tillige forpligtede sig til at ombytte den hertugelige Deel af Holsteen, naar denne engang skulde tilfalde hans Linie, med Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst. Grænserne mellem Norge og Sverrig, hvis Ubestemthed længe havde givet Anledning til Twist, blevé de følgende Aar berigtigede ved Fuldmægtige fra begge Sider. Ogsaa indlededes et Gifte-

- maal mellem Frederik den Femtes Datter Sophie Magdalene og Adolph Frederiks Son Gustav, siden Konge i Sverrig under Navn af Gustav den Tredie; men Uegteslabet sluttedes først efter Frederik den Femtes Død. Uagtet Danmark ikke tog Deel i Syvaarskrigen, som paa denne Konges Tid fortæs mellem flere europæiske Magter, gav den dog Anledning til store Udgifster, da man fandt det nødvendigt til Grænsens Sikkerhed at holde en betydelig Hær paa Venene i Holsteen.
1756. Tillige sluttedes der et Forbund mellem Danmark og Sverrig, hvorved begge forenede sig om, saalenge Krigen varede, at holde Glaader i Søen for at betrygge den norbølle Handel mod de fjendtlige Kapere. Da de Franske havde sejret ved Hassenbek, og Krigen nærmede sig Danmarks Grænser, tilveibragte Kongen ved Grev Lynar en Øvreenskomst til Kloster Zeven mellem den franske og engelske General; men dette Forlig blev ikke af nogen Varighed.
1762. Da Keiserinde Elisabet af Rusland døde, og den holsteinske Hertug Karl Peter Ulrik blev russisk Keiser under Navn af Peter den Tredie, kom Danmark i en meget farlig Stilling. Han forlangte Tilbagegivelsen af Slesvig, og, da dette afsloges, lod han en stor Hær rykke ind i Lybskland for at angribe Danmark og, som han truede, aldeles fordrive det danske Kongehuus, mod hvilket han nærede det høftigste Had. I Danmark havde man imidlertid rustet sig med største Anstrengelse; en Glaade paa 36 Orlogsskibe krydsede i Østersøen, og Hæren bragtes ved den franske General St. Germain, som, ved denne Lejlighed var blevet indkaldt, til 71,000 Mand. Den danske og russiske Hær rykkede frem mod hinanden i Meklenborg, og et Slag var nærforestaende, da der pludselig indløb Efterretning om, at Peter den Tredie var blevet assat og myrdet. Katharine den Anden, som efterfulgte Peter den Tredie i Regjeringen, fornøjede vel det venstabelige Forhold med Danmark; men det var at forudsee, at Freden med Rusland aldrig ville være at side paa, saalenge Stridspunktet med det kieliske Huus ikke var afgjort. Bernstorff erhvervede sig deraf store Fortjenester af Danmark ved at

bringe denne Sag til Endelighed. Det lykkedes ham efter lange Underhandlinger at bringe en Traktat i stand, hvorved det holsteen-kieliske Huus frasagde sig alle Fordringer paa den forrige gottorpske Deel af Slesvig, og Danmark erholdt den hertugelige Deel af Holsteen i Bytte for Grevskaberne Oldenborg og Delmenhorst; Danmark maatte tillige overtake det holsteen-kieliske Huses store Gjeld og udrede flere andre betydelige Summer; ogsaa opgaves Stiftet Lybel, som Kongen med store Belostninger havde erhvervet for sin yngre Son, Arveprinds Frederik. Denne Traktat undertegnedes Aaret efter Frederik den Femtes Død, men trædte først i Kraft nogle Aar efter, da Storfyrst Poul, paa hvis Begne hans Moder Katharine den Anden havde sluttet den, var blevet myndig. Ved samme Lejlighed blev Homborg, efterat flere længe omtvistede Punkter var afgjorte, lost fra sit forrige Afhængighedsforhold til Holsteen og erklæret for en fri Rigsstad.

17. Under denne Konge, ligesom under hans Førgænger, anvendtes der store Summer for at fremmøste Manufakturer og Fabrikker i Danmark; men, hvor velmeente disse Bestrafelser vare, der især udgik fra Bernstorff, saa havde de dog ingen varige gavnlige Folger. Thi Forarbejdelsen af mange af de Gjenstande, der især lagdes Bind paa, saasom Silksier og andre fine Manufakturer, hvormed i Kjøbenhavn flere Tusinde Mennesker bestættigede sig, var unaturlig for Danmark og holdtes kun i Beitet ved store Pengeunderstøttelser og Forbud mod fremmede Varers Indførsel. Da disse varer billigere, blev de dog i stor Mængde indførte i Landet og med Begjærlighed søgte uagtet de strenge Straffe, der vare satte for slig forbuden Handel. Af større Nutte var Anlegget af Gevær-fabrikken ved Helsingør og Fabrikanlæggene ved Frederiksværk, hvorfra Hæren forsyndes med Vaaben og Ammunition. Uagtet de mange Baand, der paalagdes Handels- og Næringsfrihed for at bringe Manufakturer og Fabrikker i Gang, udvirkede dog den store Lovsynlige Henrik Stampe, der var General-prokurator og Assessør i Kancelliet og udøvede en velgjørende

Indflydelse paa mange Grene af Statsstyrelsen, en Indskrenkning i den trykende Laugstvang, som hidtil havde hersket.

Ogsaa for Handel og Skibsfart blev der under denne Konge draget megen Omsorg. Allerede Christian den Ejette havde i Slutningen af sin Regjering sogt at udvide den danske Handel i Middelhavet, og i hans Navn var der sluttet en Traktat med Algier, der bekræftedes af Frederik den Femte, som imidlertid havde besigget Thronen. Disse Bestræbelser fortsattes af Frederik den Femte, som sluttede Handelstraktater med Marokko, Tunis, Tripolis, den tyrkiske Sultan, Genua og Neapel. Herved lagdes Grunden til den vigtige Fragtfart, som Danmark siden drev paa Middelhavet; men den umiddelbare Handel paa Afrika blev ikke af nogen Betydenhed. Derimod blomstrede den østindiske Handel, og den vestindiske høvede sig til et for ukjendt Omfang, da Kompagniet ophevedes og Handelen frigaves; men Indlossningen af Kompagniet kostede Staten over to Millioner Rdlr. Finantsforfatningen forværrede sig i hoi Grad under Frederik den Femte. I de første 8 Aar blev Gjalden vel bragt ned til een Million Rdlr.; men siden vogede den Aar for Aar. Hertil bidroge deels de store Udgifter, som Rusningerne i Anledning af Syvaarskrigen og endnu mere Forberedelserne til Krigen imod Rusland medførte, deels den glimrende God, hvorpaa Høfset var indrettet, deels endelig de betydelige Summer, som medgik til Understøttelse af Manufakturer, Fabrikker og kostbare Handelsforetagender. Et andet Foretagende, der medførte Udgifter af næsten en Million Rdlr., var Forsøget med at opdyrkede de sydste Heder ved Hjælp af sydste Nybyggere, som i den Anledning indkalbtes. Forsøget mislykkedes og havde kun det Gode med sig, at Kartoffelavlens blev bekjendt i Danmark. Ogsaa behyrdedes Statskassen meget ved Erhvervelsen af Hertugen af Plsens Besiddelser og Kjøbet af de glyksborgske Godser paa Gte. For at afhjælpe den vogende Pengeforlegenhed besluttedes det, efter Forslag af den ældre Grev Schimmelmann, som i den sidste Deel af Frederik den Femtes Regjering ledede Finantsvæsenet, at sælge de store Godser, som Kronen

besad rundt omkring i Landet. Disse Godser, der hidtil kun havde givet ringe Indtægter, bleve solgte med stor Fordeel og inddragte betydelige Summer; tillige blev der paalagt en Extra-stat, der for Mange blev et overordentlig trykende Paatæg, da enhver Person, som havde syldt sit tolvte Aar, uden Hensyn til Stand og Formue, skulde svare en Afgift af een Rdlr. årlig. Desvagtet var Statsgjelden ved Frederik den Femtes Død steget til 20 Millioner Rdlr.

Det Tryk, som hvilede paa Bondestanden, vedblev endnu under Frederik den Femtes Regjering, og blev endog tungere end før, da det bestemtes, at Forpligtelsen til at blive ved Fødestavnene skulde begynde, naar Bondedrenge havde syldt sit sjælle Aar. Den haarde Behandling, som Bonderne var udsatte for, gjorde, at mange renmede bort fra Godserne og vandrede ud af Landet, uagtet der var sat den stængste Straf derfor; mange Godser blottedes saaledes for Folk, at man fandt sig foranlediget til at tillade Bestyrrelserne for Fattigvæsenet og Baisenhuset at overlade fattige Børn til Godseierne til deres Godser Drift. Salget af Krongodserne havde usordealagtige Folger for Bonderne, da disse paa de førre Steder varer ifstand til selv at fåske deres Høstegaarde og saaledes blive Selveiere; en Mængde nye Herregaarde oprettedes paa de solgte Krongodser, hvorved mange Bondergaarde blev aldeles nedlagte og Høveriet forsøgedes, og ofte fik Bonderne under disse nye Herklaber ikke saa gode Billår, sem under Kronens Bestyrrelse. Uagtet disse Forhold varer saa ugunstige for Bondestanden, saa begyndte dog netop ved denne Tid en levende Deeltagelse at ytre sig for denne Stand, og Opmærksomheden baade hos Folk og Regjering alvorligen at henvendes paa de sorjelige Raat, hvorunder den levede, og de store Mangler og Misbrug, der fandt Sted i det hele Landboæsen. Grev A. G. Moltke udmarkede sig ved en virksom Jver for Forbedringer i Algerdyrkningen, og bevirkede en, skjønt meget betinget, Censur frihed for Forfattere, der streve over Statshusholdningen og Landboæsenet. Ved denne Leilighed fremkom flere Skrifter og Afsætninger, der ikke blot fastede Lys paa

Agerdyrkningens slette tilstand, men ogsaa fremhillede denne som grundet i de mange Tryl, der hvilede paa Bondestanden, og dens hele sorgelige Stilling i borgerlig Henseende. Der nedsattes en kongelig Kommission, som især bestryggede sig med den økonomiske Side af Landvæsenet og foranledigede adskilige Lovbud, som figtede til at indskrænke det for Agerdyrkningen skadelige Følledestab. Den nye Land, som begyndte at røre sig med Hensyn til Bondestanden, lagde sig ogsaa for Dagen i flere ædeltænkende Godseieres Bestrebelser for at forbedre deres Benders Stilling. Blandt disse fortjener især at nævnes Statsministeren Bernstorff selv, som efter sin Brodersons, A. P. Bernstorffs, Raad lod Gaardene udskytte og Jorderne udskifte paa sit Gods og derpaa skjenkede Bonderne Arvesæste og Hoverfrihed.

Kunster og Bidenslaber blev gavmildt understøttede under Frederik den Femtes Regjering. Sors Akademi, hvis Gjenoprettelse Christian den Sjette havde forberedet, trædte paam i Virksomhed, hvilket fornemmelig skyldtes Holberg, der skjenkede Akademiet store Midler i Jordegods og Penge og hele sin Bogsamling. Her virkede under denne og den følgende Konge en Mængde udmerkede Lærde, som Schytte, Kraft, J. S. Sneedorff, Schønning, John Eriksen, Ove Guldberg o. fl. Blandt de øvrige Lærde, som levede paa denne Tid, udmerkede sig især Rosd Unker og den fornævnte Henrik Stampe, der begge erhvervede sig et berømt Navn som Netscærde, Historieforsterne Langebel og Subm, af hvilke den første fortsatte sine lærde Arbeider, den anden begyndte sin Virksomhed som Forfatter. Erik Pontoppidan, der vedblev at berige Litteraturen med en Mængde Skrifter i forskellige Retninger. Ogsaa mange Fremmede blev indkalde ved Bernstorff, dog mest saadanne, som udmerkede sig ved Verdom eller andre Fortjenester. Heriblandt vare Naturforsterne Oeder og Krægenstein, Pædagogen Basedow, den geistlige Taler Cramer, den berømte tydste Digter Klopstock, som fik en Pension af Regjeringen, Historieforsterne og Statsøkonomerne Schlegel, Mallet, Roger, Reurdil; den sidstnævnte blev Lærer i Fransz hos Kronprinsen

Christian og benyttede siden den Indflydelse, han fik hos sin Lærling, til at virke til Bedste for den undertrykte Bondestand, i hvilken Henseende ogsaa Oeder erhvervede sig usforglemelige Fortjenester. Ved Bernstorffs Foranstaltung sendtes Niebuhr med flere andre Bidenslabænd paa en lærd Reise til Arabien, der medførte vigtige Frugter for Bidenslaben. Under Frederik den Femte stiftedes Selstabet for de skjonne Bidenslaber i Kjøbenhavn og det norske Bidenslabernes Selstab i Throndhjem. Natur- og Statshusholdningsvidenslaberne, der yndedes af Grev A. G. Moltke, blev kraftigen befordrede. Oeder anlagde en botanisk Have i Nærheden af Frederiks Hospital og begyndte at udgive sit vigtige Værk Flora Danica eller Beskrivelse over de danske Planter; tilligemed ham virkede den fornævnte Krægenstein for Naturvidenslabernes Opkomst i Danmark. Frederiks Hospital, som stiftedes og rigt udstyredes under Frederik den Femte, var ikke blot en højt velgjørende Indretning, men ogsaa vigtig for Lægevidenslaben. Kunsterne fremmedes ved Udvidelsen af Christian den Sjettes Maler- og Tegnestole, der forandredes til et Billedhugger-, Maler- og Bygnings-Akademii.

Frederik den Femte døde efter en tveaarig Regjering. † 1766. Som Regent visste han ikke synderlig Selvirkomhed, men vandt stor Kjærlighed hos Folket ved sin venlige og blide Charakter, og flere af hans Ministrer vare dygtige og indsigtfulde Mænd. Efter sin første Dronning Luises Dod regtede Kongen Juliane Marie af Brunsvig, der blev Moder til Arveprinds Frederik.

II.

(1766—1858.)

Christian den Svende. Foranbringer blandt de højere Embedsmand. Omsorg for Bondestanden. Udenlandsrejse. — Struenses Ministerium. Foranbringer og nye Grundsatninger i Statsstyrissen. — Struenses Faab. — Det guldborgske Ministerium. Enkedronning Juliane Marie. Arveprinds Frederik. Tilbagevenden til de gamle Regjeringsgrundsatninger.

Mageskiftet fuldbyrdet med Rusland. A. P. Bernstorff. Den væbnede Neutralitet. Finansvæsenet. Pressen. Bondestaben. Omsorg for dansk Sprug og Litteratur. Indsøbretten. — Kronprinds Frederik, siden Frederik den Sjette. A. P. Bernstorff. Henrik Stampe. C. D. Reventlow. C. Colbjørnsen. Hændeligt Forhold til Sverrig. Neutralitet under den franske Revolutionskrig. Tripolis. Hændeligheder med England. Formyelse af den væbnede Neutralitet. Slag paa Københavns Rådhus. Danmark overfaldes af England, og Glaaben bortføres. Krig med Sverrig. Fred i Jönköping. Prinds Christian af Augustenburg. Krig med Sverrig, Rusland, Preussen. Forbund med Frankrig. Kræftning ved Schested. Fred i Kiel. Omdannelse af Landbosforholdene. Statsbaagneds Dphavelse. Andre vigtige Forbedringer i forskellige Dele af Statsstyrelsen. Omsorg for Folkeoplynding. Universitetet og Skolevæsenet. Bønnerstaberne. Pengervæsenet. Standerinstitutionen. — Christian den Ørende. Regeringsforanstaltninger. — Frederik den Svende. Oprør i Slesvig og Holssteen. Ny Grundlov. Foranbringer i Arvesølgen og Statsforsatningen.

1. Christian den Svende besteg Thronen i en Alder af 17 Aar og regtede fort efter den septenaarige Karoline Mathilde,* en Søster til Georg den Tredie af England. — Blandt de højere Embedsmænd foregik fort efter Kongens Thronbestigelse flere Forandringer. Blandt Andet sik Greve Frederik Danneskjold-Samsø, der under Christian den Sjette med saa megen Hæder havde forestaaet Sovæsenet, men under hele Frederik den Femtes Regering havde været fjernet fra Deeltagelse i Statsstyrelsen, efter Bestyrelsen af Glaaden og sin forrige Plads i Geheimeraadet. Efter Tilskyndelse af Neverdil, som udnævntes til Kabinetssekretær, tog Kongen sig i Begyndelsen af sin Regering med megen Iver af Bondesagen. En Landbokommision, hvori blandt Andre Neverdil og Henrik Stampe sik Søde, blev nedsat for at gjøre Forslag til Forbedringer i Fæstebondens Kaar, og Kronens Bonder paa Københavns Råd til Hovedfrihed og deres Gaarde til Selveindom. Snart foregik imidlertid nye Forandringer ved Høfset. Neverdil sik sin Afsked; den fortjente Danneskjold-Samsø blev pludselig affsat fra alle sine Embeder og forvist København; ligeledes affledigedes St. Germain, som i de sidste Aar havde havt Bestyrelsen af Landmagten. Efter Neverdils Afsledigelse sik Greve Solct en skadelig Indflydelse paa den unge Konge.

2. Kort efter foretog Kongen en Udenlandsreise og blev 1768. paa denne besjælt med Johan Friederich Struensee, den Gang Læge og Stadsphysikus i Altona, der udnævntes til at ledfage Kongen paa Reisen som Livlæge. Den Kunst, han ved denne Lejlighed vandt hos Kongen, forsøgedes efter Hjemkomsten, og til sidst satte han sig saa fast i Kongens og Dronningens Hjælp, at han sik en afgjørende Indflydelse paa Statsstyrelsen og blev i stand til at foretage en heel Omvælling i de bestaende Forhold. Et Redstab, som han herved benyttede sig af, var Enevold Brandt, der blev ansat i Kongens personlige Ejendomme og ganske beherskede ham. Den gamle og almindelig agtede Minister Bernstorff stod imidlertid i Beien for Struenses Planer; men det lykkedes ham ved Hjælp af Grev Ranzau-U scheberg, som tragtede efter Magt og Indflydelse, at saae Bernstorff skyret. Derpaa blev hele Geheimeraadet ophævet, og dettes Medlemmer, hvoriblandt Thott og A. G. Moltke, affledigedes. Istedenfor Geheimeraadet oprettedes en Geheime-Konferents, som dog ikke sik meget at betyde, da Struensee afgjorde de fleste Sager ved Hjælp af Kabinettsordrer, som udstedtes umiddelbart fra Kongens Kabinet, uden at Kollegierne iforveien vare hørte. Herover blev han uenig med Ranzau-U scheberg, der snart blev en af hans farligste Fjender. Struensee steg i Hast fra den ene Verdighed til den anden, opnødedes til sidst tilligemed sin Ven Brandt i Grevestanden og udnævntes til Geheime-Kabinettsminister. Herved sik han 1771. hele Statsmagten i sin Haand, da han bemhyndigedes til, i Kongens Navn og efter hans mundtlige Befaling, at udstede Order forsynede med Kabinettsseglet, hvilke skulde have samme Gyldighed, som om de egenhændigen vare skrevne af Kongen, naar de kun ikke stred mod en tidligere Forordning.

Struensee foretog en Mængde Forandringer i Statens Styrelse, af hvilke mange vare høist prisværdige og gavnlige, medens andre vare af virksom Mytte, og nogle aldeles forkastelige. De fleste Regeringskollegier sik en Omdannelse sigtende til at gjøre Forretningsgangen simpære og bestemtere. Finantsvæsenets bedre Ordning var en Hovedgenstand for hans Op-

mærksomhed, og for at iværksætte sine Planer i denne Henseende benyttede han sig af den indsigtfulde Oeder og sin duelige Broder Instittsraad Struensee. Et Finantskollegium oprettedes, der skulle have Forvaltningen af samtlige Statens Indtægter og Udgifter, som før havde været henlagte under flere forskellige Bestyrelser; Besparelser indførtes, og en fast Sum bestemmes til Hoffs Udgifter. Med Hensyn til Uddelelse af Vredegern og Tiller fastsattes der, at for Fremtiden større Strenghed skulle finde Sted i Valget af dem, som dermed bemaanededes; ligeledes blev det gjort til Regel, at Domstolker ikke måtte anbefales til Embeder i Staten. Med Kjøbenhavns Oprighed foregik en stor Forandring, idet samtlige Medlemmer af Magistraten pludselig assattes, og de 32 Mænds Maad ophævedes, hvorefter hele Stadens Bestyrelse fulgte en ny og i flere Punkter bedre Indretning. Tillige blev Politivæsenet i Kjøbenhavn forandret og sat paa en fortællig Fod. En høist gavnlig Forandring var Oprettelsen af Hof- og Stadsretten, der trædte istedenfor de mange forskellige Domstole, mellem hvilke Sagerne i Kjøbenhavn til stor Hinder for Retterns hurtige og tilberlige Pleie havde været deelte. Tillige afskaffedes den saakaldte Sharpe Examination, ved hvilken Lamp og Kat anvendtes for at bringe den Anklagede til Bekendelse. Struensee sogte med Fver at tilveiebringe en bedre Ordning af Landbosorholdene. I Begyndelsen af Kongens Regering var der virket i denne Rettning; men siden var Sagene næsten gaaet istaae, og kun nogle Lovbud vare udkomne sigtende til Forbedringer i Agerdyrkningen, medens Bondens personlige Stilling blev som før. Ved Struenses Foranstaltning oprettedes en ny Landbokommision, hvori Oeder, der forenede dyb Indsigt i Landbosorholdene med varm Kjærlighed for Bondestanden, fulgte Sæde. Efter denne Kommisjons Forslag udkom en Forordning, hvor ved Hovrieret blev bestemt efter Hartkornet; tilligemed flere andre for Bondestanden gunstige Bestemmelser; ogsaa indgav Kommissionen, kort før Struensee skyldtes, et Forslag om Stavnshaandets Afslaffelse. Ælle uden Bigtighed for Fabritsids Fremme i Danmark var det, at de mähriske Brodre, der udmerkede sig ved deres Bindstabelighed, fulgte

ladelse til at ned sætte sig i Danmark. Struenses Oprårmingsomhed henvendtes ogsaa paa de mange Mangler, som fandt Sted i Universitetets Indretning, og for at tilveiebringe en Forandring heri nedkaldte han den thronhjemte Bispe Gunnerus fra Norge, der ogsaa udarbeidede et med stor Indsigt forsattet Forslag til Universitetets Omdannelse, men som ved Struenses fort følgende Falb blev lagt til side. En af de største Belgjerninger, som skyldes det struenseiske Ministerium, er Indsørslen af Trykkefrihed. Strax efterat han var kommen til Magten, blev ved et kongeligt Reskript Censuren opnævet 1770. og almindelig Uttringsfrihed tilladt, og saaledes det Baand om sider høvet, der nu i herved halvtredie Aarhundrede havde hemmet Litteraturens og Videnskabernes frie Udvikling.

3. Saamegen Unerkjendelse disse og flere Foranstaltninger misdte hos de Oplyste, saa dadlede man dog ved mange af dem, at de indførtes saa hovedsakelig, uden Forberedelse og uden Betryggelse for Fremtiden. Andre af hans Indretninger stodte i hei Grad an mod Tidens Sæder og Tænksmaade, saasom Afslaffelsen af mange af de hidtilværende Helligdage, Ophævelsen af den Forkiel, som hidtil i borgerlig og kirkelig Henseende havde fundet Sted mellem ægte og uegte Fedte, Tilladelse til at døbe Born hjemme, Besaling om at jorde Ligene tidlig om Morgen, hvorved sigtedes til at formindse den Overdaad, som fandt Sted ved Begravelser, Indskrænkning i de hidtil forbudne Grader for Vægtstab mellem Slektningne o. s. v. Disse og flere andre Foranstaltninger, der meer eller mindre grebe ind i det Kirkelige, valte saameget større Forargelse, som Struensee var bekjendt for sin Ringeagt for Religionen og sine usædelige Grundsatninger. Ogsaa Indsørslen af det forderlige Tællotteri var en Foranstaltung af Struensee. Der udbredte sig efterhaanden en almindelig Misforniselse med Struenses Regering, og denne fandt stærk Naring i den Foragt, han lagde for Dagen for Nationens Sprøg. De kongelige Besalinger blev udstædt paa Lyd, Regjeringskollegierne måtte indgive deres Forestillinger paa Lyd, og Annoigninger og Andragender til Regjeringen fra Private måtte

være affattede i samme Sprog, naar det skulde ventes, at de blevе læste. Mange Personer havde lidt under Struensees Forandringer, og navnlig vare mange Embedsmænd med stor Villkaarlighed blevne affatte fra deres Poster, ofte med siden eller ingen Pension. Adelen var bleven tilsidesat, og en stor Mængde af Landets meest formagende Familier havde mistet deres vante Indflydelse. Ved nogle Tumuler, som foraarsagedes af en Deel Matroser og Arbeidsfolk paa Holmen, og siden af Livvagten, viste Struensee Svaghed og Forsagthed, og dette gav hans Fjender Mod til at vove et Forsøg paa at styrte ham. En Forbindelse dannede sig, hvis fornemste Deeltagere vare Enkedronningen Juliane Marie tilligemed hendes Son Arveprinds Frederik, der vare blevne tilsidesatte og beroede al Indflydelse, Øve Guldberg, tidligere Professor i Sors, nu Kabinetsekretær hos Arveprinsen, hvis Lærer han havde været; videre Greverne Ranzau-Ascheberg og Østen, Oberst 1772. Røller, General Lichstädt og General-Krigskommisær Bering-Skjold. Planen udførtes Natten mellem den 16de og 17de Januar; Struensee overrumpledes og arresteredes tilligemed sine vigtigste tilhængere. Der blev derpaa nedsat en Ret, som domte Struensee og Brandt til at have forbrudt Ere, Liv og Gods; Haanden skulde først levende ashugges dem, derpaa hovedet, og Kroppen parteres. Denne grusomme Straf blev ogsaa udført. Den belagelsesværdige Dronning Karoline Mathilde skyldedes i Ulykke tilligemed Struensee; efterat hendes Egteskab med Kongen var ophøvet, blev hun sendt til Celle, hvor hun 3 Aar efter døde i en Alder af 24 Aar.

4. Efter Struensees Fal'd vendte man tilbage til de gamle Grundsætninger for Statsstyrelsen; Geheimekonseillet gjenoprettedes under Navn af Statsraadet. Regjeringskollegierne sattes paa deres forrige Stod, og de fleste af Struensees Indretninger afflades, de gode for største Delen ikke mindre end de flette; tillige blev næsten alle de Mænd, han havde benyttet sig af ved de Forandringer, han foretog, affatte eller fjernede, uagtet flere af dem vare udmarket dygtige og fortjente Mænd. Foruden Enkedronning Juliane Marie havde

Otte Thott, Schack Mathlau og Schimmelmann den vigtigste Indflydelse paa Regeringen i den følgende Tid til 1784; Ranzau-Ascheberg derimod og flere af de vigtigste Medhjælpere til at styrte Struensee blevne snart fjernede; men Guldberg steg efterhaanden til større og større Anseelse, og hans Indflydelse blev saa betydelig, at man har kaldet hele dette Tidssrum det Guldbergske. Den øldre Bernstorff Brodersen, Andreas Peter Bernstorff, blev indkaldt for at forestaae de udenlandstle Anliggender, som han i nogle Aar (1773—1780) ledede med stor Klogslag og Indsigt. Men siden tog han sin Afled, da han ikke længere kunde billige de Grundsætninger, som det guldbergske Ministerium fulgte. Kort efter at A. P. Bernstorff havde tiltraadt Bestyrelsen af de udenlandstle Sager, blev den Traktat, som hans Farbroder allerede havde sluttet med Rusland i Aaret 1767 angaaende Magestiftet af det hertugelige Holsteen mod Oldenborg og Delmenhorst, endelig fuldbyrdet, da Storhøvst Poul nu var blevne fuldmændig. Danmark kom 1773, herved i udeelt Besiddelse af Holsteen, og Anledningen til fremtidige Stridigheder med Rusland havedes, da det holsteen-kielstle Huus opgav sine Fordringer paa Slesvig. Grevstaberne Oldenborg og Delmenhorst blevne af Storhøvst Poul overladte til Frederik August, en Prinds af den yngre kielstle Linie, og opnåedes ved denne Lejlighed til et Hertugdomme. Da sej Aar senere ogsaa de glyksborgske Besiddelser ved den sidste Hertugs Død kom under Kronen, vare i Aaret 1779 alle ved tidligere Delinger adskilte Stykker af Riget gjenskredne med det, med Undtagelse af Hertugen af Augustenborgs Besiddelser, som først i den seneste Tid ere erhvervede.

Efter Udbruddet af Nordamerikanernes Frihedskrig mod England, hvori efterhaanden flere af Europas Samagter deltog, blev den danske og øvrige nordiske Handel i hoi Grad forvælt ved de krigførende Magters, Frankrigs, Spaniens og især Englands Kaperier. For at afhjælpe dette Onde arbeidede A. P. Bernstorff med Jver paa at tilveiebringe en Forbindelse mellem Danmark, Sverrig og Rusland til den neutrale Handels Bestjærmelse. Hans Bestræbelses fædte en Tidlang

paa Vanskeligheder; men omstider kom den saakalde væbnede Neutralitets-Akt i stand. Herved forpligtede hine tre Magter sig til med forenede Kræfter at haandhæve den Sætning, at frit Skib gør fri Ladning, eller at alle Varer, som ikke vare Kontrebande, frit og uhindret maatte føres paa neutrale Skibe til og fra de krigsførende Magters Lande. Dette Forbund, som tiltraadtes af flere Stater, havde høist velgjærende Folger for den danske Handel, da England nu forandrede sin Fremfærd, og Frankrig og Spanien erkendte Grundsætningerne for den væbnede Neutralitet. Især blomstrede Fragthandelen paa Middelhavet og den vestindiske Handel, hvilken sidste dreves i et overordentlig stort Omfang og med betydelig Fordele. Til Fremme for Handelen anlagdes en Kanal mellem Kielerfjorden og Eiderstrommen, hvorved en Forbindelse dannedes mellem Østersøen og Vesterhavet. Finantsforsatningen forværrede sig betydeligt i dette Tidssrum. I de første Aar indtraf adskillige overordentlige Udgifter, hvorved Gjælden vokede, men ogsaa i den følgende Tid vedblev Gjælden at stige, nogensteds fælderne fæde rigeligt, og Handelen blomstrede. I Aaret 1784 beløb Statsgjælden, som fra 1766 til 1772 var bragt ned til 16 Millioner, sig til 29 Millioner Rdlr., og Seddelgjælden var i samme Tid voket fra 5 til 16 Millioner Rdlr. Et af de Midler, hvorved Regjeringen sagte at bøde paa Pengemangeln, var at indløse den private Bank, som var skiftet under Christian den Sjette, og forandre den til kongelig. Denne Forandring, som foretages twærtimod Banks Øktroi og til Tab for Interessenterne, satte Regjeringen i stand til, naar Pengesforlegenhed indtraf, at udstede Sedler, uden at der havdes en tilsvarende Værdi i Selv, og dette Middel benyttedes i den følgende Tid i en saadan Udstrækning, at Landets Pengevæsen aldeles forstyrredes.

Det guldbergiske Ministerium udmerkede sig ved Omsorg for dansk Litteratur og Videnskabelighed. Guldborg var selv Videnskabsmand og en virksom Befordrer af videnskabelige Foretagender. Det danske Sprog, som længe havde været tilsidesat og under det nærmest foregaaende Ministerium aldeles

var traadt under Fodder, kom efter til Vigtelse. Ved Hæren blev de tydste Kommandoord afsløste af danske; ved Høft taltes nu dansk; de lærde Skoler ful en ny forbedret Indretning, og ved denne Lejlighed blev Modersmalet og Fædrelandets Historie optagne blandt Undervisningsgjenstandene. Ogsaa Universitetet modtog Forbedringer, sjældt ikke i det Omfang, som tilslægtes ved det Forstag. Gunnerus indgav under det struense Ministerium. Et Bidnesbyrd om det danske Sind, som herskede hos Regjeringen i denne Tid, var Forordningen om Indsæsretten. Ved denne Forordning, som Kongen paalagde sine Esterkommere at betragte som en Grundlov, bestemtes det, at kun Indsædte, eller de, som vare at agte lige med Indsædte, skulle befordres til Embeder og Berdigheder. Nagtet Videnskaberne beskyttedes, visse Regjeringen sig dog under det guldbergiske Ministerium i hoi Grad ugunstig mod Pressens Frihed. Den Frihed i offentlige Møtringer, som havde hersket under det struense Ministerium ophørte aldeles. Det forudsædes nu at indføre i Aviser eller Ugeblade Noget, som angik Regjeringen og almindelige Foranstaltninger, og Politimesteren ful Magt til at straffe Overtræderne med Pengesbder eller Vand og Brøds Straf, uden at Appel til Domstolene funde finde Sted. Ogsaa mod større Skrifter svedes en hoi Grad af Billaartighed, idet Regjeringen greb ind med umiddelbare Besalinger fra Kabinetet eller paa anden Maade hindrede Skrifter fra at udkomme.

Ogsaa med Hensyn til Bondesagen fulgtes under det guldbergiske Ministerium Grundsætninger, der vare den foregaaende Regjerings aldeles modsatte. Det var Guldbergs egen Overbeviisning, at Bondens Lag ikke kunde afkastes, uden at medføre en almindelig Forstyrrelse i Staten. Landvæsenkommisionen opfævedes, og dens virksomste Medlem, Oeder, affergedes i Unaade. Hovedforordningen, som var udkommen under Struense, blev ophevet, Hovedret blev efter gjort ubestemt og fulde forrettes efter hvo Egns gammel Skif og Brug. Bondestandens Tryk forsøgedes tillige ved Oprætelsen af flere nye Herregårde, som opkom ved det fortsatte Galg

af Krøngodserne. Dog udlom, efterat Joachim Gotsche Moltke var blevet President for Rentekammeret, en for Ager-dyrkningen vigtig og velgjørende Forordning om Fælledskabets Ophævelse.

5. Christian den Syvendes Søn, Kronprinds Frederik, var imidlertid vojet til og var blevet konfirmeret, efterat han var indtraadt i sit 17de Åar. Haa Dage efter ophørte det guldbergiske Ministerium, idet hele det daværende Kabinet op-lostes ved en Besaling, der var undertegnet af Kongen og Kron-prinden og Statsministrene Schack Rathlau og Otto Thott. Kronprinden stillede sig derpaa i Spidsen for et nyt Ministerium, blandt hvis Medlemmer foruden Andre optoges den ud-merkede og frisindede Loukyndige Henrik Stampe og den store Statsmand Andreas Peter Bernstorff, som efter 4 Åars Fra-værelse efter indkaldtes til Danmark og overtog Bestyrelsen af de udenlandste Anliggender. Christian den Syvende havde i længere Tid været saa svakket paa sine Vandsevner, at han ikke var i stand til at føre Regjeringen; Kronprinden vedblev derfor at forestaae Statsstyrelsen i sin Faders Sted, indtil han ved dennes Død i Året 1808 selv besteg Thronen.

Det fredelige Forhold med Sverrig forsyndes for en kort Tid. Dette Rige havde nemlig angrebet Rusland, som Danmark, ifolge et tidligere sluttet Forbund, var forpligtet til at understøtte. Som Folge heraf rykkede en dansk Her fra Norge ind i Sverrig og gjorde betydelige Fremskridt i de svenske Grændesprovinser, som vare blottede for Tropper. Hjendlighederne endtes imidlertid snart ved den præussiske og engelske Ministers Mellemkomst; men dette korte Felttog foraarsagede en Udgift af 7 Millioner Rdlr. Kort efter udbrod den franske Revolution, der indvirkede Europas fleste Stater i en blodig Krig; men Danmark bevarede under A. P. Bernstorffs vise Styrelse urokkeligt sin Neutralitet, og nød i rigt Maal Fredens Velsignelser ved den overordentlig blomstrende Handel, det drev, og de mange velgjørende Forbedringer i Statsstyrelsen i det Hele og fornemmelig i Landboforholdene, som Freden gjorde det muligt at indføre. Den østindisk-chinesiske Handel var saa

livlig, at der i en lang Række af Åar fortæs aarlig for omtrent 5 Millioner Rdlr. Kourant Bærer til København, og Fragthandelen paa Middelhavet tilligemed den nordamerikaniske og vestindiske Handel drevs ligeledes med stor Fordel. Handelen paa Middelhavet blev en Tidlang forsyret ved de Hornarmelser, Deien af Tripolis tillod sig mod danske Handelsskibe. Men den kjælle Steen Bille slæffede Handelen Sikkerhed, da han efter en seirrig Kamp mod en overlegen tripolitanst Flaade 1797. twang Deien til Fred og Agtelse for det danske Flag. De udvortes Forhold blev i Lovet af den franske Revolutionskrig stedse vanskeligere, og idelige Sammenstød opstode med de krigsførende Magter, og fornemmelig med England, som gif frem med den største Vilkaarlighed mod de neutrale Handelsskibe. England udvidede Begrebet af Kontrebande, hvorunder man ellers kun indbefattede de egentlige Krigsfornodenheder, til Fedevarer, Meel og Korn, og vilde formene Danmark at bringe disse Varer, som udgjorde dets vigtigste Udsørselsgenstande, til Frankrig eller andre Lande, som førte Krig med England. Det lykkedes imidlertid Bernstorff ved Klogskab og Fasthed baade at bevare Freden og haandhæve Danmarks Værdighed. Men uheldigvis bortreves Bernstorff ved Døden midt under disse + 1797. vanskelige Forhold.

For at sikre Handelsskibene mod Overlast begyndte Danmark nu at lade dem ledsgage af Krigsfartsier; men England gjorde Paastand paa ogsaa at visitere de Skibe, som seiledes under Konvoy. Dette gav Anledning til Hjendligheder mellem engelske og danske Krigsskibe; blandt Andet blev den danske 1800. Fregat Freia overfalden i Kanalen af en overlegen Magt og efter tapper Modstand opbragt tilligemed den Handelsslaade, der seiledes under dens Bedækning. Herved var det nærmest kommet til Udbrud af Krig, som dog forebyggedes, da der sluttedes en Konvention, ifølge hvilken England tilbagegav de opbragte Skibe, men Danmark forpligtede sig til ikke at lade sine Krigsfartsier ledsgage af Orlogsskibe, først det omtvistede Spørgsmål nærmere var afgjort. Imidlertid besluttede den russiske Keiser Poul, som var forbittret paa England, at for-

nye det tidligere væbnede Neutralitetsforbund og opfordrede Danmark til Deeltagelse deri. Danmark, som nylig havde sluttet en Overenskomst med England, var ikke tilbørligt hertil, men gav om sider efter for den russiske Keisers Fordring; ogsaa Sverrig og Preussen vare indtraadte i Forbundet. For at tilintetgjøre dette Forbund sendte England en Flade paa 51 Skibe, hvoraf de 20 vare Liniesskibe, til Sundet, under Anførelse af Admiralerne Parker og Nelson. Det kom til et blodigt Slag paa Kjøbenhavns Øhed den anden April, da de Engelske angrebe den Forsvarslinie, som var anlagt for at dække Byen og Orlogshaven. Fladen var endnu ikke i stand til at løbe ud, og Forsvarslinien dannedes for største Delen af gamle ubevægelige Blokskibe, adskilige Pramme og nogle mindre Krigsfartsier. Nelson angreb med 38 Skibe, hvoraf de 19 vare Liniesskibe og Fregatter, de 19 mindre Fartsier; imod denne store Overmagt kæmpede de Danske, under Anførelse af Olfert Fischer, med et Mod og en Udholdenhed, der erhvervede dem en usorgsengelig Hæder. Det blev den sydlige Deel af Forsvarslinien, som alene kom i Ilden, efter en haardnakket gennem 4—5 Timer fortsat Kamp, for største Delen ødelagt; men Nelson havde lidt saa meget, at han næppe var i stand til at fortsætte Striden, og flere af hans største Skibe befandt sig i en højt farlig Stilling. Disse reddedes, da Ilden fra dansk Side, efterat Nelson havde sendt en Parlementar i Land, standfæde, og Underhandlinger aabnedes. Disse ledede til, at der blev sluttet en Vaabenstilstand paa 14 Uger, under hvilken Danmark frasagde sig virksom Deeltagelse i den væbnede Neutralitet. Denne Stilstand gik snart over til Fred, da Keiser Paul var blevet myrdet, og hans Efterfølger Alexander opgav den væbnede Neutralitet. Danmark forbant snart Følgerne af denne lange Krig, og Handelen vedblev at blomstre som før. De jævnlige Krigsuroigheder i Sydsland medførte imidlertid store Udgifter, da en betydelig Hær holdtes rustet i Holsteen for at dække Grandserne. Da det tydste Rige oplostes, havedes den Lænsforbindelse, hvori Holsteen havde staet til Kei-

1801.

1806.

seren, og dette Land indlemmedes som en uadskillelig Deel i den danske Stat.

Danmark, der hidtil havde søgt saavidt muligt at holde sig udenfor den store Kamp, hvori den franse Revolution havde indvillet de fleste andre Stater i Europa, blev pludselig revet ind i Bevægelsen, og den Fred, som Landet, paa et Par forte Ufbrydelser nær, havde nydt lige siden 1720, afdødes af en syvaarig Krig, der havde de førgeligste Folger for Folk og Stat. Napoleon havde til Hensigt at sperre alle Fastlandets Havn for Englænderne, og England frygtede for, at Danmark af Napoleon skulle blive nødt til at opgive sin Neutralitet, og muligen overlade sin Flade til Frankrigs Tjeneste. Denne Mulighed besluttede det engelske Ministerium at forekomme ved at oversætte Danmark og bemægtige sig dets Flade.uden nogen foregaaende Krigserklæring ankom pludselig en mægtig engelsk Flade under Anførelse af Admiral Gambier med en Landgangshær ombord til Sundet. Den engelske Gesandt forlangte den danske Flades Udlevering, og, da dette afsloges, bleve Tropperne, som ansortes af General Cathcart, landsatte ved Vedbæk, og Kjøbenhavn fort efter indsluttet. En Deel 1807. Landeværnsfolk, som forsøgte at modsette sig Hjenden, blev adsplittet ved Kjøge. Hjærens Hovedstyrke stod den Gang i Holsteen og hindredes ved engelske Krigsskibe, som krydsede i Beltet, fra at komme Hovedstaden til Hjælp, der saaledes var overladt til sine egne ringe Forsvarsmidler. Efter et frygteligt Bombardement, som varede i 3 Dage (2—5 Sept.) og ødelagde en stor Deel af Byen, sluttede den Overstbefalende, General Peymann, en Kapitulation, ifolge hvilken Fladen skulle udleveres til Englænderne, og Citadellet Frederikshavn besettes af engelske Tropper paa 6 Uger, medens Fladen gjordes seifflar. Hjenden bortførte 33 Liniesskibe og Fregatter, foruden en Deel mindre Skibe og det store Forraad af Skibsfornødenheder, som fandtes i Arsenalerne.

Efter denne Voldsdaad af England sluttede Danmark Forbund med Frankrig; ikke længe efter erklæredes Krig mod Sverrig, hvis Konge, Gustav den Sjerde Adolph, stod i noie

- Forsbindelse med England og trætede efter Besiddelsen af Norge.
- † 1808. Faa Dage efter Udbuddet af Krig med Sverrig døde Christian den Syvende i Nendsborg, og hans Son, der hidtil havde styret Staten som Kronprinds, tiltraadte nu Regjeringen som Konge under Navn af Frederik den Sjette. Riget var den Gang i en høist betenklig Forfatning, indvillet i en dobbelt Krig og formedelst Tabet af Flaaden ude af Stand til at foretage Noget af Betydenhed mod sin farligste Fjende England; Handelen var lammet ved flere Hundrede Kjøbmandsskibes Opbringelse af Englanderne. En fransk Hjælpehær under Anførelse af Bernadotte, Prinds af Pontecorvo, ankom til Danmark, og Forberedelser gjordes til en Landgang i Skaane. Hjælpehæren bestod for en stor Deel af spanske Soldater; men disse gjorde Oprør, og det lykkedes en Deel af dem at komme ombord paa engelske Krigsskibe. Af Landgangen i Skaane blev der siden Intet. Derimod fortæs Krigen meget heldigt paa den norske Grænde af den indsigtfulde og almindelig elskede Prinds Christian August af Augustenborg. Imidlertid var Gustav den Fjerde Adolph, der ved sin usorstandige Regjering havde bragt Sverrig i den sletteste Forfatning, blevet assat og efterfulgt i Regjeringen af sin Farbroder Karl den Trettende. Efter hans Thronbestigelse sluttedes Fred med Danmark i Jönköping, hvorved Alt blev som før Krigens, og med Rusland i Frederikshamn, hvorved Sverrig mistede Finland. De Svenske valgte derpaa Prinds Christian August til Thronfolger; men de Udsigter til et venskabeligere Forhold mellem Nabfolkene, som aabnede sig ved dette Valg, forsvandt, da denne haabefulde
1809. Fyrste pludselig døde. Derefter blev ovennævnte Bernadotte, Prinds af Pontecorvo, valgt til Thronfolger i Sverrig.
- † 1810. Mod England funde Krigens Kun føres svagt, da Danmark ingen Flaade havde; de faa Orlogsskibe, som ved Fra-værelse fra Kjøbenhavn i Aaret 1807 havde undgaaet at falde i Fjendens Bold, blevе efterhaanden overvældede, blandt andre Viniesfibet Prinds Christian, som efter en heltemodig Modstand under Jessen blev tilslitetgjort under Nordkysten af Sjælland. Nagtet Danmark ikke havde Andet end Smaaffibe og Kanon-

baade, som efterhaanden byggedes tildeels ved Oppoffrelser af Private, at stille imod de engelske Krigsskibe, hjæmmede dog de danske Søkrigere med disse ringe Midler kælt mod Fjenden og tilføjede ham i Løbet af Krigens flere folelige Tab. Dog lykkedes det Engländerne til stor Skade for Mellemrigshandelen at bemægtige sig Den Unholt i Kattegat, som man forgjæves sogte at fordreive dem fra. I Aaret 1812 indtraf Be-givenheder, hvorved Danmarks Stilling blev endnu uhædiggere. Napoleon foretog i dette Aar sit Indfald i Rusland, og for at faae Hjælp mod denne Fjende tilbed Ruslands Keiser Alexander, uagtet der den Gang herslede Fred og Vensteb mellem Danmark og Rusland, Sverrig sin Understøttelse til Erhvervelsen af Norge. Det følgende Aar opfordredes Danmark til at deeltage i Krigens mod Frankrig og afstaae Norge til Sverrig. Dette uretsfærdige Forlangende lod Danmark intet andet Valg end at slutte sig paa det Nøieste til Frankrig, hvorved de imod dette Rige forbundne Magter tillige blevе Danmarks Fjender. Efterat Napoleon var bleven slaaet ved Leipzig og 1813. fordriven fra Tydflolland, brød en stor Hær under Anførelse af Prinds Pontecorvo, bestaaende af svenske, preussiske og russiske Tropper ind over Danmarks Grændser. Den danske Hær, som stod i Holsteen, maatte trække sig tilbage, men hjæmmede hæderligt mod Overmagten. En Afdeling af Hæren var paa Tilbagetoget bleven affaaren fra Festningen Nendsborg, men banede sig efter en haardnakket og hæderfuld Kamp ved Sehested Bei gjennem Fjenderne. Danmark, som nu i 7 Aar havde udholdt en svækkende Krig, formaade ikke længer at fortsætte Kampen, og maatte fjerne Freden med overordentlige Oppoffrelser. Ved Freden, som sluttedes i Kiel, oplosstes den 14 Jan. 1814. Forsbindelse, der i Narhundreder havde bestaaet mellem Danmark og Norge, idet dette Rige affstodes til Sverrig. Nordmændene forsøgte imidlertid at hvæde deres Uafhængighed under den danske Thronarving Prinds Christian Frederik, der gav Norge en fri Forfatning og udvalgtes til Konge. Overmagten var imidlertid for stor, og Norge maatte finde sig i at forenes med Sverrig, dog som et eget Rige. Som et Slags Erstatning

for Norge fil Danmark af Sverrig Svensk-Pommern, der siden byttedes med Preussen for Lauenborg og en Sum Penge. I Kiel sluttedes ogsaa Fred med England, der fil Den Selgoland, og ikke længe efter gjenoprettedes det fredelige Forhold med Rusland og Preussen. Da Napoleon kom tilbage efter sin Fordrivelse og anden Gang besteg Frankrigs Throne, deltog Danmark med de øvrige Magter i Kampen mod ham, der endtes med hans Uscettelse og Fangenslab. Derefter har Danmarks fredelige Forhold til andre Magter ikke været forsyrret; før i den allerførste Tid. Ved den tydiske Forbundestats Oprettelse paa Kongressen i Wien blev Holsteen optaget som Medlem af Forbundet.)

6. Den gode Tid, som gik forud for Krigens Udbud, var af Regjeringen benyttet til at indføre vigtige Forbedringer i det Indre saavel i andre Forhold som i hele Landbovæsenet. Da Kronprinds Frederik i Året 1784 overtog Statens Styrelse, besant Bondestanden sig i en høist sorgelig Forfatning, og Agerdyrkningen led af store Mangler. Fælledskabet stod endnu paa de allerførste Steder ved Magt, uagtet der 1781 var udkommen en meget hensigtsmæssig Forordning om dets Øphævelse; men denne Forordnings Udførelse havde store Vanskeligheder at overvinde formedest de herskende Jordomme; ikke mindre skadeligt for Agerdyrkningens Fremme var Hoveriet, som paa enkelte Undtagelser nær endnu var i Brug allevegne paa de større Landgodser; hertil kom endnu Tiendens Ødelse i Hjærven og skadelige Love for Kornhandelen. Selveiernes Antal astog mere og mere, og Fæstebonderne vare paa de fleste Steder forarmede og fortrykte. Mange vigtige Sædearter dyrkedes slet ikke, og i mindre gode Åringer formaade Landet ikke at bredsde sig selv. Almueundervisningøvesenet stod endnu paa et saare lavt Trin, uagtet Frederik den Hjerde og Christian den Ejette havde stæbt at virke for dets Forbedring. I sit personlige Forhold til Jorddrotten var Fæstebonden undergiven den største Bilkaalighed. Hvor Godseieren var retsindig og vestenkende, havde Fæstebonderne det efter Omstændighederne taaleligt; men, naar en Jorddrot vilde misbruge

sin Magt, var det ikke let for Bonden at finde Beskyttelse mod Undertrykkelse og Uretfærdighed. Bondedrengen var stavnsbunden, naar han havde fyldt sit fjerde År, og, om han siden som Boyen skulle udskrives til Soldat eller fritates for Krigstjeneste, beroede paa Godseierens Tylle. Efter mange Års Krigstjeneste, paahvilede der endnu Bondekatten Forpligtelse til at vende tilbage til det Gods, hvorfra han var udskrevet; her maatte han antage den Gaard, som Godseieren bestemte ham, og paa de Bilkaar, som denne forestrev. Godseieren havde uindskrænket Raadighed over Fæstebondens Tid og Arbeide, da Hoveriet var ubestemt, og havde Ret til at tilfoie ham legemlig Tugtelse og straffe ham med Træhest og Fangehul.

De Mænd, som stode Kronprindsen bi i hans øde Bestræbelser for at sikre Bondens personlige Stilling i Samfundet og omdanne Landbosforholdene, varer Christian Ditlev Frederik Reventlov, Andreas Peter Bernstorff og Christian Colbjørnsen, der ved deres Virksomhed i denne Retning i Forbindelse med deres øvrige Fortjenester have erhvervet sig et udsødeligt Navn. Begyndelsen til Forbedringerne i Landbovæsenet skete paa Kronborg og Frederiksborg Amter, efterat en Kommission under Forhøde af Grev Reventlov var nedsat i dette År med allerede 1784. Jorderne blev udskiftede, Gaardene udflyttede, Hoveriet ophevet, og Tienden forandret til en Pengeargåft, og Gaardene derefter overladt Bonderne som Selveiendom. Almindelig Velstand udbredte sig blandt Bonderne som en Folge af disse Foranstaltninger. Herved bevægedes Regjeringen til at stride frem i samme Retning efter en mere omfattende Plan. Ved Kronprindsens Iver for Sagen nedsattes en Kommission, blandt hvis Medlemmer Reventlov 1786. og Colbjørnsen var de virksomste, for at tage under Overveielse, ved hvilke Midler Bondestanden's Stilling i det Hele kunde forbedres. Allerede næste År udkom en vigtig Forordning, hvorved den Bilkaalighed, som havde fundet Sted i Forholdet mellem Jorddrot og Fæster ophevedes, og begges Rettigheder og Pligter nære bestemtes. Blandt Andet ophevedes Godseierenes Ret til at tilfoie Fæstebonden legmlig Tug-

telse, og det fastsattes, at Fæstegaardene skulle overtages efter foregaaende Syn, for at belage en uretfærdig Godseier Paaskud til at sætte Bonden fra Gaarden under Foregivende af, at han havde lader Gaarden forsalbe; Twistigheder, som resatte sig angaaende Fæsteforholdet, skulle herefter afsjøres ved Kjendelser af Stedets Oprighed, medens tidligere Meget havde været overladt til Godseierens Bilkaarslighed. Endnu mere 20 Juni gjennemgribende var det følgende Aars Forordning, hvorved 1788. Stavnshaandet ophævedes. Ved denne Forordning løstes Stavnshaandet strax for alle Bondefodte, som vare under 14 eller over 36 Aar, og for alle de Øvrige fra 1ste Januar 1800. Denne mindevoerdige Forordning gjengav den danske Bondestand personlig Frihed, som den nu i flere Maahundreder havde savnet, og gjorde Bonden til en fri Borger i Staten ligesom Landets øvrige Indvaanere. Den Indretning, at Godseieren stillede et vist Antal Soldater i Forhold til Hartkornets Sørrelse, ophævedes tilligemed Stavnshaandet, til hvilket den havde givet Anledning, og Udskrivningen til Krigstjenesten ordnedes nu efter hver Egns Mandtal. Samme Aar udmarkede sig ved tvende andre for Landbovæsenet vigtige Forordninger; ved den ene ophævedes Forbudet mod at udføre græsfodret Kvæg af Landet og den uretfærdige og uforstandige Lov, som forbod Bonden at fodre Kvæg paa Stald; ved den anden tilbagefaldtes den stadelige Forordning mod Korns Indførsel i Danmark. Ogsaa ved senere Forordninger et der virket til at lette den for Danmark saa vigtige Handel med Korn og Kvæg. For at fremme Selveiendoms Udbredelse blandt Bondestanden, og dermed Stræbsomhed og Selvstændighed hos denne Stand, begunstigedes paa flere Maader Afsændelsen af Bondegods fra Sædegaardene, og flere Tusiinde nye Selveiergaarde opstode derved efterhaanden i Landet. Hoveriet kunde Regjeringen ikke ligefrem afskaffe uden at gjøre Indgreb i bestaaende Rettigheder; men deis Stadelighed indstrækkes, idet det forandres fra ubestemt til bestemt, og fastsattes saaledes, at det ikke hindrede Fæstebonden i at sørge for sin egen Jords Drift. Ogsaa blev Hoveriet paa mange Steder forandret til en Penge-

afgift, og dette har i den følgende Tid ved mindelige Overenskomster mellem Boder og Godseiere tiltaget saaledes, at det tor forventes, at Hoveriet om ikke lang Tid vil være fuldkommen afskaffet. En anden for Agerdyrkningen stadelig Indretning, nemlig Tiendens Ødelse i Kjærven blev noget senere indstrækket derved, at Tiendedyderen sik Ret til at fage denne Ødelsesmaade forandret til et Bederlag i Penge eller Korn efter Skjeppemaal. — Ogsaa til Bondestanden i Hertugdommerne udstraakte Regjeringens velgjørende Omsorg sig; her afskaffedes Livegenstabet, som hvilede paa en betydelig Deel af Landbefolningen, og var endnu tungere end Stavnshaandet, da det beroede ikke blot Manden, men ogsaa Kvinden den personlige Frihed. — De indgribende Forandringer, som Regjeringen foretog i Landbosforholdene mødte imidlertid stark Modstand hos en Deel af Godseierstanden. Der overrakte Kronprinsen et saakaldet Tillidsrist, undertegnet af 102 jydiske Godseiere, hvori de androgte paa Tilbagekaldelsen af de nye Indretninger som forderlige for Landet og stridende mod deis Forsatning. Men dette Forseg strandede paa Regjeringens Hasthed, der usørskryret vedblev at følge den Bane, den havde begyndt.

7. De Ulligheder i Byrder og Rettigheder blandt Statens Borgere, som i flere Forhold havde bevaret sig fra en ældre Tid, ere efterhaanden blevne formindskede. Den Ret, som Adelen og de privilegerede Sædegaardseiere tidligere havde til at besætte Præste- og Dommerembeder paa deres Godser, indeholdt ingen Betryggelse for Staten for disse Embeders tilbørlige Besættelse og havde givet Anledning til mange Misbrug. Denne Rettighed blev deraf (1809) ophevet og forandret til en Forlagsret, hvis Udsøvelse tillige blev bunden til flere indskrænkende Bestemmelser. De for stattefrie Hovedgaardsjorder have haaret de Hartkornslatter, der ere paalagte siden 1802, lige med det stattepligtige Hartkorn, og som en Folge af de senere Forandringer i Pengevæsenet og Bestatningen, blev der kun ringe Forskjel mellem Stattebyrden for frit og ufrørt Hartkorn. — Joderne, der her tillands ligesom i de fleste andre Stater næsten vare uden borgerlige Rettigheder, udelukkede

fra de fleste Haandtninger, Nøringsveie og Embeder, bleve efterhaanden i de allersleste Punkter stillede paa lige God med Statens øvrige Borgere. Den danske Regjering gav et stjønt Bidnesbyrd om de menneskelærlige Grundsætninger, hvoraf den 1792. lededes, ved at paabyde Ustasselsen af Negerhandelen tidligere, end dette skete af nogen anden europeisk Stat.

Foruden de allerede nævnte Foranstaltninger foretog Regjeringen i andre Retninger mange vigtige Forbedringer. I Aaret 1795 blevе Førligelseskommissioner indsatte, der meget have bidraget til at formindskе unadvendige Netstrætter. Den saakaldte Skarpe Examination, Brendemærke og den barbariske Spidsrodstraf ere i den næste Tid blevne afflaffede. Af stor Betydning for Handelen var den nye Toldforordning, som udkom i Slutningen af forrige Aarhundrede, hvorfed Handelsvæsenet ordnedes efter sundere og rigtigere Grundsætninger end tidligere. I den næste Tid er man skredet videre frem i samme Retning. I Hærens Indretning ere gavnlige Forandringer foregaaede. Den Indsydelse, som Godseierne udsvede paa Udstriivningen, ophørte tilligemed Stavnsbaandet; al fremmed Hverving blev afflaffet, saa at Hæren udelukkende kom til at bestaae af Indsøde, medens tidligere tydiske hvervede Soldater udgjorde en betydelig Bestanddeel af den. For Officerernes større videnkabelige Uddannelse er der i den senere Tid sørget ved Oprettelsen af en militær Søsskole. En Hovedforandring med Hærens Indretning er endelig foregaaet efter Statsforandringen 1848, idet Værnepligten, som hidtil blot hvilede paa Bondestanden, er udstrakt til enhver væabendygtig Mand, uden Hensyn til Byrd.

8. For at Bondestanden kunde nyde den rette Frugt af den Forbedring, der var indtraadt i dens Stilling, var det en nødvendig Betingelse, at Kunstsaber og en større almindelig Oplysning udbredtes blandt den ved en forbedret Indretning af Ulmueundervisningen. Paa denne vigtige Gjenstand havde Regjeringen ogsaa sin Opmerksomhed hen vendt paa samme Tid, som Forandringerne foretages i Landvæsenet, og den har siden fortsat sine velgjørende Bestrebelsler i denne Henseende.

For at danne dygtige Lærere for Ulmuen oprettedes i forskellige Egne af Landet Skolelærerseminarier, en Mængde nye Skolebygninger opførtes, Indtagter anvises til Skolelærernes Lsn., og en ny og hensigtsmæssig Anordning bestemte Fremgangsmaaden ved Ulmueundervisningen paa Landet. Ligesledes forgedes for Undervisningsvæsenet i Kjøbstæderne ved en ny Skoleanordning, ved Oprettelsen af flere Borgersskoler og Ansettelse af Ratecheter til at forestaae Undervisningen. I den seneste Tid er der paa flere Steder oprettet høiere Borgersskoler og Realsskoler, der ere beregnede paa dem, der uden at være bestemte til Studeringer attræa en grundigere og mere omfattende Dannelses, end den almindelige Borgersskole giver. Den polytechniske Læreanstalt, som for nogle Aar siden oprettedes, har udøvet en betydelig Indsydelse baade til at fremme Studiet af Naturvidensaberne og til at udbrede gavnlige Indsigtter og større Kunstsærdighed blandt Haandværksstanden. Ogsaa Universitetet og de lærde Skoler modtoge vigtige Forbedringer, hvilke for en stor Deel skyldtes den virksomme og indsigtsfulde Hertug Frederik Christian af Augustenborg, der i Slutningen af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede var Universitetspatron. En egen Direktion oprettedes for Universitetet og de lærde Skoler. Undervisningen i disse forbedredes ved en ny Skoleforordning, Examen Artium fil en ny Indretning og Embedsexaminerne skjærpedes; siden blev en egen Examen paabuden for dem, der ville sage høiere Skoleembeder. Ved flere Professorsers Ansettelse ere adskillige nye Bidenslagsfag optagne i Universitetets Foredrag; en vigtig Forbedring i Universitetsundervisningen er for ikke lange siden indtraadt ved Indsørslen af Moderåmalet baade i Foredraget af de fleste Bidenslæber og ved Examinerne; den uhensigtsmæssige Adskillelse mellem Universitetet og det chirurgiske Akademi er nylig hævet. Sos. Akademi, som afbrændte 1813, traadte atten i Virksomhed 1822, men hævedes igjen 1848. I Norge oprettedes 1811. et Universitet, saa Aar før dette Rige stiftes fra Danmark.

I Bidenslab og Litteratur herskede i dette Tidsrum et kraftigt Liv, og mange udmarkede Lærde fremstode. Langebek,

Schønning og Subm erhvervede sig usorglommelige Fortjener af Nordens Historie; den Sidste udmarkede sig ikke blot selv som Forfatter, men ogsaa ved den Gamleldhed og velsomme Iver, hvormed han søgte at fremme Andres videnstabenlige Foretagender. Foruden hine fandt Nordens Historie ivrige Dyrkere i Skule Thorlacius, Abraham Rall, Nyerup, S. S. Jahn, Estrup, L. Engelstoft, og Peter Erasmus Müller. Denne sidste udmarkede sig ogsaa som Theolog. J. P. Mynster indtog en fremragende Plads baade som theologisk og philosophisk Forfatter og som geistlig Taler. Münster vandt Anseelse ved lære Indsigter i Orientens Sprug og Oldtidsminder. Malte Bruun, der for Presseforseelser blev landsforvist, erhvervede sig i Frankrig et berømt Navn som en af Nutidens største Geographer. Som Skolemand erhvervede Ole Worm sig fortjent Anseelse. Rast indlagde sig inden sin tidlige Død et usorglængligt Navn som Sprogrundsker. Brønsfeld gjorde sig bekjendt ved sine Indsigter i den græske Oldtids Kunstmindesmærker; Simm Magnussen var en lerd Forfatter i Nordens Oldtid. C. Molbech udfoldede en rig Forfattervirkelighed som dansk Sproglærd, Historiker og æstetisk Kritiker. Lovhistorien og Rettsstudiet fremmedes ved Rosdorff Anker, J. L. Colbjørnsen og R. Rosenvinge. I Leggevidenskaben udmarkede sig Tode, Callisen, M. Saxtorph, S. L. Bang, Winsløv, Herholdt, Brandis og Thal. Naturvidensfابرerne fandt grundige og udmarkede Dyrkere i Wahl, O. S. Müller Rottbøll, J. S. Schouw og J. C. Ørsted; som Matematikere gjorde Bugge, Degen og Ramus sig bekjendte; P. C. Abildgaard og Krist Viborg erhvervede sig Fortjenester af Dyrleggevidenskaben. Treschow, Birckner og Poul Møller udmarkede sig i de philosophiske Videnskaber; den Sidste var tillige en begavet Digter og udmarket ved Skønhed og Meenighed i Sprog og Fremstilling; Jakob Baden virkede i flere Retninger til Sprogets Forbedring. Wilster gjorde sig fortjent ved smagfulde Oversættelser af de gamle græske Digtene. Poulsen, Juel, Nic. Abildgaard, Gebauer, W. Bendz, Chr. Holm, Rørbye, Lundbye, Møller og Eckersberg indtog en

udmarket Plads som Malere, Wiedeweld og Freund som Billedhuggere, Harsdorf og Vindebøl som Bygmestere. Bertel Thorvaldsen gav Billedhuggerkunsten en ny Skikkelse, og hans udsadelige Kunstværker støffede ham et usorglængligt Navn blandt alle den dannede Verdens Nationer. Weyse og Kühlau hørte til deres Tids berømteste Komponister. Den skjonne Litteratur erholdt en stor Berigelse ved en Mengde Digttere, som i dette Tidstrum fremstode, som Nordahl Bruun, Bredrene Claus og Peder Frimann, P. M. Troiel, Stern, Pram, Schack Staffeldt. Større Berømmelse end nogen af disse erhvervede Johannes Evadl sig, der gjorde sit Navn udsadeligt som en af Danmarks første Digttere, og Vessel, der indtog en høj Rang som komisk Digter. Rabbel udsovede en betydelig Indflydelse paa sin Tid baade som Forfatter og æstetisk Kritiker; Thaarup udmarkede sig ved den fødrelandske Tone, der hersler i hans Digte, og Steen Blicher ved sine troe og skjonne Skildringer af dansk Natur og dansk Folkeliv. Baggesen hævede sig til en høj Plads blandt Nationens Digttere ved sin skældne Wittighed og fuldendte Sprogform. Oehlenschläger udsovede ved sin rige Digtervirkelighed en overordentlig Indflydelse paa Danmarks Sprog og Litteratur. Han vandt det Eftermåle, at have været Nordens største Digter. — Virkningen af Censuren og Øphævelse under det struenseste Ministerium havde længe næsten været tilintetgjort ved den villaarlige Myndighed, som siden Aaret 1773 var overdragen Politimesteren til at bedømme og straffe Presseovertrædelses. Heri stete en heldig Forandring i Aaret 1790, da det bestemtes, at Pressesager skulle behandles og påkjendes af de almindelige Domstole. Danmark nød derefter en Tidlang en høj Grad af Trykkesfrihed, men denne led et betydeligt Skar ved den nye Trykkelov af 1799. Efter den Tid blev Trykkesfriheden yderligere indstrænket ved flere nye Bestemmelser, og navnlig blev de Blad, der behandlede den udenlandiske Politik, underkastede Censur.

9. Den syaarige ulykkelige Krig, der endte med saa tunge Døpoffrelser, efterlod en overordentlig Svækelse i Staten.

Landmanden var i en sorgelig Forsatning. Handelen næsten tilintetgjort, den indre Driftighed standset, og Pengevæsenet aldeles forstyrret. Under den stedse stigende Pengetrang var der udskudt en overordentlig Mængde Papirspenge, der tilfødt vorede til 142 Millioner Rdlr. Kourant. Men, da der ingen betryggende Sikkerhed havdes for Papirspengene, bevirkeade Forsgelsen af deres Massé, at de sank langt under deres paalydende Værdi. Tilsidst saa man sig i den sorgelige Nødvenighed at maatte ned sætte Pengenes Værdi, saaledes at 6 Rdlr. Kourant kun gjaldt lige mod en Daler i Rigsbankpenge, der udskædtes af den i Begyndelsen af Året 1813 oprettede Rigsbank. Kourantsedernes Værdi var en Lid i Slutningen af Året 1813 saa ringe, at en Specie betaltes med indtil 140 Rdlr. Kourant. Rigsbanken grundedes i Mangel af rede Værdi ved Bidrag, som paalagdes alle Eiere af Jorder, Ejendemer og faste Ejendomme. Til yderligere Betryggelse for Pengevæsenet blev Rigsbanken forandret til en privat Bank under 1818. Navn af Nationalbanken, der sikrer en af Regjeringen uafhængig Bestyrelse. Denne Bank har i den senere Lid heldigen virket til at slappe Landet et sikkert og fast Pengevæsen. Ogsaa Statsgælden vorede under Krigen til en overordentlig Høje, og forsøgedes efter Freden ved flere betydelige Laan, saa at den i Året 1834 udgjorde 130 Mill. Rbdlr.; ved Afbetaling var den før Krigen 1848 bragt ned til 105 Mill. Rbdlr., men steg efter under Krigen saaledes, at den 1851 beløb sig til 125 Mill. Rbdlr. Nu (1858) er den sunken til 117. Millioner.

Landets Opkomst efter Krigen forhaledes meget ved en Række af ugunstige Åringer, i hvilke Kornpriserne stode saa lavt, at Landmanden maatte understøttes ved betydelige Skatterestgivsler og andre Lettelser; den blomstrende Handel, som København tidligere havde drevet paa China, Ostindien, Amerika og Vestindien, og som havde været en rig Belstandskilde for hele Staten, gik til Grunde under Krigen; men i den sidste Lid har Københavns Handel dog etter hævet sig betydeligt. Først i den sidste halve Snes Åar af Frederik den Sjettes Regjering kom Landet nogenlunde til Krafter igjen;

Kjøbstædersnes Handel tiltog, og ved de Forbedringer, som tidligere vare indførte i Agerdyrkningen og Bondestandens Stilling, forsøgedes Landets Produkter i den Grad, at Udførselen næsten fordobbede sig; ogsaa i Industri og den indre Driftighed begyndte i de sidste Åar et kraftigere Liv at røre sig. Denne sidste Deel af Frederik den Sjettes Regjering er blevet merkelig ved en Institution, der sikrer en dyb Betydning for Danmarks Befærdsel og fremtidige Udvilting. Siden Statsforandringen 1860 havde Folket været uden Indflydelse paa Lovgivningen og Statens Regjering; dette forandredes ved Indførelsen af Stænderinstitutionen. I en stor Deel af Europas Stater havde Folkene i den sidste Lid erholdt enten en besluttende eller raadgivende Indflydelse paa Statsstyrelsen, og det danske Folk havde ved Indvirkningen af den almindelige europæiske Kultur og ved den stigende Oplysning, som efterhaanden udbredte sig i de forskellige Stænder, naaet en Mødenhed, der gjorde dets Medvirkning i Statsbestyrelsen ligesaa onskelig, som den siden viste sig velgjørende. Frederik den Sjette imødekom Tidens Trang, idet han besluttede at indføre 28 Mai raadgivende Provinsialforsamlinger for Danmark og Hertugdømmerne, hvis nærmere Indretning bestemtes ved Forordningen af 1834. Ifølge denne skulde alle Love, som havde Forandring i Undersætternes personlige eller Ejendomsforhold eller i Skatterne og de offentlige Byrder til Gjenstand, forelægges Stænderne til Betænkning, og disse sikrer Ret til at fremkomme med Petitioner og Forslag til nye Love og med Besværinger over Misbrug i Anvendelsen af de bestaaende Love eller i Bestyrelsen af de offentlige Indretninger. Til de vigtigere Love, som udkom under Frederik den Sjette efter at have været forelagt Stænderne, høre Kommunalloven for Kjøbstæderne og en ny Toldforordning:

Efter en høist merkelig Regjering døde Frederik den Sjette † 1839. i en Alder af henved 72 Åar, efter at have styret Staten i 55 Åar, først 24 Åar som Kronprinds, siden 31 Åar som Konge.

10. Frederik den Sjette efterfulgtes paa Thronen af Christian den Ottende. Denne Konges Regjering er blevet

merkelig ved den Mængde Forbedringer, som indførtes i Landets Bestyrelse og ved de Fremstridt, som gjordes i Handel, Næringsveie og indre Driftighed under Begunstigelse af en Mække af lykkelige Væninger for Landets vigtigste Velstandsstilde, Agerdyrkningen. Kongen var videnstabelig dannet og havde en levende Sands for Kunsten, hvorfor baade Kunster og Videnslæber havde en lykkelig Periode under hans Regjering; dog blev Pressen underkastet flere følelige Indskrænkninger, som tidligere ikke kendtes. Hos Folket yttrede sig en levende Stræben efter at faae det Grundlag for en fri Forfatning, som Stenderinstitutionen indeholdt, udvidet til virkelig politisk Frihed; men dette strandede paa Kongens og hans Raadgiveres Modstand. Kongen erklaærede at ville indskrænke sig til Forbedringer i Statsbestyrelsen, og i denne Retning udførtes meget godt. Flere af Kollegierne fik en hensigtsmæssigere Indretning; ved Indførelse af større Enhed i Finantsbestyrelsen, og ved Offentlighed i hele Statens Vengevæsen, med aarlige Negnslæber over Indtægter og Udgifter, erholdt denne vigtige Green af Forvaltningen en Betryggelse mod Misbrug og Feilgreb, som tidligere havde været savnet; Kjøbenhavns Kommunallov og Kommunalloven for Landet virkede velgjørende til at oplive Almeenaanden ved at give Borgerne en større Indflydelse paa Styrelsen af deres Kommunes Anliggender. Baade i de lærde Skolers og i Borgerstolernes Indretning indførtes vigtige Forbedringer; til Lettelse af den indre Forbindelse og Omsætning blev der truffet flere Foranstaltninger, navnlig fuldførtes en Jernbane i Holsteen og Anlægget af en Jernbane i Sjælland begyndtes. De østindiske Kolonier, som ikke længre vare Staten til sand Gavn, blev folgte til England. I Holsteen og Slesvig fremtraadte et allerede i længre Tid bestaaende Parti, som især havde sin Støtte i den tydiske Embedsstand i Slesvig og i Hertug Christian af Augustenborg og hans Broder Prinds Frederik Emil, med større Driftighed end nogeninde før. Deres Planer gik ud paa aldeles at fortrænge det Danske af Slesvig, gjøre dette til et tydsk Land, skille det fra Danmark og forene det med Holsteen til en Stat Slesvig-

Holsteen, hvis Regent Hertugen af Augustenborg skulle være. Kongen havde den bedste Billie; men besad ikke tilstrækkelig Klogslab og endnu mindre den fornødne Kraft til med Eftertryk og Virkning at træde op mod dette fiendtlige og statsoplösende Parti. Disse Forhold fremkaldte deraf den største Bekymring hos det danske Folk og mange Rivninger, idet man ved Foreninger og private Bestrebelsler søgte at hæde noget paa Regjeringens Uvirkomhed og Tilbageholdenhed. Fra Regjeringens Side gjordes der dog eet hensigtsmæssigt og høist fornødent Skridt i denne Retning, idet Tydsk afflaffedes som Regjerings- og Retsprogr i de Egne af Nordsjælland, hvor Folket ikke blot talte Dans, men dette Sprog endnu brugtes ved Gudsstjenesten og Skoleundervisningen. Til Bevarelseen af det danske Sprog i Slesvig sigtede ogsaa Oprætelsen af et Skolelærerseminarium i Tellinge.

Christian den Ottende døde den 20de Januar 1848, og fulgtes paa Thronen af sin Son, Kong Frederik den Syvende. Allerede de første Aar af hans Regjering ere blevne blandt de mærkværdigste i Danmarks Historie ved de voldsomme Storme, som gjennemrystede Staten, og ved Indførelsen af en fri Forfatning og de mangfoldige gjennemgribende Forandringer i Lovgivningen og Bestyrelsen, som heraf fulgte. Det fiendtlige Parti i Slesvig og Holsteen løftede Hovedet i Beiret ved Thronforandringen og smedede Planer til Statens Oplossning. De lebedes af den fornævnte Hertug af Augustenborg og hans Broder. Hertugen ønskede paa at blive Fyrste i den nye Stat Slesvig-Holsteen; han og hans Parti påstod, at der ikke gjalbt samme Arvesølle i Slesvig og Holsteen som i Kongeriget Danmark, og at han, naar den kongelige Mandslinie i Danmark, som der var Udsigt til, uddsøde, var den nærmeste Arving til Holsteen og Slesvig. Han kunde imidlertid ikke oppebie det af ham selv ansatte Tidspunkt, den kongelige Mandslinies Uddsøen, men greb forinden sin Tilslugt til Oprør. Tidsomstændighederne syntes at ville begunstige ham. I Foraaret 1848 udbrød en voldsom Storm over Europa; paa mange Steder kom det til den hæftigste Kamp, hvorved de

bestaaende Regjeringer fastedes omkuld, og overalt i Europa kom Folkene i den urolige Bevægelse. I Holsteen antog Gjøringen snart en oprørsk Charakter. De Efterretninger, som indløb herom til Hovedstaden, valte her den største Uro og Bekymring. Kjøbenhavns Borgere holdt Forsamlinger, i hvilke Fædrelandets truende Stilling gjordes til Gjenstand for den alvorligste Drøftning. Borgerrepræsentanterne og Magistraten begav sig, under talrig Ledsgelse af Stadens Borgere, den 21de Marts, til Kongen, og forebragte i Stadens Navn det Ønske for Kongen, at han vilde omgive sig med et andet Ministerium, da det nuværende, som havde ladet Staten komme i sin nærværende farefulde Stilling, ikke havde Nationens Tillid. Kongen svarede med at tilkjendegive, at han allerede havde afskediget det hidtilværende Ministerium. De følgende Dage dannedes derpaa et Ministerium, som bestod af Mænd, der nøde en almindelig Tillid hos Folket, og Kongen tilkjendegav, at han vilde give Riget en fri Forfatning. Saa roligt og fredeligt gjennemførtes i Danmark denne dybtindgribende Forandring ved Folkets Tillid til Kongen og dennes ædelmodige Beredvillighed til at komme sit trofaste Folks Ønsker imøde, medens det Samme i andre Lande kun opnaaedes ved en voldsom Kamp og Udgydelse af Stromme af Blod. Oprørspartiet i Holsteen sendte i de samme Dage en Deputation til Kjøbenhavn for at forelægge Kongen deres Begjæringer, hvoriblandt var Anerkendelse af et selvstændigt Slesvig-Holsteen og Slesvigs Optagelse i det tydse Forbund. Kongen afslog det, men tilkjendegav dem, at Holsteens Nettigheder som et tydss Land skulde blive agtede, hvorimod Slesvig som hørende til Danmark skulde forenes med dette under en fælleds fri Forfatning. Men endnu inden Deputationen kom tilbage til Holsteen med Kongens Svar, havde Prinds Frederik af Augustenborg løftet Oprørsparten og overrumplet Fæstningen Rendsborg om Morgen den 24de Marts deels ved Forstaelse med Besætningen, deels ved at slappe den Lægn Indgang, at Kongen holdtes fangen af et Oprørsparti i Kjøbenhavn. I Hast udrustedes imidlertid den danske Hær for at knælle Oprøret i sin Begyndelse.

Bed Bov i Nørheden af Flensborg blev ogsaa Oprørshæren, som anførtes af Prindsen af Augustenborg, den 9de April 1848 splittet og jaget paa Flugten. Herved vilde uden Twibl Oprøret været dæmpet, dersom ikke Preussen havde blandet sig heri. Men Herlungen af Augustenborg havde pga en Reise til Berlin bevæget den svage og charakterløse Kong Frederik Vilhelm den 4de til at love sig Understøttelse til Udførelse af sine forræderiske Planer. Som Folge heraf rykkede en preussisk Hær under General Wrangel frem mod Danmarks Grænser. Ved Dannewirke kom det Paaskedag den 23de April til et Slag. Den lille danske Hær under General Sedemann hjæmmede med Gre, men måtte drage sig tilbage for den langt overlegne Hjende. Denne udbrødte sig over hele Slesvig, medens den danske Hær samlede og forstørrede sig paa Als, og trængte endog op i Norrejylland. Hær udkrev Wrangel en Brandsat på 4 Millioner; men, inden han endnu havde faaet den inddrevet, forlod han hovedstads Norrejylland ifølge en Ordre, som Rusland skal have udvirket i Berlin. Kampen trak sig nu hen til Sundeved, hvor den danske Hær den 28de Mai ved Nybel og den 5te Juni ved Dybbøl hjæmmede seirrigt mod Hjenden. En Baabenstilstand, som sluttedes i Malm i Augustmagned afbrød Kampen for dette Åar. Men strax i Begyndelsen af følgende Åar, 1849, fornyedes Krigen, da det i Mellemtidne ikke var muligt at komme til nogen Overenskomst med Tydssland, og Oprørspartiet under Stilstanden stammeligt mishandlede den tro danske Befolking i Slesvig. Strax ved Krigens Fortrylse indtraf den Ulykke, at Linieskibet Christian den Ottende, som tilligemed Fregatten Gefion uforstået havde bovet sig ind i det Inderste af Egernfjord, og givet sig i Kamp med Landbatterierne, under flere tilstødende uheldige Omstændigheder, blev ødelagt og sprang i Lusten, og Gefion efter tapper Modstand nedsættes til at overgive sig. Men, da Hjenden ingen Somagt havde af nogen Betydning, havde denne sorgelige Begivenhed ingen andre Folger, end det bittere Indtryk, den efterlod. En talrig Hær af tydse Forbundstræpper under General Prittwitz brød nu ind i Slesvig. For denne Overmagt måtte den danske Hær trække sig

tilbage, dog leveredes først en heldig Tæsning ved Ulstrup den 6te April 1849. En Deel af Hæren blev liggende paa Als, den anden skulde forsvare Nørrejylland. Da Fjenden var brudt ind over Nørrejyllands Grænser og havde besat Helsingør, forsøgte Hæren Aarsdagen efter Slaget ved Dannevirk den 23de April 1849 at tage denne By tilbage og fordrive Fjenden; det lykkedes vel en Tid at sætte sig fast i Byen, men, da Fjenden fra de nærliggende Sider oversatte Byen med en Regn af Kugler og Bomber, og Angrebet paa Fjendens anden Fløj var mislykket, måtte Forsøget efter den heltemodigste Kamp opgives. Den største Deel af Hæren trak sig derpaa ind i Frederiks, hvilket Hæftningsværker i en Hast vare blevne udbedrede og forsterkede. En Brigade under den hjelpe General Rye gik op i Jylland, efterfulgt af en overlegen Fjende, som han ved fløje Bevægelser og Benyttelse af Terrænet vidste at undgaae og slappe, saa at han i god Behold kom til Helgences, hvor han befæstede sig. Oprørshæren under General Bonin lagde sig imidlertid for Frederiks og beleirede denne By, af hvilken en betydelig Deel under Fjendens hæftige Bombardement gik op i Luer. Men Gjengældelsens Time nærmede sig. Den danske Hær samlede sig i Stilhed indenfor Fredericias Bolde; General Rye indskibede sig ubemærket af Fjenden fra Helgences, og en Deel af de Tropper, der laae paa Als, ankom ligeledes ubemærket til Frederiks, der havde Forbindelsen aaben tilsoes. Ved Midnatstide den 6te Juli 1849 drog Hæren ud under Anførsel af General Bülow for at angribe den beleirende Fjende; Kampen var blodig, men Seirens glimrende. Alle de fjendtlige Forslandsninger toges med Storm, og Fjenden dreves i vild Flugt til alle Sider, hele Beleiringskysten erobredes, to Tufinde Fanger toges, og deduden et umaadeligt Nutte af allehaande Krigsfernsenheder. Men Hæren og Folket forgede dybt over Tabet af den hjelpe General Rye. Strax efter sluttedes en ny Vaabenstilstand med Preussen den 10de Juli 1849, hvorpaa General Prittwitz drog ud af Nørrejylland og forlod Riget. Under Vaabenstilstanden besattes Nord-slesvig af svenske og Sydslesvig af preussiske Tropper, og hele Landet skulde styres

af en Kommission bestaaende af en Dansk, en Preusser og en Engländer. Men dens Virksomhed maatte snart indskrænke sig til Nord-slesvig, da Preusserne lode det holsteenske Statsholderstab aldeles raade i Sydslesvig. Efter lange Forhandlinger kom om sider en Fred den 2den Juli 1850 i stand med Preussen, som dog forbeholdt sig sine formeentlige Retigheder, og kun indrommede Kongen af Danmark Ret til, uden at hindres af Thylland, at lue Oprøret. Dette fuldbragtes ved Seieren ved Isted, hvor Oprørshæren under General Willisen efter to Dages blodig Kamp den 24de og 25de Juli 1850 blev aldeles slagen af General Krogh, og dens stærke Forslandsninger indtagne. Efter Slaget besatte den danske Hær Dannevirk og Slesvig, og Levningerne af den fjendtlige Hær vare indskrænkede til Nendsborg og den nærmeste Egn deromkring. Endnu engang forsøgte den en Kamp, men kun for at lide et nyt Nederlag ved Møjsund den 12te September 1850, og til sidst et Angreb paa Frederiksstad, men kun for i gjentagne frugteloze Storme at spilde et umaadeligt Antal Menneskeliv og give den danske Soldat under Anførsel af Nordmanden Selgesen Lejlighed til at afslægge nye Prever paa sit Heltemod. Holsteen blev derpaa besat af østrigiske Tropper, og den oprørste Hær opløst. Men den østrigiske Hærs Nærvarelse i Holsteen blev tillige benyttet som et Middel til at twinge den danske Regierung ind paa den Vane med Hensyn til Statsdelenes fremtidige Ordning, som Stormagterne vilde. Forst derefter droge Østrigerne bort.

Midt under Krigens Larm blev Danmarks nye Forfatning grundlagt ved en dertil af Kongen sammenkaldt grundlovgivende Forsamling, og underskreven af Kongen den 5te Juni 1849. Ved de store politiske Retigheder, som Grundloven tillægger Folsets Repræsentanter, og ved den udstrakte Valgret og Valgbarhed er den en af de frieste Forfatninger i Europa, og ved den gjentagne Behandling af enhver Lov i Rigsdagens to Afdelinger, Folkebing og Landsbing, og de særegne Betingelser, der ere satte for Valget af det sidstes Medlemmer, giver den tillige Betryggelse for en rolig og jævn Udvikling. Regieringen føres herefter af ansvarlige Minister, og Love have kun Gh-

vighed, naar de ere vedtagne af Rigsdagen og samtykkede af Kongen; det hele Skatte- og Finantsvæsen er undergivet den aarlig sammentrædende Rigsdags Myndighed; alle Privilegier, der knytte sig til Adel, Titel eller Mæng ere afflaffede; fuldkommen Tryksfrihed hersker under Anstalt for Domstolene, og Censur kan ikke indføres; enhver vaabendygtig Mand er forpligtet til Krigstjenesten; fuldkommen Religionsfrihed er indført; Indstrækninger i Mæringsfriheden, som ikke ere begrundede i det almene Bel, skulle have; den personlige Frihed er bestrygget.

Mangfoldige ere de Forandringer, som ere indtraadte deels som umiddelbar Folge af Grundloven, deels ved Rigsdagens lovgivende Virksomhed; andre ere endnu under Forhandling eller forberedes. Den Forlagsret til Dommer- og Preste-Embeder, som Adelen var i Besiddelse af, er ophevet, ligesom den Forstjel, der fandt Sted mellem Beskatningen af det saakaldte frie og ufrie Hartkorn. Om Landbosforholdene have vidtfløstige Forhandlinger fundet Sted, som hidtil kun i enkelte Punkter have fort til Afgørelse, fordi stridige Interesser modte hinanden, navnlig i Spørsgaalaet om Fæstegodsets Overgang til Selveiendom; men under disse Forhandlinger, og tildeels som Folge af dem, er en stor Mængde Fæstegods ved frivillige Overenskomster blevne forvandlet til Selveie. Den besværlige og for Statskassen forholdsvis lidet indbringende Konsumption er blevne høvet over hele Riget; Tallotteriet er afflaftet; i Post- og Befordringssænet, både tillands og tilvands, er der foregaat omfattende Forbedringer, der have havt høist velgjørende Folger for det indre Samqvem og den almindelige Driftighed; efterat først den hensigtsstridige Toldlinje mellem Norre- og Sønderjylland var blevne høvet, udstraktes Toldeenheden ogsaa til Holsteen. En af Jyllands vigtigste Bestandskilder, Dvegarlen, har faaet et friere Lov ved en udstrakt Dampstibeforbindelse med England. En Jernbane er anlagt mellem Flensborg og Tønning, og Jernbanen mellem København og Roskilde er fortset til Sjællands Vestkyst. Rigets forskellige Landstaker og Stæder ere ved Telegraflinier satte i Forbindelse saavel indbyrdes som med Udlandet. Sundtolden, der under Handelens tiltagende Udvikling blev mere og mere besværende for Skibsfarten og betaltes med Uwillie af de fremmede Nationer, er blevne høvet mod en Erstatning til Danmark af nogle og tredive Millioner Rdtr., en Sum, der efter Omstændighederne ikke var ubetydelig. En Lov om Haandværfer og Mæringsdrift, som udlom 1857, har borttaget mange af de hammende Baand, som hvilede paa Erhvervet og de borgerlige Syuler.

Før det danske Sprogs og den danske Sags Hævdelse i Slesvig er der blevet forsøgt ved Oprættelsen af en dansk Lærds Skole i Haderslev og et dansk Skolelærerseminar i Tønder og fornemmelig ved Indførelse af dansk Skolesprog og veglende dansk og tydsk Kirkesprog i en betydelig Deel af det dansk-talende Slesvig, hvor Tydsk hidtil baade i Kirke og Skole var det udelukkende Sprog. Dette i Forbindelse med andre kraftige og virksomme Foranstaltninger, navnlig en Udvredning af de mange sjældelige Bestanddele i den slesvigiske Embedsstand, giver noget Haab om en heldigere Udvikling i Fremtiden. — Med Rigets Urvesfolge er den Forandring foretagen, at efter den nuværende mandlige Linies Uddesen, skal Prinds Christian af Glücksborg være nærmest til Thronen, og efter ham hans mandlige Uføm med Prindsesse Louise Vilhelmine, Christian den 8des Søsterdatter. Efter langvarige Forhandlinger og megen Modstand fra Rigsdagens Side udkom 2 Oktbr. 1855 en Forfatningslov for Statens Fælleddanliggender. Ifolge denne Lov udsøver et Rigsråad i Forbindelse med Kongen den lovgivende Magt i visse Anliggender, der ere fastsatte at skulle betragtes som fælledd for hele Staten. Rigsrådets Medlemmer vælges deels af Kongen, deels af Statsdelenes repræsentative Forsamlinger, deels af Folket efter et Tal, der staaer i Forhold til Indvaernernes Antal i Statsdelene. I Rigsrådet tales Tydsk eller Dansk efter Enhvers Tylle. Forud havde Slesvig og Holsteen haaret sin Forfatningslov for de særlige Anliggender (1854), og den danske Rigsdag havde maatte give Afsked paa den Indsydelse, den hidtil havde udsøvet paa de Anliggender, der nu skulde betragtes som Fælleddsager. Tydskland har i Auledning af den nye Forfatning for Holsteen og dette Landstabs Stilling i Fælleddstaten, sagt at inddanne sig i Danmarks Riges indre Anliggender, og Forholdet, der aldrig har været godt, siden Tydskland understøttede Oprøret, er i den sidste Tid blevet mere spændt end nogensinde.

T i d s t a v l e
over Begivenhederne.

- Nar.
- 826. Harald Klak døbes i Ingelheim ved Mainz.
  - 827. Ansgar kommer til Danmark.
  - 880. Det danske Rige samles af Gorm den Gamle.
  - 935. Gorm den Gamle dør. Harald Blaatand Konge.
  - 963. Harald Graafeld myrdet i Lümfjorden.
  - 985. Harald Blaatand dør. Svend Tveskjæg Konge.
  - 994. Jomsvikingerne slagne i Hjørungevig.
  - 1000. Oluf Trygvesen falder ved Svolder.
  - 1002. Blodbad anrettet paa de Danske i England.
  - 1013. Svend Tveskjæg Konge i England.
  - 1014. Svend Tveskjæg dør. Harald Konge i Danmark.
  - 1017. Edmund Fernside myrdet. Knud den Store Enkelunge i England.
  - 1018. Harald dør. Knud den Store Konge i Danmark.
  - 1026. Knud den Stores Piligrimsreise til Rom.
  - 1027. Slag ved Helgeaa.
  - 1030. Oluf den Hellige falder ved Stiklestad. Svend, Knud den Stores Søn, Underkonge i Norge.
  - 1035. Knud den Store dør. Hardeknud Konge i Danmark, Harald Haresod i England.
  - 1036. Forlig ved Gstaaben.
  - 1039. Harald Haresod dør. Hardeknud Konge i England.
  - 1042. Hardeknud dør. Den Norske Konge, Magnus den Gode, Konge i Danmark.
  - 1047. Magnus den Gode dør. Svend Estridsen Konge i Danmark, Harald Haardraade i Norge.
  - 1064. Fred sluttet med Harald Haardraade.
  - 1069. Tog til England.
  - 1076. Svend Estridsen dør.
  - 1080. Harald Hein dør.
  - 1086. Knud den Hellige myrdet.
  - 1095. Oluf Hunger dør.
  - 1103. Erik Giegod dør.
  - 1104. Niels Konge. Erkebispesæde oprettet i Lund.
  - 1131. Knud Lavard myrdet.
  - 1134. Slag ved Fodevig. Niels myrdet.

- Nar.
- 1137. Erik Emune myrdet.
  - 1147. Erik Lam dør. Borgerkrig udbyrder.
  - 1151. Slag ved Viborg.
  - 1157. Knud Magnussen myrdet. Svend dræbt paa Græsnehede. Baldemar 1 den Store Enkelunge.
  - 1162. Baldemars Sammenkomst med Keiser Frederik Rosdfjæg.
  - 1168. Arkona erobres.
  - 1177. Absalon udvalgt til Erkebispe.
  - 1181. De oprørte Skaaninger slagne ved Øysteaa.
  - 1182. Baldemar 1 den Store dør. Knud den 6te Konge.
  - 1184. Absalons Seir over Bugislav af Pommern.
  - 1193. Bispe Baldemar gjort Oprør og fanges.
  - 1201. Holsteen erobres af Hertug Baldemar. Erkebispe Absalon dør.
  - 1202. Knud den 6te dør. Baldemar 2 Seir Konge.
  - 1214. Keiser Frederik den 2dens Bekræftelsesbrev paa de danske Grobringer i Nordhyskland.
  - 1219. Tog til Estland.
  - 1223. Baldemar Seir fangen.
  - 1225. Slag ved Mølln. Baldemar Seir løsladt.
  - 1227. Slag ved Bornhoved.
  - 1232. Abel Hertug i Sønderjylland.
  - 1241. Jydske Lov udstedes. Baldemar 2 Seir dør.
  - 1250. Erik Bløvpenning myrdes.
  - 1252. Abel omkommer i Krigen mod Friserne. Christopher 1 Konge.
  - 1256. Kirkeforsamling i Veile.
  - 1257. Baldemar 3, Hertug i Sønderjylland, dør.
  - 1259. Jakob Erlandsen fængsles. Christopher 1 forgives. Erik Glipping Konge. Jarimar af Rygen seirer ved Nestved.
  - 1261. Erik Glipping fanges i Slaget paa Lohede.
  - 1272. Erik, Hertug i Sønderjylland, dør.
  - 1274. Det syttaarige Interdikt hæves.
  - 1283. Hertug Baldemar 4 forlenes med Sønderjylland.
  - 1286. Erik Glipping myrdes. Erik Menved Konge.
  - 1294. Johan Grand fængsles.
  - 1298. Pave Bonifacius 8 besægger Landet med Interdikt.
  - 1303. Interdiktet hæves.
  - 1309. Fred med Norge i Kjøbenhavn.
  - 1312. Hertug Baldemar 4 dør.
  - 1319. Erik Menved dør.
  - 1320. Christopher 2 Konge.
  - 1325. Erik, Hertug i Sønderjylland, dør.
  - 1326. Baldemar 5, Hertug i Sønderjylland, udnævnes til Konge i Danmark.

- Aar.**
- 1330. Christopher 2 atter erkjendt som Konge. Forlig i Nibe.
  - 1332. Christopher 2 dør. Ottearig Mellemregering.
  - 1340. Grev Geert dræbes. Valdemar Atterdag Konge.
  - 1348. Den sorte Død.
  - 1349. Dannehof i Ringsted.
  - 1360. Dannehof i Kallundborg. De skånske Provindser tilbage vindes.
  - 1361. Bisby ødelegges.
  - 1363. Gürtmaal sluttet mellem Margrete og Hagen 6 af Norge.
  - 1364. Hertug Valdemar 5 dør.
  - 1368. Valdemar Atterdag forlader Riget paa 4 Aar.
  - 1375. Henrik, Hertug i Sønderjylland, dør. Valdemar Atterdag dør.
  - 1376. Oluf Konge i Danmark under Formynderslab af Margrete og Hagen 6.
  - 1380. Hagen 6 dør. Oluf Konge i Norge.
  - 1386. Gerhard 6 forlenes med Sønderjylland.
  - 1387. Oluf dør. Margrete Regentinde.
  - 1389. Slag ved Falköping.
  - 1395. Forlig paa Lindholm Slot med Kong Albrecht af Sverrig.
  - 1397. Erik af Pommern kronet i Kalmar. Kalmarforeningen.
  - 1404. Gerhard 6 dør.
  - 1412. Margrete dør.
  - 1413. Førsamling i Nyborg.
  - 1424. Keiser Sigismund dommer i Striden om Slesvig.
  - 1428. København angrebet af Hansestæderne.
  - 1433. Oprør i Sverrig.
  - 1435. Fred i Vordingborg med Hansestæderne og Holsteen.
  - 1436. Udkast til Formyelse af Kalmarforeningen.
  - 1439. Erik af Pommern assættes. Christopher af Bayern indkaldt.
  - 1441. Bondeopstand i Nørrejylland.
  - 1448. Christopher af Bayern dør. Karl Knudsen Konge i Sverrig.
  - 1449. Christiern 1 af Oldenborg kronet i København. Karl Knudsen kronet som Norges Konge i Trondhjem.
  - 1450. Møde i Halmstad. Forening med Norge i Bergen. Christiern 1 kronet i Trondhjem som Norges Konge.
  - 1457. Karl Knudsen fordrevet fra Sverrig. Christiern 1 Konge i Sverrig.
  - 1459. Adolph, Hertug i Slesvig og Greve i Holsteen, dør.
  - 1460. Christiern 1 Hertug i Slesvig og Greve i Holsteen. Balgkapitulationen i Ribe.
  - 1463. Oprør i Sverrig.
  - 1468. Ørkenserne pantsættes til Skotland.

- Aar.**
- 1470. Karl Knudsen, Konge i Sverrig, dør.
  - 1471. Steen Sture den Ældre Rigsförstander i Sverrig. Slag paa Brunkebjerg.
  - 1474. Christiern den Første's Udenlandsreise. Holsteen ophøjes til Hertugdsomme.
  - 1479. Universitetet oprettes i København.
  - 1481. Christiern 1 dør. Hans Konge i Danmark.
  - 1483. Møde i Halmstad. Hans Konge i Norge.
  - 1490. Holsteen og Slesvig deles.
  - 1494. Rigsdag i Kallundborg.
  - 1497. Hans Konge i Sverrig.
  - 1500. Nederlag ved Hemmingsted i Ditmarsken.
  - 1501. Oprør i Sverrig; Steen Sture den Ældre anden Gang Rigsförstander.
  - 1502. Oprør i Norge af Knud Ulffen.
  - 1503. Steen Sture den Ældre dør.
  - 1504. Svante Nielsen Sture Rigsförstander i Sverrig.
  - 1512. Svante Nielsen Sture dør. Fred med hansestæderne og Øvreenskomst med Sverrig i Malms. Steen Sture den Yngre Rigsförstander i Sverrig.
  - 1513. Hans dør. Christiern 2 Konge i Danmark og Norge.
  - 1516. Krigen fornyes med Sverrig.
  - 1517. Torben Ore henrettes.
  - 1520. Sverrig erobres. Det stokholmske Blodbad. Oprør i Sverrig. Martin Reinhard forkrynder den lutherske Lære i København.
  - 1522. Diderik Slaghoel henrettes. Forlig i Bordeholm.
  - 1523. Oprør i Danmark mod Christiern 2. Frederik 1 Konge i Danmark og Norge. Gustav Vasa Konge i Sverrig.
  - 1524. Forlig i Malms mellem Gustav Vasa og Frederik 1.
  - 1525. Søren Norby vækker Oprør i Skaane.
  - 1526. Hans Tausen forkrynder den lutherske Lære i Viborg.
  - 1527. Herredag i Odense.
  - 1530. Herredag i København.
  - 1531. Christiern 2 lander i Norge.
  - 1532. Christiern 2 sættes i Fængsel.
  - 1533. Frederik 1 dør. Borgerkrig i de tre følgende Aar.
  - 1534. Christian 3 valgt af den jydske Adel.
  - 1535. Slag ved Øynebjerg.
  - 1536. København overgiver sig til Christian 3. Reformationen indføres.
  - 1541. Forbund i Brømsebro mellem Danmark og Sverrig.
  - 1544. Fred med Keiser Karl 5 i Speier. Christian 3 deler Hertugdommerne med sine Brødre.
  - 1548. Christian 3 antager 3 Kroner i Baabenet.

- Aar.
- 1559. Christian 3 dør. Christiern 2 dør. Frederik 2 Konge. Ditmarsken erobres.
  - 1563. Den nordiske Syvaarskrig udbryder.
  - 1564. Deling af Slesvig til Vordeel for Frederik den Andens Broder, Hans den Yngre.
  - 1565. Daniel Rantzau seirer paa Falckenberg Hede ved Svarteraa.
  - 1570. Fred med Sverrig i Steitin.
  - 1580. Hans den Aeldre og Adolph af Gottorp aflagge Lænshylding i Odense. Hans den Aeldre dør, og hans Lande deles.
  - 1586. Hertug Adolph af Gottorp dør. Frederik 2 bliver Hertug.
  - 1587. Hertug Frederik 2 af Gottorp dør. Philip bliver Hertug.
  - 1588. Frederik 2 dør. Christian 4 Konge under Formynderslab.
  - 1590. Hertug Philip af Gottorp dør. Johan Adolph bliver Hertug.
  - 1596. Christian 4 overtager selv Regeringen.
  - 1600. Niels Hemmingen dør.
  - 1601. Tyge Brahe dør.
  - 1608. Førstesødselret indført i de gottorpske Lande.
  - 1611. Kalmarkrigen begynder.
  - 1613. Fred i Knerod.
  - 1616. Hertug Johan Adolph af Gottorp dør. Frederik 3 bliver Hertug.
  - 1618. Ove Gjedde udsendes til Østindien.
  - 1619. Jens Munk udsendes til Grønland.
  - 1623. Sors Akademi stiftes.
  - 1624. Postvæsenet indrettes.
  - 1625. Christian 4 deltager i Trediveårskrigen.
  - 1626. Slag ved Lutter am Baremberg.
  - 1629. Fred i Lybek.
  - 1634. Mishylket Forsøg paa at aflasse Bornedslabet.
  - 1643. Forlig med Hamborg. Torstenfon falder ind i Danmark.
  - 1644. Christian 4 seirer paa Kolberger Rhed ved Femern.
  - 1645. Fred i Brømsebro. Traktat med Hollænderne i Christianopel.
  - 1647. Den udvalgte Konge, Christian, dør.
  - 1648. Christian 4 dør. Frederik 3 Konge.
  - 1650. Førstesødselret indført i den Kongelige Deel af Hertugdømmerne.
  - 1651. Korfits Ulfeldt flygter fra Danmark.
  - 1657. Krig begyndes med Sverrig.
  - 1658. Fred i Roeskilde. Karl 10 af Sverrig bryder Freden.
  - 1659. Mishylket Storm paa Kjøbenhavn. Frederik 3 af Gottorp dør. Christian Albrecht bliver Hertug. Slag ved Nyborg.
  - 1660. Fred i Kjøbenhavn. Rigsdag i Kjøbenhavn. Arvelig Enevoldsmagt indført.
  - 1664. Korfits Ulfeldt dør.

- Aar.
- 1665. Kongeloven undertegnes. Sors Akademi gaaer ind.
  - 1667. Fred i Breda. Forlig med Hertug Christian Albrecht i Glückstadt. Anton Günther, Greve af Oldenborg og Delmenhorst, dør.
  - 1670. Frederik 3 dør. Christian 5 Konge.
  - 1671. Høiere Adel oprettes. Rangvæsen indføres.
  - 1675. Christian Albrecht tvungen til Forliget i Nendsborg. Krig med Sverrig og Frankrig.
  - 1676. Griffenfeldt styrtes. Statskollegiet gaaer ind. Oldenborg og Delmenhorst erhverves. Niels Juel erobrer Gul-land. Niels Juel og Tromp seire ved Øland. Slagene ved Halmstad og Landskrona.
  - 1677. Slag ved Lund. Niels Juel seirer i Slagene paa Kolberger Rhed og i Kjøgebugt.
  - 1679. Fred med Sverrig i Lund og med Frankrig i Fontainebleau.
  - 1683. Christian den Femtes danske Lov udkommer.
  - 1689. Forlig med Hertug Christian Albrecht i Altona.
  - 1691. Forbund med Sverrig.
  - 1694. Christian Albrecht dør. Frederik 4 bliver Hertug af Gottorp.
  - 1699. Griffenfeldt dør. Christian 5 dør. Frederik 4 bliver Konge.
  - 1700. Krig med Hertug Frederik 4 af Gottorp. Fred i Travendal.
  - 1702. Bornefslabet opheves. Frederik 4 af Gottorp falder i Polen. Karl Frederik bliver Hertug under Formynderslab.
  - 1708. Frederik 4 reiser til Italien.
  - 1709. Krig med Sverrig. Landgang i Skaane.
  - 1710. Slag ved Helsingborg. Pest udbryder.
  - 1711. Forlig i Hamborg med den gottorpske Formynderregierung.
  - 1712. Slag ved Gadebusch.
  - 1713. Frederik 4 tager Hertugen af Gottorps Lande i Besiddelse. Stenbock overgiver sig i Lønning.
  - 1715. Søslag i Femernsfund og ved Rygen.
  - 1716. Forberedelser til Landgang i Skaane. Peter den Store. Tordenstjold ødelegger en svensk Flåde i Dynekilen.
  - 1718. Karl 12 falder for Frederikshald.
  - 1720. Fred i Frederiksborg.
  - 1721. Frederik 4 hylles i Slesvig.
  - 1728. Ødeleggende Idébrand i Kjøbenhavn.
  - 1730. Frederik 4 dør. Christian 6 Konge.
  - 1736. Konfirmation indføres. En Bank stiftes.
  - 1739. Frederik af Gottorp dør. Karl Peter Ulrik Hertug.
  - 1743. Lovst i Anledning af den svenske Thronfolge.
  - 1746. Christian 6 dør. Frederik 5 Konge.
  - 1747. Sors Akademi gjenoprettes.
  - 1754. Holberg dør.

Åar.

1756. Forbund med Sverrig.
 1757. Forlig til Kloster Bzewen næglet af Grev Lyan.
 1762. Hjendtligheder med Peter 3 af Rusland.
 1766. Frederik 5 dør. Christian 7 Konge.
 1767. Traktat sluttet med Rusland om Mageskifte af Oldenborg og Holsteen-Kiel.
 1768. Christian 7 reiser udenlands.
 1770. Struenses Ministerium begynder. Trykkefrihedens Indførelse.
 1772. Struensee skytes. Det guldbergiske Ministerium begynder.
 1773. Mageskifte traktaten med Rusland fuldbyrdes.
 1776. Forbrydning om Indsædretten.
 1780. Det væbnede Neutralitetsforbund.
 1784. Det guldbergiske Ministerium op্যrer. Kronprinds Frederik kommer i Spidsen for Statsstyrelsen. A. P. Bernstorff Minister.
 1788. Forordning om Stavnsbaandets Ophøjelse. Hjendtligheder med Sverrig.
 1792. Forordning om Regerhandelens Afløftelse.
 1797. A. P. Bernstorff dør. Deien af Tripolis tvungen til Forlig.
 1799. Forordning om Trykkefriheden.
 1800. Fornyelse af det væbnede Neutralitetsforbund.
 1801. Slag paa Kjøbenhavn's Næd.
 1807. Englænderne overfalde Kjøbenhavn.
 1808. Krig begyndes med Sverrig. Christian 7 dør. Frederik 6 Konge.
 1809. Fred med Sverrig i Jönköping.
 1810. Den svenske Thronfølger Christian August af Augustenborg dør.
 1811. Universitetet oprettes i Norge.
 1813. Rigsbanken oprettes. Krig med Rusland, Sverrig og Preussen. Træfning ved Sehested.
 1814. Fred i Kiel.
 1818. Nationalbanken stiftes.
 1831. Provindstalstenders Indførelse bebudes.
 1834. Forordning om Provindstalstender.
 1839. Frederik 6 dør. Christian 8 Konge.
 1848. Christian 8 dør. Frederik 7 Konge. Optørt i Holsteen. Slag ved Bor, Slesvig, Nybøl, Dybbøl.
 1849. Slag ved Kolding. Slag ved Frederiks. Danmarks nye Grundlov vedtages.
 1850. Fred med Preussen. Slag ved Tisted.
 1854. Holsteen og Slesvig faae hvert sin særskilte Forsatning.
 1855. Den danske Grundlovs Omraade indstrenkes, og en Forsatning for Statsdelenes Fælledsanliggender indføres. Kvist med Thyssland.

Stamtaale over Dan

Gorm den Gam
† 985.

Knud Dana-aft. 2. Harald

Guldharald. 3. Svend
Konge i Danmark
† 10

4. Harald, 5. Knud den Store,
† 1018. Konge i Danmark og England,
g.

7. Magnus den Gode,
Konge i Danmark og Norge,
† 1047.

Svend, 5. Harald Harefod, 6. Hardeknud, Gunhi
Konge i Norge. Konge i England. Konge i Danmark og England,
g. m. den Konge

9. Harald Hein, 10. Knud den Hellige, 11. Oluf Hung.
† 1080. † 1086. † 1095.

Harald Rezia. 14. Erik Emune,
† 1137.

Oluf. 16 a. Svend Grathe,
† 1157.

Harald Skrang. 18. Knud 6, 19. Wa
† 1202.

Valdemar, 20. Erik Plovpenning, 21. Abel, 22. Christopher 1, Niels,
ubvalgt Konge. † 1250. † 1252. † 1259. Greve i Halland

Sophie, Ingeborg, Valdemar 3, Erik, 23. Erik Glipping, Niels 2. af Nørrehal
g. m. Kong Valdemar g. m. Kong Magnus Hert. i Sønderjylland, Hert. i Sønderjylland,
i Sverrig. Lagabæter i Norge. † 1257. † 1272. † 1286.

24. Erik Menved, 25. Christopher † 1319. † 1332.

Erik. Otte. 26. R

Ingeborg, g. m. Hertug Henrik af Mellemborg, Dronning
Broder til Kong Albrecht af Sverrig. rig,

Valdemar 5, Sedvig, g. m. Valdemar
Hertug i Sønderjylland, Konge Aardegard.

Albrecht den Ægre. Maria,
g. m. Vratislav 7 af Pommern. Konge
Konge i Danmark, Norge og Sverrig, g. m. Pfalzgreve Johan
af Bayern.

29. Erik af Pommern, Katharine,
Konge i Danmark, Norge og Sverrig, g. m. Pfalzgreve Johan
af Bayern.

30. Christopher af Bay
† 1448.

32. Hans, 34.
† 1513. Konge i

33. Christiern 2, Elisabet.
afsat 1523.

35.

Danmarks Konger.

n. Gamle,

35.

Harald Blaaand, † 985.						
Svend Evestjøeg, unge i Danmark og England, † 1014.	Thyra, g. m. Oluf Trygvesen i Norge.					
Gyda, g. m. Erik Jarl i Norge.	Estrid, g. m. Ulf Jarl.					
Gunhilde, g. m. den tybste Kong Henrik 3.	8. Svend Estridsen, † 1076.					
af Hunger, † 1095.	12. Erik Eiegod, † 1103.	Benedikt.	Svend.	Ubbe.	13. Niels, † 1134.	
nune,	Knud Lavard, Dbotriternes Konge.	Ragnhild, g. m. Hagen.	Sentrí Skatelaar.		Magnus Nielsen.	
Irathe,	17. Valdemar d. Store, † 1182.	15. Erik Lam, † 1147.		Buris.	16 b. Knud 5, † 1157.	
19. Valdemar 2 Seir, † 1241.	Sophie.	Ingeborg, g. m. Philip August af Frankrig.			Valdemar Bisp i Slesvig.	
Niels, reve i Halland.	Knud, Hertug i Bleking.	Albert af Orlamynde.				
Zaf Nørrehalland.						
af Nørrehalland.						
Christopher 2, † 1332.	Margrete, g. m. Birger Magnussen i Sverrig.	Richissa, g. m. Nikolaus 2, Herre af Berle i Mellenborg.				
26. Valdemar 3 Utterdag, † 1375.	Christopher.	Sentrí 2.	Elisabet, forlovet med Hagen 6 Magnussen af Norge.			
28. Margrete, Dronning til Danmark, Norge og Sver- rig, † 1412, g. m. Kong Hagen 6 Magnussen i Norge.		Sophie,				
mmern. Konge i Danmark og Norge, † 1387.		g. m. Geert den Store af Holsteen.				
Wine, reve Johan vern.						
er af Bayern, 448.	31. Christiern I, † 1481.	Moritz.	Gerhard			
34. Frederik 1, Konge i Danmark og Norge, † 1533.	Margrete, g. m. Jakob af Skotland.	Christopher, Ansæter i Grevens Feide.		Johan 14.		
35. Christian 3, † 1559.	Hans den Ældre, Hertug i Haderslev.	Adolph, Hertug af Gottorp, † 1586.	Fredrik.			
36. Frederik 2.	Magnus.	Kans d. Unare.	Philip.	Johan Madsen.		

	Erik, Hert. i Sønderjylland, † 1325.	Erik.	Otte.	26. □
Valdemar 5, Hertug i Sønderjylland, Konge i Danmark 1326—1330, † 1364.	Sedvig, g. m. Valdemar Atterdag.	Ingeborg, g. m. Hertug Henrik af Mellemborg, Broder til Kong Albrecht af Sverrig.	Dronning rig, †	
Henrik, Hertug i Sønderjylland, † 1375.		Albrecht den Yngre.	Maria, g. m. Wratislav 7 af Pommern.	Kong
		29. Erik af Pommern,	Rutharine, Konge i Danmark, Norge og Sverrig, g. m. Pfalzgreve Johan af Bayern.	
		30. Christopher af Bay		
			† 1448.	
		32. Hans,	34. † 1518.	Konge i
		Elisabet.		35.
	33. Christiern 2, afsat 1523.			
Dorothea, g. m. Kurfyrst Frederik af Pfalz.	Christine, g. m. Franz 2 Sforza af Mailand, 2) m. Franz af Lothringen.	Anna,	Anna, g. m. Albrecht af Mellemborg, Ansæter i Grevens Feide.	36. Fre
				† 1
		37. Christian 4,	Ulrik.	
Anna, g. m. Jakob 6 af Skottland.		† 1648.		
Christian, udvalgt Konge.	38. Frederik 3,	Eleonore Kirstine, g. m. Korfits Ulfeldt.	Ernst Günthi (den augustenborg Linie).	
† 1699.	† 1670.			
39. Christian 5, Frederikke Amalie, † 1699.	Jørgen, g. m. Christian Albrecht af Gottorp.	Ulrikke Eleonore, g. m. Karl 11 af Sverrig.	Fredrik Vilhe	
		i Storbritannien.		
40. Frederik 4, † 1730.				Christian Augi
41. Christian 6, † 1746.				Fredrik Christ
42. Frederik 5, † 1766.				Fredrik Christian
Sophie Magdalene, g. m. Gustav 3 af Sverrig.	43. Christian 7, † 1808.	Luisa, g. m. Landgreve Karl af Hessen.	Frederik.	Karoline Amalie
44. Frederik 6, † 1839.	Luisa Augusta, g. m. Frederik Christian af Augustenborg.	Marie Sophie Frederikke, g. m. Kong Frederik 6.	45. Christian 8, † 1848.	Luisa Charlotte, Frederik g. m. Landg. Vilhelm af Hessen.
Karoline, Vilhelmine Marie, g. m. Frederik g. m. Hertug Karl af Ferdinand. Glücksborg.	Karoline Amalie, g. m. Kong Christian 8.		46. Frederik 7.	Fredrik Vilhelm. Luisa g. m. □
				Christian Fr

26. Valdemar 3 Utterdag,

† 1375.

Sophie,
g. m. Geert den Store af Holsteen.

28. Margrete,

Dronning til Danmark, Norge og Sverrig, † 1412, g. m. Kong Hagen 6 Magnussen i Norge.

Christopher.

Henrik 2. Elisabet,

forslovet med Hagen 6 Magnusson af Norge.

27. Oluf,

Bommern. Konge i Danmark og Norge, † 1387.

Gerhard 6.

Greve af Holsteen og Hertug af Slesvig.

Harine,
Greve Johan
Søpern.

Adolph 8. Hedvig,

g. m. Diderik den Lykkelige,
Greve af Oldenborg.

her af Bayern,
1448.

31. Christiern I,

† 1481.

Moritz. Gerhard

Johan 14.

34. Frederik 1,

Konge i Danmark og Norge,
† 1533.

Margrete,

g. m. Jakob af Skotland.

Christopher,

Anfører i Grevens Feide.

35. Christian 3,

† 1559.

Sans den Eldre,

Hertug i Haderslev.

Adolph,

Hertug af Gottorp, † 1586.

Frederik.

36. Frederik 2,
† 1588.

Magnus.

Sans d. Ængre,
Hert. af Sønderborg.

Frederik 2,

† 1587.

Philip,

† 1590.

Johan Adolph,
† 1616.

Ulrik.

Sans.

Alexander,
(den Sønderborgske
Linie).

Frederik,

(b. nordborgske Linie;
uddød 1722).

Philip,

(b. glücksborgske Li-
nie, uddød 1779).

Joachim Ernst,

(b. plesenske Linie,
uddød 1761).

Frederik 3,

† 1659.

Ernst Günther,
den augustenborgske
Linie).

August Philip,
(b. hæfste Linie; Efterkommerne
af denne Linie faldes siden 1825
Hertuger af Glücksborg).

3 andre Sønner,
som fiftede Linie, der
siden er uddøde.

Christian Albrecht,
† 1694.
g. m. Frederikke Amalie,
Datter af Kong Frederik 3.

Hedvig Eleonore,
g. m. Karl 10 af
Sverrig.

Frederik Vilhelm.

Christian August,

Frederik Christian.

Derik Christian. Christian August,
Thronfølger i Sverrig.

Caroline Amalie. Christian Karl Frederik August, Frederik August Emil.
Hertug af Augustenborg.

Emile, Frederik Ferdinand. Frederik Christian August.

Emile. Louise Vilhelmine,
g. m. Prins Christian
af Danmark.

Christian Frederik Vilhelm Karl.